

**T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU COĞRAFYASI ANABİLİM DALI**

TÜRKİYE-ÜRDÜN TİCARİ İLİŞKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ALİ ZANA ÇEKER

**DANIŞMAN
Prof. Dr. NURTEN GÜNAL**

İSTANBUL-2010

ÖNSÖZ

Ortadoğu Coğrafyasının iki dost ülkesi Türkiye ve Ürdün arasındaki ekonomik-ticari ilişkiler ve bu ilişkilerden beklenen gelişmeler, tarihi ve coğrafi avantajlara rağmen olması gereken düzeyin henüz çok çok altındadır.

Son dönemde katlanarak artan iki ülke dış ticaret hacminin 2009 yılında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması'nın (STA) sağladığı avantajlarla ürün çeşitliliği de sağlanarak birkaç yıl içerisinde yarım milyar dolardan iki milyar dolar seviyesini aşacağı öngörülmektedir.

Çerçevesi ne olursa olsun Türkiye ile Ürdün arasında ticari ilişkilerin geliştirilip istenilen boyutlara ulaştırılması; ilişkilerin çok boyutlu hale getirilmesine ve bu ilişkilerin devamlılığı noktasında ciddiyetle kararlılık gösterilmesine bağlıdır. Böylelikle mahalli iş adamları derneklerinden, büyük çaptaki oluşumlara kadar en alt düzeyden en üst düzeydeki bütün devlet birimlerine yükümlülükler düşmektedir.

Ortaya konulan tez çalışmasının ilk aşamasından son aşamasına kadar yol gösterici görüş ve önerileriyle benden her türlü desteğini esirgemeyen hocam; Prof. Dr. Nurten Günel'a teşekkürlerimi bir borç bilirim.

İstanbul 2010.

Ali Zana ÇEKER

ÖZET

Ortadoğu coğrafyasında yer altı kaynakları açısından yoksun bir ülke olan Ürdün'de; tarımsal üretimin kısıtlılığı ve en önemli doğal kaynağı olan fosfat yataklarının küçük boyutlu olması nedeniyle, dış yardımlar olmadan ülkenin ekonomik sürekliliği sağlanması ve üretici projeler geliştirmesi ve gerçekleştirmesi neredeyse imkansızdır.

Ülkenin doğrudan içinde bulunduğu Filistin sorununun giderek krize dönüşmesi ve yeni bir Arap-İsrail savaşı ihtimali ve riski; ülkenin kalkınması ve ilerlemesi yolunda en önemli engellerden bir tanesidir. Çünkü Ürdün kaynaklarının büyük bölümünü askeri harcamalara ayırmak zorunda kalmaktadır. Kronikleşen su sıkıntısı ülkenin çözmesi gereken diğer bir sorundur. Ülkede fosfat madeni dışında belli başlı gelir kalemleri ticaret, turizm ve dış yardımlardır.

Bölge coğrafyasında ve kendi içerisinde günden güne artan ve daha da çözülemez hale gelen siyasi istikrarsızlığın-gerginliğin tüm olumsuz etkilerine rağmen Ürdün; ekonomik reformları sürdürmekte ve dış sermayenin-yatırımcının ilgi gösterdiği bir ülke özelliğindedir.

Ürdün ile ticari ilişkilerimizin rakamsal boyutu, olması gereken potansiyelin çok çok altındadır. Son yıllarda hızla artan ticaret hacminin iki ülke arasında 2009 yılında imzalanan STA ile daha da gelişeceği muhakkaktır.

İki ülke arasındaki ticari ilişkileri geliştirmeyi amaçladığımız tez çalışması; üç ana bölümden oluşmaktadır. Tez çalışmasının ilk bölümünde Türkiye ve Ürdün'ün fiziki, beşeri ve ekonomik coğrafi özellikleri kısaca ele alınmıştır. İkinci bölümde; Türkiye ve Ürdün'ün dış ticaretleri, ticari ilişkilerinin tarihsel süreç içerisindeki seyri, dış ticaret hacimleri, ihracat-ithalat göstergeleri ve iki ülke arasında yapılan anlaşmalar ve bunların sonuçları üzerinde durulmuştur. Çalışmanın son bölümünde iki ülke arasında madde grupları itibarı ile karşılıklı ithalat, ihracat değerleri ve gelişimi günümüze kadar incelenmiş, irdelenmiştir.

ABSTRACT

Jordan is a small country with limited resources but has improved much since its inception as a country. Jordan's economic resource base centers on phosphates, potash, and their fertilizer derivatives; tourism; overseas remittances; and foreign aid. These are its principal sources of hard currency earnings.

A Deprive of petroleum and other natural resources affecting this country to restriction of agricultural products which means that with no foreign helps Jordan can not keep in progress its productive projects.

With a risk of accuracy Arabia-Israel war which is fundament on a problem of Palestine most of the Jordan's resources have to be selected for military. It means that country has many obstacles for progress.

Chronic water is one of the biggest problems of the country which should be solved. Jordan is taking a place among ten countries which have a huge water problem. With this reason in Amman which is a capital city of Jordan water in houses is opened once a week.

Above we shortly indicated Jordan's problems which are coming from geographical conditions but despite these problems economic reforms are continuing and attracting an interest of foreign investments.

Commercial and economic contacts between Jordan and Turkey are showing very low potential but future development of two countries is expecting by the signing the Free Trade Agreement This commercial works with Jordan are planning to be from Tree parts.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLO LİSTESİ	ix
ŞEKİL LİSTESİ.....	xv
KISALTMALAR.....	xvii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TÜRKİYE VE ÜRDÜN'ÜN COĞRAFI ÖZELLİKLERİ

1.1. Türkiye'nin Fiziki Coğrafi Özellikleri.....	4
1.1.1. Morfolojik özellikleri.....	4
1.1.2. İklim Özellikleri	7
1.1.3. Bitki Örtüsü.....	8
1.1.4. Hidrografik Özellikleri	9
1.2. Türkiye'nin Beşeri ve Ekonomik Özellikleri.....	10
1.2.1. Türkiye'nin Beşeri Özellikleri	10
1.2.2. Türkiye'nin Ekonomik Özellikleri	11
1.2.2.1. Tarım.....	12
1.2.2.2. Hayvancılık	13
1.2.2.3. Enerji Kaynakları ve Madenler	14
1.2.2.4. Sanayi.....	15
1.2.2.5. Turizm.....	16
1.3. Ürdün'ün Fiziki Coğrafi Özellikleri.....	17
1.3.1. Morfolojik Özellikleri	17
1.3.2. İklim Özellikleri	20
1.3.3. Bitki Örtüsü.....	21
1.3.4. Hidrografik Özellikleri	22

1.4. Ürdün'ün Beşeri ve Ekonomik Özellikleri	25
1.4.1. Ürdün'ün Beşeri Özellikleri.....	26
1.4.2. Ürdün'ün Ekonomik Özellikleri.....	26
1.4.2.1. Tarım	28
1.4.2.2. Hayvancılık	29
1.4.2.3. Enerji Kaynakları ve Madenler	30
1.4.2.4. Sanayi.....	31
1.4.2.5. Turizm.....	32

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE VE ÜRDÜN DIŞ TİCARETİNİN GELİŞİMİ

2.1. Ticaretin Tanımı ve Özellikleri.....	34
2.1.1. İç Ticaret	35
2.1.2. Dış Ticaret.....	35
2.2. Türkiye'nin Dış Ticaretinin Tarihsel Gelişimi.....	36
2.2.1.1980 Öncesi Dönem	36
2.2.2. 1980 Sonrası Dönem.....	40
2.3. Ürdün'ün Dış Ticaretinin Tarihsel Gelişimi	48
2.3.1.1922-1966 Arası Dönem.....	48
2.3.2.1967-1980 Arası Dönem.....	52
2.3.3.1980 Sonrası Dönem	56
2.4.Türkiye – Ürdün Ticari İlişkileri.....	60
2.4.1. 1980 Öncesi Dönem	60
2.4.2. 1980 Sonrası Dönem.....	71
2.5. Türkiye Ürdün İş Konseyi, Serbest Ticaret Antlaşması ve Karşılıklı Vizelerin Kaldırılması.....	93

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. MADDE GRUPLARINA GÖRE TÜRKİYE - ÜRDÜN DIŞ TİCARETİNİN GELİŞİMİ

3.1. Canlı Hayvanlar ve Hayvansal Ürünler	96
3.2. Bitkisel Ürünler	104
3.3. Hayvansal ve Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar	113
3.4. Gıda Sanayi Müstahzarları.....	118
3.5. Mineral Maddeler	124
3.6. Kimya Sanayi ve Buna Bağlı Ürünler	131
3.7. Deriler,Köseleler,Kürkler ve Bu Maddelerden Mamul Eşya,Saracıya Eşyası, Çantalar	140
3.8. Ahşap ve Ahşap Eşya, Odun Kömür ve Mantardan Eşya Hasırdan Sazdan veya Örölmeye Elverişli Maddelerden Mamuller	147
3.9. Odun ve Diğer Lifli Selülozik Maddelerin Hamurları; Karton, Kağıt Döküntüleri	153
3.10. Dokumaya Elverişli Maddeler ve Bunlardan Mamul Eşya	159
3.11. Ayakkabılar, Şemsiyeler, bastonlar, Kemerler, Tüyer, Yapma Çiçek v.b.....	168
3.12. Taş, Alçı, Çimento, Amyant, Mika, vb.. Eşya, Seramik Mamulleri Cam ve Cam Eşya	175
3.13. İnci, Kıymetli Taş, Metal Mamuller ve Madeni Para	182
3.14. Adi Metallerden Eşya	187
3.15. Makineler ve Mekanik Cihazlar; Elektrikli Makine ve Cihazlar; Bunların Aksam ve Parçaları.....	195
3.16. Nakil Vasıtaları.....	202
3.17. Optik Aletler ve Cihazlar, Fotoğrafçılık, Sinema, Ölçü Kontrol, Ayar Alet ve Cihazlar, Müzik Aletleri, Silahlar ve Mühimmat, Muhtelif Mamul Eşya ve Sanat Eserleri, Koleksiyonlar, Antikalar.....	208
SONUÇ	215
KAYNAKLAR	222

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1:	Filistinli Mültecilerin Yaşadıkları Ülkeler ve 1993 Yılına Kadar Artışları (1000) Kişi.....	24
Tablo 2:	Ürdün'ün Sanayi Sektöründeki Bazı Göstergeler	31
Tablo 3:	Ürdün'ün Madencilik Sektöründeki Gelişmeler.	31
Tablo 4:	Ürdün'de Sektörlerin Büyüme Oranları	33
Tablo 5:	1923-1945 Yılları Arasında Türkiye'nin Dış Ticareti (1000 Dolar).....	36
Tablo 6:	1946-1962 Yılları Arasında Türkiye'nin Dış Ticareti (1000 Dolar).....	38
Tablo 7:	1980-1984 Yılları Arasında Türkiye'nin Dış Ticareti (Milyon Dolar) .	41
Tablo 8:	1985-1990 Yılları Arasında Türkiye'nin Dış Ticareti (Milyon Dolar)	42
Tablo 9:	1991-2000 Yılları Arasında Türkiye'nin Dış Ticareti (Milyon Dolar) .	44
Tablo 10:	2001-2009 Yılları Arasında Türkiye'nin Dış Ticareti (Milyon Dolar)	46
Tablo 11:	2009-2010 Ocak-Şubat Ayları Karşılaştırmalı ihracat İthalat Oranları	48
Tablo 12:	Ürdün İthalat-ihracat Rakamları 1950-1956 (Milyon Dolar)	50
Tablo 13:	Ürdün İthalat-ihracat Rakamları 1957-1966 (Milyon Dolar)	51
Tablo 14:	Ürdün İthalat-ihracat Rakamları 1967-1969 (Milyon Dolar)	52
Tablo 15:	Ürdün İthalat-ihracat Rakamları 1970-1999 (Milyon Dolar)	54
Tablo 16:	Ürdün İthalat-ihracat Rakamları 2000-2008(Milyon Dolar)	56
Tablo 17:	1992-2000 Yılları İtibari ile ABD'nin Ürdün'e Yaptığı Ekonomik ve Askeri Yardımlar	58
Tablo 18:	Ürdün'ün Temel Ekonomik Göstergeleri (Milyar Dolar).....	58
Tablo 19:	Ürdün'ün 2008-2009 Bazı Mal Grupları İtibariyle İlk 7 Aylık Dış Ticaret	59
Tablo 20:	Yıllara Göre Türkiye Ürdün İhracatı İthalatı 1923-1929.....	61
Tablo 21:	Yıllara Göre Türkiye Ürdün İhracatı İthalatı 1930-1946.....	63

Tablo 22:	Yıllara Göre Türkiye Ürdün İhracatı İthalatı 1947-1960.....	64
Tablo 23:	Yıllara Göre Türkiye Ürdün İhracatı İthalatı1961-1979.....	67
Tablo 24:	Türkiye'nin 1970 Yılında Ortadoğu Ülkeleri İle Dış Ticareti ve Ürdün'ün Yeri (Milyon Dolar).....	68
Tablo 25:	Türkiye'nin 1975 Yılında Ortadoğu Ülkeleri İle Dış Ticareti ve Ürdün'ün Yeri (Milyon Dolar).....	70
Tablo 26 :	Yıllara Göre Türkiye Ürdün İhracatı İthalatı 1980-1990.....	71
Tablo 27:	Türkiye-Ürdün Arasında İmzalanan Anlaşma ve Protokoller	72
Tablo 28:	Türkiye'nin 1980 Yılında Ortadoğu Ülkeleri İle Dış Ticareti ve Ürdün'ün yeri (Milyon Dolar).....	73
Tablo 29:	Yıllara Göre Türkiye Ürdün İhracatı İthalatı 1991-1999.....	75
Tablo 30:	Türkiye'nin 1990 Yılında Ortadoğu Ülkeleri İle Dış Ticareti ve Ürdün'ün Yeri (Milyon Dolar).....	76
Tablo 31:	Türkiye'nin 2000 Yılında Ortadoğu Ülkeleri İle Dış Ticareti ve Ürdün'ün Yeri (Milyon Dolar).....	78
Tablo 32:	Yıllara Göre Türkiye Ürdün ihracatı İthalatı 2000-2008.....	80
Tablo 33:	Türkiye'nin 2009 Yılında Ortadoğu Ülkeleri İle Dış Ticareti ve Ürdün'ün Yeri (Milyon Dolar).....	86
Tablo 34:	Ürdün'ün 2001-2009 Yılları İhracatında İlk 25 Ülke ve Türkiye'nin Konumu	89
Tablo 35:	Ürdün'ün 2001-2009 Yılları İthalatında İlk 25 Ülke ve Türkiye'nin Konumu	90
Tablo 36:	Canlı Hayvanlar ve Hayvansal Ürünler İthalatı	96
Tablo 37:	Canlı Hayvanlar ve Hayvansal Ürünler 2009 Yılı Toplam İthalatımız	98
Tablo 38:	Canlı Hayvanlar ve Hayvansal Ürünleri İhracatı	99
Tablo 39:	Canlı Hayvanlar ve Hayvansal Ürünler 2009 Yılı İhracatı.....	102
Tablo 40:	Bitkisel Ürünler İthalatı	104
Tablo 41:	Bitkisel Ürünlerde Ürdün'den 2009 yılı Toplam İthalatı	106
Tablo 42:	Bitkisel Ürünler İhracatı	107

Tablo 43:	2009 yılı Ürdün'e Bitkisel Ürünler ihracatı.....	110
Tablo 44:	Hayvansal ve Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlarda Ürünlerden İthalatı.....	113
Tablo 45:	Hayvansal ve Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlarda Ürünlerden İhracatı.....	114
Tablo 46 :	Hayvansal ve Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlarda Ürünlerden 2009 yılı İhracatı	115
Tablo 47:	Gıda Sanayi Müstahzarları İthalatı.....	118
Tablo 48:	Gıda Sanayi Müstahzarları 2009 yılı toplam İthalatı.....	119
Tablo 49:	Gıda Sanayi Müstahzarları İhracatı.....	120
Tablo 50:	Gıda Sanayi Müstahzarları 2009 Yılı İhracatı	122
Tablo 51:	Ürdün'den Mineral Maddeler İthalatı.....	124
Tablo 52:	Ürdün'den Mineral Maddeler 2009 Yılı Toplam İthalatı	126
Tablo 53:	Ürdün'den Mineral Maddeler İhracatı.....	127
Tablo 54:	Ürdün'den Mineral Maddeler 2009 Yılı İhracatı	129
Tablo 55:	Kimya Sanayi ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri İthalatı.....	131
Tablo 56:	Kimya Sanayi ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri 2009 Yılı İthalatı ...	132
Tablo 57:	Kimya Sanayi ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri İhracatı	134
Tablo 58:	Kimya Sanayi ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri 2009 Yılı İthalatı ...	137
Tablo 59 :	Deriler,Köseleler,Kürkler ve Bu Maddelerden Mamul Eşya,Saracıya Eşyası,Çantalar İthalatı	140
Tablo 60:	Deriler,Köseleler,Kürkler ve Bu Maddelerden Mamul Eşya,Saracıya Eşyası,Çantalar 2009 yılı toplam İthalatı.....	142
Tablo 61:	Deriler,Köseleler,Kürkler ve Bu Maddelerden Mamul Eşya,Saracıya Eşyası,Çantalar İhracatı	143
Tablo 62:	Deriler,Köseleler,Kürkler ve Bu Maddelerden Mamul Eşya,Saracıya Eşyası,Çantalar 2009 yılı İhracatı.....	144
Tablo 63:	Ahşap ve Ahşap Eşya, Odun Kömür ve Mantardan Eşya Hasırdan Sazdan Veya Örülmeye Elverişli Maddelerden Mamuller İthalatı	147

Tablo 64:	Ahşap ve Ahşap Eşya, Odun Kömür ve Mantardan Eşya Hasırdan Sazdan Veya Örülmeye Elverişli Maddelerden Mamuller 2009 yılı toplam İthalatı	148
Tablo 65:	Ahşap ve Ahşap Eşya, Odun Kömür ve Mantardan Eşya Hasırdan Sazdan Veya Örülmeye Elverişli Maddelerden Mamuller İhracatı	149
Tablo 66:	Ahşap ve Ahşap Eşya, Odun Kömür ve Mantardan Eşya Hasırdan Sazdan Veya Örülmeye Elverişli Maddelerden Mamuller 2009 yılı İhracatı	150
Tablo 67:	Odun ve Diğer Lifli Selülozik Maddelerin Hamurları; Karton, Kağıt Döküntüleri İthalatı.....	153
Tablo 68:	Odun ve Diğer Lifli Selülozik Maddelerin Hamurları; Karton, Kağıt Döküntüleri 2009 yılı İthalatı.....	154
Tablo 69:	Odun ve Diğer Lifli Selülozik Maddelerin Hamurları; Karton, Kağıt Döküntüleri İhracatı.....	155
Tablo 70:	Odun ve Diğer Lifli Selülozik Maddelerin Hamurları; Karton, Kağıt Döküntüleri 2009 yılı İthalatı.....	157
Tablo 71:	Dokumaya Elverişli Maddeler ve Bunlardan Mamul Eşya İthalatı	159
Tablo 72:	Ürdün'ün Tekstil Sektöründe Başlıca İthalat Yaptığı Ülkeler (Milyon \$)	161
Tablo 73:	Dokumaya Elverişli Maddeler ve Bunlardan Mamul Eşya 2009 Yılı İthalatı	162
Tablo 74:	Dokumaya Elverişli Maddeler ve Bunlardan Mamul Eşya İhracatı.....	164
Tablo 75:	Dokumaya Elverişli Maddeler ve Bunlardan Mamul Eşya 2009 Yılı İhracatı	166
Tablo 76:	Ayakkabılar, Şemsiyeler, Bastonlar, Kemerler, Tüpler, Yapma Çiçek İthalatı	168
Tablo 77:	Ayakkabılar, Şemsiyeler, Bastonlar, Kemerler, Tüpler, Yapma Çiçek 2009 Yılı Toplam İthalatı.....	169
Tablo 78:	Ayakkabılar, Şemsiyeler, Bastonlar, Kemerler, Tüpler, Yapma Çiçek İhracatı	170
Tablo 79:	Ayakkabılar, Şemsiyeler, Bastonlar, Kemerler, Tüpler, Yapma Çiçek 2009 Yılı İhracatı.....	172

Tablo 80:	Taş, Alçı, Çimento, Amyant, Mika, Eşya, Seramik Mamulleri Cam ve Cam Eşya İthalatı.....	175
Tablo 81:	Taş, Alçı, Çimento, Amyant, Mika, Eşya, Seramik Mamulleri Cam ve Cam Eşya 2009 Yılı İthalatı.....	176
Tablo 82:	Taş, Alçı, Çimento, Amyant, Mika, Eşya, Seramik Mamulleri Cam ve Cam Eşya İhracatı.....	177
Tablo 83:	Taş, Alçı, Çimento, Amyant, Mika, Eşya, Seramik Mamulleri Cam ve Cam Eşya 2009 yılı İhracatı.....	179
Tablo 84:	İnci, Kıymetli Taş, Metal Mamuller ve Madeni Para İthalatı.....	182
Tablo 85:	İnci, Kıymetli Taş, Metal Mamuller ve Madeni Para 2009 Yılı Toplam İthalatı	182
Tablo 86:	İnci, Kıymetli Taş, Metal Mamuller ve Madeni Para İhracatı	183
Tablo 87:	İnci, Kıymetli Taş, Metal Mamuller ve Madeni Para 2009 Yılı Toplam İhracatı	184
Tablo 88:	Adi Metallerden Eşya İthalatı	187
Tablo 89:	Adi Metallerden Eşya 2009 Yılı İthalatı.....	188
Tablo 90:	Adi Metallerden Eşya İhracatı.....	190
Tablo 91:	Adi Metallerden Eşya 2009 Yılı ihracatı	192
Tablo 92:	Makineler ve Mekanik Cihazlar; Elektrikli Makine ve Cihazlar; Bunların Aksam ve Parçaları İthalatı.....	195
Tablo 93:	Makineler ve Mekanik Cihazlar; Elektrikli Makine ve Cihazlar; Bunların Aksam ve Parçaları 2009 Yılı İthalatı.....	196
Tablo 94:	Makineler ve Mekanik Cihazlar; Elektrikli Makine ve Cihazlar; Bunların Aksam ve Parçaları İhracatı.....	197
Tablo 95:	Makineler ve Mekanik Cihazlar; Elektrikli Makine ve Cihazlar; Bunların Aksam ve Parçaları 2009 Yılı İhracatı	199
Tablo 96:	Nakil Vasıtaları İthalatı.....	202
Tablo 97:	Nakil Vasıtaları 2009 Yılı İthalatı.....	203
Tablo 98:	Nakil Vasıtaları İhracatı.....	204
Tablo 99:	Nakil Vasıtaları 2009 Yılı İhracatı	206

Tablo 100:	Optik Aletler ve Cihazlar, Fotoğrafçılık, Sinema, Ölçü Kontrol, Ayar Alet ve Cihazlar, Müzik Aletleri, Silahlar ve Mühimmat, Muhtelif Mamul Eşya ve Sanat Eserleri, Koleksiyonlar, Antikalar İthalatı	208
Tablo 101:	Optik Aletler ve Cihazlar, Fotoğrafçılık, Sinema, Ölçü Kontrol, Ayar Alet ve Cihazlar, Müzik Aletleri, Silahlar ve Mühimmat, Muhtelif Mamul Eşya ve Sanat Eserleri, Koleksiyonlar, Antikalar 2009 yılı toplam İthalatı	209
Tablo 102:	Optik Aletler ve Cihazlar, Fotoğrafçılık, Sinema, Ölçü Kontrol, Ayar Alet ve Cihazlar, Müzik Aletleri, Silahlar ve Mühimmat, Muhtelif Mamul Eşya ve Sanat Eserleri, Koleksiyonlar, Antikalar İhracatı	210
Tablo 103:	Optik Aletler ve Cihazlar, Fotoğrafçılık, Sinema, Ölçü Kontrol, Ayar Alet ve Cihazlar, Müzik Aletleri, Silahlar ve Mühimmat, Muhtelif Mamul Eşya ve Sanat Eserleri, Koleksiyonlar, Antikalar 2009 yılı İhracatı	212

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 1:	Türkiye'nin 2000 Yılında Ortadoğu Ülkelerine İhracatı ve Ürdün'ün Yeri.....	79
Şekil 2:	Türkiye'nin 2000 Yılında Ortadoğu Ülkelerinden İthalatı ve Ürdün'ün Yeri.....	80
Şekil 3:	Türkiye Ürdün İhracat-İthalatı.....	81
Şekil 4:	Türkiye Ürdün İhracat-İthalat-Hacim-Denge	82
Şekil 5:	Türkiye-Ürdün Dış Ticaret Hacmi	85
Şekil 6:	Türkiye'nin 2000 Yılında Ortadoğu Ülkelerine İhracatı ve Ürdün'ün Yeri.....	87
Şekil 7:	Türkiye'nin 2000 Yılında Ortadoğu Ülkelerinden İthalatı ve Ürdün'ün Yeri.....	87
Şekil 8:	Ürdün'ün 2001-2009 Yılları Toplam İthalatında Ülkemizin Yeri.....	91
Şekil 9:	Ürdün'ün 2001-2009 Yılları Toplam İhracatında Ülkemizin Yeri.....	91
Şekil 10:	Türkiye'nin 2001-2009 Yılları Toplam İhracatında Ürdün'ün Yeri.....	92
Şekil 11:	Türkiye'nin 2001-2009 Yılları Toplam İthalatında Ürdün'ün Yeri.....	92
Şekil 12:	Canlı Hayvanlar ve Hayvansal Ürünler İthalatı.....	103
Şekil 13:	Canlı Hayvanlar ve Hayvansal Ürünleri İhracatı.....	103
Şekil 14:	Bitkisel Ürünler İthalatı.....	112
Şekil 15:	Bitkisel Ürünler İhracatı.....	112
Şekil 16:	Hayvansal ve Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlarda Ürünlerden İthalatı.....	117
Şekil 17:	Hayvansal ve Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlarda Ürünlerden İhracatı	117
Şekil 18:	Gıda Sanayi Müstahzarları İthalatı	123
Şekil 19:	Gıda Sanayi Müstahzarları İhracatı.....	123
Şekil 20:	Ürdün'den Mineral Maddeler İthalatı	130
Şekil 21:	Ürdün'den Mineral Maddeler İhracatı	130
Şekil 22:	Kimya Sanayi ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri İthalatı	139

Şekil 23:	Kimya Sanayi ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri İhracatı.....	139
Şekil 24:	Deriler,Köseleler,Kürkler ve Bu Maddelerden Mamul Eşya, Saracıya Eşyası,Çantalar İthalatı	146
Şekil 25:	Deriler,Köseleler,Kürkler ve Bu Maddelerden Mamul Eşya,Saracıya Eşyası,Çantalar İhracatı	146
Şekil 26:	Ahşap ve Ahşap Eşya, Odun Kömür ve Mantardan Eşya Hasırdan Sazdan Veya Örülmeye Elverişli Maddelerden Mamuller İthalatı	152
Şekil 27:	Ahşap ve Ahşap Eşya, Odun Kömür ve Mantardan Eşya Hasırdan Sazdan Veya Örülmeye Elverişli Maddelerden Mamuller İhracatı	152
Şekil 28:	Odun ve Diğer Lifli Selülozik Maddelerin Hamurları; Karton, Kağıt Döküntüleri İthalatı	158
Şekil 29:	Odun ve Diğer Lifli Selülozik Maddelerin Hamurları; Karton, Kağıt Döküntüleri İhracatı	158
Şekil 30:	Dokumaya Elverişli Maddeler ve Bunlardan Mamul Eşya İthalatı.....	167
Şekil 31:	Dokumaya Elverişli Maddeler ve Bunlardan Mamul Eşya İhracatı	167
Şekil 32:	Ayakkabılar, Şemsiyeler, Bastonlar, Kemerler, Tüylere, Yapma Çiçek İthalatı	174
Şekil 33:	Ayakkabılar, Şemsiyeler, Bastonlar, Kemerler, Tüylere, Yapma Çiçek İhracatı.....	174
Şekil 34:	Taş, Alçı, Çimento, Amyant, Mika, Eşya, Seramik Mamulleri Cam ve Cam Eşya İthalatı	181
Şekil 35:	Taş, Alçı, Çimento, Amyant, Mika, Eşya, Seramik Mamulleri Cam ve Cam Eşya İhracatı	181
Şekil 36:	İnci, Kıymetli Taş, Metal Mamuller ve Madeni Para İthalatı.....	186
Şekil 37:	İnci, Kıymetli Taş, Metal Mamuller ve Madeni Para İhracatı.....	186
Şekil 38:	Adi Metalden Eşya İthalatı.....	194
Şekil 39:	Adi Metalden Eşya İhracatı	194
Şekil 40:	Makineler ve Mekanik Cihazlar; Elektrikli Makine ve Cihazlar; Bunların Aksam ve Parçaları İthalatı	201
Şekil 41:	Makineler ve Mekanik Cihazlar; Elektrikli Makine ve Cihazlar; Bunların Aksam ve Parçaları İhracatı.....	201

Şekil 42:	Nakil Vasıtaları İthalatı	207
Şekil 43:	Nakil Vasıtaları İhracatı	207
Şekil 44:	Optik Aletler ve Cihazlar, Fotoğrafçılık, Sinema, Ölçü Kontrol, Ayar Alet ve Cihazlar, Müzik Aletleri, Silahlar ve Mühimmat, Muhtelif Mamul Eşya ve Sanat Eserleri, Koleksiyonlar, Antikalar İthalatı	214
Şekil 45:	Optik Aletler ve Cihazlar, Fotoğrafçılık, Sinema, Ölçü Kontrol, Ayar Alet ve Cihazlar, Müzik Aletleri, Silahlar ve Mühimmat, Muhtelif Mamul Eşya ve Sanat Eserleri, Koleksiyonlar, Antikalar İhracatı	214

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
APC	Arap Potas Şirketi
ASEZ	Akabe Serbest Bölgesi
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
DEİK	Devlet İstatistik Enstitüsü.
DTM	Dış Ticaret Müsteşarlığı
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
GAFTA	Büyük Arap serbest Ticaret Anlaşması
GSMH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	Uluslararası Para Fonu
İGEME	İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi
İTO	İstanbul Ticaret Odası
JCB	Ürdün Merkez Bankası
KOSGEP	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
NAFTA	Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması
OSEGİT	Ortadoğu Siyasi Ekonomik Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
SOFEX	Anayurt Güvenliği Fuarı
STA	Servet Ticaret Anlaşması
TAYİ	Türk Havacılık ve Uzay Sanayi A.Ş.
TGSD	Türkiye Giyim Sanayicileri Derneği
TİM	Türkiye ihracatçılar Merkezi
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu

GİRİŞ

Ortadoğu coğrafyasında Suriye, Irak, İsrail ve Suudi Arabistan'la komşu olan ve sadece dar bir kıyı şeridi ile deniz yolu bağlantısı olan Ürdün sahip olduğu coğrafi konum nedeniyle, Ortadoğu'da kurulduğu günden beri önemini korumuştur.

Ürdün'ü; I. Dünya Savaşından sonra o dönemin süper gücü ve galip devleti İngilizlerin desteğiyle bir Arap kabilesi olan Haşimiler; 1922 yılında büyük çoğunluğu çöl olan günümüz topraklarında İngiliz himayesinde ve İngiliz mandası olarak kurmuştur.

Köklü devlet geleneği olmayan göçebe ya da yarı göçebe hayatı süren bu Arap kabilesi devletleşme-kurumlaşma sürecinin neredeyse tamamını İngiliz desteğiyle gerçekleştirmiştir. Böylelikle İngiliz ekolü en küçüğünden en büyüğüne devlet birimlerinde ve ekonomik hayatta ölçü birimlerine varıncaya kadar etkisini göstermiştir. Günümüz Türkiye-Ürdün ticari ilişkilerinde karşılaşılan zorluklardan biri de bu standartlar arası uyumsuzluktur. 1946 yılına kadar İngiliz mandası olarak kalan Ürdün; çalkantılı 19. yy. Ortadoğu siyasetinden çoğu zaman denge politikası yürüterek günümüze kadar bir krallık olarak ayakta kalmayı başarmıştır. Bunda en büyük pay ismi ülkeyle özdeşleşmiş ve neredeyse 50 yıla yakın ülkeyi yönetmiş olan Kral Hüseyin'e borçludur.

Küçük bir ekonomik potansiyele ve etkinliğe sahip olan Ürdün siyasi ve politik açıdan çok daha geniş etkinliğe, etki alanına sahiptir. Doğal kaynaklarının yeterli olmaması, çalkantılı ve istikrarsız siyasi yapısı, belli periyotlarda patlak veren Arap-İsrail savaşlarının bilfiil içinde bulunması ve sonrasında oluşan geniş çaplı Filistinli mülteci sorunları, bunun devlete yüklediği ağır yükler ve çoğu zaman yıllık bütçenin 1\4'ünü bulan askeri harcamalarla ülke İngiliz, ABD ve Arap Ülkelerinin çoğunluğu hibe olan yardımlarına muhtaç hale gelmiştir.

Ürdün kurulduğu günden günümüze değin çeşitli siyasi ve ekonomik badireler atlatmıştır. Ürdün yapılan bütün Arap-İsrail savaşlarının bilfiil içinde yer almıştır. Özellikle 1967 Savaşı Ürdün için bir dönüm noktası olmuştur. Savaş sonrası Ürdün; Batı Şeria'yı kaybetmiştir. Bu durum Ürdün'ün Tarım sektöründen ve turizm

faaliyetlerinden elde ettiği geliri yarı yarıya etkilemiştir. Arap Devletleri içerisinde Filistinli mülteci sorunundan en çok etkilenen ülke Ürdün olmuş, ülke mülteci akımına uğramıştır. Neticede Ürdün'ün sosyo-ekonomik yapısı tümünden değişmiştir.

Stratejik konumu nedeniyle Ürdün Ortadoğu coğrafyasının kilit ülkelerinden birisidir. Gerek Filistin ve İsrail sorunları ile doğrudan ilişkisi, gerek ABD ile yıllara dayanan ılımlı politikası nedeniyle siyasi açıdan her zaman büyük önem taşıyan ülke; bölgedeki dengelerin sağlanmasında kendi ekonomik büyüklüğüne göre çok daha geniş siyasi bir etkinliğe sahiptir. Üretici olarak oldukça zayıf bir yapıda olan ülke her türlü yatırım ve ara malının alıcısıdır.

Ürdün ile ilgili siyasi geleceğine ve ülkenin ekonomik potansiyeline ilişkin yapılacak her çalışma ve incelemenin; başta ülkemizle Ürdün arasındaki ticaret hacminin yükselmesine katkıda bulunacağı muhakkaktır.

Türkiye ve Ürdün arasındaki ticari ilişkiler ve bu ilişkilerden beklenen gelişmeler, tarihi ve coğrafi avantajlara rağmen olması gereken potansiyelin henüz çok çok altındadır. Bu güne kadar Türkiye ve Ürdün arasında sıkı bir ekonomik işbirliği olmamıştır. Son dönemde katlanarak artan iki ülke arasındaki ticaret hacmi; Türkiye taraflı ihracat rakamlarındaki artışlarla oluşmuştur.

Çerçevesi ne olursa olsun Türkiye ile Ürdün arasında ticari ilişkilerin geliştirilip etkili hale getirilerek istenilen seviyelere çıkarılması; çok boyutlu ilişkilerin kurulmasına ve bu ilişkilerin devamlılığı noktasında ciddiyetle kararlılık gösterilmesine bağlıdır. Böylelikle mahalli iş adamları derneklerinden, büyük çaptaki oluşumlara kadar; en alt düzeyden en üst düzeydeki bütün devlet birimlerine yükümlülükler düşmektedir.

Son dönemde iki ülke ticaretinde rakamsal değerleri incelendiğinde; Türkiye'nin ihracatı 2000 yılında 99.404.000 \$'lık seviyeden 2009 yılında 412.956.000 \$'lık seviyeye yükselmiştir. 2000 yılı sonrası Ürdün'ün toplam ithalatı içinde ülkemiz oranlarında 1999 yılında ki değerlerin ortalama değişmediği ve 2002 yılına kadar devam ettiği görülmektedir. Bu dönemde ortalama değerler % 2.32 arası ile % 2.89 arasında seyretmektedir. 2003 yılı yükselen değerler 2004 yılında % 4.39'luk bir oranla en

yüksek seviyeye çıkmıştır. 2004 yılı sonrası düşme eğilimi gösteren oranlarımız 2006 yılında % 2.93 değerle en düşük seviyeye inmiştir. 2004 yılı ve sonrası Ürdün'e ihracatımız düzenli olarak artmasına karşılık; Ürdün'ün 2004 yılı ve sonrası genel ithalat oranlarında katlanarak artış olmuştur. Bu nedenden ötürü oranlarımız düşük değerlerde seyretmiştir. Ürdün'ün Türkiye'ye yaptığı ihracat rakamlarına göz attığımızda tavan olarak 27.955.000 \$ seviyesini geçemediğini ve 2000-2009 yıllarını kapsayan 10 yıllık periyot içerisinde Ürdün'ün Türkiye'ye ihracatında dalgalanmalar olduğu görülmektedir. Ürdün'ün Türkiye'ye yaptığı ihracat rakamlarında toplamda düşüş gözlenmektedir.

Günümüzde iki ülke arasında ticarete konu olan ürünler arasında en yüksek paya sahip ürünler ihracatımız açısından tütün ve tütün mamulleri, odun mamulleri ve kağıt, petrol ürünleri, çeşitli türde elektrikli cihazlar ve demir-çelik mamullerinden oluşmaktadır. İthalatımız açısından ticarete konu ürünler arasında en yüksek paya sahip ürünler; belli başlı tarım ürünleri, kimyasal ürünler (fosforik asit, nitrat, sodyum hidroksit), demir-çelik ve tekstil-konfeksiyon gibi ürünlerden oluşmaktadır.

İki ülke arasındaki Ticari ilişkileri geliştirmeyi amaçladığımız çalışmamız üç ana bölümden oluşmaktadır.

Tez çalışmasının ilk bölümünde Türkiye ve Ürdün'ün fiziki, beşeri ve ekonomik coğrafi özellikleri kısaca anlatılmıştır.

İkinci bölümde; Türkiye ve Ürdün'ün ticari ilişkilerinin tarihsel süreç içerisindeki seyri, iki ülke dış ticaret hacmi, ihracat-ithalat göstergeleri ve iki ülke arasında yapılan anlaşmalar ve bunların sonuçları üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın son bölümünde iki ülke arasında madde gruplarına göre ithalat, ihracat değerleri ve gelişimi günümüze kadar incelenmiştir.

Sonuç bölümünde ise çalışmanın ortaya koyduğu bulguların özeti yanında öneri içerikli belli başlı konular üzerinde durulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TÜRKİYE VE ÜRDÜN'ÜN COĞRAFI ÖZELLİKLERİ

1.1. Türkiye'nin Fiziki Coğrafi Özellikleri

1.1.1. Morfolojik Özellikleri

Avrupa Kıtasında Trakya Yarımadası, Asya Kıtasında Anadolu Yarımadası üzerinde yer alan ülkemiz hem bir Avrupa ülkesi hemde bir Asya ülkesidir. Asya ve Avrupa Kıtalarının birbirleriyle en fazla yakınlaştığı Çanakkale ve İstanbul Boğazlarına hakim olan Türkiye farklı medeniyetleri buluşturan bir köprü konumundadır. Kısacası sahip olduğu konum itibarı ile Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının merkezinde yer alan Türkiye son derece jeostratejik bir öneme sahiptir.

Kuzeyyarım Küre'de yer alan ülkemiz 36-42 kuzey enlemleri ile 26-45 doğu boylamları arasında yer almaktadır. 36 kuzey enlemi ile 42 kuzey enlemi arasında yer alan ülkemizin yüzölçümü 8.14.578 km²'dir. Türkiye'nin; batısında Bulgaristan, Yunanistan doğusunda Gürcistan, Ermenistan, Nahçıvan, İran ve Irak güneyinde ise Suriye yer almaktadır. Ortalama yükseltisi (1132) fazla olan Türkiye'nin yeryüzü şekilleri dağlık ve engebeldir.

Ülkemizde dağların uzanış doğrultuları genel olarak doğu-batı doğrultuludur. Türkiye'de Ege Bölgesinde dağlar denize dik uzanırken, Akdeniz ve Karadeniz Bölgesinde paralel uzanmaktadır. Bu nedenle Ege Bölgesinde doğal koy, körfez çokça bulunurken Akdeniz ve Karadeniz Bölgesinde falez oluşumu fazladır. Yine Akdeniz ve Karadeniz Bölgesinde kıyı kesimi ile iç kesimler arasında iklim farklılıkları görülmekte ve kıyı ile iç kesim arasında ulaşım zor sağlanmaktadır.

Ülkemiz Alp-Himalaya dağ sistemi içersinde yer almaktadır. Bundan dolayı ülkemizde tüm jeolojik devirlere ait yeryüzü şekillerine rastlamak mümkündür. Kısa mesafelerde büyük farkların görüldüğü ülkemiz oldukça engebeli bir görünüme sahiptir. Türkiye bu özelliğini 3. Jeolojik zamanda doğu Avrupa platformu ile güneyde Afrika ve Arabistan platformlarının birbirlerine yakınlaşması sonucu almıştır.

Ülkemizde kuzey ve güneyde uzanan sıra dağların doğuda birleşerek bir bütün haline gelmesi neticesinde yükselti değerleri batıdan doğuya doğru gidildikçe artar. Yine Arabistan Levhasının bu bölgeyi sıkıştırması-itelemesi sonucu bölge bir bütün halinde yükselmektedir. Ortalama yükseltisi fazla olan Türkiye’de dağ sıraları Ege bölgesi hariç kuzeyde Karadeniz’e ve güneyde Akdeniz’e paralel uzanmaktadırlar. Kuzey ve Güneyde kıyıya paralel uzanan dağlar bu bölgedeki kıyıların girinti ve çıkıntının az sade bir özellik kazanmasına neden olmaktadır. Bu dağ sıraları kuzeyde; Kuzey Anadolu dağları ve güneyde ise Toros dağlarıdır.

10-15 milyon yıldan beri epirojenik karakterli Post Alpin tektonik hareketlere bağlı olarak, Anadolu yarımadasının batı ve orta kısmı devamlı yükselmektedir. Diğer taraftan Akdeniz ve Karadeniz çanaklaşma alanları da çökmektedirler. Kubbeleşmekte olan Anadolu yarımadası ile komşu çanaklaşma sahaları arasında fleksür ve fay zonları bulunmaktadır.Ülkemizde ana hatları ile iki adet fay kuşağı bulunmaktadır. Bunlar Kuzey Anadolu Fay Kuşağı (KAF) ve Doğu Anadolu Fay Kuşağı (DAF) olarak adlandırılmaktadır. Kuzey Anadolu Fay Kuşağı Saroz körfezinden başlayarak Marmara denizi, İzmit Körfezi, Adapazarı, Düzce, Bolu, Gerede, Merzifon, Erbaa, Niksar ve Kelkit vadisinden geçerek Erzincan Karlıova’da son bulmaktadır. Doğu Anadolu Fay Kuşağının kabaca geçtiği coğrafi bölgeler incelendiğinde; Afrika içlerinden Kızıl denizi takip eden büyük kırık hattı Şeria vadisi boyunca devam ederek Hatay’dan ülkemiz sınırlarına dahil olmaktadır. Hatay’dan sonra Kahraman Maraş, Adıyaman, Bingöl üzerinden devam ederek Erzincan Karlıova’da Kuzey Anadolu Fay Kuşağı ile birleşmektedir. Ülkemizde kubbeleşmeye örnek olarak kuzey Anadolu dağlarıyla, Toros dağları gösterilebilir. Çanaklaşmaya örnek olarak İç Anadolu verilebilir.¹ Türkiye’de üçüncü zamanın sonuna ve dördüncü zamanın başına ait genç volkan konileri ve örtüleri geniş yer tutmaktadır. Bu dağlarımıza örnek olarak Ağrı Dağı, Tendürek Dağı ve Nemrut Dağı verilebilir.²

Yakın jeolojik devirlerde sayısız kırıklara maruz kalmış Anadolu yarımadası; Akdeniz deprem kuşağı üzerinde yer alır. Zaman zaman şiddetli depremlere maruz kalan ülkemizde batı, kuzey ve doğu Anadolu’nun genç kırıklarla sınırlanmış olan

¹ Yıldız Hoşgören, **Jeomorfolojinin Ana Çizgileri I**, Rebel Yayıncılık, İstanbul 2000, s.16-17.

² Sırrı Erinç, **Jeomorfoloji I**, Öz Eğitim Yayınları, İstanbul 1996, s.249-250.

çöküntü havzaları başlıca deprem bölgeleridir.³ Ülkemizde birçoğunun tektonik karakter gösterdiği İç Anadolu ovaları akarsuların taşıdığı alüvyonlarla doldurulmuş ve düzeltilmiştir. Bitki örtüsünün cılız olduğu bu bölge şiddetli erozyonlarla tahribata maruz kalmıştır. İç Anadolu Bölgesi'nde, Yukarı Kızılırmak Bölümü üzerinden Doğu Anadolu Bölgesi'ne geçilmektedir. Doğu Anadolu Bölgesi 2000 m yükseklikteki ovalarıyla (Erzurum ovası 2000 m, Yüksekova 2200 m) ve bunları çevreleyen yüksek dağ sıralarından (ortalama yükseklikleri 3000 m'nin üzerinde) oluşmaktadır. Bir kısmı volkanik kökenli bu dağ kütleleri akarsular tarafında derin vadilerle yarılmıştır.

Ülkemizde kuzey ve güney kıyı dağları Karadeniz ve Akdeniz çanakları arasında yükselmiş birer duvar görünümündedir. Akarsuların taşıdığı alüvyonlarla kıyılarda bir çok delta ovalarına rastlanır. Güneyde Ceyhan ve Seyhan'ın taşıdığı alüvyonlarla Çukurova, Göksu'nun ağzında Silifke ovası, kuzeyde ise Kızılırmak ağzında Bafra, Yeşilirmak ağzında ise Çarşamba delta ovaları bulunmaktadır. Akarsuların taşıdığı bu malzemeler Akdeniz ve Karadeniz çanaklaşma alanının batmasına Anadolu yarımadasının yükselmesine neden olmaktadır. Kıyıya paralel uzanan bu dağlar deniz etkisinin iç kesimlere kadar gelmesini engellemektedir.⁴ Ülkemizin kuzeybatısında ise durum değişmektedir. Marmara bölgesi içerisinde yer alan kuzeybatı bölümünde Uludağ, Yıldız dağları dışında belli başlı yükseltiler bulunmamaktadır. İç kuvvetlerin etkisiyle peneplenleşmeye maruz kalmış bu bölgede akarsu faaliyetleri eğim ve yükseltinin yetersiz olması sebebiyle cılız kalmaktadır. Bu bölgede Ergene ve Susurluk akarsuları geniş yataklar içinde menderesler çizerek akmaktadır.

Ege bölgesinde doğu-batı doğrultusunda uzanan orta yükseklikteki dağlar kıyıya dik olarak uzanmaktadır. Faylara paralel uzanan çöküntü (grabenler) alanlarında ovalar bulunmaktadır. Çöküntü alanları arasında ise yükseltiler (horstlar) dağları oluşturmaktadır. Ege bölgesinde; Madra dağı ile Yund dağı arasında Bakırçay ovası, Boz dağ ile daha güneyde olan Aydın dağları arasında Küçük Menderes ovası bulunmaktadır. Aydın dağları ile Menteşe dağları arasında Büyük Menderes ovası yer almaktadır.

³ Erinç **a.g.e.**,s.281.

⁴ İbrahim Atalay, **Türkiye Coğrafyası**, Ege Üniversitesi Basımevi İzmir 1997, s.27.26.

1.1.2. İklim Özellikleri

Türkiye kıtalarının batı tarafında görülen subtropikal iklim kuşağının Akdeniz iklim sektörü içerisinde yer almaktadır. Hava kütleleri açısından yazın tropikal kışın ise hem tropikal (sıcak) hem de polar (soğuk) hava kütlelerinin etkisi altında kalmaktadır. Bundan dolayı ülkemiz hava kütleleri arasında geçiş güzergahı üzerindedir.⁵

Kuzeyyarım Kürede yer alan ülkemizde sıcaklık değerleri güneyden kuzeye doğru azalır. Türkiye’de yükselti; denizlerin dağılışı ve büyük kara kütlelerinin etkisi sebebiyle sıcaklık dağılışında farklılıklar görülür. Yükseltinin genel olarak batıdan doğuya doğru artmasından dolayı doğuya doğru gidildikçe sıcaklık düşmektedir. Türkiye de sıcaklığın dağılışında enlem faktörü ve denizel etki sebebiyle en yüksek sıcaklığın güney kıyılarında olduğu görülür. Güneyde 19 °C olan sıcaklık miktarı, kuzeyde 15 °C’ye kadar düşmektedir. Ancak sıcaklık tam anlamıyla enleme uygun bir dağılış göstermez. Yükselti ve karasallık etkisiyle en düşük sıcaklık Erzurum ve Kars bölümünde görülmektedir. Temmuz ayında ülkemizde sıcaklık değerlerinin en fazla olduğu yer Güneydoğu Anadolu Bölgesidir. Türkiye’de dağların denizlere paralel uzanması sebebiyle kıyı bölgeleri ile iç kesimler arasında yağış değerlerinde farklılıklar görülmektedir. Ülkemizde ortalama yağış miktarı 600 mm’dir.⁶

Yıllık yağış ülke genelinde düzenli olarak dağılmamıştır. Yıllık yağış miktarının en fazla olduğu yer kıyı bölgelerimizdir. Türkiye de dağ sıralarının kıyıya paralel olarak uzandığı Karadeniz ve Akdeniz kıyıları en fazla yağış alan bölgelerdir. Doğu Karadeniz Türkiye’nin en fazla yağış alan bölümüdür. Bu bölgelerde ortalama yıllık yağış miktarı 2000 mm’dir. Ege bölgesinde dağ sıralarının denize dik uzanması sebebiyle nemli bulutlar toplanamamakta ve bu yüzden yağış miktarı azalmaktadır. Yine yükseltinin düştüğü Marmara bölgesinde yağış değerleri de düşmektedir. Dağların uzanışı denize uzaklık ve enleminde etkisiyle iç kesimlerde yağış minimum seviyeye inmektedir. Nitekim yağışın en düşük olduğu sahalar; Iğdır ovası, Çoruh

⁵ Atalay,**a.g.e.**,s.117.

⁶ Atalay,**a.g.e.**,s.34.

vadisi, Yusufeli Tortum gölü arası ve Malatya ovasının alçak kesimleridir. Bu kesimlerde ortalama yıllık yağış miktarı 300 mm'dir.⁷

1. 1.3. Bitki Örtüsü

Türkiye'de dördüncü zamanda nemli ve kurak devrelerin birbirini takip ettiği süre içerisinde doğal bitki örtüsü bugünkü görünümü almıştır. Ancak Anadolu yarımadasındaki doğal bitki örtüsü yüzyıllar içinde insanoğlu tarafından tahrip edilmiş ve yer yer ortadan kaldırılmıştır.⁸

Türkiye bitki örtüsü açısından; Ege ve Akdeniz bölgeleri subtropikal orman, iç kısımları step ve Karadeniz bölgesinde nemli orman formasyonu yer alır. Ülkemizde; Avrupa-Sibirya bölgesi, Akdeniz bölgesi, İran-Turan bölgesi olmak üzere üç flora bölgesi bulunmaktadır.⁹

Avrupa-Sibirya flora bölgesi bütün kuzey Anadolu'yu içine alarak Kafkasların batı bölümüne kadar uzanır. Bu bölgede bitki örtüsü genel olarak ormanlardan oluşmaktadır. Türkiye'de Orman yükselti basamakları genel olarak kıyından 700 metreye kadar geniş yapraklı ormanlar, 700-1500 metre arasında karışık yapraklı ormanlar, 1500-2200 metre arasında iğne yapraklı ormanlar görülmektedir. En üst katta ise alpin bitkiler katı yer almaktadır.¹⁰

Akdeniz flora bölgesi ise; Güney Anadolu kıyılarını içine alarak Batı Anadolu kıyılarından Trakya'nın güneyinde Gelibolu Yarımadasına kadar uzanmaktadır. Akdeniz bölgesinde orman formasyonunun tahrip sahasında maki formasyonu bulunmaktadır. Yıllık ortalama yağışların azlığı ve düzensiz dağılışı sebebiyle genelde step formasyonundan oluşan İran turan bölgesi ise; iç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgesi boyunca uzanır.¹¹

⁷ Atalay, **a.g.e.**, s.134.

⁸ Selami Gözenç, Gaye Ertin, Ergin Gümüş, **Türkiye Coğrafyası**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1998. S.47.

⁹ Meral Avcı, **Çeşitlilik ve Endemizm Açısından Türkiye'nin Bitki Örtüsü**, Coğrafya Dergisi, Sayı:13, İstanbul 2005. s. 30.

¹⁰ Avcı, **a.g.e.**, s.30.

¹¹ Avcı, **a.g.e.**, s.31.

1.1.4. Hidrografik Özellikleri

Anadolu'nun akarsu sisteminin bir kısmı tektonik yapısına uygun olarak boyuna yani Anadolu yarımadasının uzanışı doğrultusunda, bir kısmı da epirojenik hareketler nedeniyle oluşan morfolojik aklanlara bağlı olarak enine olmak üzere başlıca iki ana doğrultuda akarsu sistemi görülmektedir.¹²

Türkiye'de akarsu ağı gelişmiştir. Akarsularımızın büyük çoğunluğu sularını denizlere ulaştırırlar. Türkiye'de yer alan akarsuların havzalarını; Karadeniz, Marmara, Ege, Akdeniz, Hazar Denizi, Basra Körfezi, Tuz Gölü, Van Gölü, Göller Yöresi olarak ayırabiliriz. Bu havzalardan; Karadeniz, Marmara, Ege, Akdeniz, Hazar Denizi, Basra Körfezi dışı akışlı sahalardır. Van Gölü ve İç Anadolu'daki Tuz Gölü ile Göller Yöresi kapalı havza konumundadır.¹³

Yurdumuzda boyuna akan akarsulara örnek olarak Ege bölgesinde Büyük menderes, Küçük menderes, Gediz Irmakları, İç Anadolu ve Karadeniz Bölgesinde Sakarya Nehri ile Yeşil Irmak nehirleri örnek olarak verilebilir. Enine akan akarsulara ise örnek olarak Değirmendere, Aksu, Göksu gibi akarsularımız gösterilebilir. Türkiye'de yer alan akarsular genç akarsu karakterine ait tüm özellikleri göstermektedir. Akarsularımızın yatak eğimleri oldukça fazladır. Yine akarsu yataklarında sık sık eğim kesiklerine rastlanılmaktadır. Yurdumuzda akarsu sistemi genel olarak incelendiğinde akarsuların bir kısmı hafif eğimli iç akarsular bir diğer kısmı ise kıyı bölgelerimizde dağların denize bakan yamaçları boyunca görülen eğim değerleri yüksek akarsularımızdır.¹⁴

Yurdumuzda oluşumları itibarı ile son derece çeşitli göller bulunmaktadır. Ayrıca göllerimiz ihtiva ettikleri su itibarı ile de farklılıklar arz etmektedirler. Göllerimiz içerisinde tatlı su, acı su, sodalı su ve tuzlu suya sahip göller bulunmaktadır. Acı göl, Van gölü ve Tuz gölü bu göllerimize örnek olarak gösterilebilir.¹⁵

¹² İbrahim Hakkı Akyol, **Türkiye'de Akarsu Sistemleri ve Rejimleri**, Türk Coğrafya Dergisi, S: 9-10, Ankara 1947. s:32.

¹³ Gözenç,Ertin,Gümüş,**a.g.e.**,s.17.

¹⁴ Akyol,**a.g.e.**,s.32.

¹⁵ Atalay,**a.g.e.**,s.159.

1.2.Türkiye'nin Beşeri ve Ekonomik Özellikleri

1.2.1. Türkiye'nin Beşeri Özellikleri

Ülkemizde ilk nüfus sayımı 1927 yılında yapılmıştır. İkinci nüfus sayımı 1935 yılında yapılmış ve sonraki yıllarda her 5 yılda bir nüfus sayımı gerçekleştirilmiştir. 1990 yılına gelindiğinde nüfus sayımının 10 yılda bir yapılması kararlaştırılmıştır. Ülkemizde 'Adrese Dayalı Nüfus Sayımı Sistemine' geçilerek 31 Aralık 2008 tarihli yapılan nüfus sayımında; Türkiye nüfusu 71.517.100 kişi olarak belirlenmiştir. Nüfusun 35.901.154'ü erkek 35.615.946'sını ise kadınlar oluşturmaktadır. Nüfusun % 50'si 28.5 yaşından küçüktür. Nüfusun % 69.9'u 15 ile 64 yaşları arasındadır. Türkiye de km²'ye 93 kişi düşmektedir. Toplam nüfusun % 75.5'i il ve ilçe merkezlerinde ikamet ederken, % 24.5'i belde ve köylerde ikamet etmektedir. İl ve ilçe merkezlerinde yaşayan nüfus oranının en yüksek olduğu il % 99 ile İstanbul, en düşük olduğu il ise % 31.9 ile Ardahan'dır.¹⁶

Ülkemizde doğum oranlarının yüksek olması sebebiyle nüfus artış hızı yüksektir. 1927 yılı ile 2008 yılı arası dönemde ülke nüfusu neredeyse 5.5 kat artmıştır. Sağlık alanında hizmetlerin iyileşerek bebek ölümlerinin azalması ve bunun yanında beslenme koşullarındaki iyileşmeler nüfus artış hızına etki eden faktörlerdir.

Ülkemiz nüfusunun coğrafi dağılışı son derece düzensizdir. Örneğin Marmara bölgesi en fazla ve en yoğun nüfusa sahip bölgemizdir. Marmara bölgesi Türkiye nüfusunun 1/4 'ünü barındırmaktadır. Doğu Anadolu bölgesi ise yüz ölçümü bakımından büyük olmasına rağmen ülke nüfusunun 1/10'nu barındırmaktadır. Ülkemizde nüfusun coğrafi dağılışına etki eden faktörler; yeryüzü şekillerinin, iklim özelliklerinin, su kaynaklarının dağılışı olarak sıralanabilir. Yine ekonomik faaliyetlerde ülkemizde nüfusun dağılışı etkilemektedir. Özellikle sanayi faaliyetlerinin yoğunlaştığı alanlarda, Turizm faaliyetlerinin olduğu kesimlerde nüfus yoğunluğu artmaktadır.

¹⁶ <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=6178>.

Türkiye de nüfus dağılışı haritalarına bakıldığında yer şekillerinin dağlık, engebeli olduğu sahalarda nüfus yoğunluğunun da az olduğu sahalardır. Doğu Anadolu bölgesinin Tunceli, Hakkari; doğu Karadeniz de Artvin, Rize ; Ege de Menteşe dağlık yöresi; Marmara Bölgesi'nde yıldız dağları bölümünde yer şekillerinin engebeli ve yüksek olması nedeniyle nüfuslanma düşüktür.

Sanayi, ticaret turizm ve tarım gibi faktörlerde nüfusun dağılışı ve yoğunluğu üzerinde etkilidir. Sanayileşmenin geliştiği batı illerinde nüfus yoğunluğu ve nüfus miktarı daha fazladır. Bu iller sırasıyla; İstanbul, Ankara, İzmir ve Bursa gibi nüfuslanmanın fazla olduğu merkezlerdir. İstanbul 2.486 kişi ile nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu il'dir. Bunu sırasıyla; 421 kişi ile Kocaeli, 322 kişi ile İzmir, 249 kişi ile Hatay ve 245 kişi ile Bursa illeri izlemektedir. Nüfus yoğunluğunun en az olduğu il ise 11 kişi ile Tunceli'dir.¹⁷

1.2.2. Türkiye'nin Ekonomik Özellikleri

Geç dönemde sanayileşmeye başlamış olan ülkemiz günümüze kadar devam eden bu süreci tam anlamıyla tamamlayamamıştır. Ülkemiz ekonomisi içinde tarımsal faaliyetler 1990'lı yıllara kadar en büyük paya sahipti. Fakat 1990'lı yıllardan sonra sanayileşme önemli bir ivme kazanmış ve sanayileşme ön plana çıkmaya başlamıştır. Ülkemiz sanayisi genellikle tarım endüstrisi üzerine kurulmuştur. Ekonomik yapımızın bu özelliği dış ticarete açık vermemizin en büyük sebebidir. Ülkemizde nüfusun yaklaşık olarak yarısı geçimini tarım sektöründen sağlamaktadır.

Ülkemiz de hayvancılık iklim şartlarına bağlı olarak geniş alanlarda faaliyeti sürdürülen ekonomik faaliyetlerdendir. Ülkemiz hayvan sayısı bakımından fazla olup verim bakımından aynı yeterliliğe sahip değildir. Kümes hayvanları sayısı 2009 yılı sonu itibariyle bir önceki yıla göre % 6.0 oranında azalarak 234.082.206 adet olmuştur. Yumurta tavuğu sayısı ise 2009 yılı sonu itibariyle bir önceki yıla göre % 4.9 oranında artarak 66.500.461 adet, tavuk yumurtası üretimi 2009 yılında 2008'e göre % 4.9'luk bir artış göstermiş ve yaklaşık 13.8 milyar adet, beyaz et üretimi, bir önceki yıla göre % 17.9 artarak 1.323.624 ton olmuştur. Bu miktarın % 96.48'i et tavuğu eti, % 1.23'ü

¹⁷ <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=6178>.

yumurta tavuğu eti, % 2.28'i hindi eti ve % 0.01'i ise ördek etinden oluşmaktadır. Süt üretimi, 2009 yılında bir önceki yıla göre % 2.4 artmış ve 12.542.186 ton olarak gerçekleşmiştir.¹⁸

Türkiye yakıt maddeleri grubuna giren taş kömürü özellikle linyit bakımından zengin, petrol yönünden fakir, endüstriyel hammaddeleri oluşturan demir, bakır, krom, boksit bakımından da oldukça zengindir. Bunun dışında cıva uranyum, amyant, bor tuzları, arsenik kurşun çinko, kükürt manyezit, perlit, volfram yatakları bulunmaktadır. Yine ülkemizde mermer, kil, jips, gibi madenlerde bulunmaktadır.

Turizm sektörü ülkemiz de gelişme gösteren sektörlerdendir. Başta yaz turizminin yaygın olduğu Akdeniz ve Ege bölgeleri diğer bölgelere nispeten turizm açısından önemli bir yere sahiptir. Özellikle 90'lı yıllarda gelişme gösteren turizm sektörünün ülkemiz ekonomisine katkısı her geçen gün artmaktadır.¹⁹

1.2.2.1. Tarım

Türkiye yakın yıllara kadar bir tarım ülkesiydi. Ancak 1970'li yılların sonu ve 1980'li yılların başından itibaren özellikle sanayinin büyük gelişme göstermesiyle tarımın ülke ekonomisinde önemi giderek azalmış ekonomideki sürükleyiciliğini kaybetmeye başlamıştır. 1980 yılında GSYİH (Gayri safi yurt içi hasıla)'nın % 54.6'sını hizmetler, % 21.2'sini sanayi % 24.2'sini tarım oluşturmaktaydı. 1981 den itibaren sanayi ürünlerinin ihracatından elde edilen döviz geliri, tarımı aşmaya başlamıştır. 1994 yılı itibariyle gayri safi milli hasıladaki tarımın payı % 15.4, sanayininki % 26.6, hizmet sektörü % 57 olarak tespit edilmiştir. Ülkemizde 28 milyon hektar toplam tarım alanının 18.8 milyon hektarı ekilmektedir.²⁰

Ülkemizde toplam arazi içerisinde tarımsal arazi oranı % 36 dır. İkinci sırada çayır ve otlaklar gelmektedir. Bu oran % 32'dir. Ülkemizde yetiştirilen tarımsal ürünler sırasıyla; buğday; İç Anadolu Bölgesi ve Marmara Bölgesinde en fazla yetiştirilmektedir. Arpa, çavdar, yulaf; İç Anadolu Bölgesi ağırlıklı üretim alanıdır.

¹⁸ <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=6250>.

¹⁹ Atalay,**a.g.e.**,s. 368- 371-375.

²⁰ Atalay,**a.g.e.**,s.340-342.

Sıcaklık ve bol su isteyen mısır Karadeniz başta olmak üzere bütün kıyı bölgelerimizde yetiştirilmektedir. Mısır üretiminde Akdeniz Bölgesi % 45'lik bir payla ilk sırada yer almaktadır. İkinci sırada Karadeniz Bölgesi bulunmaktadır. Türkiye'de akarsu boylarında yetiştirilen pirinç ise en fazla Marmara Bölgesinde üretilmektedir. ihracatımıza konu olan ürünler içerisinde yer alan mercimek en fazla Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yetiştirilmektedir. Yine ülkemizde baklagiller, endüstri bitkileri olan pamuk, tütün, şeker pancarı, keten-kenevir, haşhaş, çay, ayçiçeği, zeytin, soya fasulyesi yetiştirilen tarımsal ürünler içerisinde yer almaktadır.²¹

1.2.2.2. Hayvancılık

Ülkemizde küçük baş hayvancılık genelde geçime yönelik olarak yapılmaktadır. Küçük baş hayvancılığın en fazla yetiştirildiği bölge İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleridir. Küçükbaş hayvancılıkta keçi yetiştiriciliği önemli tarımsal faaliyetlerdendir. Keçi yetiştiriciliği dağlık ve engebeli bölgelerimizde yoğunlaşmıştır.²²

Ülkemizde hayvancılık tarımsal üretimin % 40'ını oluşturmaktadır. Bu yönüyle milli gelirin % 11'i hayvancılık faaliyetlerinden sağlanmaktadır. Büyük baş hayvancılık her yerinde yapılmakla beraber kuzeydoğu Anadolu ve doğu Karadeniz Bölümlerinde yoğunlaşmıştır. Yine ülkemizde at, eşek, katır, deve ve domuz hayvanları da beslenmektedir. Türkiye'de 2009 yılı sonu itibarı ile toplam büyükbaş hayvan sayısı bir önceki yıla göre % 1.2 azalış göstererek 10.811.165 baş olarak gerçekleşmiştir. Büyükbaş hayvanlar arasında yer alan sığır sayısı % 1.3 azalarak 10.723.958 baş olmuştur. Koyun sayısı 2009 yılı sonu itibarıyla bir önceki yıla göre % 9.3 azalarak 21.749.508 baş, keçi sayısı ise % 8.3 azalarak 5.128.285 baş olmuştur.²³

Ülkemizde Doğu Anadolu, Akdeniz ve Ege bölgelerinde arıcılık faaliyetleri yoğunlaşmıştır. Arıcılık Doğu Anadolu, Akdeniz ve Ege'nin yüksek bölgelerinde gezici arıcılık olarak yapılmaktadır. İpek böcekçiliği yurdumuzda dut ağacı yetişen her

²¹ <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=4152>.

²² Hayati Doğanay, **Türkiye Ekonomik Coğrafyası**, Öz Eğitim Yayınları, İstanbul 1997. s.227.

²³ <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=6250>.

bölgede geleneksel olarak yetiştirilmektedir. Güney Marmara bölgesi İpek böcekçiliğinin yoğunlaştığı bölgemizdir.²⁴

Türkiye deniz balıkçılığı yönüyle önemli bir potansiyele sahip olmasına rağmen gereken önem verilmediği için balıkçılık pek fazla gelişmemiştir. Türkiye’de 2008 yılındaki toplam su ürünleri üretiminin yaklaşık % 61.22’si deniz balıklarından, % 8.89’u diğer deniz ürünlerinden, % 6.35’i iç su ürünlerinden ve % 23.55’i yetiştiricilik yoluyla elde edilmiştir. Deniz ürünleri üretiminde ilk sırayı % 64.69’luk oran ile Doğu Karadeniz Bölümü almakta, onu % 13.72 ile Batı Karadeniz, % 8.96 ile Marmara, % 8.08 ile Ege ve % 4.55 ile Akdeniz Bölgeleri izlemektedir. Deniz balıkları içinde hamsi balığı 252 bin tonla üretim miktarı bir 2007 yılına göre % 34.63 oranında azalmıştır. Çaçı balığı ise 39 bin ton üretimle, hamsi balığından sonra % 9.93’lük bir paya sahiptir. İstavrit (karagöz) üretimi 2007 yılına göre % 11.22 , palamut-torik üretimi % 8.10 oranında artarken, istavrit (kraça) üretimi % 3.73, sardalya üretimi % 16.28, mezgit üretimi % 5.48, lüfer üretimi % 40.97 ve kefal üretimi % 59.66 oranında azalış göstermiştir.²⁵

1.2.2.3. Enerji Kaynakları ve Madenler

Türkiye, dünya devletleri içerisinde maden çeşitliliği ve zenginliği bakımından önemli bir potansiyele sahiptir. Türkiye taş kömürü, linyit, demir, bakır, krom, boksit bakımından zengin, petrol yönünden fakirdir. Bununla beraber ülkemizde; cıva, uranyum, amyant, bor tuzları, arsenik, kurşun, çinko, kükürt, manyezit, volfram yatakları bulunmaktadır. Ülkemizde mermer, kil, jips, perlit yönünden zengin yataklar bulunmaktadır.²⁶

Türkiye demir rezervi bakımından oldukça zengindir. Ülkemizde belli başlı demir cevheri rezervleri şöyle sıralanabilir: Divriği (125 milyon ton), Kangal ve çevresi (140 milyon ton), Hekimhan-Hasan Çelebi (470 milyon ton) çevresi yataklarıdır. Krom madeni rezervlerimizin coğrafi dağılışı ise; Elazığ ili Maden ilçesi yatakları, Muğla ili

²⁴ Doğanay, a.g.e., s.235-238.

²⁵ <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=6250>.

²⁶ Doğanay, a.g.e., s.376-375.

Fethiye ve Köyceğiz yatakları, Denizli ili Acıpayam ve Buldan ilçesi çevresi yatakları, Bursa ili Orhaneli ilçesi yataklarıdır.²⁷

Bor madeni rezervimizin 2 milyar ton civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bu miktar, dünyadaki tüm bor rezervinin % 80'ine tekabül etmektedir. Son derece kıt olan petrol ülkemizde Raman-Garzan ve Adıyaman'dan çıkarılmaktadır. Yurdumuzda çıkarılan petrol, ihtiyacımızın yaklaşık olarak 1/7'sini karşılamaktadır. Ülkemizde doğalgaz yatakları Trakya'da Hamitabat ve Güneydoğu Anadolu'da Mardin-Çamurlu sahalarında yer almaktadır. Türkiye bakır madenciliğinin beşiğidir. Artvin ili Murgul ilçesi başlıca bakır cevher rezervleri yataklarıdır. Ülkemizde tüm boksit rezervlerinin 450 milyon ton olduğu tahmin edilmektedir.²⁸

1.2.2.4. Sanayi

Ülkemizde bilhassa 1960 ve 1970'li yıllardan itibaren sanayi sektöründe önemli gelişmeler olmuştur. İlerleyen yıllarda sanayi ürünleri Ülkemiz ihracatında ilk sıraya yükselmiştir. Sanayinin gayrisafi milli hasıla içindeki payı 1965 yılında % 25, 1985 yılında % 33 ve 1993 yılında ise % 30, 1994 yılında % 26.62 değerler göstererek ortalama yükselme eğilimi göstermesine rağmen tarım sektörünün gayrisafi milli hasıla içindeki payı 1965 yılında % 34, 1984 yılında % 19'a, 1993 yılında % 12'ye düşerek tersi bir gelişme göstermiştir.²⁹

Ülkemiz sanayisinde 1933-1938 yılları arasındaki dönemde, dünyadaki global krizin etkisi ve özel sektörün yetersizliği sonucu devlet ön planda yer alarak sanayinin gelişme ve ilerlemesinde lokomotif görevi görmekteydi. Bu duruma bağlı olarak devlet; inşa ettiği fabrika ve tesislerle sanayinin gelişmesine katkı sağlamıştır. 1950'li yılların başından itibaren sanayi alanındaki gelişmelerde temel kamu hizmetleri dışındaki ekonomik faaliyetlerde devletinde desteklemesiyle özel sektör ön planda yer almaya

²⁷ Doğanay, a.g.e., s. 287.

²⁸ Doğanay, a.g.e., s.338- 391-387.

²⁹ Atalay, a.g.e., s.401.

başlamıştır.Yinede sanayi üzerindeki devlet etkinliği bazı sanayi kollarında ağırlığını devam ettirmiştir.³⁰

Türkiye’de sanayi kuruluşlarının en yoğun olduğu bölge Marmara bölgesidir. Özellikle İstanbul-İzmit arası ve Bursa çevresi sanayi faaliyetlerinin yoğunlaştığı alanlardır. Daha sonra sırasıyla Ege Bölgesi ve Batı Karadeniz Bölümü gelmektedir. Ülkemizde tarımsal sanayi oldukça gelişmiştir. Şeker endüstrisi, Un endüstrisi, et ve süt, çay, bitkisel yağ, meyve suyu, konserve ve salça endüstrileri gelişen sanayi kollarıdır. Günümüzde özel sektörün ağırlıklı olduğu sanayi kolları; otomotiv sektörü, beyaz eşya sektörü sıralanabilir.³¹

1.2.2.5. Turizm

Turizm sektöründe 2000’li yıllardan itibaren yapılan yatırım ve reklamlar neticesinde ülkeye gelen turist sayısında önemli artış sağlanmıştır. Ülkemizin dış ticaret açığının kapatılmasında en önemli rolü turizm sektörü üstlenmektedir. Turizm gelirlerinde; 1994 yılında 4.3 milyar dolardan 1998 yılında 7.1 milyar dolara kadar yükselmiştir. Aynı yıllarda dış seyahat giderleri 899 milyon dolardan 1.7 milyar dolara çıkmıştır. 1994 yılında 3.4 milyar dolar dolayında olan turizm gelirleri fazlalığı 1998 yılında 5.4 milyar dolarlık seviyeye yükselmiştir.³²

Türkiye’ye 2007 yılında 27.2 milyon turist giriş yaparak 21.3 milyar dolar döviz bırakmıştır. 2008 yılında global krizin etkisi ile azalan turist sayısı 26.3 milyona düşmüştür. 2008 yılında gelen turist sayısı 900 bin düşmesine rağmen ters orantılı olarak elde edilen gelir artmış ve 2008 yılında 21.3 milyar dolardan 21.9 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. Bu durum gelen turistlerin kişi başına düşen harcama oranındaki nitelik olarak değişiminide göstermektedir.³³

³⁰ Atalay,**a.g.e.**,s.405

³¹ Atalay,**a.g.e.**,s.409.

³² Sedat Avcı, **Türkiye’nin Ekonomi Politikaları ve Coğrafi Sonuçları**, Coğrafya Dergisi, Sayı:8, İstanbul, 2000, s.65.

³³ <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=3993>.

2009 yılında ülkemizin toplam turizm geliri 21.249.334.582 dolardır. 2010 yılının ilk üç ayı ziyaretçi sayısı geçen yılın aynı dönemine göre %3.2 oranında artmıştır. Elde edilen gelir toplamı 2.413.524.810 dolardır.³⁴

Ülkemizde görülen farklı iklim şartları turizm faaliyetleri açısından önemli avantajlar sunmaktadır. Klasik turizm faaliyetleri içinde yer alan kıyı turizmi (güneş, kum, deniz) Akdeniz kıyı bölgelerimizde yoğunlaşmıştır.

Ülkemizde kış turizmi için önemli potansiyel sahaları sırasıyla; Bursa-Uludağ, Sarıkamış, Erzurum-Palandöken, Bolu Dağları, Beydağları, Bozdağlar, Spildağı gösterilebilir. Nevşehir ve Aksaray illeri sınırları içinde başlıca doğa harikası peribacaları, Denizlide Pamukkale travertenleri önemli cazibe merkezleridir.

Yaylacılık ve doğa turizmi açısından Doğu Karadeniz bölümü önemli bir coğrafi alandır. Tarih boyunca birçok medeniyete beşiklik eden yurdumuz tarih turizmi açısından başlı başına bir cazibe merkezidir. Bu yönüyle İstanbul ilk sırada yer almaktadır. Ülkemizde sağlık turizmi de son yıllarda gelişme gösteren turizm faaliyetleri içerisinde yer almaktadır. Ülkemizin hemen hemen birçok bölgesinde kaplıcalar, ılıcalar bulunmaktadır. Bursa, Kütahya, Afyon, Denizli gibi birçok şehrimiz kaplıcaları ile ünlüdür. Yurdumuzdaki bazı mağaralar turizm faaliyetleri açısından değerlendirilmektedir. Örneğin Karain, Damlataş ve İnsuyu mağarası gibi.³⁵

1.3. Ürdün'ün Fiziki Coğrafi Özellikleri

1.3.1. Morfolojik Özellikleri

Ürdün Kuzeyyarım Küre'de, Akdeniz'in doğusunda ve Arap Yarımadası'nın kuzeybatı köşesinde yer alan bir Ortadoğu ülkesidir. Ürdün Güney-Güneydoğusundan Suudi Arabistan, doğusunda Irak, kuzeyinde Suriye ve batısında tamamen İsrail ile çevrilidir. Ürdün'ün denizle tek bağlantısı olan Akabe Körfezi'ndeki sahil uzunluğu ise sadece 19 km'dir. Akabe Körfezi ülkenin güneybatı ucunda yer almaktadır.

³⁴ Ocak, Şubat ve Mart aylarından oluşan I. Dönemde turizm geliri, geçen yılın aynı dönemine göre % 2.2 azalarak 2 413 524 810 \$ oldu. Turizm gelirinin 1 737 060 723 \$'ı yabancı ziyaretçilerden, 676.464.087 \$'ı ise yurt dışında ikamet eden vatandaş ziyaretçilerden elde edilmiştir.' www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=6239.

³⁵ Atalay, a.g.e., s.437.

Ülkenin batısında büyük tektonik depresyon içerisinde Şeria Vadisi ve Lut Gölü bulunmaktadır. Tektonik depresyon içerisinde kuzey-güney eksenli akan Ürdün nehri Hermon Dağından doğmaktadır. Ürdün nehri 150 km uzunluğunda olan kısa bir akarsudur.³⁶ Ülke yükseltisi 600-900 m arasında değişen engebeli platoluk bir sahadan oluşmaktadır. Platoluk sahanın yükseltisi merkezden doğu ve batı yönüne doğru gidildikçe azalmaktadır. Platonun olduğu saha ülkenin batı kesimindedir. Platodan doğuya doğru gidildikçe yükselti azalarak yerini çöl sahasına bırakmaktadır. Platonun batı kenarında ise ülkenin doğal sınırını oluşturan ve içerisinde Şeria Irmağı'nın aktığı Şeria Vadisi ve Lut Gölü'nün bulunduğu büyük tektonik hat yer almaktadır. Lut Gölü yeryüzünde deniz seviyesinin en alçak noktasını oluşturmaktadır.³⁷

Aşırı sıcaklık ve kuraklık nedeniyle yüksek miktarda buharlaşma görülen Lut Gölü'nün suyu fazlaca mineralleşerek bazı bakteri türleri hariç canlı yaşamına olanak vermez. Sularında yaşam olmadığı gibi kıyı ve çevresinde de yaşam yok denecek kadar azdır. Suları aşırı tuzlu olan Lut Gölü'ndeki tuz rezervinin 43 milyar ton olduğu tahmin edilmektedir.³⁸ Gölün tuz oranı normal deniz suyundan 7-8 kat daha tuzludur. Lut Gölü'nün derinliği -392 m'dir.³⁹

Ülkenin doğusunda çöl sahası yer almaktadır. Üzeri yer yer bazalt lavlarıyla örtülü olan çöl sahası ve kurak plato alanı olarak adlandırılan bölge neredeyse ülkenin ¾'ünü kaplamaktadır. Çöl sahası Suriye Çölünün güneye doğru bir uzantısıdır. Ülkenin en yüksek dağı olan Ram Dağı (1750 m.) bu bölgede yer almaktadır.⁴⁰ Bölgenin güney kesimi çöl kumullarıyla kaplı alanlardan oluşmaktadır. Çöl Sahasında kumtaşı ve granitlerden müteşekkil yükseltiler de göze çarpmaktadır. Ülkenin büyük bölümünü kaplayan çöl sahasının batı kesiminde kuzeyde Amman Şehrinden başlayıp güneye

³⁶ 'Hermon Dağı ile Lut Gölü arası 176 km olup, Ürdün Nehri ve tabileri bu mesafe içinde 2814 m. Yükseltiden, deniz seviyesinden 392 m. daha aşağı inmek suretiyle 2814+392=3206 metre alçalmış olur.' Necdet Tunçdilek, **Güneybatı Asya Fiziki Ortam**, İstanbul Üniv. Yayınları, İstanbul 1971, s. 72.

³⁷ Selami Gözenç, Nurten Günel, Yasemin Özdemir, **Ortadoğu "Güneybatı Asya" Ülkeler Coğrafyası**, Çantay Kitabevi 2006, s. 181.

³⁸ Ramazan Özey, **21 yy'a Girenken İslam Dünyası**, Erkam Yayınları İstanbul 1996, s. 112.

³⁹ 'Zaman içinde iklimin nemli ve buharlaşma şartlarının az olduğu pulivial devrede, muhtemel olarak Lût gölünün suları Akdeniz'e ulaşıyordu. Bu sahada Kuaterner'de teşekkül etmiş olan ve Ürdün Gölü adı ile tanınan bu büyük gölün tortulları Şimdi Gor'un tabanını meydana getirmektedir. O sırada bir tatlı su gölü olan Ürdün gölü, sonradan bir kapalı havza karakteri kazanınca, tedricen tuz oranı artmıştır.' Tunçdilek, **a.g.e.**, s.73.

⁴⁰ Gözenç, Günel, Özdemir, **a.g.e.**, s.181.

doğru Madaba, Katrana ve El-Hasa'dan devam eden bölüm Anti Lübnan dağlarının devamı niteliğindedir. Bu alçak dağ silsilesi güneyde Maan Şehrine kadar devam etmektedir. Ülkenin dağlık bölgesini oluşturan bu kesim sel suları tarafından aşındırılmış arızalı bir alandır. Bölge Akdeniz iklimiyle çöl iklimi arasında bir geçiş sahası olup kısmen de olsa Akdeniz iklim özelliklerinin hissedildiği bir alandır. Bu nedenle bölge iklimi kuru ziraat metoduyla tahıl tarımı yapılmasına imkan tanır. Bölgede yağışlar yer yer 350 mm'yi bulmaktadır. Bu bölümden doğuya doğru gidildikçe iklim kuraklaşır. Çöl sahası ve özellikleri belirginliğini artırır. İç kesimlere doğru gidildikçe yarı kurak step sahası yerini kurak çöl sahasına bırakır.⁴¹ Bu alan ülkenin en az nüfuslu bölümüdür. Burada yaşayan nüfus göçebe bir hayat sürmektedir. Ülkenin batısında yer alan Şeria vadisi kuzey-güney eksenli devasa büyüklükte tektonik bir çukurdur. Bu çukurun en derin yerinde ve tam merkezinde Ölü Deniz (Bahr-El Mayyit) bulunmaktadır. Ölü Denizin Kuzey kısmı daha genişçe bir yapıya sahiptir. Bu bölümde iki sahil arasındaki genişlik en fazla 16 km'yi bulmaktadır.⁴² Yarımada'nın iç kısmında doğal bir liman bulunmaktadır. El-Mazra kasabası bu doğal limanın hemen kıyısında yer alır. Gölün güney ucunda ise tarihi Sodom Şehri harabeleri bulunmaktadır.⁴³

Gölü besleyen akarsuların çoğu geçici akarsulardır. Sürekli akışa sahip nehirler iki tane olup Yarmuk Nehri ve Şeria (Ürdün) nehirleridir. Gölün ana ve devamlı beslenme kaynağı bu iki nehirdir. Bunlardan Şeria Nehri; Hermon dağından doğmakta ve Şeria vadisi boyunca devam edip yer yer vadi tabanında menderesler oluşturarak Lut Gölü'ne dökülmektedir.⁴⁴ Nehrin geçtiği vadi tabanı bitki örtüsü açısından zengin bir yapı arz etmektedir. Vadi tabanındaki geniş düzlük alanlarda sulamalı tarım yapılmaktadır. Tektonik çukurluğun Güneyinde Lut Gölü ile Akabe Şehri arasında Araba Vadisi (Vad-i Araba) bulunmaktadır.⁴⁵ Vadi bitiminde körfezde Akabe liman

⁴¹ Sırrı Erinç,Sami Öngör,Ülkeler Coğrafyası (Lise 2) Güven Yayınları,İstanbul, s.35.

⁴² Tunçdilek,**a.g.e.**, s. 74.

⁴³ www.visitjordan.gov, Jordan Visitor's Guide, Ankara Ürdün konsolosluğu 2009.

⁴⁴ Tunçdilek,**a.g.e.**, s. 72.

⁴⁵ Tunçdilek,**a.g.e.**, s. 72.

şehri yer almaktadır. Tektonik depresyon son derece sıcaktır. Yıllık yağış miktarı 200 mm'nin altındadır.⁴⁶

Ürdün'ün Kuzeybatısında yer alan plato sahası coğrafi bölgeler içerisinde kapladığı alan bakımından en az alana sahip bölgesidir. Plato sahasındaki Geniş vadi tabanlarında tarımsal faaliyetler yapılmaktadır. Arızalı bir yapıya sahip olan plato alanı Lübnan dağlarının güney uzantısını oluşturmaktadır. Akdeniz'e çok yakın olan bölge'de Akdeniz iklimi etkisini hissettirir. Ülkenin en fazla yağış alan bölgesi burasıdır. Yıllık yağış miktarı 450 mm den yüksektir.⁴⁷ Şehirsel yerleşmelerin yoğun olduğu bölgede başlıca şehirler şunlardır: Nablus, Ramalallah, Bethlehem, Hebron.

1.3.2. İklim Özellikleri

Ürdün'ün genelinde sıcak ve kurak iklim şartları hakimdir. Ortalama sıcaklık değerleri yaz ayları için 37°C civarındadır. Kışın ise bu değer 5°C' ye kadar düşer. Ürdün'ün en fazla yağış alan bölgesi batı ve kuzeybatıdaki yüksek alanlardır. Akdeniz'e bakan yamaçlardaki yağış değerleri 510 mm ile 780 mm arasında değişmektedir.⁴⁸ Yağışlar Akdeniz ikliminin etkisiyle sonbahar aylarında yağmaya başlayıp en yüksek seviyeye Aralık, Ocak, Şubat aylarında yani kış aylarında ulaşmaktadır. Sıcaklıkların yükselmesine paralel olarak yaz ayları yağmursuz ve kurak geçmektedir.

Ürdün'ün genelinde yağışlar düşük değerler gösterir. Ürdün ve Batı Şeria Bölgesi'nde ortalama yağış değerleri 400 mm ile 500 mm arasında değişmektedir. Ülkenin batı bölgesinden doğu ve güneydoğuya doğru gidildikçe iklim sertleşmeye başlar ve bu alandaki yağış değerleri oldukça düşük seviyelere iner. Ortalama yağış bu bölgelerde 100 mm civarındadır. Mutlak çöl alanlarında ise bu değer 50 mm'nin altına da inmektedir. Örneğin El-Cefra yöresinde yıllık ortalama yağış miktarı 25 mm'nin altındadır.⁴⁹

⁴⁶ Gözenç, Günal, Özdemir, **a.g.e.**,s. 181.

⁴⁷ Gözenç, Günal, Özdemir, **a.g.e.**,s. 165.

⁴⁸ Ramazan Özey, **Dünya Denklemine Ortadoğu Ülkeler, İnsanlar, Sorunlar**, İstanbul 1997, s. 165.

⁴⁹ Emrullah Güney, **Türkiye'nin Komşuları**, Çantay Kitabevi, 2002, s. 112.

Yağışlar genellikle yağmur şeklinde yağmaktadır. Çok nadiren de olsa batı yakasında Kudüs platosundaki dağlarda yer yer kar yağışı da görülmektedir. Yağışların bu derece az olması ülke genelinde su kaynaklarının yetersizliğine neden olmaktadır. Bu durum günümüz Ürdün için çok ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Ürdün’de genel anlamda subtropikal iklim özellikleri görülür. İklim özellikleri açısından ülkede ana hatlarıyla iki ayrı iklim bölgesi görülmektedir.⁵⁰

Batı Şeria, Gor Çukurluğu’nun bulunduğu alan Akdeniz ikliminin değişikliğe uğramış bir iklim özelliği görülmektedir. Kışları ılık ve yağışlı yazlar ise sıcak ve kuraktır. Örneğin başkent Amman’da kış aylarındaki sıcaklık değerleri 8°C ile 26°C arasında seyrederek. Akabe liman şehrinde bu değerler biraz daha yüksektir. Ortalama sıcaklık değerleri 31.9°C ile 14.2°C arasındadır. Nisan ve Ekim aylarında yağış görülmez.⁵¹

Çöl iklimi ülkenin doğu ve güneydoğu bölgelerinde hakimdir. Bu bölgede kışlar gece yazlar ise kavurucu özelliğiyle gündüzlerdir. Yağış değerleri son derece düşüktür. Bölgenin merkezi yerlerinde mutlak çöl iklimi görülür. Bu bölgelerde yağış değerleri 25 mm’nin de altındadır. Çölde güneydoğudan esen rüzgarlar sıcaklığı daha da arttırmakta, boğucu ve kavurucu etkisini tüm gücüyle hissettirmektedir. Bu bölgede kuru vadiler ve kapalı havzalar çokça görülmektedir. Az da olsa yağın yağışlar neticesinde bu kapalı havzalarda irili ufaklı su birikintileri kısa ömürlü bataklık alanları oluşturmaktadır.⁵²

1.3.3. Bitki Örtüsü

Yıllık ortalama yağışın son derece az olduğu ülkede bitki örtüsü de buna paralel olarak gelişimini göstermektedir.

Ülkede plato sahasındaki kuru çöl stepleri kış yağışlarının ardından hemen yeşerir. Diğer sıcak dönemde kızgın güneş ve sıcak Hamsin Rüzgarları bu ot varlığını

⁵⁰ Gözenç, Günal, Özdemir, **a.g.e.**,s. 41.

⁵¹ Gözenç, Günal, Özdemir, **a.g.e.**,s.165-166.

⁵² Gözenç, Günal, Özdemir, **a.g.e.**,s.166.

yakar kavurur. Kavurucu sıcaklık karşısında kuruyan otların oluşturduğu step ve çöl arazileri bütünüyle yanık bir görünüme bürünür.⁵³

Ülke orman alanları ve tarım yapılabilen arazilerin kapladığı alan bakımından fakir fakat çöl Vejetasyonu'nun kapladığı alan bakımından zengin sayılabilecek bir durumdadır. Çöl alanlarının ortalama yağış değerleri son derece düşük olup 200 mm.nin altındadır. Genel olarak çalılık ve dikenlerden müteşekkil çöl vejetasyonu ülkenin doğu kısmında yer alır. Kuru çöl stepleri güneyde Nakap'tan kuzeyde Mafrag'a kadar uzanır.

Ürdün'ün batı kesiminde kurakçık ormanlar görülmektedir. Orman formasyonu içerisinde yer alan ağaç türleri; halep çamı, meşe, ardıç, menengiç gibi türlerden oluşmaktadır. Tropikal, halofit ve hidrofite bitki türlerinden oluşan; hurma, akasya, kamış, hünnap ve kavak gibi türler batı bölümündeki tektonik depresyon içerisinde görülmektedir.⁵⁴

1.3.4.Hidrografik Özellikleri

Ortadoğu'da Arap Platformu'nda ve dolayısıyla Ürdün'de akarsu şebeke ve drenaj sisteminin oluşması başlıca iki ana faktöre bağlıdır. Bu faktörler iklim özellikleri ve jeomorfolojik yapı olarak belirtilebilir. Ürdün'de drenaj ağı Oligosende başlayıp Neojen sonuna kadar devam eden tektonizma hareketleri sonucu oluşmuştur. Bütünüyle bir Andoreik saha olan Ürdün'de mevsimsel yağışlara bağlı geçici kısa akarsuların içinde aktığı kuru vadiler geniş alanlar kaplamaktadır. Bu yönüyle hidrografya ağı son derece zayıftır.⁵⁵

Hidrografya ağının zayıf olmasında yağışların ülke genelinde az olması ve bununla beraber yüksek sıcaklıklara bağlı buharlaşmanın yüksek düzeyde olması etkili sebeplerdendir. Ülkede sürekli akışa sahip dört tane akarsu dikkati çeker. Debileri

⁵³ Güney, **a.g.e.**,s. 112.

⁵⁴ Gözenç, Günal, Özdemir, **a.g.e.**,s.166-167.

⁵⁵ Gözenç, Günal, Özdemir, **a.g.e.**,s.20.

düşük olan bu akarsular Ürdün Nehri, Yarmuk Nehri , Zerka çayı ve Şuayip deresinden ibarettir.⁵⁶

Su taşımacılığının yapılamadığı ve nehir boylarının kısa olduğu bu akarsulardan tarım alanlarının sulanmasında faydalanılır. Hermon dağı masifinden doğan Ürdün Nehri tektonik Gor Çöküntü'sü boyunca kuzey güney istikametini bozmayıp yer yer kıvrılarak aktığı vadi tabanında büyük bir delta oluşturarak Lut Göl'üne dökülmektedir.⁵⁷

İsminden de anlaşılacağı gibi Ölü Deniz bazı bakteri türleri hariç canlı yaşamının olmadığı ve ülkenin tuz ihtiyacının karşılandığı tek alandır. Tuz oranının yüksek seviyede (% 340) olduğu Lut Gölü ana beslenme kaynağı olan Ürdün Nehri'nin sularının tarımsal alanlarda kullanılması sebebiyle günbegün su seviyesi düşmektedir. Ürdün Nehri, Şeria Vadisi boyunca irili ufaklı ve doğu-batı istikametinde akan akarsular tarafından da beslenmektedir. Ülkede Ölü Deniz haricinde Ürdün Nehri'ni besleyen akarsular üzerinde irili ufaklı su bentleri bulunmaktadır. Tarımsal faaliyetler için oluşturulan bu su bentleri haricinde Tallal Baraj göleti bulunmaktadır.⁵⁸

1.4.Ürdün'ün Beşeri ve Ekonomik Özellikleri

1.4.1. Ürdün'ün Beşeri Özellikleri

Günümüz Ürdün'ün bulunduğu coğrafi bölge tarihi devirlerden günümüze kadar önemini ve canlılığını yitirmemiş bu nedenle birçok imparatorluğun ve devletin egemenlik kurduğu bir alan olmuştur. Batısında Mısır Medeniyeti, kuzeyinde Anadolu Medeniyeti ve doğusunda Mezopotamya Medeniyetinin varlığı; Ürdün'e kuzey-güney ve doğu-batı yönlü göç ve ticaret yollarının geçtiği merkezi bir konum olma özelliği kazandırmıştır.⁵⁹

⁵⁶ Celal Tevfik Karasapan, **Filistin ve Şark-ül Ürdün**, Ahmet İhsan Basımevi, 1942, İstanbul, Birinci Cilt, S.205.

⁵⁷ Tunçdilek, **a.g.e.**, s.72.

⁵⁸ Özden Bilen, **Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye**, Tesav Yayınları, Yayın No 10, s. 109.

⁵⁹ 'Son yapılan kazılarda Nabatilerin Akabenin Şimalinde Mabada civarında, Araba Vadisiyle çöl arasında irili ufaklı sitelerde yerleşmiş oldukları görülmüştür. Bunlar tesis ettikleri ticari eşya depoları, hepsi Petraya çıkan yollar ve su tesisatıyla Nabatilerin Uzakdoğu mamulatının ve Basra körfezinin batı sahillerinde yetişen koku ve baharatın Roma İmparatorluğuna sevkinde ticari bir rol oynadıklarını göstermektedir.' Karasapan, **a.g.e.**, s.210.

Yine bu bölgede Kudüs şehrinin bulunması nedeniyle bölgeye olan göçü ve dolayısı ile istilayı her dönem görmek mümkündür. Bu nedenlerden dolayı tarihi devirler ve günümüz itibariyle Ürdün nüfusu üzerinde savaş ve birçok etkenden kaynaklanan göç faktörü belirleyici özelliğe sahiptir. Günümüzde Ürdün’de yaşayan küçük bir Hıristiyan azınlık kökenlerini Haçlı Seferleriyle Avrupa’dan gelen milletlere dayandırmaktadır.⁶⁰

Tablo 1.
Filistinli Mültecilerin Yaşadıkları Ülkeler ve 1993 Yılına Kadar Artışları (1000) Kişi.⁶¹

Ülke	1948-1949	1966	1993
Ürdün	254	685	1200
Lübnan	124	234	400
Suriye	80	142	215
Gazze	98	276	346
Toplam	556	1337	2163

Tablo 1’den de görüleceği üzere Ürdün 1948, 1949 ve 1967 Arap-İsrail savaşları ve 1993 körfez savaşı sonrasında büyük çapta mülteci göçüne maruz kalmıştır. 1948’deki savaştan sonra göç eden Filistinli mültecilerin sayısı 450.000 ile 635.000 olduğu tahmin edilmektedir. 1967 Savaşından sonraki mülteci göçünde ise Ürdün Hükümetinin tahminine göre bu sayı 300.000 olarak açıklanmıştır. Fakat farklı kaynaklardan bu sayının da üstünde rakamlar tahmin edilmektedir. Körfez Savaşından sonraki göç dalgasında ise bu sayı 216.000 rakamını bulmaktadır.⁶² Resmi dili Arapça olan Ürdün’de manda rejiminin mirası İngilizce de halk arasında konuşulmaktadır. Yine Türkçede az da olsa konuşulan diller arasındadır.⁶³

Ürdün’de 6 milyon 198 bin 677 kişi yaşamakta ve bu nüfusun % 70’e yakını Şeria Vadisi ve batı kesiminde bulunan kentlerde toplanmıştır. Nüfus dağılımında düzensizlik görülen Ürdün de nüfus artış hızı da gayet yüksektir. (% 0.33) Ürdün’ün başlıca şehirleri Amman, Irbid, Zarka, Salt ve Akabedir. Şehirsel yerleşmelerin; ülkenin ¾’ünü kaplayan step ve çöl alanlarında pek olmadığı, kuzeyden güneye Akabe

⁶⁰ Güney, **a.g.e.**,s. 113.

⁶¹ Riyad Mishal, **Kuruluşundan Bugüne Ürdün ve İsrail’in Nüfusunun Gelişimi ve Yapısal Analizi**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997 İstanbul s.46.

⁶² **A.g.e.**, s.47.

⁶³ Tülay Sabutay, Özlem Engin, **Ürdün Ülke Etüdü**, İTO Yayınları 1997, S. 3.

Körfezi'ne doğru ülkenin batı tarafında bir hat üzerinde uzandığı görülmektedir.⁶⁴ Ürdün'de ezici çoğunluğu Araplar oluşturmaktadır. Araplar dışında, Çerkezler, Çeçenler, Türkmenler, Ermeniler Ürdün de yaşayan topluluklardır.⁶⁵

Ürdün'de yaşayan belli başlı topluluklar incelendiğinde, Haşimiler yada hicazlı Araplar; Ürdün'de aşiret ve kabileler şeklinde yaşarlar. Çölde göçebe hayat süren bedevilerin çoğunluğunu bu grup oluşturur. Günümüzde çok azı göçmen olarak yaşamaktadır. Filistinliler; Ürdün'deki nüfusun % 50'sini oluşturmaktadırlar. Daha çok şehirlerde yaşarlar. Çerkezler; nüfusun % 2'sini oluştururlar. 19 yy. sonlarında Osmanlı Devleti tarafından Ürdün'e yerleştirilmişlerdir. Osmanlı Devleti bedevi isyanlarına ve saldırılarına karşı Hicaz Demiryolunun güvenliğini sağlamak amacıyla Çerkezleri bu bölgeye iskan ettirmiştir. Emirliğin polis gücünü oluşturan Çerkezler Emir Abdullah'ın tüm kabileler üzerindeki egemenliğini sağlamasında yardımcı olmuşlardır.⁶⁶

Ülkede Çerkez nüfusun 20 bin olduğu tahmin edilmektedir.⁶⁷ Hıristiyanlar Ürdün'de nüfusun %5-6'sını oluşturmaktadırlar. Ürdün'ün bünyesinde büyük bir ticari ve ekonomik güce sahiptirler. Kentlerde yaşayan Hıristiyanların sayıları 100 bin ile 200 bin arasındadır.⁶⁸ Ürdün'deki Hıristiyanlar Ortodoks Kilisesine bağlıdırlar.⁶⁹

1.4.2. Ürdün'ün Ekonomik Özellikleri

Ürdün petrol ve diğer doğal kaynaklar açısından fakir bir ülkedir. Ürdün'de ilk petrol aramaları 1980'den sonra başlamış ve 1980'li yılların ortalarında Ürdün topraklarında petrol ve doğalgaz yatakları olduğu tahmin edilmiştir. Fakat bu durum tahminden öteye gidememiştir. 1988'de açılan 13 petrol arama kuyusundan sadece birinden petrol bulunmuş diğer kuyuların ikisinde doğalgaza rastlanmıştır.⁷⁰ Ülkede tarımsal faaliyetlerde son derece kısıtlıdır. Ürdün'de modern tarım teknikleri

⁶⁴ Gözenç, Günel, Özdemir, **a.g.e.**,s.168.

⁶⁵ Güney, **a.g.e.**,s. 114.

⁶⁶ Karasapan,**a.g.e.**,s.206.

⁶⁷ Hazim Al-Edinat , **Ürdün Dış Politikasında Filistin Sorununun Rolü**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003, s.102.

⁶⁸ 'Hıristiyanların başlıca toplanma yerleri Kerek, Madaba, Satl, Ajlun gibi küçük kasabalardır. Ancak, Amman ya da diğer büyük şehirlerde yaşayan Hıristiyanlar da bulunmaktadır.' <http://www.country.contry-studies.com/jordan/religious-minorities.html>.

⁶⁹ Güney, **a.g.e.**,s. 114.

⁷⁰ Güney, **a.g.e.**,s. 117.

uygulanmamaktadır. Bu nedenle ülkedeki tarım faaliyetleri büyük ölçüde iklim özelliklerinin elverdiği ölçüde yapılabilmektedir. Kuru tarımın yapıldığı ülkenin birçok yerinde yağışsız geçen yıllarda üretim büyük miktarlarda düşmektedir.

Ülkenin en önemli doğal kaynağı fosfat madenidir. Fosfat madeninden elde edilen ihracat gelirleri 1973 yılından sonra dört kat daha artmıştır. Bu durum maden fiyatlarının bu dönemde hızla artmasıyla ilgilidir. Fosfat madeni yataklarının küçük boyutta olması nedeniyle elde edilen döviz girdileri kısıtlı miktarlardadır. Bu nedenle gelirleri kısıtlı olan Ürdün; kurulduğu günden beri yapılan dış yardımlar ve borçlarla beraber ekonomisini ayakta tutmaya çalışmıştır.⁷¹ Bütün bunlarla birlikte Ürdün; ekonomisini derinden sarsan ve birçok defa ekonomik anlamda belirli periyotlarda oluşan iyimser havayı sarsan çok ağır maliyetli savaşlar yaşamıştır. Ürdün Ortadoğu'daki bu siyasi istikrarsızlığın faturasını en ağır bedellerle ödeyen ülkelerin başında gelir. Öncelikle ülke kaynaklarının büyük bölümünü askeri harcamalara ayırmak zorunda kalmıştır. Örneğin 1957–1973 yılları arasındaki tüm askeri harcamaların Ürdün milli geliri içindeki oranı % 41.6 olmuştur.⁷² Arap-İsrail savaşlarının olumsuz etkileri sadece bununla kalmamış savaşlar sonucunda mülteci durumuna düşen Filistinlilerin sayıca en fazla sığındığı ülke Ürdün'dür. 1994 yılında toplamda 4 milyona ulaşan Filistinli mültecilerin % 40'ı Ürdün'e sığınmıştır. Bu sayıya ilaveten körfez krizinden sonra 450.000 göçmen Irak'tan ülkeye sığınmıştır. Bu rakama körfez ülkelerinden geri dönen 300.000 kadar Ürdün çalışmanı eklenmiştir.⁷³

Filistinli mülteciler özellikle 1970'li yıllardaki isyanlarla ülkeyi ekonomik darboğaza sürüklemişlerdir. Neticede ekonomik kalkınma kapatılması güç yaralar almıştır.

Ülke ekonomisi Kral Abdullah dönemiyle birlikte IMF destekli ciddi ekonomik reform hamleleri sonrasında düzenli bir büyüme trendine girmiştir.⁷⁴ Ülkede 1999 yılında uzun süreli hayat standartlarını yükseltecek ve ülke ekonomisinin Serbest Pazar Sistemine geçişini hızlandıracak bir dizi reform süreci başlatılmış ve makro

⁷¹ Yalın Alpay, Yavuz Mehmet Ertürk, **Ürdün Ülke Analizi, Tim Raporu**, Mart 2005 s. 24.

⁷² Mishal, **a.g.e.**, s.117.

⁷³ Mishal, **a.g.e.**, s.48.

⁷⁴ http://www.mfa.gov.jo/pages.php?menü_id=437.

ekonomik düzeyde köklü yapısal değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede hükümet yabancı sermayeyi teşvik amaçlı yeni kanunlar düzenlemiş ve hantal bürokratik işlemlerin önü açılmaya çalışılmıştır. Serbest Pazar Ekonomisinin bir gereği olarak hükümet özelleştirmeye önem vermiş devletin üzerindeki yükler hafifletilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede 2000-2003 yılları arasında özelleştirme çalışmaları hızlandırılmıştır.⁷⁵

Sermaye yatırımlarının ülkeye çekilmesi ve özelleştirme çalışmalarında ekonomik reform programı başarı ile yürütülmüştür. Ülke 2006-2008 yılları arasında özelleştirme satışlarından ciddi miktarda gelir elde etmiştir. 2002 yılında IMF ile tekrar yol haritası belirleyen ülkede kaliteli sanayi bölgelerinin kurulması, ihracatın düzenli artış sağlanarak ithalat açığının azaltılması ve bölgeler arası kalkınma sorunlarının azaltılması gibi hedefler belirlenmiştir.⁷⁶ Dünya Bankası tarafından gelir düzeyi baz alınarak “Ortanın altı gelir düzeyinde bir ülke” olarak tanımlanan Ürdün Ekonomisinin temel kaynaklarından birisi de diğer ülkelerden aldığı dış yardımlardır. Ürdün başta ABD olmak üzere AB, Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinden önemli miktarda parasal yardım almaktadır. Global krizden; ekonomisinin dışa açık bir yapıda olması sebebiyle fazlaca etkilenen Ürdün çoğunluğu hibe olan bu yardımlarla içinden geçtiği zor süreci en az hasarla atlattığına çalışmaktadır. Ürdün 2003 Körfez krizi nedeniyle ABD’den 700 milyon \$ ekonomik yardım, 406 milyon \$ askeri yardım almıştır.⁷⁷

Ülkenin aldığı yardımlarda 2007 yılında dış yardımların toplam 675 milyon \$ bulmuştur. 2008 yılında ise bu rakam 2’ye katlanarak 1.2 milyar \$ düzeyini geçmiştir. Ürdün’e 2008 yılında ABD’den 563 milyon \$, AB Komisyonundan 500 milyon \$ parasal yardım almıştır. Ürdün; ayrıca Arap fonlarından çeşitli projeleri destekleyici yardımlar almaktadır. Sonuç olarak dış yardımlara bağımlı bir ekonomiye sahip olan Ürdün’e 2009 yılı ile ilgili sadece ABD’den 1.2-1.3 milyar \$’lık yardım gelmesi öngörülmektedir.⁷⁸

⁷⁵ http://www.cbj.gov.jo/uploads/monthly_english.pdf.

⁷⁶ Alpay, Ertürk, **a.g.e.**, s.36.

⁷⁷ <http://www.mfa.gov.jo>.

⁷⁸ http://www.cbj.gov.jo/uploads/monthly_english.pdf.

Ürdün son yıllarda yapılan yatırımlarla gelişimini sürdürmektedir. İki milyon nüfusa sahip Başkent Amman'ın su ihtiyacını karşılayacak olan "Disi Mudawara-Amman Su İkmal Sistemi" projesine 2008 yılı içerisinde başlanmış ve 2012 yılında bitirilmesi hedeflenmiştir.⁷⁹

Ülkede Akabe özel serbest bölge yapılmış, ABD'ye ihracatta ciddi kolaylıklar sağlayan sanayi bölgeleri oluşturulmuştur.⁸⁰ Ürdün 2008 yılı içerisinde Portekiz-Arjantin ve Brezilya ile Ticari ve Ekonomik işbirliği antlaşmaları imzalamıştır. Ülkeler arası ikili mukavelelerle yabancı sermayenin yatırım yapması kolaylaştırılmıştır.⁸¹

Yapılan antlaşmalar ile bu ülkelere gümrüksüz mal ihracı yapılabilmektedir. Ülkeye gelen yabancı yatırımların sektörel dağılımında en büyük pay sanayi sektörüne (% 64.0) aittir. İkinci sırada turizm sektörü (% 26.0) gelmektedir. Daha sonra taşımacılık sektörü ve sırasıyla sağlık sektörü gelmektedir. En son sırada ise tarım sektörü yer almaktadır.⁸²

1.4.2.1. Tarım

Kuzeyde Yarmuk nehri, güneyde Vadi Garanda arasında yer alan şeria bölgesinde yılda iki kez verim alınabilmektedir. Bölge Limon ve portakal bahçelerine sahiptir. Ülkenin sebze üretimi buradan sağlanmaktadır. Limon ve portakal bahçelerinin yoğunlukta olduğu bu alan adeta ülkenin meyve ve sebze bahçesidir.⁸³

Ürdün topraklarının çok küçük bir bölümü tarıma elverişli olmasına rağmen yinede tarımsal faaliyetler ülke ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. 1967

⁷⁹ <http://www.voanews.com>, Voice of America 08/04/2008.

⁸⁰ 'Aqaba Special Economic Zone (ASEZ) en önemli ve en büyük serbest bölgedir. Burada sanayi ile turizm bir arada teşvik edilmektedir. Aynı zamanda limandır. Proje 2020 yılına kadar 9 milyar dolarlık bir yatırımı ve 75.000 iş gücünü hedeflemektedir. Burası kralın gözbebeği olan projelerin yer aldığı bir bölgedir. Bu bölgeyi geliştirmek için yarısı özel sektöre ve diğer yarısı ASEZA ya ait olmak üzere The Aqaba Development Company kurulmuştur. Kıyı sadece 26 km. olduğu için deniz kara içine alınmakta ve Dubai benzeri Oteller, lüks konutlar, yat limanı inşa edilmektedir.' <http://www.musavirlikler.gov.tr/detay.cfm?AlanID=2&dil=TR&ulke=JOR>.

⁸¹ <http://www.dtm.gov.tr/pazaragiris/ulkeler/urd/urd-ulk-dis.htm>.

⁸² <http://www.musavirlikler.gov.tr/detay.cfm?AlanID=2&dil=TR&ulke=JOR>.

⁸³ Güney, **a.g.e.**, s.116.

savaşında verimli topraklara sahip Batı Yakası'nın kaybedilmesi, 1974-79 yılları arasında yaşanan kuraklık tarımı olumsuz etkilemiştir.⁸⁴

1970-1980'lerde özellikle sulamaya yapılan büyük yatırımlar başta Ürdün Vadisi olmak üzere etkilerini göstermeye başlamış ve tarımsal üretim yıllık ortalama olarak % 6'lık bir gelişme göstermiştir. Bu gelişme, özellikle çoğu ihraç edilen sebze üretimindeki artış ve hayvancılık ürünlerindeki gelişmeden kaynaklanmıştır.⁸⁵

1967 yılında Batı Şeria'nın kaybı hububat üretimi ve meyve-sebze üretimi üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Batı Şeria'nın kaybıyla beraber Meyve yetiştirilen toprakların % 80'i ve sebze yetiştirilen toprakların %45'i kaybedilmiştir.⁸⁶ Tarımın GSMH içindeki payı 2006 yılında % 4, 2007 yılında % 3.9, 2008 yılında % 3.6 olarak gerçekleşmiştir. Yine ülkede toplam işgücünün % 7 'si tarım sektöründe çalışmaktadır. Halkın % 60'ı geçimini tarımsal faaliyetlerden sağlamaktadır.⁸⁷

1.4.2.2. Hayvancılık

Ürdün'de arazinin tarıma elverişsiz olması hayvancılığı da olumsuz yönde etkilemektedir. Ülke kümes hayvancılığı ve yumurtacılıkta kendine yeterli olmasına rağmen, otlak olarak kullanılabilir alanların azlığı ve ithal yemlerin maliyetinin yüksek olması nedeniyle, kırmızı et ihtiyacının sadece % 30'luk kısmını karşılayabilmektedir.⁸⁸

Ürdün'de sırasıyla koyun, keçi, at deve ve sığır yetiştirilmektedir. Göçebe ve yarı göçebe hayat süren bedevilerin en büyük geçim kaynağı hayvancılıktır.⁸⁹

Sığır yetiştiriciliğinin geliştirilerek, sığır eti üretiminin artırılıp, taze veya donmuş ithal etle rekabet edebilecek düzeye getirilmesi için yapılan çalışmalar fazla başarılı olmamıştır. Ayrıca büyük miktarlarda ithal edilen süt de, süt ürünleri üretimini riske sokmaktadır. Balıkçılık az da olsa gelişmiştir. Ürdün ve Yarmuk nehirlerinde tatlı

⁸⁴ 'Tarımı olumsuz yönde etkileyen en önemli faktör kuraklıktır.' Gözenç, Günel, Özdemir, **a.g.e.**,s.168.

⁸⁵ Özey,**a.g.e.**,s.115.

⁸⁶ Sabutay,Engin,**a.g.e.**,s.31.

⁸⁷ Güney, **a.g.e.**,s.11.

⁸⁸ Alpay,Ertürk,**a.g.e.**,s.37.

⁸⁹ Erinç,Öngör,**a.g.e.**, s.36.

su balıkları, Akabe körfezinde ise deniz ürünleri avlanmaktadır. Arıcılık da diğer bir uğraşı alanıdır.

1.4.2.3. Enerji Kaynakları ve Madenler

Ürdün petrol açısından yoksun bir ülkedir. Amman'ın 100 km doğusundaki Hamza petrol bölgesinde günde 600 varil petrol çıkarılmaktadır. Ülkenin kuzeydoğu bölgesindeki Risha'da doğal gaz rezervi bulunmaktadır. Ürdün'de Amman'ın 100 km. güneyinde bulunan Ajlun Bölgesi'nde 40 milyar tonluk petrol rezervi bulunduğu tahmin edilmektedir.⁹⁰

Sanayi sektörünün gelişmediği ülke maden kaynakları açısından da pek zengin sayılamaz. En önemli maden kaynakları; fosfat ve potas madenleridir. Bu bakımdan ülke dünyada altıncı sırada yer almaktadır. Yine mermer, silis, demir, bakır, alçı taşı, tuz madenleride ülkede yer almaktadır.⁹¹

Fosfat yataklarının ülkede geniş alanlara yayıldığı görülür. Neredeyse ülke yüzölçümünün % 50'sini kaplamaktadır. Ülkede belli başlı Fosfat yataklarının bulunduğu alanlar şunlardır: Ruseifa Fosfat Yatağı, El-Hasa Fosfat Yatağı, Katrana Fosfat Yatağı, Sweileh Fosfat Yatağı, Maan Fosfat Yatağı, Esh-Shidiyye Fosfat Yatağı gibi yerler sıralanabilir.⁹²

Ürdün'deki Fosfat Yatakları Üst-Kraterese-Eosen yaşlı olup Balka serisine aittir. Bu seriler denizel kalker, dolomit, marn çörtülü tebeşir ve fosfat ihtiva ederler.⁹³

Ürdün'de fosfat işleme imkanlarının geliştirilmesine çalışılmaktadır. Ülkede var olan fabrika kapasiteleri arttırılmaya çalışılmaktadır.⁹⁴ Potas madeni Ölü deniz'de

⁹⁰ Sabutay, Engin, **a.g.e.**, s.39-40.

⁹¹ Gözenç, Günel, Özdemir, **a.g.e.**,s.169.

⁹² 'Ürdün'de Fosfatın mevcudiyeti birinci dünya savaşından beri biliniyordu.Ürdün'deki fosfat yatakları, İlk defa Türk ve Alman mühendisleri tarafından 1902 tarihinde Şamdan (Suriye) Medine'ye (Suudi Arabistan) yapılan demiryolu inşaatında keşfedilmiştir.' Bassam Fakhouri, **Ürdün Fosfat Yataklarının Zenginleştirilmesi ve Klordan Arındırılması**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Teknik Üniversite Matbaası1979, s.25.

⁹³ Fakhouri,**a.g.e.**,s.28.

⁹⁴ 'Gübre için girdi olan ham fosfat ile potaş üretimindeki ve dünya fiyatlarındaki artış bu sektörün lokomotifi olmuştur. "The Jordan Phosphate Mines Company (JPMC)" ve ".JPMC, üç ayrı yabancı yatırımcı ile toplam 1 milyar \$ bedelle 2 fosforik asit ve 1 kimyasal gübre tesisi kurmak üzere anlaşma imzalamıştır. Her iki şirkette Ürdün'de tekel durumundadır. Ürdün, Dünyanın en büyük fosfat

bulunmaktadır. Demir, cam kumu, alçı taşı, bakır manganez ve tortullu şistler'de ülkede bulunan diğer madenlerdir.⁹⁵

Tablo 2.
Madencilik Sektöründeki Gelişmeler⁹⁶

Madenler (Üretim)	2005	2006	2007	2008
Fosfat	6,374.7	5,870.8	5,541.4	6,265.6
Potaş	1,829.1	1,699.4	1,794.4	2,004.6
Gübre	790.3	861.8	831.0	787.8
İhracat (milyon \$)				
Fosfat	168.	159.0	194.0	520.6
Potaş	277.0	255.9	321.2	770.3
Gübre	173.7	213.2	307.9	587.2

1.4.2.4. Sanayi

Ürdün'de sanayi tesisleri genel olarak Amman ve çevresinde yoğunlaşmıştır. Ürdün'de devlet kuruluşları çeşitli projelere yatırım yapmaktadır. Örneğin güneyde Maan şehrindeki cam fabrikası bunlardan biridir.

Geniş çaplı altyapı yatırımlarıyla, özel sektörün ülkeye yatırım yapması amaçlanmaktadır. Ülkede başlıca iki sanayi sitesi bulunmaktadır. Bunlar başkent Amman'da ve Irbid şehrinde yer almaktadır.⁹⁷

Hammadde ve enerji ihtiyacını ithal etmek zorunda olan Ürdün'de genel olarak gelişmiş bir sanayiden bahsetmek söz konusu değildir. Sanayi faaliyetleri Akabe, Amman, Irbid gibi şehirlerin çevrelerinde yoğunlaşmıştır.⁹⁸

Tablo 3.
Sanayi Sektöründeki Bazı Göstergeler⁹⁹

Büyüme Oranları	2006	2007	2008
Sabit Fiyatlarla Büyüme Oranı (%)	9,8	4,1	4,7
Sanayi Sektörü Deflatörü (1994=100)	124,3	131,6	180,6
Sanayi ihracatı (milyon \$)	3,675.5	3,919.2	5,467.0
Maden ve mineraller, imalat sanayi, miktar indeksi	150,8	153,9	156,1
Kayıtlı imalat sanayi şirketleri	1.427	1.277	1.335
Kayıtlı Sermayeleri (milyon \$)	249.1	263.4	157.8

tedarikçilerinden biridir.', Türkiye Amman Büyükelçiliği, Amman Ticaret Müşavirliği, **Ürdün Ülke Raporu**, 2009, s.8.

⁹⁵ Karasapan, a.g.e., s.235.

⁹⁶ http://www.cbj.gov.jo/uploads/monthly_english.pdf.

⁹⁷ Sabutay, Engin, a.g.e., s.34.

⁹⁸ Gözenç, Günel, Özdemir, a.g.e., s.170.

⁹⁹ <http://www.musavirlikler.gov.tr/detay.cfm?AlanID=2&dil=TR&ulke=JOR>.

Ürdün’de başlıca üretilen sanayi ürünleri; çimento, kimyasallar, çelik, deterjan, metal ürünleri, petrol ürünleri, gübre, tekstil, gıda ve hayvan yemidir.¹⁰⁰

Son yıllarda Ürdün’de İlaç sanayi gelişen sektörler arasındadır. İlaç sanayinde küçük ölçekli yerli şirketlerin üretimdeki payı % 0.05’dir. İlaç sektöründe ihracatın büyük bir kısmı Ortadoğu ve Afrika ülkelerine yöneliktir.¹⁰¹

Gıda mamulleri ve tekstil ürünleri imalatı haricinde ülkede çimento ve petrol arıtımı yapan tesislerde bulunmaktadır. Çimento imalatı ve petrol arıtımı yapan tesisler; ekonomiye önemli katkıları olan işletmelerdir. Çimento fabrikaları; Fuheis, Rashadiya ve Azrak’ta yoğunlaşmıştır.¹⁰²

1.4.2.5. Turizm

Ürdün binlerce yıllık geçmişiyle sahip olduğu birikimlerle birlikte turizm faaliyetleri açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Ürdün’de belli başlı turizm alanları açısından ana hatlarıyla üç ana çekim merkezi görmekteyiz. Bunlar Akabe, Petra Şehri ve Ölü denizdir.¹⁰³ Kızıldeniz kenarında bulunan Akabe Körfezi ve şehri kıyı turizmi açısından Ürdün’ün tek merkezidir.¹⁰⁴

Kızıldeniz’in balık çeşitliliği sahip olduğu mercan potansiyeliyle dalma meraklısı turistlere farklı seçenekler sunmaktadır. Yine Memlukulardan kalma kaleler, Akabe Antik Müzesi, Arkeoloji Müzesiyle kültürel turizm açısından önemli bir potansiyele sahiptir.¹⁰⁵ Ürdün’ün güneyinde ve Maan Şehrinin doğusunda Vadi Musa’da bulunan 2000 yıllık tarihiyle Nebatilerin başkenti Petra Şehri 300 yıllık kayboluştan sonra İsveçli gezgin Johann Ludwing Burckhardt tarafından 1812’de yeniden yeri tespit edilmiştir.¹⁰⁶

Deniz seviyesinden alçak olması, tuzluluk oranı ile dikkatleri üzerine çeken Lut Gölü iyileştirici ve rahatlatıcı sıcak suları ve çamur banyolarıyla sağlık turizmi

¹⁰⁰ Sabutay, Engin, **a.g.e.**, s.36.

¹⁰¹ http://www.cbj.gov.jo/uploads/monthly_english.pdf.

¹⁰² Alpay, Ertürk, **a.g.e.**,s.37.

¹⁰³ Tülay Sabutay, Aysun Dinler, **Ürdün Ülke Etüdü**, İTO Yayınları 2003. S.42.

¹⁰⁴ <http://www.musavirlikler.gov.tr/detay.cfm?AlanID=2&dil=TR&ulke=JOR>.

¹⁰⁵ www.visitjordan.gov, Jordan Visitor’s Guide, Ankara Ürdün konsolosluğu 2009 s.22.

¹⁰⁶ Nazmiye Özgüç, **Turizm Coğrafyası**, Çantay Kitabevi, İstanbul 1998, S.411.

açısından turistlerin uğrak yeridir. Bununla beraber Ürdün; Dana Ulusal Parkı, Shawmari Ulusal Parkı, Wadi Mujib Ulusal Parkı gibi doğal alanlarıyla turizm'e alternatifler oluşturmaktadır.¹⁰⁷

Turizm gelirlerinde 2003 yılında 800 milyon \$ seviyesinden, 2008'de 3 milyar \$'lık bir rakam elde edilmiştir. 2010 yılında 12 milyonuncu turisti ağırlamayı hedefleyen Ürdün'de Turizm sektörü büyük çaptaki projelerle hızla büyümektedir.¹⁰⁸

Tablo 4.
Sektörlerin Büyüme Oranları¹⁰⁹

Sektörler	2006	2007	2008
Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık	12,5	1,7	0,1
Maden ve Mineraller	7,7	2,5	10,8
İmalat	10,3	4,3	4,0
Elektrik ve Su	10,2	6,2	11,6
İnşaat	4,9	7,9	2,3
İmalat Sanayi (toplam)	9,3	4,6	4,3
Ticaret, Restoran,Otel	11,5	8,4	5,7
Ulaştırma ve İletişim	3,4	4,7	7,6
Finans, Emlak	6,8	6,6	5,7
Sosyal Hizmetler	13,6	10,8	9,9
Devlet Hizmetleri	6,7	7,2	3,9
Hizmet Sektörleri (toplam)	7,4	7,1	6,0
GSYİH Sabit fiyatlarla	8,1	6,2	5,4

¹⁰⁷ www.visitjordan.gov, Jordan Visitor's Guide, Nature, wild Life Reserve, Ankara Ürdün konsolosluğu 2009.

¹⁰⁸ Amman Büyükelçiliği, Amman ticaret müşavirliği, **Ürdün Ülke Raporu**, Amman 2009.

¹⁰⁹ http://www.dos.gov.jo/dos_home_e/main/index.htm.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE VE ÜRDÜN DIŞ TİCARETİ

2.1. Ticaretin Tanımı ve Özellikleri

Ekonomi literatüründe kazanç sağlamak amacıyla mal alıp mal satma olarak tanımlanan ticaret çok eski devirlerden günümüze kadar farklı kültür ve coğrafi koşulların içerisinde bulunan ülkelerin ve bölgelerin kazanç menşei olmuştur. İlk devirlerde her yerde bulunmayan maden, baharat, silah, ipek gibi birkaç maddeye dayanan ticaret ürünleri günümüzde çeşitlenmiştir.¹¹⁰

Ticareti belirleyen ana unsur arz-talep dengesidir. Üretilen mal ilk aşamadan son aşamaya kadar birçok kez el değiştirerek farklı işlevlerden geçmektedir. Malın en nihayetinde tüketiciye ulaşmasına aracılık eden tüccarlar bu emeklerinin karşılığında belirli kazanımlar elde etmektedirler. Bu yönüyle ticaret; kar amacı güden her türlü mal ve hizmet alım satımını kapsayan ekonomik faaliyetler bütünüdür.

Dünya genelinde etkili olan siyasi ve ekonomik olaylar, ülkeler arası ikili ilişkilerin boyutu ve özelde ülkelerin iç ve dış politika dinamizmi; ticari faaliyetler üzerinde aynı doğrultuda etkiyi oluşturmaktadır. Dünya ticaretinde dış ticaret risk faktörünü artıran en önemli unsur piyasalarda oluşan güven bunalımıdır.¹¹¹

Dünyamızda farklı iklim bölgelerinin varlığı yetiştirilen tarım ürünlerinde farklılıklara sebep olmaktadır. Yine enerji ve hammadde kaynaklarının farklı coğrafi bölgelerde bulunması ihtiyaç bölgelerine ulaştırılması ile anlam kazanmaktadır.

Dünyadaki farklı ülkelerde bulunan emtianın talep bölgelerine ulaştırılması yetiştirilen malın veya hammaddenin en az varlığı kadar önemlidir. Bu yönüyle ulaşım veya ulaşım imkanları ticaretin en önemli unsurlarından birisidir. Günümüz teknoloji dünyasında kara, hava, deniz ulaşım imkanlarının gelişmiş olması uzak bölgelerdeki malların çok hızlı bir şekilde yer değiştirmesine sebep olmaktadır. Global bir köy haline

¹¹⁰ Gözenç,Ertin,Gümüş,a.g.e.,s.219.

¹¹¹ Sedat Avcı, **Türkiye'nin Dış Ticaretindeki Gelişmeler ve Mekansal İlişkiler 1878-1995**, Tarih Dergisi, Sayı: 36, İstanbul, 2000.s.29.

gelen dünyamızda ulaşım imkanlarının yanında soğuk hava depolama, ambalajlama imkanlarının gelişmesi uzak mesafelerde ticarete konu olan ürünlerde çeşitliliğe neden olmuştur.

2.1.1. İç Ticaret

Ticaretin, bir ülkenin kendi iç pazarlarına yönelik olarak yapılmasına iç ticaret denmektedir. Diğer bir ifade ile iç ticaret aynı ülke içinde mal ve hizmetlerin ücret mukabilinde yer değiştirmesidir. İç ticaret ticaretin yapıldığı ülkeye ait ticari yasalar çerçevesinde yapılmaktadır.

Ülkeler arasında olduğu gibi bir ülkenin kendi içerisinde de fiziki, beşeri ve ekonomik coğrafi şartların bölgeler arası farklılıkları iç ticaret dinamizmini oluşturmaktadır. Bir ülkede nüfusun düzensiz dağılışı, bölgeler arası iklim farklılıkları sebebiyle tarımsal üretimde farklılıkların olması ve bir ülke içinde sanayi faaliyetlerinin belli coğrafyalarda toplanması gibi nedenler iç ticari faaliyetlerin oluşmasına etki eden unsurlardır.

2.1.2. Dış Ticaret

Ülkeler arasında yapılan ticarete dış ticaret denir. Dış ticaret ülkelerin en önemli gelir kaynaklarından birisidir. Bu nedenle ülkeler birbirleri ile yaptıkları anlaşmalarla ihracatlarını artırmaya çalışmaktadırlar.

Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri iç ve dış ticaret potansiyellerini oluşturmaktadır. Dünyada üretim imkanları ve hammadde rezervleri düşünüldüğünde kendi kendine yetebilen bir ülke bulunmamaktadır. Bu yönüyle dış ticari faaliyetler hayati öneme sahiptir.

Günümüz dünyasında ülkeler ticari menfaatleri adına büyük birliktelikler oluşturmaktadırlar. Bunlara örnek olarak; Büyük Arap serbest Ticaret Anlaşması (GAFTA), Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) verilebilir. Uluslar arası fuar ve organizasyonlar, işadamları heyetleri ile gerçekleştirilen iş gezileri ülkeler arası dış ticareti artıran en önemli faaliyetlerdendir. Yine ihracatı geliştirme

adına birçok kurum ve kuruluş araştırmalar ve raporlarla ülke iş adamlarını yönlendirmektedir.

2.2. Türkiye Dış Ticaretinin Tarihsel Gelişimi

2.2.1. 1980 ncesi Dönem

Cumhuriyetimizin ilk yıllarında dış ticaretimizde; Lozan Anlaşması'nın bağlayıcı hükümleri gereği 1929 yılına kadar gümrük tarifelerini bu anlaşmada geçerli olan biçimiyle uygulamak zorunda kalınmıştır. Lozan anlaşması gereği ülkemiz dış ticaretinde hiçbir sınırlama yoktu. Bu durum ihracatında büyük oranda tarımsal ürünlerin ağırlığı olan ve sanayisi gelişmemiş ülkemizin gelişmiş ülkelerin açık bir pazarı haline dönüşmesine sebep olmuştur. Bu nedenle bu dönemde ithalatımızdaki yüksek oranlar nedeniyle ülkemiz dış ticareti devamlı açık vermiştir.¹¹²

Tablo 5.
1923-1945 Yılları Arasında Türkiye'nin Dış Ticareti (1000 Dolar) ¹¹³

Yıllar	İhracat	İthalat	Denge	Hacim
1923	51	87	-36	138
1924	82	101	-19	183
1925	103	129	-26	232
1926	96	124	-28	220
1927	81	108	-27	189
1928	88	114	-26	202
1929	75	124	-49	199
1930	71	70	1	141
1931	60	60	0	120
1932	48	41	7	89
1933	58	45	13	103
1934	73	69	4	142
1935	76	71	5	147
1936	94	74	20	168
1937	109	91	18	200
1938	115	119	-4	234
1939	100	93	7	193
1940	81	50	31	131
1941	91	55	36	146
1942	126	113	13	239
1943	197	155	42	352
1944	178	126	52	304
1945	168	97	71	265

¹¹² Taner Berksoy, **Türkiye'de 1980-1989 Döneminde İhracatın Gelişmesi rn ve Pazar Yapısı**, (Cumhuriyetin İlk Yıllarında Dış Ticaret), İTO Yayınları, İstanbul 1990.s.14.

¹¹³ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

Tablo 5'te 1923-1945 yılları arasında Türkiye'nin dış ticaret rakamları incelendiğinde; dış ticaret hacmi 138 milyon dolarla başlamıştır. 1923 yılında 138 milyon dolarlık dış ticaret hacminin 87 milyon doları ithalat, 51 milyon doları ise ihracat miktarını teşkil etmektedir. 1923 yılından 1930 yılına kadar olan dönemde dış ticaret açığının en fazla olduğu yıl 49 milyon dolarlık eksi değerle 1929 yılı olmuştur. 1929 yılında ithalatımızda ki ani yükselişin sebebi iç piyasada oluşturulan spekülasyonun ithalat talebidir.¹¹⁴

1923-1929 yıllarını kapsayan dönemde ülkemizden ihraç edilen ürünler; yaprak tütün, üzüm, İncir, fıstık, afyon gibi tarımsal ürünlerden oluşmaktadır. İthalatımıza konu olan ürünler; pamuklu ve yünlü dokumalar, şeker, buğday gibi ürünlerden oluşmaktadır.¹¹⁵

1929 yılı sonrası ithalatımız % 40'a varan oranlarda düşmüştür. İthalatımızın ani bir düşüşle küçülmesinin sebebi; 1929 yılında Lozan anlaşması hükümleri yerine aynı yılın haziran ayında çıkarılan ithal edilen mallara konulan yüksek gümrük tarifeleridir.¹¹⁶

1929 yılı hem ülkemizde yeni gümrük tarifelerinin yürürlüğe girmesi hemde dünya genelinde global krizin başladığı yıldır. Tablo 5 incelendiğinde görüleceği gibi, bu durumun etkisiyle 1930 yılından 1933 yılına kadar ithalatımızda düşüşler yaşanmıştır. 1929 yılı sonrası ihracat değerlerinde de düşüşler yaşanmıştır. 1932 yılına kadar düşen ihracat miktarları 1933 yılı ve sonrasında yeniden artmaya başlamıştır.

1932-1939 yılları arasında Türk ekonomisinde, devletin birçok alanda özel sektörün gelişimini beklemeden zaruri görülen yatırımları gerçekleştirdiği dönemdir. Bu dönemde özel sektörde devletin ihtiyaç duyduğu yatırımları yapacak kadar güçlü

¹¹⁴ '1929 yılında gümrük vergisi oranlarını yükselten yeni bir gümrük kanunu kabul edildi. Yeni kanunun çıkacağını anlayan piyasa ithal talebini artırmış ve bu artan talep ile birlikte dış borç taksitleri ödemeler dengesini bozmuştu.' Ticaret Bakanlığı, **50.yıl**, Ankara1973, s.9.

¹¹⁵ Avcı, **a.g.e.**, s.35.

¹¹⁶ Berksoy, **a.g.e.**, s.16.

yatırımcıların bulunmaması nedeniyle devletin ön planda yer alması şartların gerektirdiği bir durum olmuştur.¹¹⁷

Tablo 5 incelendiğinde görüleceği gibi, 1930 yılından 1946 yılına kadar olan dönemde ülkemiz dış ticareti devamlı fazla vermiştir. 1946 yılı ihracatımızın ithalata oranla en fazla olduğu yıl olmuştur.

Tablo 6.

1946-1962 Yılları Arasında Türkiye'nin Dış Ticareti (1000 Dolar)¹¹⁸

Yıllar	İhracat	İthalat	Denge	Hacim
1946	215	119	96	334
1947	223	245	-22	468
1948	197	275	-78	472
1949	248	290	-42	538
1950	263	286	-23	549
1951	314	402	-88	716
1952	363	556	-193	919
1953	396	533	-137	929
1954	335	478	-143	813
1955	313	498	-185	811
1956	305	407	-102	712
1957	345	397	-52	742
1958	247	315	-68	562
1959	354	470	-116	824
1960	321	468	-147	789
1961	347	510	-163	857
1962	381	622	-241	1.003
1963	368	688	-320	1.056
1964	411	537	-126	948
1965	464	572	-108	1.036
1966	491	718	-227	1.209
1967	522	685	-163	1.207
1968	496	764	-268	1.260
1969	537	801	-264	1.338
1970	588	948	-360	1.536
1971	677	1.171	-494	1.848
1972	885	1.563	-678	2.448
1973	1.317	2.086	-769	3.403
1974	1.532	3.778	-2.246	5.310
1975	1.401	4.739	-3.338	6.140
1976	1.960	5.129	-3.169	7.089
1977	1.753	5.796	-4.043	7.549
1978	2.288	4.599	-2.311	6.887
1979	2.261	5.069	-2.808	7.330

¹¹⁷ Berksoy, a.g.e., s.15-16.

¹¹⁸ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

Tablo 6'da 1946-1979 yılları arasında Türkiye'nin dış ticaret rakamları incelendiğinde; 1946 yılı 1962 yılları arasında ülkemiz dış ticaret hacminin devamlı yükselerek ilk defa 1962 yılında 1 milyar dolar seviyesini aştığı görülmektedir. Ülkemiz ithalat rakamlarında dalgalanmalar görülmekle beraber genel anlamda ithalatımız yükselmiştir.

İkinci dünya savaşının yaşandığı 1939 yılından 1946 yılına kadar olan 8 yıllık periyotta ülkemiz dış ticareti devamlı fazla vermiştir. Ülkemiz dış ticaretinin en fazla olduğu yıl 96 milyon dolarlık artı değerle 1946 yılı olmuştur. 1946 yılında ihracatı teşvik etmek maksadı ile % 146 oranında devalüasyon yapılması bu duruma etki eden faktörlerdendir.¹¹⁹

Tablo 5 incelendiğinde, ülkemiz dış ticareti 1947-1949 yıllarını kapsayan dönemde devamlı açık vermiştir. 1950 yılında dış ticaret geniş ölçüde serbest bırakılmıştır. 1953 yılına kadar süren bu dış liberasyon dış ticaret açığımızın hızla artmasına neden olmuştur. Dış ticaret açığının en fazla olduğu yıl 193 milyon dolarlık bir rakamla 1952 yılı olmuştur.

Türkiye'de 1950'li yıllardan 1980'li yıllara kadar genel olarak ithal ikameci politikalar uygulanmıştır. İthal ikameci politikaların ağırlık kazandığı yıl 1961 yılı ve sonrasında gelen yıllar olmuştur. 1960'lı yıllarda uygulanan ekonomi politikalarında sabit döviz kur sistemi uygulanmış ve gümrük kotaları yüksek tutularak ithalat kısıtlanmaya çalışılmıştır.¹²⁰

1963 yılında ekonomi politikalarında planlı dönemler başlamıştır. 1950-1960 dönemlerinde yatırımların çoğunluğunun devlet eliyle yapıldığı görülmektedir. Bu dönemde yatırımlarda öncelik tanınan alanlar; sanayi alt yapı sorunlarını aşmaya yönelik ulaştırma alanlarına yatırımların yöneldiği yıllardır. 1960-1980 yılları arası dönemde sanayi yatırımları tamamen ağırlık kazanarak ilk sırada yer almıştır. Bu

¹¹⁹ '1946, 1958 (1960 yılında resmileştirilen) ve 1970 devalüasyonları sırasında ciddi önlemlere başvurulmuşsa da, bunlar uzun vadeli dış ticaret hedeflerine yönelik tedbirler olmaktan çok, ekonominin o gün var olan problemlerini çözmeye dönük tedbirlerdir. Başka bir deyişle, dış ticaret hep dışsal bir bakiye olarak ele alınmıştır.' A.Yavuz Ege, **Türkiye'nin Dış Ticaretinin Bugünü ve 21. Yüzyıla Doğru Muhtemel Gelişmeler**, s.2.

¹²⁰ Mustafa Sönmez, **Türkiye Ekonomisinin 80 Yılı**, İTO Yayınları, İstanbul 2004, s.117.

dönemde ülkemiz dış ticareti devamlı açık vermiştir. Özellikle 1974 yılı ve sonrası dış ticaret açığı önemli boyutlara ulaşmıştır.¹²¹

1974 yılında Kıbrıs sorunu sebebiyle ülkemize uygulanan ambargonun etkisiyle ülkemizin ticaret yaptığı ülkelerin oranlarında farklılıklar olmuştur. Örneğin ithalatımızda 1950-1970 yılları arası dönemde ABD % 25 oranında bir paya sahipken bu oran % 10 değerinin altına da inmiştir. Almanya'nın payı biraz daha artarak % 20'nin biraz üzerinde bir değere yükselmiştir. Irak'ın ithalatımızdaki oranı biraz daha yükselerek % 11'in üzerine çıkmıştır. Bu dönemde ihracatımızdaki ülke oranlarında ise; Almanya % 20'nin üzerinde bir paya sahipken, ABD'nin payı %10 olurken İsviçre, İtalya'nın oranları % 6-7'dir.¹²²

2.2.2.1980 Sonrası Dönem

Türkiye'nin 1980 sonrası dönemde dış ticareti; 1980 öncesi uygulanan ithal ikameci veya müdahaleci ekonomi politikaları yerine ihracatı teşvik eden bir devlet politikasının benimsenerek uygulandığı dönemdir.¹²³

İthal ikameci modelin özelliklerinde ithalat son derece kısıtlanarak ülke içinde yerli üretimin olmadığı veya yetersiz kalarak iç talebi karşılayamadığı ürünlerde ithalat yapılması esas alınmıştır. Kısacası iç piyasa yabancı rekabete kapalı tutularak yerli sanayi gümrük vergilerinin yüksek tutulması ile korunmaya çalışılmıştır. Bu nedenle ithal edilen ürünler o dönemde ülkemizde üretimi olmayan makine ve ulaşım araçları, enerji üreten makineler ve kimyasal ürünlerden mamul maddelerden oluşmuştur.¹²⁴

İthal ikameci modele ait bütün özellikler 1980 yılından itibaren başlayarak 15 yıllık bir süreçte tedricen değiştirilmiştir. 1980 yılı önceki yıllara ait ekonomi politikası

¹²¹ 'Üçüncü planın olumlu başlayan performansı 1974 petrol krizinden sonra tersine dönmüştür. Aynı yıl petrol fiyatlarının dört kat artması, bir yandan petrol faturamızda olağandışı bir genişleme getirirken, bir yandan da dünya ekonomisinde başlayan kriz ve daralma nedeniyle ihracatımızın yavaşlamasına neden olmuştur.' Berksoy, a.g.e., s.22.

¹²² Avcı, a.g.e., s.54.

¹²³ Avcı, **Türkiye'nin Ekonomi Politikaları ve Coğrafi Sonuçları**, s.53.

¹²⁴ Devlet Planlama Teşkilatı, **Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Dış Ticaret, Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara 2007. s.10.

modelinin kökten değiştirildiği bir dönem olması açısından Türkiye'nin dış ticaretindeki değişimin bir miladıdır.¹²⁵

Tablo 7.
1980-1984 Yılları Arasında Türkiye'nin Dış Ticareti (Milyon Dolar)¹²⁶

Yıllar	İhracat	İthalat	Denge	Hacim
1980	2.910	7.909	-4.999	10.819
1981	4.703	8.933	-4.230	13.636
1982	5.746	9.235	-3.489	14.981
1983	5.728	9.235	-3.507	14.963
1984	7.134	10.757	-3.623	17.891

1980-1983 yılları arası askeri yönetimin etkin olduğu dönemde ihracatımız tablo 7'de görüleceği üzere 1980 yılında 2.9 milyar dolardır. İthalatımız ise 7.9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 1983 yılına kadar ihracatımız 5 milyar dolara yükselerek % 150 oranında bir artış göstermiştir. İthalatımıza kıyasla ihracat oranlarındaki artış değerinin yüksek olması dış ticaret açığımızın 4.9 milyardan 3.5 milyar dolara düşmesine neden olmuştur.

Tablo 7'de 1980-1984 yılları arasında Türkiye'nin dış ticaret rakamları incelendiğinde; 1980 yılında 10.8 milyar dolar olan dış ticaret hacmi düzenli bir artış oranıyla 1984 yılında 17.8 milyar dolara yükselmiştir. 1982 yılı sonrası 1984 yılına kadar olan dönemde ihracatımızdaki artış oranının ithalata nispeten yüksek olması dış ticaret açığımızın 3 milyar dolar ile 3.6 milyar dolar arasında seyretmesine neden olmuştur.

1980 yılı sonrası ithal ikameci politikaların yerine dış rekabete açık ve ihracatı esas alan sanayileşmeye yönelik planlar uygulanmıştır. Böylece gümrük indirimleri, bürokratik işlemlerin azaltılması ve Türk Lirasının değerinin düşürülerek ithalatın önü açılmaya çalışılmıştır. Böylece ülkemiz ithalat oranları 1980 yılında 7 milyardan 1990 yılında 24 milyar dolara yükselerek % 300 değerinde bir oranla yükselmiştir. 1980-1990 yılları arası dönemde en fazla ithalata konu olan ürünlerde ilk sırada Petrol

¹²⁵ Sönmez, a.g.e., s.130.

¹²⁶ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

ve petrolden mamul ürünler gelmektedir. İhracatımıza konu olan ürün yelpazesinde sanayi ürünlerin payı artmıştır.¹²⁷

1985-1989 yıllarını kapsayan dönemde ithalatı yapılan diğer ürün grupları; makine ve ulaştırma ürün grubu içerisinde yer alan güç üreten makine ve araçlar, belirli sanayi kolları için özel makine ve cihazlar, diğer sanayi makineleri cihaz ve aksesuarları, demir çelik ürün grubu içerisinde yer alan diğer ürünlerdir.¹²⁸

Tablo 8.
1985-1990 Yılları Arasında Türkiye'nin Dış Ticareti (Milyon Dolar)¹²⁹

Yıl	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Dengesi		Dış Ticaret Hacmi	
	Değer	Değişim(%)	Değer	Değişim(%)	Değer	Değişim(%)	Değer	Değişim(%)
1985	7 958 010		11 343 376		- 3 385 367		19 301 386	
1986	7 456 726	-6,3	11 104 771	-2,1	- 3 648 046	7,8	18 561 497	-3,8
1987	10 190 049	36,7	14 157 807	27,5	- 3 967 757	8,8	24 347 856	31,2
1988	11 662 024	14,4	14 335 398	1,3	- 2 673 374	-32,6	25 997 422	6,8
1989	11 624 692	-0,3	15 792 143	10,2	- 4 167 451	55,9	27 416 835	5,5
1990	12 959 288	11,5	22 302 126	41,2	- 9 342 838	124,2	35 261 413	28,6

Tablo 8’de 1985-1990 yılları arasında Türkiye'nin dış ticaret rakamları incelendiğinde; ülkemizin dış ticaret hacmi 1986 yılı hariç artış trendini korumuştur. 1986 yılında bir önceki yıla kıyasla hem ithalat hemde ihracat oranlarında düşüş yaşanmıştır. Dış ticaret hacminin rakamsal bazda en fazla olduğu yıl 1990 yılıdır. 1990 yılında dış ticaret hacmi 35 milyar dolardır. İhracatın payı 12 milyar dolar, ithalatın payı ise 22 milyar dolardır. İhracatımızın artış oranı % 11.5 iken ithalatın artış oranı % 28.6 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 8 incelendiğinde görüleceği gibi bu dönemde dış ticaret açığımızın en az olduğu yıl 1988 yılıdır. Bu durumu oluşturan sebepler; 1988 yılında ihracat 11.6 milyar dolardır. İthalatın ise 14 milyar dolar olduğu görülmektedir. İthalat oranı bir önceki yıla

¹²⁷ ‘Nitekim 1980 yılında %35-36 seviyelerinde olan sanayi ve madencilik ürünleri ihracatının toplam ihracatımız içindeki payı 1985 yılında iki katına çıkarak % 70’e 1990 yılına gelindiğinde ise % 75’e ulaşmıştır.’ Devlet Planlama Teşkilatı, **Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Dış Ticaret, Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara 2007.S.12.

¹²⁸ Avcı, **a.g.e.**, s.59.

¹²⁹ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

kıyasla neredeyse hiç değişmemişken % 1.3 , ihracatta bir önceki yıla kıyasla % 14 oranında bir yükselme olmuştur.

Tablo 8’de 1985-1990 yılları arasında ihracat oranları incelendiğinde; ihracatın 1986 ve 1989 yıllarında azaldığı görülmektedir. İthalatta ise sadece 1986 yılında % 3.8 miktarında bir düşüş görülmüştür.

Genel olarak ithalatın 1990 yılına kadar gelişim aşamaları ise; tablo 8 incelendiğinde görüleceği gibi dışa açık bir politika uygulanarak ithal ikameci sisteminin terk edilmesine rağmen ithalat 1986 yılına kadar oldukça düşük düzeylerde kalmıştır. 1980-1986 yılı ithalat oranları 7 milyar dolardan 11 milyar dolara yükselerek bu değer aralıklarında seyretmiştir. 1987 yılında ise % 27.5’lik bir oranla yükselerek 14 milyar dolar seviyesini aşmıştır. Yine ikinci bir artış 1990 yılında görülmüştür. 1990 yılında % 41.2 oranında artan ithalat 22 milyar dolar seviyesini aşarak rekor seviyeye ulaşmıştır.

1980 sonrası küresel gelişmelere uyum sağlanmasına yönelik olarak telekomünikasyon alanında hızlı bir değişim süreci yaşanmıştır. Gelişmeler neticesinde bu sektörde alt yapı yatırımlarında hız kazanmıştır. Bu durum iletişim araçlarının ithalatımız içindeki oranın artmasına neden olmuştur. 1980 sonrası Türk ekonomisinin geçirdiği yapısal değişim nedeniyle ihracat ve ithalat ürünlerini oluşturan mal gruplarında da farklılıklar oluşmuştur. Bu duruma örnek olarak 1985 yılında % 10’nun üzerinde olan makine mal grubu ithalatının ilerleyen yıllarda % 5’e yakın değerlere düşmesi gösterilebilir.¹³⁰

¹³⁰ Avcı,a.g.e.,s.59.

Tablo 9.
1991-2000 Yılları Arasında Türkiye'nin Dış Ticareti (Milyon Dolar)¹³¹

Yıl	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Dengesi		Dış Ticaret Hacmi	
	Değer	Değişim(%)	Değer	Değişim(%)	Değer	Değişim(%)	Değer	Değişim(%)
1991	13 593 462		21 047 014		- 7 453 552		34 640 476	
1992	14 714 629	8,2	22 871 055	8,7	- 8 156 426	9,4	37 585 684	8,5
1993	15 345 067	4,3	29 428 370	28,7	- 14 083 303	72,7	44 773 436	19,1
1994	18 105 872	18,0	23 270 019	-20,9	- 5 164 147	-63,3	41 375 891	-7,6
1995	21 637 041	19,5	35 709 011	53,5	- 14 071 970	172,5	57 346 052	38,6
1996	23 224 465	7,3	43 626 642	22,2	- 20 402 178	45,0	66 851 107	16,6
1997	26 261 072	13,1	48 558 721	11,3	- 22 297 649	9,3	74 819 792	11,9
1998	26 973 952	2,7	45 921 392	-5,4	- 18 947 440	-15,0	72 895 344	-2,6
1999	26 587 225	-1,4	40 671 272	-11,4	- 14 084 047	-25,7	67 258 497	-7,7
2000	27 774 906	4,5	54 502 821	34,0	- 26 727 914	89,8	82 277 727	22,3

Tablo 9’da 1991-2000 yılları arasında Türkiye’nin dış ticaret rakamları incelendiğinde; ülkemiz ihracatının 1997 yılına kadar düzenli olarak arttığını görmekteyiz. 1997 yılı ile 1999 yıllarını kapsayan dönemde ihracatımız durgun bir seyir izlemiştir. Tablo 9’da ithalat oranları incelendiğinde görüleceği gibi 1991 yılında 21 milyar dolar olan ithalatımız 2000 yılında en yüksek değere ulaşarak 54.5 milyar dolara ulaşmıştır. İthalat oranımızda ilk sıçrama % 53’lük bir değer artışı ile 1995 yılında yaşanmıştır. İthalatımızda 1991-2000 yılları arasında rakamsal olarak 1994, 1998 ve 1999 yıllarında düşüş görülmüştür. Bu dönemde 1994 yılı ithalatımızdaki düşüş oranının en fazla olduğu yıldır. 1994 yılında % 20.9 değerinde bir düşüş görülmüştür. 1994 yılında ülkemizde artan iç ve dış borçlar, yüksek enflasyon, kamu açıkları, cari işlemler açığı gibi sorunlar kronikleşerek ekonomiyi krize sürüklemiştir. 1994 yılı 5 nisan kararları ile bir dizi kemer sıkma tedbirleri alınmıştır.¹³²

Altıncı beş yıllık kalkınma planının da uygulandığı 1990-1994 yılları arasında ithalatımızda ilk sırada yer alan ülkeler sırasıyla; Almanya, ABD ve İtalya gelmektedir. İhracatımızda ise Almanya, İtalya, ABD, İngiltere, Fransa ve Rusya gelmektedir. En fazla ithal edilen ürün petrol ve petrol mamulleri, makineler ve demir çelik mamulleri

¹³¹ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

¹³² ‘15 Ocak 1994’te TL, % 100’ün üzerinde değer kaybediyor, döviz bastırmak için faizlerin yükseltilmesiyle aynı tarihte gecelik faizler % 1000’in üzerine çıkıyordu. Ekonomi dolarlaşma tehdidi ile yüksek faiz arasına sıkışmıştı. Kriz gerçekten büyüktü ve sekiz yıldır uzakta duran İMF’ye davet çıkarılıyordu.’ Sönmez, **a.g.e.**, s.148.

gelmektedir. İhracatımıza konu olan ürünler sırasıyla; giyim eşyası ve bunların aksesuarları, meyve sebze, tekstil iplikleri, kumaş, şekil verilmiş dokumalar ve en son sırada demir-çelik mamullerinden oluşmaktadır.¹³³

Ülkemiz ihracatı tablo 9’unda görüleceği gibi 1997 yılından 1998 yılına geçişte 26.2 milyar dolardan 26.9 milyar dolara yükselerek 1991-2000 yıllarını kapsayan dönemde en az artış oranını sergilemiştir. Artış oranı % 2.7 değerinde bir meblağ olarak gerçekleşmiştir. Bu durumu oluşturan sebepler ise 1997 yılı ortalarından itibaren başlayan global kriz genel olarak dünya dış ticaretinde ve ülkemiz ticaretinde de daralmaya sebep olmuştur. Krizin ilk başladığı coğrafya Güneydoğu Asya Ülkeleridir. İlk etapta bu ülkelerin borsalarını sarsan kriz daha sonra reel sektörde de kendini göstererek derinleşmiştir. 1998 yılına gelindiğinde kriz yayılma eğilimine girerek kuzeydeki komşumuz ve aynı zamanda deri sektörü ve konfeksiyon sektörümüzün en büyük pazarı olan Rusya’yı sarmıştır. Bu durum ülkemiz ihracatını kısıtlayan en önemli sebeptir.¹³⁴

Ülkemizde iç ve dış ticarete daralmalar neticesinde imalat sanayi üretimi artışında yavaşlamalara sebep olmuştur. Ülke içerisinde sıcak para değişiminde yaşanan sıkıntılar had safhaya ulaşmıştır. Bu durumun olumsuz etkileri özellikle orta ve küçük ölçekli bir çok imalathane, işyeri ve şirketin üretimlerini yarı yarıya düşürmelerine yada üretimlerini tamamen durdurarak iflas etmelerine neden olmuştur. Buda tabi ki işsizliği tetikleyen en önemli etkendir.

1998 yılı global krizin etkileri henüz tam anlamıyla bitmemişken bu sefer ülkemizde baş gösteren 17 Ağustos 1999 depremi ve sonrasında devam eden artçı şoklar sonucunda tablo 9’da ihracat oranları incelendiğinde görüleceği gibi 1990 yılından beri artı değerinde yükselen ihracatımız; ilk defa eksi değere indirgemıştır. 1997 ve 1998 yıllarında durağan pozisyonunu koruyan ihracat 1999 yılına geçişte % 1.4’lük bir daralmayla 400 milyon dolara yakın bir meblağ değerinde kayba uğramıştır.

¹³³ Avcı, a.g.e., s.61-63.

¹³⁴ ‘Rusya Federasyonunun 1997 yılında ülkemiz genel ihracatı içerisinde % 8’ler seviyesine ulaşmış olan payı ve ülkemiz ticaretinde Almanya’dan sonra ikinci büyük pazar konumunda olması krizin ülkemiz açısından önemini arttırmıştır.’Devlet Planlama Teşkilatı, **Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Dış Ticaret**, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara 2007.S.13.

2000 yılında uygulanan sabit kur politikası nedeniyle Türk Lirasının; Euro ve Dolar karşısında değerlenmesine sebep olmuştur. Bu durum Türk ihracatçısını dış piyasaya oranla daha avantajlı hale gelen ve azda olsa canlanan iç piyasaya yönelmesine neden olmuştur. Dolayısı ile ihracat artış oranları yüksek değerli Türk Lirası nedeniyle düşük miktarlarda olmuştur. 2000 yılı ihracatımız % 4.5 oranında artış değeri ile 27.7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.¹³⁵

Bu dönemde ihracatımıza konu olan ürünlerde sanayi ürünlerinin 2000 yılında ihracatımızdaki payı % 81.7 ile ilk sırada yer almaktadır. Sanayi ürünleri içerisinde tekstil ve konfeksiyon ürünleri ilk sırada yer almaktadır. Bu sektörde deri ürünleri ve hazır giyimin ihracattaki payı % 23.7 ile ilk sırada yer almaktadır. Tarım ürünlerinin ihracattaki payı 1999 yılında % 16.7 iken 2000 yılında daha da gerileyerek % 13.9'a düşmüştür. Yine sanayi ürünleri içerisinde makine ve ulaşım araçlarının payı % 20.7 ile ikinci sırada yer alan ürün grubudur.¹³⁶

Tablo 10.

2001-2009 Yılları Arasında Türkiye'nin Dış Ticareti (Milyon Dolar)¹³⁷

Yıl	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Dengesi		Dış Ticaret Hacmi	
	Değer	Değişim(%)	Değer	Değişim(%)	Değer	Değişim(%)	Değer	Değişim(%)
2001	31 334 216		41 399 083		- 10 064 867		72 733 299	
2002	36 059 089	15,1	51 553 797	24,5	- 15 494 708	53,9	87 612 886	20,5
2003	47 252 836	31,0	69 339 692	34,5	- 22 086 856	42,5	116 592 528	33,1
2004	63 167 153	33,7	97 539 766	40,7	- 34 372 613	55,6	160 706 919	37,8
2005	73 476 408	16,3	116 774 151	19,7	- 43 297 743	26,0	190 250 559	18,4
2006	85 534 676	16,4	139 576 174	19,5	- 54 041 498	24,8	225 110 850	18,3
2007	107 271 750	25,4	170 062 715	21,8	- 62 790 965	16,2	277 334 464	23,2
2008	132 027 196	23,1	201 963 574	18,8	- 69 936 378	11,4	333 990 770	20,4
2009	102 128 702	-22,6	140 925 987	-30,2	- 38 797 285	-44,5	243 054 690	-27,2

2001 yılına ülkemizde dış sermayeli sıcak paranın iç piyasadan çekilmesi, panik havası ile dövize olan talepte yoğunlaşma, 1998 yılından itibaren kırılğan hale

¹³⁵ 'Devlet Planlama Teşkilatı, **Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Dış Ticaret**, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara 2007.S.14-15.

¹³⁶ http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4

¹³⁷ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>

gelen bankacılık sistemindeki sarsılma ve ekonomik krizi tetikleyen koalisyon hükümeti ile oluşan siyasi istikrara yönelik güven bunalımı yeni bir kriz yaşanmasına neden olmuştur. Kriz sonrası sabit kur yerine dalgalı kur politikası izlenmeye başlanmıştır. Hane halkı bütçesinin daralması ile iç talebin daralması sonrası piyasalar yeniden durgun bir sürece girmiştir. 2001 yılında ekonomideki daralmanın boyutu % 9.5 olarak gerçekleşmiştir.¹³⁸

Tablo 10'da 2001-2009 yılları arasında Türkiye'nin dış ticaret rakamları incelendiğinde; 2001 yılında ithalat oranları % 24 değerinde küçülerek 2000 yılına kıyasla 13 milyar dolar azalmıştır. 2001 yılı sonrasında ithalat oranları 2009 yılına kadar artı değerde seyrederek yükselişini sürdürmüştür. 2009 yılı global krizin olumsuz etkileri hem ihracat hemde ithalat oranlarında düşüş yaşanmasına sebep olmuştur. İthalattaki küçülmenin boyutu % 30.2 ile bu dönemde en yüksek düzeye ulaşmıştır. Bu oranın rakamsal yansıması 61 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılı global krizin ihracattaki yansımaları sonucu % 22.6 değerinde bir küçülme ile 2009 yılı ihracatımız 102 milyar dolara gerilemiştir. Aradaki rakamsal düşüş miktarı 30 milyar dolara tekabül etmektedir.

Tablo 10'da 2001-2009 yılları arası ihracat rakamları incelendiğinde; 2001 yılından itibaren artı değerde seyreden ihracat rakamları ilk defa 2009 yılında eksi değere gerilemiştir. İhracat ve ithalat oranları kıyaslandığında ülkemiz 1980 yılından beri dış ticaretinde açık vermektedir. Bu durumu oluşturan sebepler; ülkemiz enerji ihtiyacını karşılamaya yönelik yüklü miktarda hammadde ithalatı gerçekleştirmektedir. Yine ülkemizde değişen tüketim alışkanlıkları ve yükselen hayat standartlarının oluşturduğu harcamalar nedeniyle iç tüketimdeki artan talepler ithalat oranlarını yükselten sebeplerdir.¹³⁹

Bu dönemde ihracatımızı oluşturan ürün gruplarında; % 89.80 'lik oranı ile en fazla paya sahip olan sanayi ürünleri ilk sırada yer almaktadır. İkinci sırada yer alan ürün grubu tarım ürünleridir. Tarım ürünlerinin ihracatımız içindeki payı % 8.40'tır. Madencilik ürünleri ise % 1.8'lik bir oranla en son sırada yer almaktadır. İhracatımıza

¹³⁸ Sönmez, **a.g.e.**, s.160-161-162-163.

¹³⁹ Devlet Planlama Teşkilatı, **Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Dış Ticaret, Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara 2007.S.8.

konu olan ürünler ise sırasıyla: dokuma ve tekstil ürünleri, Pamuk, fındık, tütün ve tütün mamulleri, baklagiller, kuru ve yaş meyve, sıvı yağ, makine ve ulaştırma araçları, mobilya , cam, çimento, seramik, dayanıklı tüketim malları (beyaz eşya), bakır, krom, bor, tuz madenleri yer almaktadır. İthalatımıza konu olan ürün grupları % 90 oranında bir değerle ilk sırada sanayi ürünleri gelmektedir. İthal edilen ürünler; makine ve ulaştırma araçları, petrol, ilaç, gübre, kağıt hammaddesi, kimya sanayi ürünleri, elektronik ve optik aletler, kahve, muz, kakao, hurma, gibi ürünler gelmektedir. Tarım ürünlerinin ithalatımızdaki oranı ise % 8 dir. Maden ürünleri ise % 2'lik bir payla en son sırada yer almaktadır. Dış ticaretimizde ilk sırada yer alan ülkeler sırasıyla; Almanya, ABD, İngiltere, İtalya, Fransa, Japonya ve İsviçre gelmektedir.¹⁴⁰

Tablo 11.
2009-2010 Ocak-Şubat Ayları karşılaştırmalı ihracat İthalat Oranları¹⁴¹

Aylar	yıl	İhracat	Değişim	İthalat	Değişim	denge	Değişim	Dış tic.Hacmi	Değişim
Ocak-Şubat	2009	16 320 695		18 357 444		- 2 036 749		34 678 139	
	2010	16 189 469	-0,8	23 163 962	26,2	- 6 974 492	242,4	39 353 431	13,5
Ocak	2009	7 885 552		9 282 393		- 1 396 840		17 167 945	
	2010	7 866 776	-0,2	11 524 154	24,2	- 3 657 378	161,8	19 390 930	12,9
Şubat	2009	8 435 142		9 075 051		- 639 909		17 510 193	
	2010	8 322 694	-1,3	11 639 808	28,3	- 3 317 114	418,4	19 962 502	14,0

Tablo 11 incelendiğinde görüleceği gibi 2009 yılı 2010 yılı Ocak ve Şubat Ayları kıyaslandığında ihracatımızda % 0.8 oranında küçülme görülürken, ithalatımızda ise % 13.5 oranında bir büyüme görülmektedir.

2.3. Ürdün'ün Dış Ticareti'nin Tarihsel Gelişimi

2.3.1.1922-1966 Arası Dönem

Ürdün Emirliği kurulduğu yıllarda siyasi, ekonomik ve askeri alanlarda kendi içerisinde belli özerklikleri olmasının yanında bütünüyle İngiltere tarafından yönetilmekteydi. Böylece Emirlik tüm ekonomik ve ticari faaliyetler bakımından İngiltere'ye bağlıydı. Bu sebeple Ürdün Emirliği dış ticaretinin % 90'nını Filistin Mandater yönetimindeki limanlar üzerinden yapmaktaydı. Filistin ve Ürdün arasında

¹⁴⁰ <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=6240>.

¹⁴¹ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

sıfır gümrük uygulanması sebebiyle Ürdün Emirliğinin dış ticaretinde Filistin önemli bir paya sahiptir.

Emirlik; İngiliz mandası olduğu dönemde bütçe açığını anlaşıma gereği İngiliz yardımlarıyla kapatmaya çalışmıştır. Ürdün Emirliğine yapılan İngiliz yardımları kurulduğu günden 1957 yılına kadar artarak devam etmiştir. 1920'li yıllarda yıllık 100.000 sterlin olan parasal yardım 1940'lı yıllarda 2.000.000 sterline kadar yükselmiştir. Bu miktar hükümet gelirlerinin neredeyse % 30'una mukabildir.¹⁴² Yine bu dönemde bir İngiliz generalin yönetiminde olan Ürdün Ordusunun tüm harcamaları İngiltere tarafından karşılanmakta idi.¹⁴³

Bu yılları kapsayan dönemde Ürdün'ün en önemli ticaret partnerlerinin sırasıyla; Filistin, Suriye, Japonya, Irak, Romanya, Mısır, İngiltere, Hindistan, ABD, İtalya, İran, Almanya, Belçika, Habeşistan, Suudi Arabistan, Çekoslovakya, Türkiye, Fransa ve Avustralya gelmektedir. 1930-1940 dönemlerinde Ürdün'ün ihracat rakamlarının 510.962 dolarla 770.451 dolar arasında değişmektedir. İthalat rakamlarında 799.320 dolarla 1.182.272 dolar aralığında seyretmektedir.¹⁴⁴

Bu dönemde Ürdün'ün ihracatında tarımsal ve hayvansal ürünler yer almaktadır. Bu ürünler sırasıyla; arpa, akdarı, buğday, hayvan yemi, mercimek, kuru üzüm, yaş üzüm, taze meyve ve sebzeler ve hayvansal yağ gelmektedir. Ürdün Emirliğinin canlı hayvan ihracatında ilk sırada koyun keçi ve sığır gelmektedir. İthalatında başlıca ürünler; tahta, kereste, demirden mamul eşya, kağıt, karton, sabun, benzin, gaz yağı ve deri mamulleri gelmektedir.¹⁴⁵

¹⁴² Fahir Armaoğlu, **20 yy. Siyasi Tarihi 1914-1995**, Alkım Yayınevi,2004, s.204.

¹⁴³ 'Şark-ül Ürdün'ün varidatı hükümet idaresinin alelade masraflarına yetişmediği müddetçe İngiliz hükümeti tarafından bu hususta gereken mali yardımların yapılması için tedbirler alınacak ve askeri kuvvetlere ait masraflarda İngiliz hazinesi tarafından ödenecektir.(madde 12)', Karasapan,**a.g.e.**,s.220.

¹⁴⁴ Karasapan, **a.g.e.**S.238.

¹⁴⁵ Karasapan, **a.g.e.**S.238.

Tablo 12.
Ürdün İthalat-İhracat Rakamları (Milyon Dolar) ¹⁴⁶

Yıllar	İhracat	İthalat
1950	4.000.000	36.000.000
1951	4.500.000	43.000.000
1952	4.900.000	49.000.000
1953	5.300.000	57.000.000
1954	7.000.000	64.000.000
1955	8.000.000	76.000.000
1956	13.900.000	77.900.000

Tablo 12’den de görüleceği gibi bu dönemde Ürdün Emirliğinin ithalat oranlarının 1950 yılında 36 milyon dolardan, 1956 yılında 77.9 milyon dolara çıkmıştır. İhracat rakamlarında 1950 yılında 4 milyon dolardan, 1956 yılında ise 13.9 milyon dolara yükselmiştir. İthalat ihracat oranları kıyaslandığında Ürdün Emirliğinin dış ticaret açığının yıldan yıla artarak devam ettiği görülmektedir. Gelirleri son derece kısıtlı olan Ürdün’ün 1950’li yıllarda ihracatının neredeyse tamamına yakını potas madeninden ibaretti.¹⁴⁷

1956 yılında Kral Hüseyin İngiltere ile 1948 yılında imzalanan ortak savunma anlaşmasını tek taraflı iptal etmiştir. 1957 yılından itibaren Ürdün gereksinim duyduğu ekonomik yardımları ABD’den sağlamaya başlamıştır. Bu tarihten sonra gelen Amerikan yardımlarında 1958-1973 yılları arasında toplam 698.7 milyon dolar tutarındaydı. Bunun yanında askeri yardımların toplam tutarı 245.9 milyon dolarlık meblağa erişmiştir.¹⁴⁸

Ürdün’e yapılan bu yardımlar ithalat-ihracat dengesindeki açığı kapatmanın yanında; ülke ekonomisini dışa bağımlı olmaktan kurtarma adına çeşitli projeler için kullanılmıştır. Yapılan yardımlar sayesinde Akabedeki petrol rafinerisi kurulmuş, fosfat üretiminin artırılması için yatırımlarda bulunulmuş ve belli ölçüde başarılar sağlanmıştır. Fakat ülkenin ekonomik kalkınması adına bu projeler tek başına yeterli değildi. Halen aşılması gereken problemler vardı. Ülkede iç pazarın yeterli alım gücüne sahip olmaması, enerji maliyetlerinin yüksek oluşu, hammadde ihtiyacının ithal yoluyla

¹⁴⁶ DİE.(Muhtelif Yıllara Ait Veriler).

¹⁴⁷ Al Adinat,**a.g.e.**,s.117.

¹⁴⁸ Nurten Çendek, **Ürdün Dış Politikası**, 1920-2006 Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008, s.67.

karşılanması ve bununla beraber güçlenemeyen imalat sektörü ülkeyi dış yardımlara bağımlı hale getiriyordu.¹⁴⁹

Tablo 13.
Ürdün İthalat-İhracat Rakamları (Milyon Dolar)¹⁵⁰

Yıllar	İhracat	İthalat
1957	15.500.000	85.400.000
1958	9.900.000	95.300.000
1959	9.500.000	111.100.000
1960	11.000.000	120.000.000
1961	13.400.000	131.000.000
1962	17.000.000	137.000.000
1963	19.000.000	144.000.000
1964	23.000.000	149.000.000
1965	28.000.000	157.000.000
1966	10.400.000	68.210.000

1953 yılında Kral Hüseyin dış yardımlara bağımlı ülke ekonomisini çeşitli projelerle ulusal üretimi artırarak güçlendirmeyi ve sağlam temellere oturtturmayı hedeflemiştir. Genç yaştaki Kral bu projeler sonucunda nispi başarılar elde etmiş ve ülkede ekonominin düzeleceğine yönelik iyimser bir hava oluşmuştur.¹⁵¹

Bu yıllarda tarım sektöründe üretim artmış, artan iş gücü ihtiyacı ülkedeki işsizlik oranının azalmasına neden olmuştur. Ürdün ekonomisindeki belirgin gelişmeler 1962 yılındaki ekonomik kalkınma planının olumlu neticelerinden ibarettir.¹⁵²

Tablo 13'te 1957-1966 yılları arası Ürdün'ün ithalat-ihracat rakamları incelendiğinde; 1957 yılında 15,5 milyon dolarlık ihracat gerçekleştirilmiştir. İhracat rakamının en az olduğu yıl 1958 yılı olmuştur. Bu yıl ihracat rakamı 9.5 milyon dolardır. İhracat rakamının en fazla olduğu yıl 28 milyon dolarlık rakamla 1965 yılı olmuştur. İthalat oranlarında yine en yüksek ithalat oranının 1965 yılı olduğu görülmektedir. 1965 yılında 157 milyon dolarlık ithalat gerçekleştirilmiştir. 1966 yılı ülke dış ticaretinde daralma yaşanmıştır. İhracat ve ithalat oranları düşmüştür.

¹⁴⁹ Alpay, Ertürk, **a.g.e.**, s.24-25.

¹⁵⁰ DİE. (Muhtelif Yıllara Ait Veriler).

¹⁵¹ Alpay, Ertürk, **a.g.e.**, s.25.

¹⁵² Mishal, **a.g.e.**, s.7.

2.3.2. 1967-1980 Arası Dönem

1960'lı yıllarda Ürdün ekonomisindeki iyimser hava 1967 Arap-İsrail savaşıyla bozulmuştur. Savaşın ilk olumsuz etkileri Ürdün dış ticaret hacminin daralmasıyla görülmüştür. 1967 yılında Ürdün dış ticaret hacmi bir önceki yıla kıyasla 78 milyon dolardan 66 milyon dolara gerilemiştir.

Tablo 14.
Ürdün İthalat-İhracat Rakamları (Milyon Dolar) ¹⁵³

Yıllar	İhracat	İthalat
1967	11.300.000	55.050.000
1968	14.180.000	57.490.000
1969	14.750.000	67.750.000

Savaşın olumsuz etkileri sonucu Ürdün'nun sosyo-ekonomik yapısı tümünden değişikliğe uğramıştır. Mülteci sorununun Ürdün üzerindeki etkisi iç isyanlarla, hükümet darbeleriyle ve İsrail ile olan gerginliği daha da tırmandırmasıyla yıllarca devam etmiştir. Bu durum Ürdün'ü yabancı sermaye yatırımlarına kapalı istikrarsız bir ülke haline getirmiştir. Yine 1967 savaşı sonucunda Ürdün tarıma elverişli toplam arazinin % 60'ını teşkil eden, gayri safi hasılanın % 38'ini sağlayan ve Ürdün'ün sağladığı tüm dövizin 1/3'ünü temin eden Batı Şeria'yı tümünden kaybetmiştir.¹⁵⁴

Tarım alanlarının yoğun olduğu Batı Şeria'nın İsrail işgaline uğraması neticesinde büyük oranda istihdam olanağı sağlayan tarım sektörünün ekonomiye katkısı hızla düşmüştür. Bu kaybın olumsuz etkilerini azaltmak için Ürdün, Şeria vadisini tarıma elverişli hale getirilerek bu geniş tabanlı vadiden yararlanmaya çalışmış ve çeşitli projelerle tarımsal istihdamı artırmaya yönelmiştir. Bu kadar geniş bir alanın kaybı ülkede temel gıda maddelerinin % 50'ye varan oranda ithal edilmesine sebebiyet vermiştir.¹⁵⁵

Tablo 14'te 1967-1969 yılları arası Ürdün'ün ithalat-ihracat rakamları incelendiğinde; 1967 yılında 55 milyon dolar olan toplam ithalat oranı yükselmeye

¹⁵³ DİE.(Muhtelif Yıllara Ait Veriler).

¹⁵⁴ Al Adinat, a.g.e., s.120.

¹⁵⁵ Sevinç Işıl, **1980'li Yıllarda Türkiye'nin Ortadoğu Ülkelerine Yaptığı İhracatın Yapısı Üzerine Bir Araştırma**, İstanbul Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1986, s.22.

başlamış 1968 yılında 57 milyon dolara ve bir yıl sonra da 67 milyon dolara yükselmiştir. 1967 savaşı sebebiyle Ürdün dış ticaretinde 1966 yılı itibari ile başlayan daralma sonraki yıllarda da devam etmiştir. Savaşın olduğu yıl Ürdün'ün ihracatı en düşük seviyeye inmiştir. Toplamda yapılan ihracat 11.3 milyon dolardır. 1967 yılı sonrası ihracat ve ithalat oranlarında nispi bir yükselme olmuştur.

Batı Şeria'nın kaybı Ürdün'ün turizm faaliyetlerinden elde edilen gelirin büyük oranda düşmesini netice vermiştir. Burada bulunan Kudüs şehri üç semavi dinin kutsal kabul ettiği bir şehir olması sebebiyle başlı başına bir cazibe merkezidir.¹⁵⁶

1967 savaşıdan sonra Ürdün'ün almış olduğu dış yardımlar çeşitlenmiş İngiltere ve ABD haricinde petrole zenginleşen Suudi Arabistan-Libya-Kuveyt ve diğer Körfez ülkelerinden yardımlar gelmeye başlamıştır.¹⁵⁷

Artarak devam eden dış yardımların sadece dört senelik tutarı 300 milyon dolar gibi bir meblağa ulaşmıştır. Arap Ülkelerinden gelen ve büyük oranda hibe olan bu yardımlar ekonomik daralmanın önüne geçmiş ve yeniden Ürdün ekonomisi toparlanmaya başlamıştır. 1970'li yıllarda Ürdün'den çevresindeki petrol zengini Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerine çalışmak üzere, işçi göçü başlamış ve bu işçilerin döviz getirisi Ürdün için büyük bir kaynak teşkil etmiştir. Örneğin 1976 yılında resmi kayıtlara göre Ürdün'e 454.7 milyon dolar gelen döviz girdisi artarak devam etmiş 1982'de bu miktar 1.083 milyar dolara yükselmiştir. Böylelikle Ürdün'ün dış ülkelere işçi ihracı en büyük getirilerinden birisini oluşturmuştur.¹⁵⁸

1970 yılındaki iç isyan sebebiyle Suudi Arabistan hariç diğer bütün Arap Ülkeleri Ürdün'e sağladıkları ekonomik yardımları durdurmuştur. Suriye ve Irak Ürdün ile olan bütün sınırları her türlü giriş-çıkışa kapatmış böylelikle Ürdün'ün Lübnan ve Türkiye üzerinden Avrupa ülkelerine yaptığı ihracat; sadece Akabe limanından yapılır

¹⁵⁶ Sabutay,Engin, **a.g.e.**, s. 13.

¹⁵⁷ 'Ürdün'ün ihtiyacı olan maddi yardım büyük oranda zengin Arap devletlerinden gelmektedir. Ancak bu devletler yardımı Filistin meselesiyle ilintili olarak artırıp azaltmaktadırlar.', Erhan Keleşoğlu, "**Kral Hüseyin'den Kral Abdullah'a Ürdün**" Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu, (Der. Fulya Atacan), İstanbul, Bağlam yay. 2004, s.269.

¹⁵⁸ Şevket Pamuk , Owen Roger, **20.yy.da Ortadoğu Ekonomileri Tarihi**, Sabancı Üniv.Yayımları, 2002, s.251-252.

olmuştur. Aynı sıkıntıları Ürdün 1980'deki Irak-İran savaşında yaşamış; Irak devletini desteklediği için Suriye Ürdün ile sınırlarını yeniden kapatmıştır.¹⁵⁹

Tablo 15.
Ürdün İthalat-İhracat Rakamları (Milyon Dolar)¹⁶⁰

Yıllar	İhracat	İthalat
1970	34.000.000	184.000.000
1971	11.440.000	76.267.000.
1972	17.005.000	93.310.000
1973	18.984.000	180.248.000
1974	49.800.000	156.500.000
1975	153.000.000	731.000.000
1976	171.400.000	810.000.000
1977	242.600.000	890.000.000
1978	264.500.000	945.000.000
1979	310.800.000	1.495.000.000
1980	574.000.000	2.394.000.000

Tablo 15'te 1970-1980 yılları arası Ürdün'ün ithalat-ihracat rakamları incelendiğinde; 1970 yılında artan ihracat miktarı iç isyan sebebiyle yeniden azalmıştır. 1971 yılında en düşük ihracat değeri görülmüş toplamda 11.44 milyon dolar ihracat gerçekleştirilmiştir. 1970 isyanı ve 1973 Arap-İsrail savaşı nedeniyle ihracat değerlerindeki artış oranı düşük seviyede kalmıştır. 1974 yılı savaşın bitiminden sonra ihracat rakamları artarak 1980 yılında 574 milyon dolara yükselmiştir. Siyasi istikrarsızlık nedeniyle azalan ithalat oranları yeniden yükselişe geçerek 1979 yılında ilk defa 1 milyon dolar seviyesini yakalamıştır. Planlı dönemlerde başlayan yatırımlarla ihracat oranları artış trendine geçerek yarım milyar dolar seviyesine yükselmiştir.

Kral Hüseyin 1974 yılında birçok defa kesintiye uğramış olan kalkınma planlarına yeniden ağırlık vermiştir. İlk kalkınma planı 1973-75 yıllarını kapsamakta ve hedefleri arasında ithalat-ihracat arasındaki açığın en aza indirilmesi, işsizliğin azaltılması, yerli sermayelerin yatırım yapmaya teşvik edilerek harekete geçirilmesi, fiyatların sabit tutularak enflasyonun önüne geçilmesi amaçlanmıştır.¹⁶¹

¹⁵⁹ Al Adinat, a.g.e., s.121.

¹⁶⁰ DİE.(Muhtelif Yıllara Ait Veriler).

¹⁶¹ Al Adinat, a.g.e., s.121.

Yarım milyar dolarlık fon ayrılan birinci kalkınma planında kısmi başarılar sağlanmıştır. Örneğin tarım sektöründe sulama projelerine ağırlık verilmiş. 1966 yılında başlanan ve tamamlanamayan Doğu Gor sulama projesi 1972-73 yıllarında bitirilerek ilk aşamada 100,000 hektarlık alan sulamalı tarıma açılmıştır.¹⁶²

Birinci kalkınma planının olumlu etkisi 1975 yılında bir önceki yıla oranla % 150 artan ihracat rakamı ile görülmüştür. İkinci kalkınma plan hedefleri arasında imalat sanayinin geliştirilmesi ve Ülkenin hafif sanayi ürünü ihraç eder duruma gelmesi hedeflenmiş. 1976-1980 yıllarını kapsayan ikinci kalkınma planının olumlu etkileri imalat ve madencilik sektöründe daha çok tesirini icra etmiş Ülkede fosfat madeni üretimi petrol rafinerisi, çimento fabrikaları ve kimyevi maddeler üreten tesisler artmıştır.¹⁶³

Böylelikle hafif sanayi ürünlerinin ihracat içindeki payı artmaya başlamıştır. Ülke ihracat rakamları 1976 yılında 171.4 milyon dolardan, 1980 yılında 574 milyon dolara yükselmiştir. Ülke ihracatı düzenli artış trendini korumuştur. Kalkınma planlarının Ürdün ekonomisi adına kısmi başarılar bir kenara bırakılacak olursa; istenilen hedeflere ulaşılamadığı ve hedeflenen kalkınmanın sağlanamadığı görülür.¹⁶⁴

Ülkedeki yerel pazarın darlığı, yetişmiş insan gücünün 1970'lerden başlayıp sürekli Körfez ülkelerine göç etmesi, iç isyanlar sebebiyle oluşan güvensizlik ortamı ve Ortadoğu'daki savaşlar sebebiyle risk faktörünün yüksek düzeyde olması ve bunun sonucunda ülkeye dış sermayeli yatırımların istenilen düzeyde gerçekleşmemesi gibi sebeplerden ötürü kalkınma planlarında istenilen sonuç tam anlamı ile elde edilememiştir.¹⁶⁵

¹⁶² Özey,**a.g.e.**,s.115.

¹⁶³ Işıl,**a.g.e.**, s.22.

¹⁶⁴ '1970'lerde üst üste yaşanan kuraklık dönemleri nedeniyle tarım ürünleri büyük zarar gördü.Bu durumda azımsanamayacak sayıda bir nüfusun toprağı terk ederek ya kentlere yada yurtdışına göç etmesine neden oldu ve 1970'de toplam çalışan nüfusun 1/3'nü istihdam eden tarım sektöründe çalışanların oranı 1980'de % 15'e geriledi. Bu durum Ürdün'ü tarım sektöründe işçi ithal eder duruma soktu.' Alpay, Ertürk,**a.g.e.**,s.26.

¹⁶⁵ Al Adinat,**a.g.e.**,s.122.

2.3.3. 1980 Sonrası Dönem

1980 sonrası dönemde Ürdün'ün ihracatında Irak ilk sırada yer almaya başlamıştır. Ürdün'ün ihracatında ikinci sırayı Hindistan ve sırasıyla Suudi Arabistan, Romanya, Kuveyt, Suriye, Japonya yer almaktadır. 1980'li yıllarda da ihraç ürünleri içerisinde doğal fosfat ve kimyasal maddelerin payı % 50 den fazladır. İthalatında ilk sırada Suudi Arabistan ve sonrasında ABD yer almaktadır. Ürdün'ün Suudi Arabistan'dan petrol ithali, ABD'den uçak ve uçak yedek parçaları ithali gerçekleştirmiştir. Ürdün'ün ithalatında daha sonra Fransa, İngiltere, Japonya ve İtalya yer almaktadır.¹⁶⁶

Tablo 16.
Ürdün İthalat-İhracat Rakamları (Milyon Dolar)¹⁶⁷

Yıllar	İhracat	İthalat
1980	574.000.000	2.394.000.000
1981	540.800.000	3.212.700.000
1982	751.800.000	3.170.900.000
1983	539.400.000	3.035.800.000
1984	695.200.000	2.785.400.000
1985	790.000.000	2.732.000.000
1986	674.600.000	2.444.400.000
1987	866.100.000	2.993.600.000
1988	930.100.000	2.35.400.000
1989	1.907.000.000	2.556.300.000
1990	1.063.000.000	2.603.000.000
1991	1.131.000.000	2.512.000.000
1992	1.220.000.000	3.257.000.000
1993	998.000.000	3.541.000.000
1994	1.151.000.000	3.391.000.000
1995	1.442.000.000	3.660.000.000
1996	1.466.000.000	4.293.000.000
1997	1.334.000.000	4.054.000.000
1998	1.237.000.000	3.800.000.000
1999	1.236.000.000	3.671.000.000

Tablo 16'da 1980-1999 yılları arası Ürdün'ün ithalat-ihracat rakamları incelendiğinde; Ürdün'ün ihracat rakamları ilk defa 1 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. İthalat oranları ise 2 milyar dolarla 4 milyar dolar arasında seyretmektedir.

¹⁶⁶ A.Vahap Fındıkçı,1980 Sonrası Türkiyenin Ortadoğu Ülkeleri İle Ticari İlişkileri,Gazi Üniversitesi, Ankara 1989, s.41-42-43-44.

¹⁶⁷ DİE.(Muhtelif Yıllara Ait Veriler).

1984'den sonra petrol fiyatlarının düşmesi Ürdün'e yapılan Arap yardımlarında ve Körfez ülkelerindeki işçi döviz girdilerinde büyük sıkıntı yaşanmış ve Ürdün ekonomisi giderek açık vermeye başlamıştır.¹⁶⁸

Ürdün 1985 yılında dış ticaret açığını azaltmak maksadı ile gümrük vergilerini % 11-50 oranında artırmıştır. 1986 yılı ihracat rakamı düşse de 1987 yılında yeniden artarak 1985 yılı ihracat rakamını aşmıştır. 1992 yılına kadar 2 milyar dolar olan ithalat oranları ilk defa 1992 yılında 3 milyar dolarlık seviyeye ulaşmıştır. 1988'de dış borç ertelenmesi ile ilgili IMF ile anlaşılan Ürdün kamu harcamalarında ciddi tasarrufa yönelmiş böylelikle iç pazarda ciddi daralmalar görülmüştür. Neticede temel gıda maddelerini satın almakta zorlanan halk Ürdün'ün birçok yerinde gösteriler düzenlemiştir.¹⁶⁹

1990'larda toparlanma belirtileri gösteren Ürdün ekonomisi bu kez yaşanan Körfez kriziyle yeniden bir kırılmaya uğramıştır. Ürdün'ün önemli ticaret partneri haline gelen Irak'a uygulanan ambargolar nedeniyle Ürdün ciddi sıkıntılar yaşamıştır.¹⁷⁰

Tablo 16'da 1980-1999 yılları arası Ürdün'ün ithalat-ihracat rakamları incelendiğinde; Ürdün'ün 1993 yılı ihracatı körfez savaşı nedeniyle 1 milyar dolarlık seviyenin altına inmiştir. Körfez krizinin olumsuz sonuçları 2000'li yıllara kadar devam etmiştir. Irak'a gerçekleştirilen ihracattaki azalmadan dolayı Ürdün'ün genel ihracat artış oranı düşük seviyelerde kalmıştır. Körfez krizi nedeniyle Arap Ülkelerinde çalışan Ürdünlülerin büyük kısmı geri dönmek zorunda kalmıştır. Sonuç olarak Ürdün'de işsizlik oranları % 30 seviyelerine ulaşmıştır. Aynı dönemde 1990'da enflasyon oranlarının % 16'ya ulaşması Irak savaşının tetiklediği diğer bir sonuçtur.¹⁷¹

¹⁶⁸ Sabutay,Engin,**a.g.e.**, s.13.

¹⁶⁹ Alpay, Ertürk,**a.g.e.**,s.27.

¹⁷⁰ 'Eylül 1990'da Irak, Kuveyt'e girdiğinde, Ürdün için önemli bir ticari partner durumundaydı. Ürdün ticaretinin%23'ünü Irak'a yapmakta ve petrolünün % 80'ini Iraktan almaktaydı.', Alpay, Ertürk,**a.g.e.**,s.14.

¹⁷¹ Alpay, Ertürk,**a.g.e.**,s.14-15.

Tablo 17.
1992-2000 Yılları İtibari İle ABD'nin Ürdün'e Yaptığı Ekonomik ve Askeri Yardımlar ¹⁷²

Yıl	Ekonomik Yardım	Askeri Yardım
1992	30	20
1993	5	9
1994	9	9
1995	7.2	7.3
1996	702	30
1997	112.2	100
1998	150	75
1999	200	120
2000	200	225

Ürdün 1997 yılında AB ile Ekonomik Ortaklık Antlaşması imzalamış ve böylece Ürdün mallarının AB ülkelerine ihracında gümrük vergisi muaf tutulmuştur. 1998 yılında Ürdün Arap Ülkeleri ile Arap Serbest Ticaret Piyasa Anlaşması imzalamış, 2000 yılında ise ABD ile Serbest Ticaret Piyasa Anlaşmasına imza atılmış. 10 yıllık geçerliliği olan bu anlaşma özellikle tekstil sektörünün Ürdün'de gelişmesinde ana faktör olmuştur. Yapılan Serbest Ticaret Piyasa Anlaşmaları ülkeyi yabancı sermaye getirisi açısından daha cazip hale getirmiştir. ¹⁷³

Tablo 18.
Ürdün'ün Temel Ekonomik Göstergeleri (Milyar Dolar) ¹⁷⁴

Yıllar	GSYİH	Kişi Başına	Büyüme	Enflasyon	İhracat	İthalat
2000	8,4	1.680	4,3	0,7	1,9	4,1
2001	8,9	1.712	5,3	1,8	2,3	4,3
2002	9,6	1.811	5,8	1,8	2,8	4,5
2003	10,2	1.855	4,2	2,3	3,1	5,1
2004	11,1	1.982	8,4	2,6	3,9	7,2
2005	12,7	2.316	7,2	3,5	4,3	10,4
2006	14,3	2.518	6,4	6,1	4,1	11,5
2007	16,5	2.888	6,2	5,4	4,5	13,7
2008	20,1	3.421	5,6	13,7	7,2	16,9

Tablo 18'de 2000-2008 yılları arası Ürdün'ün ithalat-ihracat rakamları incelendiğinde; Ürdün'de 2000 yılı ve sonrası ekonomiyi geliştirmeye yönelik belirlenen stratejilerin devreye sokulması sonrasında ihracatın 2002 yılında 1.9 milyar dolar seviyesinden devamlı pozitif bir yükselmeye 2005 yılında 4.3 milyar dolar seviyesine ve 2008 yılında büyük bir artışla 7.2 milyar dolar seviyesine yükselmiştir.

¹⁷² www.mfa.gov.jo.

¹⁷³ Sabutay, Dinler, a.g.e., s.80-84.

¹⁷⁴ http://www.dos.gov.jo/dos_home_e/main/index.htm.

Tablo 18’de ülke ithalat oranları incelendiğinde 2000-2003 yılları arası dönemde 4.1 milyar dolar ve 4.5 milyar dolar arasında seyrederek nispi bir durgunluk görülmektedir. 2003 yılında 5.1 milyar dolara yükselen ithalat ; % 100’ü aşan bir artış oranı ile 2005 yılında 10.4 milyar dolara yükselmiştir. 2008 yılında Ürdün’ün ithalatı 16.9 milyar dolarlık seviyeye yükselmiştir.

Tablo 18’de 2000-2008 yılları arası Ürdün’ün ithalat-ihracat rakamları incelendiğinde; 2008 yılı dünya genelindeki ekonomik krizin olumsuz etkileri 2009’un ilk aylarından itibaren ülke ekonomisinde kendini belirgin bir şekilde göstermeye başlamıştır. Bu durum 2009 yılındaki rakamlara yansımaktadır. İhracat rakamlarında % 66’lık gerilemeye karşın ithalat oranlarında da % 22 oranında bir azalma olmuştur. Ürdün’ün 2008 yılında dış ticaret açığı 9.7 milyar dolardır. 2009 yılının ilk 5 aylık ihracat rakamlarında dünya genelindeki ekonomik krizin etkilerine rağmen 2 milyar dolar seviyesinde bir meblağ ihracattan girdi sağlanmıştır. İhracata konu olan ürünlerde fosfat ve potas dışındaki bütün ürün gruplarının ihracatında azamla yaşanmıştır. Bu durum ülke dış ticaretinde daralmaya neden olmuştur.¹⁷⁵

Tablo 19.
Ürdün’ün 2008-2009 Bazı Mal Grupları İtibariyle İlk 7 Aylık Dış Ticaret (Milyon Dolar) ¹⁷⁶

Mal Grupları	2008	2009	Artış %	Mal Grupları	2008	2009	Artış %
Giyim	579.5	473.5	-18,3	Ham pet.	1,770.6	785.5	-55,6
Gübre	478.9	251.4	-47,5	Makine ve yd. parçası	849.0	709.6	-16,4
İlaç	301.8	271.4	-10,1	Elektrikli aletler	793.7	516.7	-34,9
Sebze	254.6	242.6	-4,7	Motorlu taşıtlar yd.	714.5	771.3	7,9
Ham Potasyum	266.5	184.4	-30,8	Demir ve ürünleri	713.5	524.0	-26,6
Ham fosfat	214.8	257.4	19,9	Plastik ve mamul eşya	472.5	279.3	-40,9
Diğerleri	1,280.3	1,177.1	-8,1	Diğerleri	4,939.8	4,381.0	-11,3
ihracat	3,376.6	2,858.1	-15,4	İthalat	10,253.9	7,967.5	-22,3
Re-export	1,039.2	870.3	-16,3				
Top.ihracat	4,415.9	3,728.5	-15,6	Dış Tic.Açığı	-5,837.9	-4,238.9	-27,4

Tablo 19’da Ürdün’ün 2008-2009 bazı mal grupları itibariyle ilk yedi aylık dış ticareti incelendiğinde; Ürdün’ün ana ihracat kalemleri olan hazır giyim ve aksesuarları, ilaç, ham potasyum, gübre, sebze ve ana ithal kalemleri olan ham petrol, makine ve elektrikli eşya, hububat, demir ve ondan mamul eşya da azalma dikkati çekmiştir. Ham fosfat ihracatında ve motorlu araçlar ve özellikle motosiklet ithalatında

¹⁷⁵ <http://www.musavirlikler.gov.tr/altdetay.cfm?AltAlanID=368&dil=TR&ulke=JOR>.

¹⁷⁶ <http://www.musavirlikler.gov.tr/detay.cfm?AlanID=2&dil=TR&ulke=JOR>.

artış meydana gelmiştir. Devletler bazında; Irak devleti hariç Asya ülkeleri, NAFTA, AB ülkeleri gibi ülkelere ihracatta azalma meydana gelmiştir. NAFTA ülkeleri ve ABD'den ithalat ise artmıştır.¹⁷⁷

2.4. TÜRKİYE – ÜRDÜN TİCARİ İLİŞKİLERİ

2.4.1. 1980 Öncesi Dönem

Ürdün İngiliz mandası olduğu dönemde ülke dış ticareti devamlı açık vermiştir. Ülke bütçe açığını İngiliz yardımlarıyla kapatmaya çalışmıştır. Bu dönemde Ürdün'e yapılan İngiliz yardımları Ürdün Emirliğinin kurulduğu günden 1957 yılına kadar artarak devam etmiştir. Ürdün Manda idaresi doğrudan doğruya Filistin'deki İngiliz Yüksek Komiserliğine bağlı bir Emirlik olması sebebiyle dış ticaretini Filistin Manda yönetimindeki limanlar üzerinden yapmaktaydı. Filistin Manda yönetimiyle Ürdün arasında sıfır gümrük uygulanmakta ve böylece Ürdün Emirliğinin dış ticaretinde Filistin Mandası ilk sırada yer almaktaydı. Ürdün Emirliğinin kurulduğu ilk yıllarda ihracatının büyük çoğunluğunu fosfat hammaddesi oluşturmaktaydı.

Cumhuriyetimizin ilk yıllarında ekonomide önemli bir farklılaşma görülmemektedir. 1916 yılında yürürlüğe giren gümrük tarifeleri 1929 yılına kadar devam ettirilmiştir. Bu dönemde ihracatımızı tarımsal ürünler oluşturmaktadır. Gelişmiş bir sanayinin olmadığı bu dönemde tarımsal faaliyetlerde iç talebi karşılayacak miktarda üretime sahip değildir. Özel sektörün yetersizliği sebebiyle Türk ekonomisi devlet tarafından yönlendirilmektedir. 1929 yılı ve sonrası devletin ekonomi üzerindeki etkinliği artarak devam etmiştir.

Osmanlı devletinin yıkılmasını müteakip İngiliz Manda Yönetimine devredilen ve II. Dünya savaşı sonrasında 1946 yılında bağımsızlığına kavuşan Ürdün'ün ilk Kralı Abdullah; kendi döneminde Türkiye'ye ilk ziyaretini 1937 yılında gerçekleştirmiş ve Türkiye'nin ilk cumhurbaşkanı Atatürk'le görüşmüştür.

¹⁷⁷ <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?>

Foto: Cumhurbaşkanı Atatürk, İstanbul'da Ürdün Kralı Abdullah ile.¹⁷⁸

Türkiye-Ürdün ikili ticari ilişkilerin aynı doğrultuda seyretmediğini siyasi ilişkilerdeki dostane gidişatın ticari ilişkilerle pekiştirilmediğini görmekteyiz. Örneğin 1938 yılında Ürdün'ün ithalat yaptığı ülkeler sıralamasında; ülkemizin çok çok gerilerde olduğunu görmekteyiz.¹⁷⁹ Ürdün'ün ithalat yaptığı ülkeler sıralamasında ülkemiz Japonya, Irak, Romanya, Mısır, İngiltere, Hindistan, İtalya, Almanya, Habeşistan, Çekoslovakya gibi birçok ülkenin gerisinde kalarak 15.sırada yer aldığını 1940'da ise daha da gerileyerek 17. sıraya gerilediğini görmekteyiz.¹⁸⁰

Tablo 20.
Yıllara Göre Türkiye Ürdün İhracatı İthalatı¹⁸¹

Yıllar	İthalat	İhracat	Dış ticaret hacmi	İhracatın-ithalatı karşılama oranı(%)
1923	50 790	86 872	137 662	58,5
1924	82 435	100 462	182 897	82,1
1925	102 700	128 953	231 653	79,6
1926	96 437	121 411	217 848	79,4
1927	80 749	107 752	188 501	74,9
1928	88 278	113 710	201 988	77,6
1929	74 827	123 558	198 385	60,6

¹⁷⁸ <http://egitek.meb.gov.tr/uretim/atacd/011/Menu/Menu.htm>.

¹⁷⁹ Karasapan,**a.g.e.**,s.238.

¹⁸⁰ Karasapan,**a.g.e.**,s.238.

¹⁸¹ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/PERIYOT.do>.

Tablo 20’de Türkiye-Ürdün ithalat-ihracat rakamları incelendiğinde; 1923 yılında Türkiye’nin Ürdün’e ihracatı 86.872 \$ seviyesindeyken ithalatımızın 50.790 \$ olduğunu görmekteyiz. Yine 1923 yılından 1929 yılına kadar olan yedi yıllık periyotta Türkiye, Ürdün ihracat-ithalat rakamları artış gösterirken; Türkiye Ürdün dış ticareti devamlı Türkiye lehine fazla vermiştir.1926 yılında ilk belirtilerini gösteren ve 1929 yılında patlak veren global ekonomik kriz sebebiyle Türkiye çeşitli önlemler almak zorunda kalmıştır. Kriz nedeniyle yerli sanayinin krizden etkilenmemesi adına gümrük vergileri yeniden düzenlenmiştir. Lozan anlaşması nedeniyle arttırılamayan gümrük vergilerinin bu tarihten sonra yeniden düzenlenmesi ve krizinde etkisiyle ithalat ve ihracatımızda düşüş meydana gelmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrasında bağımsızlıklarına kavuşan Ürdün, Mısır, Irak, Suriye, Yemen ve Suudi Arabistan arasında imzalanan 22 Mart 1945 tarihli Arap Birliği Paktına Türkiye destek vermiştir. 1947 tarihine geldiğimizde Arap Devletleri Filistin sorununu çözme yolunda arayış içine girmiş ve BM Genel Kurulunda Filistin’in Yahudiler ve Filistinliler arasında bölünmesi karşısında, bu paylaşımı önlemek için gerektiği takdirde savaş kararı almışlardır.¹⁸²

Bu kritik dönemde 8 Ocak 1947 tarihinde Ürdün Kralı Abdullah Türkiye’yi ikinci defa ziyaret etmiştir. Ziyaret sonrasında: “dostluk ve iyi komşuluk antlaşması” imzalanmıştır.¹⁸³

Yaşanan gelişmeler sonrası 1947 yılında iki ülke dış ticaret hacmi bir önceki yıla kıyasla 333.469 dolardan 467.945 dolara yükselmiştir. Gerginliğin had safhaya ulaştığı bu dönemde BM Genel Kurulundaki Filistin’in Yahudiler ve Filistinliler arasında paylaşılması ile ilgili oylamada Türkiye aralarında Ürdün’ünde bulunduğu Arap Ülkeleriyle beraber taksim aleyhine oy vermiştir.¹⁸⁴

¹⁸² Armaoğlu,a.g.e,s.485-486.

¹⁸³ Nurten Çendek, **Ürdün Dış Politikası**, 1920-2006 Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008, s.72.

¹⁸⁴ Armaoğlu,a.g.e,s.485.

Tablo 21.
Yıllara Göre Türkiye Ürdün İhracatı İthalatı ¹⁸⁵

Yıllar	İthalat	İhracat	Dış ticaret hacmi	ihracatın-ithalatı karşılama oranı(%)
1930	71 380	69 540	140 920	102,6
1931	60 226	59 935	120 161	100,5
1932	47 972	40 718	88 690	117,8
1933	58 065	45 091	103 156	128,8
1934	73 007	68 761	141 768	106,2
1935	76 232	70 635	146 867	107,9
1936	93 670	73 619	167 289	127,2
1937	109 225	90 540	199 765	120,6
1938	115 019	118 899	233 918	96,7
1939	99 647	92 498	192 145	107,7
1940	80 904	50 035	130 939	161,7
1941	91 056	55 349	146 405	164,5
1942	126 115	112 879	238 994	111,7
1943	196 734	155 340	352 074	126,6
1944	177 952	126 230	304 182	141,0
1945	168 264	96 969	265 233	173,5
1946	214 580	118 889	333 469	180,5
1947	223 301	244 644	467 945	91,3

Tablo 21’de Türkiye-Ürdün ithalat-ihracat rakamları incelendiğinde; 1929 yılında Türkiye’nin Ürdün’e ihracatı 123.558 \$ iken ihracatımız büyük bir gerileme yaşayarak 1930 yılında 69.540 \$ seviyelerine düşmüştür. Bu durum genel olarak dünya genelinde yaşanan krizle doğrudan Türkiye’nin ne kadar etkilendiğini de göstermektedir. 1929 yılından 1937 yılına kadar olan dönemde Ürdün’e ihracat rakamımız cumhuriyetimizin kurulduğu ilk yıl olan 1923 yılı seviyesini yakalayamamıştır. Türkiye Ürdün dış ticareti ilk defa 1930 yılında Ürdün lehine fazla vermiştir. 1930 yılında Ürdün’den ithalatımız 71.380 \$ iken Ürdün’e ihracatımız 69.540 \$ seviyesinde kalmıştır. 1930 ve 1946 yıllarını kapsayan dönemde 1938 yılı haricinde Türkiye ile Ürdün arasındaki dış ticaret hacmi devamlı pozitif yönde büyürken Türkiye Ürdün ticareti devamlı Türkiye aleyhine fazla vermiştir. Bu dönem itibarı ile iki ülke ticaret hacmi istikrarlı bir görünüm arz etmemektedir. İki ülke dış ticaret hacminde 1947 yılına kadar olan dönemde zaman zaman ani rakamsal düşüşler görülmektedir.

14 Mayıs 1948 günü Tel-Avivde toplanan Yahudi Milli Kongresi İsrail Devleti’nin kurulduğunu ilan etmiştir. İsrail devletinin ilanının hemen sonrasında Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Irak orduları 15 Mayıs’tan itibaren İsrail üzerine

¹⁸⁵ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/PERİYOT.do>.

harekata geçmiş ve Ortadoğu'daki gerginlik böylelikle savaşa dönüşmüştür. Bir yıl kadar süren savaşta beş Arap devleti ağır yenilgiye uğramış ve sırasıyla Mısır, Lübnan, Ürdün ve Suriye İsrail ile ateşkes imzalamak zorunda kalmıştır. Böylelikle İsrail fiili olarak sınırlarını çizmiş ve Kudüs şehrinin bir kısmını işgal etmiştir.¹⁸⁶

Savaş sonrası 1.000.000 Filistinli mülteci durumuna düşmüş ve bu sorundan en fazla etkilenen ülke Ürdün olmuştur. Bu sorun bazı dönemlerde ülkede iç savaşların, isyanların çıkmasına neden olmuştur. 1948 Arap-İsrail savaşı ve getirdiği yükler nedeniyle Ürdün devlet harcamaları katlanarak artmıştır. Batı Şerianın Ürdün topraklarına katılması harcamaların artmasında en büyük etkidir.¹⁸⁷ 1948 yılında savaştan etkilenen Ürdün'ün Türkiye'ye ihracat rakamında da düşüş yaşanmıştır. 1947 yılında 223.301 dolar olan ihracat 1948 yılında 196.799 dolara gerilemiştir. 1949 yılı ve sonrası Ürdün ihracatı yeniden toparlanarak 1951 yılında 362.914 dolara yükselmiştir.

Tablo 22.
Yıllara Göre Türkiye Ürdün İhracatı İthalatı¹⁸⁸

Yıllar	İthalat	İhracat	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın-İthalatı Karşılama Oranı(%)
1948	196 799	275 053	471 852	71,5
1949	247 825	290 220	538 045	85,4
1950	263 424	285 664	549 088	92,2
1951	314 082	402 086	716 168	78,1
1952	362 914	555 920	918 834	65,3
1953	396 061	532 533	928 594	74,4
1954	334 924	478 359	813 283	70,0
1955	313 346	497 637	810 983	63,0
1956	304 990	407 340	712 330	74,9
1957	345 217	397 125	742 342	86,9
1958	247 271	315 098	562 369	78,5
1959	353 799	469 982	823 781	75,3
1960	320 731	468 186	788 917	68,5

Türkiye 1949 yılında yeni kurulan İsrail devletini tanımıştır. Türkiye'nin bu tarihten sonra İsrail devleti ile siyasi ve ekonomik ilişkilerinde meydana gelen yakınlaşma veya tersi bir durum aynı oranda Ortadoğu Arap ülkeleri ile olan

¹⁸⁶ Armaoğlu, a.g.e.s. 486-487.

¹⁸⁷ Armaoğlu, a.g.e.s. 487-488.

¹⁸⁸ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/PERİYOT.do>.

ilişkilerimizi etkilemiştir. Tablo 22’de Türkiye-Ürdün ithalat-ihracat rakamları incelendiğinde; 1949 yılında ülkemizin İsrail’i tanınması sonrasında 1947 yılı ve sonrası düzenli olarak artan ihracatımızda düşüş yaşanmıştır. 1949 yılında toplamda 290.220 dolar olan ihracatımız 1950 yılında 285.664 dolara gerilemiştir. 1947 yılında 244.644 \$’lık ihracat rakamıyla Ülkemiz bu yıldan sonra devamlı rakamsal üstünlüğü yakalamıştır. Bu durum günümüze kadar hiç değişmemiş ve Türkiye Ürdün’e yaptığı ihracatını devamlı artırarak ticaret dengesini kendi lehine fazlalaştırmıştır. 1947-1960 yıllarını kapsayan dönemde 1953 yılı iki ülke ticaret hacminin en fazla olduğu yıl olmuştur. 1953 yılı iki ülke dış ticaret hacmi toplam 928.594 dolar olmuştur. 1953 yılı ve sonrası iki ülke dış ticaretinde ihracat ve ithalat oranlarındaki azalma sebebiyle daralma yaşanmıştır.1960 yılına gelindiğinde iki ülke dış ticaret hacmi 788.917 dolara gerilemiştir.

1950-1960 yılları arası dönem İsrail ve Türkiye ilişkilerinde yaşanan yakınlaşma Ürdün’le olan ticaretimizi de olumsuz yönde etkilemiştir. Bu dönemde Arap devletleri tarafından uygulanan ambargoya karşı Türkiye’yle yakınlaşan İsrail; 1950 yılında imzalanan "ticaret ve ödeme antlaşması" ile Türkiye’yle ticaretini geliştirmiştir.Yine 1958 yılında Irak'ta meydana gelen ihtilal’den kaçan Iraklı Yahudilerin Türkiye’ye sığınması ve mültecilerin ülkemiz üzerinden İsrail’e ulaşmasının sağlanması; İsrail’e Türkiye taraflı büyük bir jest olmuştur. Bununla beraber Ürdün’ün artan ithalatı karşısında ülkemizden yaptığı ithalat 1959 yılına kadar devamlı azalmıştır.¹⁸⁹

Tablo 22’de Türkiye-Ürdün ithalat-ihracat rakamları incelendiğinde; 1950-1960 yılları arası dönemde Ürdün’ün toplam ithalatı içerisinde ülkemizin payı 1952 yılı en fazla olduğu yıldır. Ülkemiz toplam 49.000.000 dolarlık ithalat rakamı içerisinde % 1,13’lük bir orana sahiptir. 1952 yılı sonrası Ürdün’ün toplam ithalatı içindeki oranımız giderek düşmüştür. 1958 yılı en düşük yıl olmuştur. 95.300.000 dolarlık ithalat içerisinde Ülkemizin oranı % 0.33 seviyesine kadar inmiştir. Ürdün ithalatı içindeki oranlarımızın düşmesinde siyasi faktörlerin olumsuzlukları yanında yıldan yıla

¹⁸⁹ Hikmet Erdoğan, **Büyük İsrail Stratejisi**, IQ Kültür sanat yayıncılık ocak 2005, İstanbul S.446.

katlanarak artan Ürdün'ün toplam ithalatı karşısında ülkemizin Ürdün'e ihracatındaki artış oranlarının aynı hızda yükselmemesi diğer bir etkidir.

II. Dünya savaşından sonra, iki süper güç arasındaki (ABD-Rusya) mücadele dönemi başlamıştır. Soğuk savaş dönemi olarak da adlandırdığımız bu dönemde Türkiye NATO ülkeleri içerisinde yer alarak tarafını belirlemiştir. Aynı durum İngiltere ve sonrasında ABD eksenli politikalar izleyen Ürdün içinde geçerlidir. Fakat Ürdün'ün gerek Arap-İsrail savaşları dolayısıyla gerek nüfusunun % 50 'sini oluşturan Filistinlilerin ülke içerisinde oluşturdukları kamuoyu baskısı sebebiyle tam olarak belirgin değildir. Bu nedenle ülke dış siyasetinde gelgitler yaşanmıştır.¹⁹⁰

Bu dönemde Türkiye Ortadoğu'da Mısır- Suriye gibi bazı Arap Ülkeleri gibi Sovyet eksenine giren ülkelerle ilişkilerinde gergin dönemler yaşamıştır. Türkiye'nin İsrail'i ilk tanıyan ülkeler içerisinde yer alması bölge ülkelerinde ve Arap kamuoyu nezdinde düşmanca bir tavır olarak görülmüştür.¹⁹¹ Bu durumun olumsuz etkileri uzun yıllar devam etmiştir.¹⁹²

1967 yılında Arap-İsrail savaşı başlamıştır. Savaş 6 gün sürmüş ve Araplar çok ağır bir yenilgi almıştır. Bu savaşta İsrail kesin bir zafer kazanmıştır. İsrail bu zaferin ardından topraklarını dört misli büyütülmüştür. Savaş sonrasında Ürdün 1948 yılında Eriha kararlarıyla ilhak ettiği Batı Şeria ve Doğu Kudüs'ü fiili olarak kaybetmiştir.¹⁹³

1967 yılında yaşanan 6 Gün Savaşlarında Türkiye açıkça Arap devletlerinin yanında yer aldığını İncirlik Hava Üssünü kullanılmayarak net bir şekilde göstermiştir. Bu savaşta ABD İsrail'e lojistik destek sağlamak amacıyla böyle bir talepte bulunmuştur. Ülkemizin bu tavrı Arap Ülkeleri tarafından olumlu karşılanmıştır. İsrail

¹⁹⁰ 'Ürdün'de toplumsal kesimlerin çeşitliliği bu kesimlerin siyasal kültürlerinin ve siyasal yönetime ilişkin görüşlerinin farklı olması ülkede karışıklara ve sosyal çatışmalara yol açmıştır. Buda Ürdün dış politikasının sürekli olarak bazı değişiklikler göstermesine neden olmuştur.' Al Adinat, **a.g.e.**, s.137-138.

¹⁹¹ Meliha Benli Altınışık, **1990'lı yıllarda Ortadoğu ve Türkiye**, Boyut Kitapları, 1999, İstanbul, s.12.

¹⁹² Ömer Turan, **Tarihin Başladığı Nokta'Ortadoğu'**, Step Ajans, İstanbul, 2000, s.304.

¹⁹³ İbrahim Atalay, **Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası**, İzmir 2007, s.49.

ile devam eden gerginlik artarak devam etmiş neticede 1969 yılında Türkiye İsrail ile imzaladığı ticaret anlaşmasını feshetmiştir.¹⁹⁴

Tablo 23.
Yıllara Göre Türkiye Ürdün ihracatı İthalatı¹⁹⁵

Yıllar	İthalat	İhracat	Dış ticaret hacmi	ihracatın-ithalatı karşılama oranı(%)
1961	346 740	507 205	853 945	68,4
1962	381 197	619 447	1 000 644	61,5
1963	368 087	687 616	1 055 703	53,5
1964	410 771	537 229	948 000	76,5
1965	463 738	571 953	1 035 691	81,1
1966	490 508	718 269	1 208 777	68,3
1967	522 334	684 669	1 207 003	76,3
1968	496 419	763 659	1 260 078	65,0
1969	536 834	801 236	1 338 070	67,0
1970	732.911	825.870	1.558.781	62,1
1971	676 602	1 170 840	1 847 442	57,8
1972	884 969	1 562 550	2 447 519	56,6
1973	1 317 083	2 086 216	3 403 299	63,1
1974	1 532 182	3 777 501	5 309 683	40,6
1975	1 401 075	4 738 558	6 139 633	29,6
1976	1 960 214	5 128 647	7 088 862	38,2
1977	1 753 026	5 796 278	7 549 304	30,2
1978	2 288 163	4 599 025	6 887 187	49,8
1979	2 261 195	5 069 432	7 330 627	44,6

Tablo 23’de Türkiye-Ürdün ithalat-ihracat rakamları incelendiğinde; iki ülke ticaret hacminin ilk defa 1.000.644 \$ seviyesini 1962 yılında yakaladığı görülmektedir. 1962 yılında Ürdün’ün toplam ithalatı içerisinde ülkemizin payı bir önceki yıla oranla % 0,39 değerden % 0,45 değere yükselmiştir. 1964 yılı hariç iki ülke ticaret hacmi düzenli olarak yükselmiştir.

Yine 1962 ile 1972 yıllarını kapsayan dönemde iki ülke dış ticaret hacmi 1.000.644 \$ seviyesinden 2.447.519 \$ seviyesini bularak neredeyse iki buçuk katına yükselmiştir. 1972 yılından sonra dış ticaret hacmi katlanarak artmış ve 1980 yılında 10 819 486 \$ seviyesini bularak ciddi bir tırmanış sergilemiştir.

1960-1980 yılları arası dönemde Ürdün’ün ithalat rakamları içerisinde ülkemizin oranlarında; 1968 yılı oranımız en yüksek değerdedir. Ürdün’ün 1968 yılı 57.490.000 dolarlık toplam ithalatı içinde ülkemizin payı 763659 dolardır. Buda %

¹⁹⁴ Erdoğan, a.g.e.,s.448.

¹⁹⁵ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/PERİYOT.do>.

1,33 lük bir değere tekabül etmektedir. 1980 yılı % 0,33 değerinde bir oranla en az paya sahip olduğumuz yıl olmuştur. Bu duruma sebep olarak Ürdün'ün toplam ithalat rakamının bir önceki yıla oranla % 100'e yakın bir oranda artması ile ilgilidir. Ürdün ithalatının ikiye katlanarak artmasına rağmen ülkemizden yaptığı ithalat bir önceki yıla oranla azalmıştır.

Tablo 24.
Türkiye'nin 1970 Yılında Ortadoğu Ülkeleri İle Dış Ticareti ve Ürdün'ün yeri (Milyon dolar) ¹⁹⁶

1970	İhracat	İthalat	Dış Tic Hacmi	Denge
Lübnan	28.965.717	4.708.774	33.674.491	24.256.943
Suriye	1.768.749	11.900	1.780.649	1.756.849
Irak	5.680.357	34.660.486	40.340.843	-28.980.129
İran	5.245.295	34.643	5.279.938	5.210.652
İsrail	2.707.823	1.631.218	4.339.041	1.076.605
Ürdün	825.870	732.911	1.558.781	92.959
Suudi Arabistan	268.555	7.370.015	7.638.570	-7.101.460
Kuveyt	1.361.003	181	1.361.184	1.360.822
Bahreyn	5.425	0	5.425	5.425
Güney Yemen	21.469	0	21.469	21.469
Toplam	46.757.304	49.243.087	96.000.391	-2.485.783

Tablo 24'te Türkiye'nin 1970 yılında Ortadoğu Ülkeleri ile dış ticaret rakamları incelendiğinde; 1970 yılında ülkemizin en fazla ihracat yaptığı ülkeler sırasıyla; Lübnan, Irak, İran, İsrail, Suriye, Kuveyt, Ürdün, Suudi Arabistan, Güney Yemen, Bahreyn gelmektedir. İthalatımızda ise ilk sırada Irak yer almaktadır. Daha sonra sırasıyla Suudi Arabistan, Lübnan, İsrail, Ürdün, İran ve en son sırada Suriye yer almaktadır. 1970 yılında Bahreyn ve Güney Yemenden ithalat gerçekleştirilmemiştir. Irak Devleti ve Suudi Arabistan hariç diğer bütün ülkelerle dış ticaretinde ülkemizin bariz bir rakamsal üstünlüğü bulunmaktadır. Irak ve Suudi Arabistan'dan ham petrol ithalatı sebebiyle Türkiye'nin dış ticareti bu ülkelerle açık vermiştir.

Türkiye 1970 yılında Ürdün'de yaşanan iç isyanda Ürdün Rejimini desteklemiştir. Türkiye durumun Ürdün'ün bir iç meselesi olarak değerlendirmesi gerektiğini vurgulamıştır. Kritik bir dönemden geçen Ürdün Rejimine ABD, İngiltereninde açıkça taraf olduğu bu iç isyanda Türkiye'de bu ülkelerle beraber

¹⁹⁶ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

desteğini yinelemiştir.¹⁹⁷ İsyanın çıkış sebepleri ise; 1957 isyanı ve sonrasında oluşan kutuplaşma giderek artmış ve bir sonraki iç isyanı beslemiştir.¹⁹⁸

Bu savaşta iki defa suikasta uğrayan Kral Hüseyin hayatta kalmayı başarmış ve ikinci defa Filistin gerillalarını mağlup etmiştir. Kral Hüseyin ve Filistin Kurtuluş Örgütü lideri Arafat arasındaki anlaşmaya rağmen iç çatışma hali aralıklarla devam etmiş sükunet ancak 1971 yılında sağlanabilmiştir.¹⁹⁹ Bu dönemde Ürdün'ün ülkemize ihracatında azalma görülürken, ülkemizin Ürdün'e ihracatında artış görülmüştür. Ürdün'ün 1970 yılında 732.911 dolar ihracatı 1971 yılında 676.662 dolar'a gerilemiştir.

Petrol ihraç eden ülkeler 1974 yılı başında petrol fiyatlarını dört kat arttırmış ve bu durum dünya genelinde yeni bir krizin yaşanmasına sebep olmuştur. Bu durumdan en çok etkilenen petrolü ithal eden ülkeler olmuştur. Araplar ilk defa petrolü bir siyasi güç olarak kullanmışlardır.

1975 yılı ve sonrası Türk-Arap ilişkileri ivme kazanmıştır. Türkiye 1975 yılında BM genel kurulunun aldığı Siyonizm'i ırkçılık olarak gören kararını desteklemiştir. Yine aynı yılın ocak ayında Filistin'i temsil eden Örgüt olarak Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) Türkiye tarafından kabul edilmiştir. ve bir yıl sonra 1976 yılında İslam Konferansı Örgütüne ülkemiz üye olmuştur.

Bu gelişmeler öncesinde Türkiye ve Ürdün arasında 1973 yılında Hava Ulaştırma Anlaşması imzalanmıştır. Hava Ulaştırma Anlaşması iki ülke ticaretinde kolaylıklar sağlamıştır. Böylelikle Türkiye Ürdün dış ticaret hacmi ilk defa 3.403.299 \$ seviyesine yükselmiştir. 1973 yılında Ürdün'ün toplam ithalatı 180.248.000 dolardır. Ülkemizin Ürdün'ün ithalatı içinde 2.086.216 dolarlık bir rakamla %1,16 değerinde bir paya sahiptir.²⁰⁰

Tablo 23'de Türkiye-Ürdün ithalat-ihracat rakamları incelendiğinde; 1970-1980 yılları arasında dış ticaret hacminin 1.536.081 \$ seviyesinden 10.819.486 \$

¹⁹⁷ Armaoğlu, a.g.e, s.713.

¹⁹⁸ Eylem Altın, **Ürdün Dış Politikasında Ürdün'deki Filistinlilerin Etkisi**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, s.8.

¹⁹⁹ Gözenç, Günel, Özdemir, a.g.e., s. 168.

²⁰⁰ <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-urdun-ekonomik-iliskileri.tr.mfa>.

seviyesine yükseldiğini görmekteyiz. 10 yıllık süreç içerisinde Türkiye Ürdün ticaret hacmi 10 kat artmıştır.

Tablo 25.
Türkiye'nin 1975 Yılında Ortadoğu Ülkeleri İle Dış Ticareti ve Ürdün'ün yeri (Milyon Dolar) ²⁰¹

1975	İhracat	İthalat	Dış Tic Hacmi	Denge
Lübnan	66.460.112	27.745.595	94.205.707	38.714.517
Suriye	25.121.542	23.356.566	48.478.108	1.764.976
Irak	45.201.001	504.171.455	549.372.456	-458.970.454
İran	37.101.320	26.113.672	63.214.992	10.987.648
İsrail	3.643.399	14.672.786	18.316.185	-11.029.387
Ürdün	4 738 558	1 401 075	6 139 633	3.337.001
Suudi Arabistan	5.649.976	92.518.383	98.168.359	-86.868.407
Kuveyt	8.363.144	22.351.018	30.714.162	-13.987.874
Bahreyn	405.352	80.305	485.657	325.047
Güney Yemen	31.804	0	31.804	31.804
Toplam	200.186.784	720.257.115	920.443.899	-520.070.331

Tablo 25'te Türkiye'nin 1975 yılında Ortadoğu Ülkeleri ile dış ticaret rakamları incelendiğinde; Arap ülkeleri ile ivme kazanan ilişkilerin ticaretimize yansması ile dış ticaret hacminin 1970 yılında 96.000.391 dolardan 1975 yılında 920.443.899 dolar seviyesine yükselmiştir. Ülkemizin Ortadoğu Ülkeleri ile dış ticaret hacmi 5 yıl içerisinde 10 kat artmıştır. 1970 yılında ülkemizin Ortadoğu Ülkelerine yaptığı ihracat rakamı 46.757.304 dolardır. 1975 yılında bu rakam % 200'ü aşan bir artış değeri ile 200.186.784 dolar olarak gerçekleşmiştir. 1970 yılında 49.243.087 dolar olan ithalatımız 1975 yılında toplamda 720.257.115 dolar seviyesine yükselmiştir.

Tablo 25 incelendiğinde görüleceği gibi Türkiye Ortadoğu Ülkeleri ile dış ticaretinde 520.070.331 dolarlık açık vermiştir. Bu duruma etki eden faktör çoğunluğu ham petrol olan Iraktan 504.171.455 dolar ve Suudi Arabistan'dan 92.518.383 dolara yükselen ithalat miktarıdır. 1975 yılında Ülkemizin en fazla ihracat yaptığı ülkeler sırasıyla; Lübnan, Irak, İran, Suriye, Kuveyt, Suudi Arabistan Ürdün, İsrail, Bahreyn, Güney Yemen gelmektedir.

Dikkatimizi çeken durum İsrail'in ihracatımızda 1970 yılında 4. sırada yer alırken 1975 yılında 9. Sıraya gerilemesidir. İthalatımızda ise ilk sırada Irak yer

²⁰¹ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

almaktadır. Daha sonra sırasıyla Suudi Arabistan, Lübnan, İran, Suriye, Kuveyt, İsrail, Ürdün ve en son sırada Bahreyn yer almaktadır. 1975 yılında Güney Yemenden ithalat gerçekleştirilmemiştir. İsrail ithalatımızda 1970 yılında 4. sırada yer alırken 1975 yılında 6. sıraya gerilemiştir. Irak ve Suudi Arabistan, Kuveyt , İsrail hariç diğer bütün ülkelerle dış ticaretinde ülkemizin bariz bir rakamsal üstünlüğü bulunmaktadır. Irak, Suudi Arabistan ve Kuveyt'ten ham petrol ithalatı sebebiyle Türkiye'nin dış ticareti açık vermiştir.

2.4.2. 1980 Sonrası Dönem

Tablo 26.
Türkiye'nin 1980 Yılında Ortadoğu Ülkeleri İle Dış Ticareti ve Ürdün'ün yeri (Milyon dolar) ²⁰²

1980	İhracat	İthalat	Dış Tic Hacmi	Denge
Lübnan	72.940.352	15.559.767	88.500.119	57.380.585
Suriye	102.923.638	17.290.137	120.213.775	85.633.501
Irak	134.786.513	1.237.345.910	1.372.132.423	-1.102.559.397
İran	84.820.742	802.502.828	887.323.570	-717.682.086
İsrail	7.546.155	31.909.606	39.455.761	-24.363.451
Ürdün	48.091.678	19.877.529	67.969.207	28.214.149
Suudi Arabistan	43.566.531	105.830.778	149.397.309	-62.264.247
Kuveyt	50.117.947	131.611.529	181.729.476	-81.493.582
Bahreyn	2.704.313	600.933	3.305.246	2.103.380
B.A.E.	2.384.331	67.099.228	69.483.559	-64.714.897
Güney Yemen	126.086	0	126.086	126.086
Toplam	550.008.286	2.429.628.245	2.979.636.531	-1.879.619.959

Tablo 26'da Türkiye'nin 1980 yılında Ortadoğu Ülkeleri ile dış ticaret rakamları incelendiğinde; dış ticaret hacminin % 200'e yakın bir artış ile 1975 yılında 920.443.899 dolardan 1980 yılında 2.979.636.531 dolar seviyesine yükselmiştir. Ülkemizin Ortadoğu Ülkeleri ile dış ticaret hacmi 3 kat kadar artmıştır. 1975 yılında ülkemizin Ortadoğu ülkelerine yaptığı ihracat rakamı 200.186.784 dolardır. 1980 yılında bu rakam % 200'e yakın bir artış değeri ile toplam 550.008.286 dolar olarak gerçekleşmiştir. 1975 yılında 720.257.115 dolar olan ithalatımız 1980 yılında toplamda 2.429.628.245 dolar seviyesine yükselmiştir.

²⁰² <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

Tablo 26 incelendiğinde görüleceği gibi Türkiye Ortadoğu Ülkeleri ile dış ticaretinde 1.879.619.959 dolarlık açık vermiştir. Bu duruma etki eden faktör çoğunluğu ham petrol olan Iraktan 1.237.345.910 dolar, Kuveyt'ten 131.611.529 dolar ve Suudi Arabistan'dan 105.830.778 dolara yükselen ithalat miktarıdır. 1980 yılında Ülkemizin en fazla ihracat yaptığı ülkeler sırasıyla; Irak, Suriye, İran, Lübnan, Kuveyt, Ürdün, Suudi Arabistan, İsrail, Bahreyn, B.A.E., Güney Yemen gelmektedir. İthalatımızda ise ilk sırada Irak yer almaktadır. Daha sonra sırasıyla İran, Kuveyt, Suudi Arabistan, B.A.E., İsrail, Ürdün, Suriye, Lübnan ve en son sırada Bahreyn yer almaktadır. 1980 yılında Güney Yemenden ithalat gerçekleştirilmemiştir.

Tablo 27.
Yıllara Göre Türkiye Ürdün ihracatı İthalatı ²⁰³

Yıllar	İthalat	İhracat	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın-İthalatı Karşılama Oranı(%)
1980	2 910 122	7 909 364	10 819 486	36,8
1981	4 702 934	8 933 374	13 636 308	52,6
1982	5 745 973	8 842 665	14 588 639	65,0
1983	5 727 834	9 235 002	14 962 836	62,0
1984	7 133 604	10 757 032	17 890 636	66,3
1985	7 958 010	11 343 376	19 301 386	70,2
1986	7 456 726	11 104 771	18 561 497	67,1
1987	10 190 049	14 157 807	24 347 856	72,0
1988	11 662 024	14 335 398	25 997 422	81,4
1989	11 624 692	15 792 143	27 416 835	73,6
1990	12 959 288	22 302 126	35 261 413	58,1

1980 yılında İsrail Kudüs'ü başkent ilan etmiştir. Yaşanan bu gelişmeler karşısında Türkiye İsrail'i kınayarak diplomatik ilişkilerini ikinci katip seviyesine indirmiş ve doğu Kudüs'teki başkonsolosluğumuz kapatılmıştır.²⁰⁴

1980'li yıllar Türkiye ve Ortadoğu Arap Ülkeleri arasındaki siyasi ilişkiler olumlu manada seyretmiş ve bu durum ekonomik ve ticari ilişkilerinde tesisinde önemli rol oynamıştır. 1980 yılına kadar kapalı bir ekonomiye sahip olan ülkemiz ithal ikameci büyüme modelini benimsemiştir. Türkiye bu yıldan sonra dışa açık büyüme politikası

²⁰³ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/PERİYOT.do>.

²⁰⁴ Erdoğan, **a.g.e.**, s. 451.

gütmüştür. Özellikle 1980 yılında alınan “24 Ocak Kararları” sonucu Türkiye ticari anlamda Ortadoğu ülkelerine yönelmiştir.²⁰⁵

Avrupa ülkelerinin ihracatımıza özellikle tekstil alanında yüksek kotalar uygulaması nedeniyle Ortadoğu Ülkeleri ile ekonomik ilişkilere girilmesi de diğer bir etkidir. Böylece Türkiye Ortadoğu pazarına girmekle coğrafi konumunun kendisine sağladığı avantajlardan yararlanmışır.²⁰⁶

1980’li yıllar Ürdün’ün de ekonomisini destekleyecek serbest dış ticaret politikaları izleyerek ithal ikamesi büyüme modelinden vazgeçtiği yıllardır.²⁰⁷

Tablo 28.
Türkiye-Ürdün Arasında İmzalanan Anlaşma ve Protokoller²⁰⁸

Anlaşma / Protokol	İmza Tarihi	Resmi Gazete
Hava Ulaştırma Anlaşması	23.06.1973	
Ticaret Anlaşması	17.06.1980	10.04.1981/
Ekonomik, Sınai ve Teknik İşbirliği Anlaşması	04.12.1983	26.02.1984/
Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması	06.06.1985	15.07.1986/19165
Türkiye-Ürdün Eko.Sınai ve Tek.İşb.Anlaşması Karma Kom.	25.11.1986	09.02.1987/19367
Türk-Ürdün Ek. Sınai ve Tek. İşb.İz. I.Top. Tut.	08.10.1987	27.01.1988/19367
Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması	05.09.1988	07.07.1989/ 20218
Türkiye-Ürdün Eko.Sınai ve Tek.İşb.Anlaşması	24.11.1988	29.04.1989/20153
KEK IV. Dönem Protokolü	25.06.1992	07.09.1992/21338
Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması	02.08.1993	17.11.2005/25996
Serbest ticaret anlaşması (STA)	12.01.2009	

Tablo 28’de Türkiye-Ürdün arasında imzalanan anlaşma ve protokoller incelendiğinde; Türkiye ile Ürdün arasında ikili ilişkilerin daha da gelişmesinin getirdiği olumlu ivmeyle beraber bu dönemde birçok ticari anlaşma imzalanmıştır. İkili ticari anlaşmaların imzalanması ve ihracat-ithalat oranlarındaki katlanarak artan miktarlar düşünüldüğünde 1980 yılı Türkiye ile Ürdün ticari ilişkileri açısından bir milattır. Tablo 28 incelendiğinde görüleceği gibi, 1980 yılında Türkiye Ürdün arasında ticaret antlaşması imzalanmıştır. Ticaret antlaşması diğer anlaşmalar için zemin

²⁰⁵ ‘Ortadoğu ülkelerinin dış ticaretindeki payının artmasının ilk sebebi Türkiye’nin artan petrol talebi ve petrol fiyatlarının 1974’ten sonra giderek yükselmesidir. Diğer sebep ise, Türk sanayisinin dışa açılmaya başlaması ve özellikle 24 Ocak 1980 ekonomik istikrar tedbirlerinden sonra Ortadoğu ülkelerine yönelik ihracatın giderek artması ve toplam ihracatımız içinde bu ülkelerin payının 1982’de % 47.5’e çıkmasıdır.’ Mustafa Demirezen, **Türkiye ile Ortadoğu Ülkeleri Arasındaki Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi**, Ankara 1983.s.4.

²⁰⁶ Işıl, **a.g.e.**, s.3-4.

²⁰⁷ Hamzeh Rbeihat, **1980-1985 Dönemi Ürdün Dış Ticaretinin Gelişimi**, Ankara 1999, s.37

²⁰⁸ <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-urdun-ekonomik-iliskileri.tr.mfa>.

hazırlamış ve 1993 yılına kadar Türkiye-Ürdün arasında ticaret hacmini büyütmek ve ihracat, ithalat noktasında karşılaşılan zorlukları gidermeye yönelik toplamda 9 adet anlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşmalar sırasıyla; Ticaret Anlaşması (1980), Ekonomik Sınai Ve Teknik İşbirliği Anlaşması (1983), Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması (1985), Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması (1988), Türkiye-Ürdün Ekonomi Sınai Ve Teknik İşbirliği Antlaşmaları (1986, 1987,1988), Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması (1993) imzalanmıştır.

Tablo 27’de Türkiye-Ürdün ithalat-ihracat rakamları incelendiğinde; İkili anlaşmalar sonrasında Türkiye’nin Ürdün’e ihracatı hızla artarak (% 300 oranında) 1980 yılında 7.909.364 \$ seviyesinden 1990 yılında 22.302.126 \$ seviyesine yükselmiştir. Türkiye’nin Ürdün’den ithalat rakamları da aynı şekilde artış gösterirken Türkiye-Ürdün dış ticareti devamlı Türkiye lehine fazla vermiştir. 1980’li yıllarda Türkiye’den Ürdün’e ihraç edilen mal grupları tarım ve tarıma dayalı sanayi maddeleri ve hayvansal ürünlerdir.²⁰⁹

1980-1990 yılları arası dönemde Ürdün’ün ithalatı içerisinde ülkemizin oranlarında 1990 yılının en yüksek değerde olduğu yıl olmuştur. Ürdün’ün 2.603.000.000 dolarlık ithalatı içinde ülkemizin ihracatı 22.302.126 dolardır. Bu meblağ % 0.87’lik bir değere tekabül etmektedir.

1980 yılı Ürdün toplam ithalatındaki payımız % 0.33 bir oran iken 1990 yılında bu oran % 0.87’lik bir orana yükselmiştir. Ürdün’ün ithalatı içinde ülkemizin oranları 1984 yılından itibaren düzenli olarak artmıştır. Bu durumu oluşturan sebepler genel olarak ülkemiz ihracatının düzenli olarak artmasına rağmen; Ürdün’ün toplam ithalat oranları genel itibarı ile 2 milyar dolar civarında kalarak yükselmemiştir.

²⁰⁹ Işıl, a.g.e., s.22.

Tablo 29.
Türkiye'nin 1990 Yılında Ortadoğu Ülkeleri İle Dış Ticareti ve Ürdün'ün yeri (Milyon Dolar)²¹⁰

1990	İhracat	İthalat	Dış Tic Hacmi	Denge
Lübnan	50.666.183	6.283.874	56.950.057	44.382.308
Suriye	194.494.052	84.304.583	278.798.635	110.189.469
İrak	214.504.081	1.046.531.886	1.261.035.967	-832.027.805
İran	495.482.493	492.399.948	987.882.441	3.082.546
İsrail	46.504.167	62.515.652	109.019.819	-16.011.486
Ürdün	80.870.406	34.110.424	114.980.830	46.759.982
Suudi Arabistan	338.426.587	723.627.846	1.062.054.433	-385.201.259
Kuveyt	92.208.073	53.917.338	146.125.411	38.290.735
Bahreyn	3.532.292	8.216.115	11.748.407	-4.683.823
Katar	6.114.861	686.759	6.801.620	5.428.102
B.A.E.	75.425.679	192.510.555	267.936.234	-117.084.876
Umman	4.544.987	0	4.544.987	4.544.987
Yemen	26.639.291	416.038	27.055.329	26.223.252
Toplam	1.629.413.150	2.705.521.017	4.334.934.167	-1.076.107.867

Tablo 29'da Türkiye'nin 1990 yılında Ortadoğu Ülkeleri ile dış ticaret rakamları incelendiğinde; dış ticaret hacminin % 200'e yakın bir artış ile 1980 yılında 2.979.636.531 dolardan 1990 yılında 4.334.934.167 dolar seviyesine yükselmiştir. Türkiye'nin Ortadoğu Ülkeleri ile dış ticaret hacmi 1.5 kat artmıştır. 1980 yılında Türkiye'nin Ortadoğu Ülkelerine yaptığı ihracat rakamı 550.008.286 dolardır. 1990 yılında bu rakam % 300'ü aşan bir artış değeri ile 1.629.413.150 dolar olarak gerçekleşmiştir. 1980 yılında 2.429.628.245 dolar olan ithalatımız 1990 yılında 2.705.521.017 dolar seviyesine yükselmiştir. Tablo 29 incelendiğinde görüleceği gibi ülkemiz Ortadoğu Ülkeleri ile dış ticaretinde 1.076.107.867 dolarlık açık vermiştir. Dış ticaret açığımız 1990 yılında 1980 yılına oranla ihracatımızdaki artışla azalmıştır. Yine ülkemizin ithalat oranlarındaki yükselmenin fazla olmaması dış ticaret açığımızın azalmasında etkili olmuştur. 1990 yılında ülkemizin en fazla ihracat yaptığı ülkeler sırasıyla; İran, Suudi Arabistan, Irak, Suriye Kuveyt, Ürdün, B.A.E., Lübnan, İsrail, Yemen, Katar, Umman, Bahreyn gelmektedir. İthalatımızda ise ilk sırada Irak yer

²¹⁰ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

almaktadır. Daha sonra sırasıyla Suudi Arabistan, İran, B.A.E., Suriye, İsrail, Kuveyt, Ürdün, Bahreyn, Lübnan, Katar, Yemen gelmektedir.

1990'lı yıllarda Türkiye-İsrail ilişkileri yeniden düzelmeye başlamış ve 1996 yılında Türkiye-İsrail ilişkileri Askeri Eğitim İşbirliği ve Savunma Sanayi İşbirliği anlaşmaları ile stratejik bir düzeye yükselmiştir. Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi sonucu yaşanan krizde ABD ve koalisyon güçleri Irak'a müdahale etmiştir. Bu savaşta Türkiye ABD ve koalisyon güçleri ile beraber bir Arap ülkesi olan Irak Devletine karşı birleşmiştir. Ürdün'ün Körfez krizindeki tavrı Türkiye'den tamamen farklıdır. Ürdün kamuoyunun'da baskısı ve Irakla yapmış olduğu ticaret (ucuz petrol ithalatı) gibi nedenlerle Irak'ın yanında yer almıştır. Böylece Körfez savaşında Türkiye ve Ürdün birbirine zıt karşı taraflarda yer almışlardır. Bu dönemde ikili ticari verilerde tablo 30 incelendiğinde 1991 yılında Ürdün'e ihracatımız 158.383.000 dolar olmuştur. 1992 yılından 1993 yılına geçişte Türkiye'nin Ürdün'e olan ihracatında hızlı bir düşüş yaşanmıştır. Körfez krizi ve 1994 yılında yaşanan ekonomik krizde etkisiyle yaşanan bu daralma 1994 yılında da devam etmiştir.

Türk-Arap ilişkileri Türkiye'nin Körfez krizindeki tavrı ve İsrail ile yeniden tesis edilen ikili ilişkiler nedeniyle zarar görmüştür. Tablo 31 incelendiğinde Türkiye'nin Ortadoğu Ülkeleri ile dış ticaretinde İsrail hızla yükselerek 2000 yılında ikinci sıraya yükselmiştir. Bunda İsrail ile imzalanan STA' da etkili olmuştur.

Tablo 30.
1990 - 1999 Yılları Arası Ürdün'ün İhracat-İthalat Rakamları ²¹¹

Yıllar	İhracat	İthalat
1991	158.383	29.579
1992	164.092	24.614
1993	104.967	24.719
1994	111.736	14.662
1995	169.817	21.362
1996	151.331	28.971
1997	106.851	29.857
1998	141.412	7.707
1999	88.150	16.643

²¹¹ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Dallanma.do>.

Tablo 30’da Türkiye-Ürdün ithalat-ihracat rakamları incelendiğinde; 10 yıllık süreç içerisinde 1995 yılında 190.000.000 \$ seviye ile iki ülke ticaret hacminde nispi bir yükselme yaşanmıştır. 1995 yılından sonra ihracatımız düşüş seyrine girmiştir. Türkiye-Ürdün dış ticareti 1990’lı yıllarda da hep Türkiye lehine sonuç vermiştir. Ürdün’ün Türkiye’ye ihracatı 29.857.000 \$ seviyesini geçmezken, Türkiye 1995 yılında 169.817.000 \$’lık bir ihracat rakamıyla aradaki fark iyice açılmıştır. Ürdün’le ikili ticarete düzenli bir artış olmamış aksine genel olarak dış ticarete düşüş yaşanmıştır.

Yine 17 Ağustos 1999 depremi nedeniyle Türk ekonomisinde yaşanan daralma Ürdün’e olan ihracatı olumsuz etkilemiştir. 17 Ağustos Depremi, iç talebin büyük oranda gerilemesine ve yüzlerce işyerinin zarar görmesine neden olmuştur. Tablo 30 incelendiğinde görüleceği gibi, 1998 yılı 141.412 milyon dolar olan ihracatımız 1999 yılında 88.150 milyon dolara gerilemiştir. 1990-2000 yıllarını kapsayan dönemde Ürdün’ün toplam ithalatı içinde 1992 yılı Türkiye’nin oranının % 6.53’lük bir değerle en fazla olduğu yıldır. 1992 yılında Ürdün’ün toplam ithalatı 3.257.000.000 dolardır. Bu meblağ içerisinde ülkemizin ihracat miktarı 164.092.000 dolardır. 1993 yılı Ürdün’ün toplam ithalatı içindeki oranımız % 3.22 bir değere düşmüştür. Bu miktardaki bir değere düşülmesinde etkili olan faktörler; Ürdün’ün toplam ithalatı 3.257.000.000 dolardan 3.541.000.000 dolara yükselmesine rağmen, Ülkemizin Ürdün’e gerçekleştirdiği ihracat 164.092.000 dolardan 104.967.000’a düşmüştür.

Tablo 30 incelendiğinde görüleceği gibi, Ürdün’ün genel ithalatı içerisinde oranımız 1999 yılında en düşük değere inmiştir. Dünya genelindeki global kriz ve ülkemizde meydana gelen deprem sonrası daralan piyasaların olumsuz etkileri bu duruma etki eden faktörlerdendir.

Ürdün’e ihracat yapan ülkeler sıralamasında Türkiye 1993 yılında 10. 1994 yılında 12. ve 1995 yılında 9. sırada yer almıştır. Aynı yıllarda ülke ithalatları sıralamasında Türkiye; 1993 yılında 10. 1994 yılında 11. ve 1995 yılında 8. sırada yer almıştır.²¹² 1990’lı yıllar Türk müteahhitlik sektörünün yurt dışına tüm hızıyla açıldığı yıllar olmuştur. Özellikle Ortadoğu ülkelerinde birçok proje üstlenen müteahhitlik sektörü Ürdün’de de başarılı projelere imza atmıştır. Ürdün’de bu alanda faaliyette

²¹² Ürdün Merkez Bankası Aylık İstatistik Bülteni, Ağustos 1995 Yılı Raporu.

bulunan Türk firmaları, ENKA, GAMA, STFA ve ATA inşaat milyon dolarlık projeler üstlenmişlerdir. (210.004.000 \$) ²¹³

Tablo 31.

Türkiye'nin 2000 Yılında Ortadoğu Ülkeleri İle Dış Ticareti ve Ürdün'ün Yeri (Milyon Dolar) ²¹⁴

Ülkeler	İhracat	İthalat	Dış Tic Hacmi	Denge
Lübnan	129.265.357	22.178.051	151.443.408	107.087.306
Suriye	184.266.734	545.239.568	729.506.302	-360.972.834
Irak	829.057.535	112.601.287	941.658.822	716.456.248
İran	235.784.797	815.730.198	1.051.514.995	-579.945.401
İsrail	650.141.901	505.481.677	1.155.623.578	144.660.224
Filistin	5.621.651	152.625	5.774.276	5.469.026
Ürdün	99.533.515	27.272.557	126.806.072	72.260.958
Suudi Arabistan	386.553.767	961.682.275	1.348.236.042	-575.128.508
Kuveyt	73.419.533	161.368.394	234.787.927	-87.948.861
Bahreyn	26.564.641	31.290.932	57.855.573	-4.726.291
Katar	9.963.071	11.312.970	21.276.041	-1.349.899
B.A.E.	315.973.081	39.744.527	355.717.608	276.228.554
Umman	24.507.654	20.630	24.528.284	24.487.024
Yemen	69.104.343	758.443	69.862.786	68.345.900
Toplam	3.039.757.580	3.234.834.134	6.274.591.714	-195.076.554

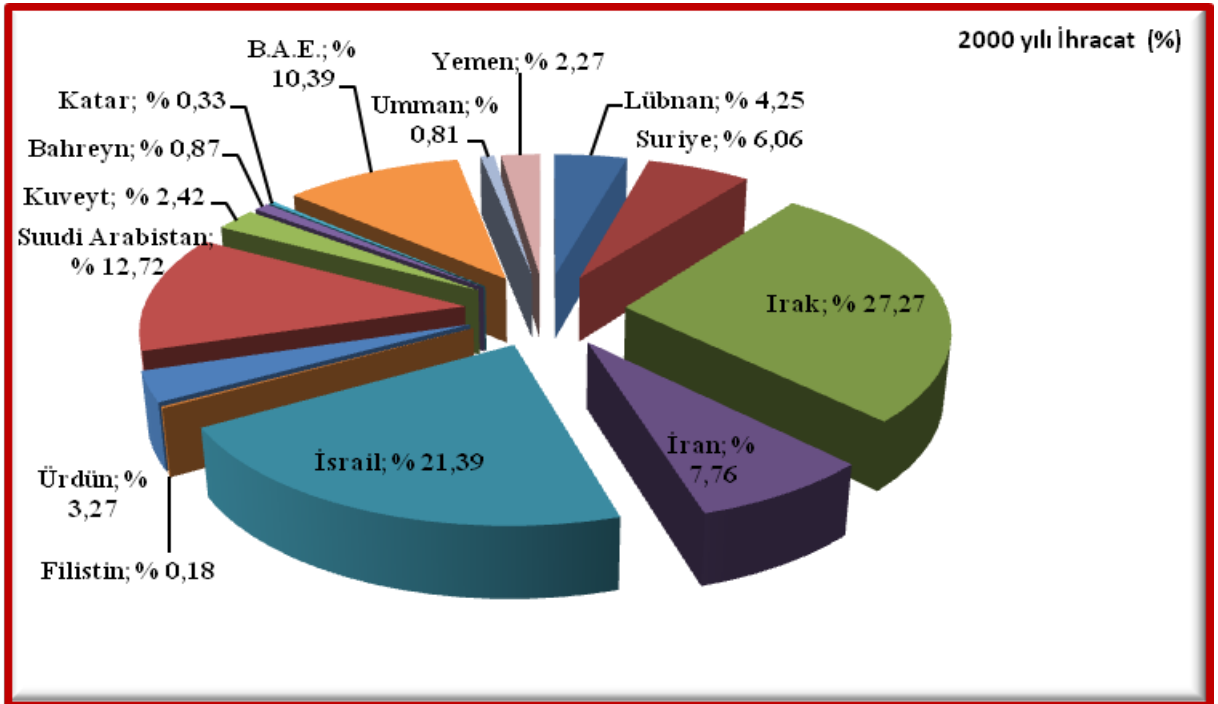
Tablo 31'de Türkiye'nin 2000 yılında Ortadoğu Ülkeleri ile dış ticaret rakamları incelendiğinde; dış ticaret hacminin % 50'ye yakın bir artışla 1990 yılında 4.334.934.167 dolardan 2000 yılında 6.274.591.714 dolar seviyesine yükselmiştir. 1990 yılında Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerine yaptığı ihracat rakamı 1.629.413.150 dolardır. 2000 yılında bu rakam % 100'e yakın bir artış değeri ile 3.039.757.580 dolar olarak gerçekleşmiştir. 1990 yılında 2.705.521.017 dolar olan ithalatımız 2000 yılında 3.234.834.134 dolar seviyesine yükselmiştir.

Tablo 31 incelendiğinde görüleceği gibi, Türkiye'nin Ortadoğu Ülkeleri ile dış ticaretinde 195.076.554 dolarlık açık vermiştir. Dış ticaret açığımız; 2000 yılında 1990 yılına oranla ihracatımızdaki % 100'e yakın bir artış değeri ile azalmıştır. Yine ithalat oranlarımızdaki yükselmenin fazla olmaması dış ticaret açığımızın azalmasında etkili olmuştur.

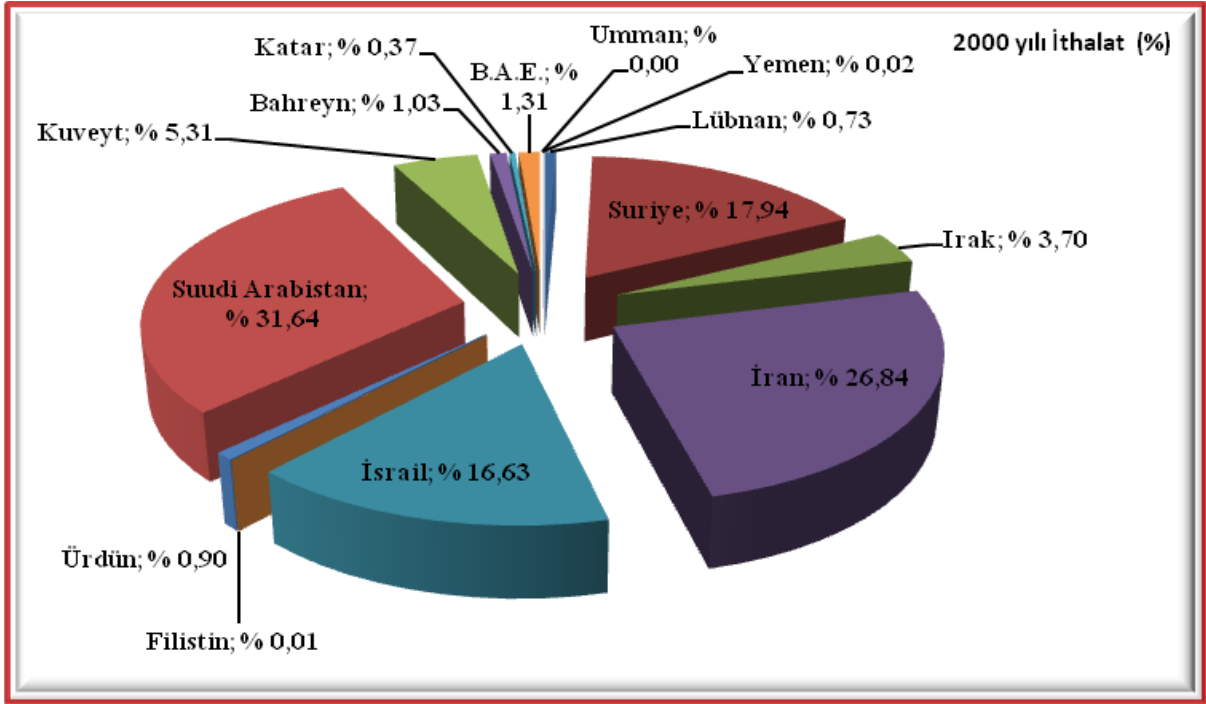
²¹³ Sabutay, Engin, **a.g.e.**, s.72.

²¹⁴ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

2000 yılında ülkemizin en fazla ihracat yaptığı ülkeler sırasıyla; Irak, İsrail, Suudi Arabistan, B.A.E., İran, Suriye, Lübnan, Ürdün, Yemen, Kuveyt, Bahreyn, Umman, Katar ve Filistin gelmektedir. İthalatımızda ise ilk sırada Suudi Arabistan yer almaktadır. Daha sonra sırasıyla İran, Suriye, İsrail, Kuveyt, Irak, B.A.E, Bahreyn, Ürdün, Lübnan, Katar, Yemen, Umman, Filistin gelmektedir. Dış ticaretimizde Suudi Arabistan'dan sonra İsrail ikinci sırada yer almaktadır.

Şekil 1:Türkiye'nin 2000 Yılında Ortadoğu Ülkelerine İhracatı ve Ürdün'ün Yeri

Şekil 2:Türkiye'nin 2000 Yılında Ortadoğu Ülkelerinden İthalatı ve Ürdün'ün Yeri

Tablo 32.
Türkiye-Ürdün İhracat-İthalat Tablosu ²¹⁵

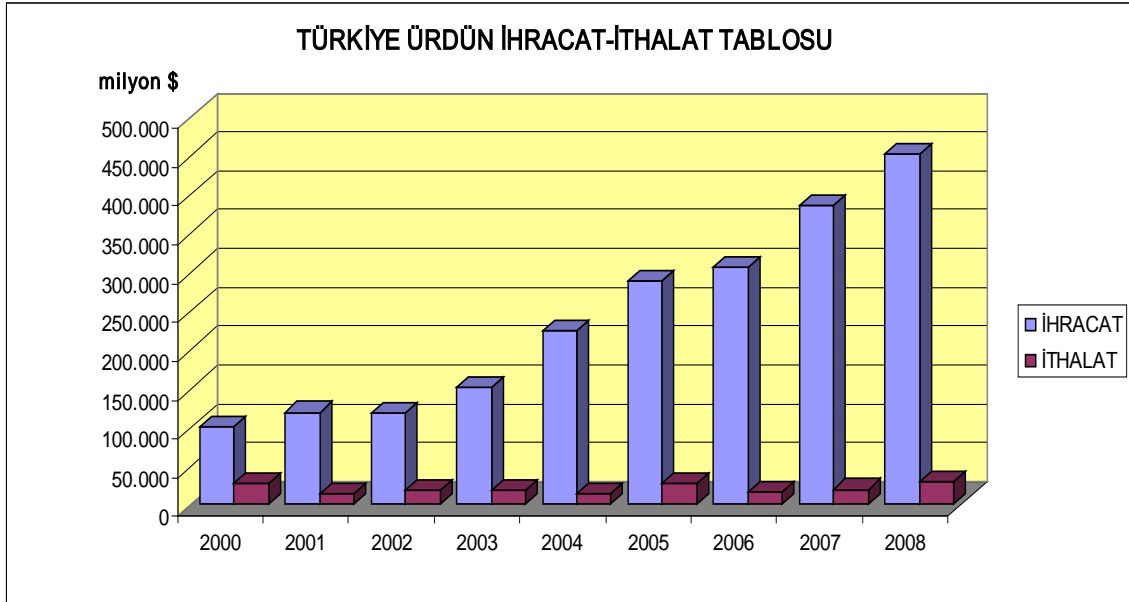
Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2000	99.404	27.258	126.662	72.146
2001	118.472	13.526	131.998	104.946
2002	116.650	18.382	135.032	98.268
2003	149.618	16.851	166.469	132.767
2004	223.811	12.774	236.585	211.037
2005	286.711	26.776	313.487	259.935
2006	304.783	15.872	320.655	288.911
2007	385.279	18.956	404.235	366.323
2008	450.873	27.955	462.802	409.892

2000'li yıllarda Ortadoğu bölgesinde cereyan eden olumlu, olumsuz birçok olayda Türkiye ile Ürdün aynı doğrultuda hareket etmişlerdir. 2003 yılındaki 2. Körfez savaşı sırasında ve sonrasında yaşanan gelişmelere yönelik alınan tedbirler ve ortaya konan tepkiler iki ülke açısından paralellik göstermektedir. Bu durum gayet doğaldır. Her iki ülkenin de komşusu olan Irak 1993 ve 2003 yıllarında ABD ile orantısız bir savaşa girmiştir. Günümüzde halen devam eden kaos hali hem Irak devletinin hem de iki komşu ülkeyi yani Türkiye ve Ürdün'ü siyasi ve ekonomik açıdan yeterince olumsuz

²¹⁵ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/TabloSecimi.do>.

etkilemiştir. Bu nedenle Irak devletinin geleceği ile ilgili yapılan uluslar arası görüşmeler ve faaliyetlerde bölgesel çıkarlar açısından görüş birliği içerisinde olan her iki ülke de son yıllarda Ortadoğu bölgesinde yaşanan hadiseler karşısında aynı ortak tutum içerisinde oldukları görülmektedir.

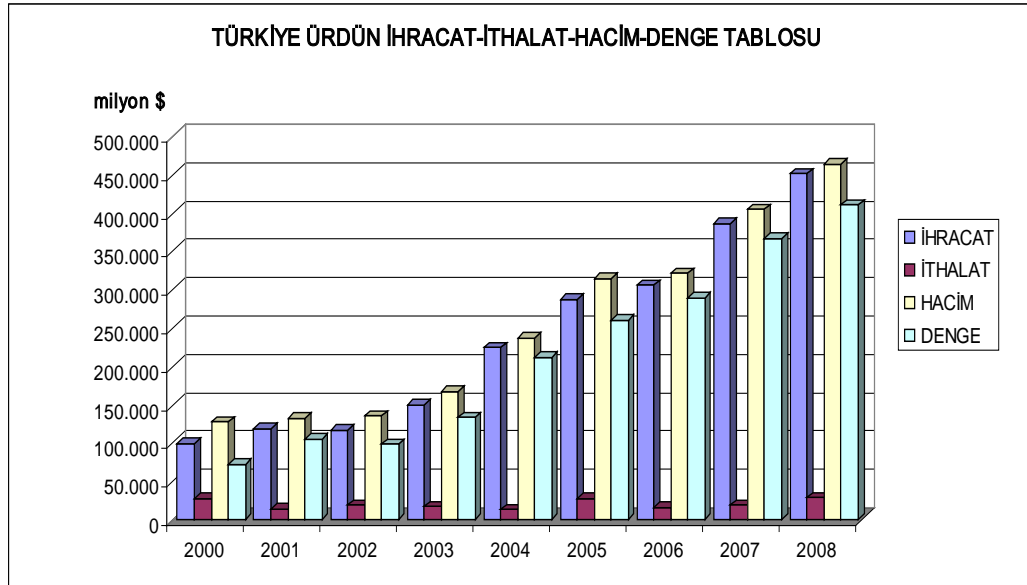
Tablo 32’de Türkiye-Ürdün ithalat-ihracat rakamları incelendiğinde; 2000-2003 yılları arasındaki dönemde ticaret hacminin yeniden toparlandığı ve düzenli bir artış gösterdiği görülmektedir. İkili ticarete ise ticaret dengesinin Türkiye lehine devamlı artarak aradaki denge farkının daha da yükseldiği görülmektedir. 2000-2003 yılları arasındaki dönemde iki ülke arasında karşılıklı yatırımlarda artmıştır. Bu konuda müteahhitlik firmaları 2003 yılına kadar olan dönemde toplamda 300.000.000 \$ değerinde proje yapımı üstlenmişlerdir. Bu dönemde Ürdün’de büyük projelere imza atan Türk Firmaları şunlardır: 2001 yılında Kolin İnşaat Firması; Mujip ve Güney Ghors Bölgesi sulama projesi, 2002 yılında Aydıner İnşaat Firması; Zarkada terfi pompa istasyonu ve iletim hattı yapımı, 2003 yılında Özaltın İnşaat Firması; Waihdeh Barajı İnşası yapımını kazanmışlardır. Yine 2003 tarihi itibarıyla Türkiye’de bulunan Ürdün sermayeli firma sayısı 68 adedi bulmaktadır.²¹⁶

Şekil 3. Türkiye Ürdün İhracat-İthalat

²¹⁶ Sabutay, Engin, a.g.e.,s.72-73.

Şekil 3 incelendiğinde görüleceği gibi, Türkiye'nin ihracat rakamı 2000 yılında 100.000.000 \$ (99.404.000 \$) seviyesinden genel olarak düzenli bir artış göstererek 2008 yılında 450.000.000 \$ (450.873.000 \$) seviyesine yükselmiştir. Türkiye ihracatı 2004 yılı sonrası rekor seviyelere ulaşmıştır. İlk defa 2006 yılında ihracat rakamımız 3000.000.000 \$ seviyesini bulmuştur. Sadece iki yıl sonra bu rakam 2008 yılında 450.000.000 \$ seviyesini yakalamıştır. 2000 ve 2008 yıllarını kapsayan dönemde Ürdün'ün Türkiye'ye yaptığı ihracat rakamları incelendiğinde Ürdün ihracatının 27.000.000 \$ seviyesini geçemediğini görmekteyiz. Yine Ürdün'ün Türkiye'ye ihracatının düzenli olmadığını ve 8 yıllık periyotta rakamsal dalgalanmalar olduğu görülmektedir. 2004 yılı Ürdün ihracatının en düşük seviyede olduğu yıl olmuştur. İhracat rakamının 12.000.000 \$ (12.774.000) seviyesine gerilediği görülmektedir. Ürdün'ün 2000-2008 yıllarını kapsayan dönemdeki ihracat rakamlarının 1990-1999 yılları arasındaki ihracat rakamlarından çokta farklı olmadığı görülmektedir. 1947 yılından beri Türkiye-Ürdün dış ticaretinin devamlı Türkiye lehine fazla vermiştir. Bu nedenle iki ülke arasındaki ikili ticaret hacmi artışı Türkiye tarafı olmuştur. 2004 yılında Türkiye ve Ürdün arasında üst düzey ziyaretler yaşanmıştır. 2004 yılının mart ayında ilk ziyaret Ürdün tarafından gerçekleşmiş ve Kral Abdullah ülkemize gelmiştir. Ülkemizde üst düzey görüşmelerde bulunan kral Abdullah; Türkiye Ürdün iş konseyi toplantısına katılmıştır.

Şekil 4. Türkiye Ürdün ihracat-İthalat-Hacim-Denge

2005 yılında kral Abdullah ülkemize ikinci ziyaretini gerçekleştirmiştir. yoğunlaşan ziyaretler neticesinde Türkiye-Ürdün arasında askeri boyutta da anlaşmalara ve iş birliğine zemin hazırlamıştır. Bu amaçla Ürdün'ün savunma sanayisine katkıda bulunan ülkemiz 42.000.000 \$ lık “Zırhlı Mini Tank” yapımı ile ilgili olarak anlaşmaya varılmış ve 100 adet zırhlı mini tank Ürdün Kara Kuvvetleri Komutanlığına 2003 yılında teslim edilmiştir.²¹⁷

Yine iki ülke arasında imzalanan askeri işbirliği anlaşması çerçevesinde Türkiye Ürdün Hava Kuvvetleri pilotlarına eğitim vermektedir. Ürdün Hava Kuvvetlerine ait 17 adet F16 uçağı Türk Havacılık ve Uzay Sanayi A.Ş. (TAYİ) tarafından modernizasyonu yapılmaktadır. İki ülke ilişkilerini stratejik boyuta taşıyan bu önemli proje, 2009 yılı içerisinde bitirilmesi hedeflenmektedir.²¹⁸

İki ülke ticaret hacminin artmasında son derece faydalı olan ülkeler arasındaki gerek siyasi gerek ekonomik amaçlı ziyaretler 2005 yılı ticaret hacmini arttırması yanında 2006 yılında Türkiye'nin Ürdün'e ihracatının yeni bir rekorla 3.04.000.000 \$ seviyesini geçmesini sağlamıştır. 2005 yılı Türkiye'nin Ürdün'e ihracatı 286.000.000 \$'lık rakamla bir önceki yıla göre % 28 artmıştır. Aynı yıl Ürdün'ün Türkiye'ye olan ihracatı da % 100 den fazla artarak 26.000.000 \$ seviyesine yükselmiştir.

2008 yılı içerisinde de iki ülke arası ziyaret trafiğı yoğun bir şekilde yaşanmıştır. Ürdün bayındırlık ve iskân bakanı Sahl Majali Çevre ve Orman Bakanı Veysel Eroğlunu ziyaret etmiştir. Bu ziyaret esnasında birçok konu gündeme getirilmiş ve bilgi alınmıştır. Görüşülen konular arasında Ürdün'de yapılması planlanan Kızıl Deniz'den Ölü Deniz'e su takviyesi projesi ve iki yüz bin konut projesi ile ilgili konular yer almaktadır. Kızıl Deniz'den su alınarak yapılacak olan hatla Ölü Deniz'e su aktarılması hedeflenmektedir. Projenin bitirilmesi ile hem elektrik enerjisi sağlanacak, hemde Lut gölüne su takviyesi yapılacaktır.Yine arıtılacak suyla içme su ihtiyacı karşılanmış olacaktır.

²¹⁷ <http://www.milliyet.com.tr/Dunya/HaberDetay.aspx?aType/2003.06.29/siyaset/siy04html>.

²¹⁸ <http://www.stargazete.com> Ürdün hava filosu Türkiye`den, 2005-11-15 Star.

Önümüzdeki yıllarda başlanması planlanan projeye, özellikle yurt dışında başarılı işlere imza atan Türk müteahhitlik firmalarının katılması konuk bakan tarafından gündeme getirilmiştir.²¹⁹ Burada Ürdün’de beş yıl içinde yapılması planlanan 200.000 konut için Türk müteahhitlerinin ülkesinde iş yapmaya çağırın konuk bakan TOKİ modelini kendilerine örnek aldıklarını ve bu konuda Türkiye’nin deneyimlerinden yararlanmak istediklerini ifade etmişlerdir. 2008 yılı içerisinde Osmaniye Girişimci İş Adamları Derneği (OGİAD) Ürdün’e ticari amaçlı dört günlük gezi düzenlemiş ve Ürdün’de Ürdün ticaret odası ile görüşmelerde bulunmuşlardır.

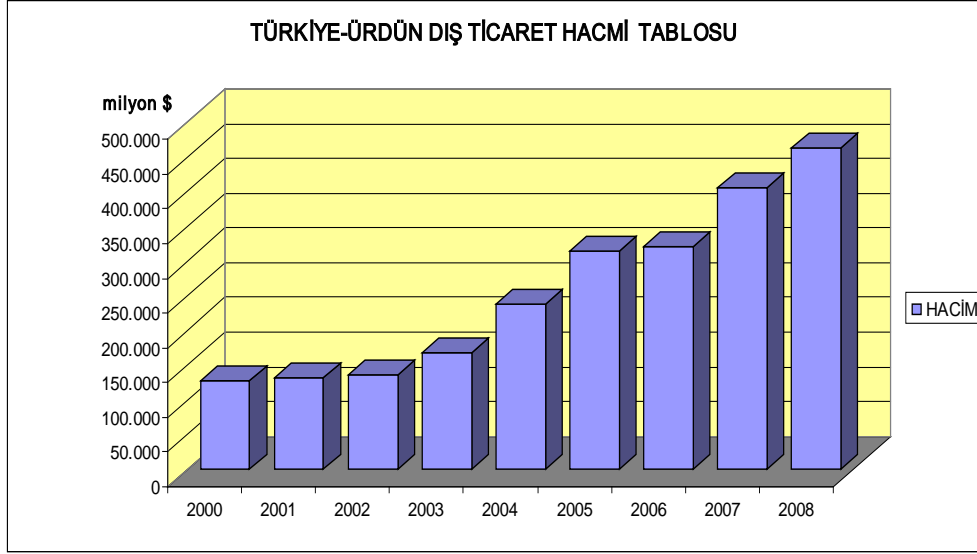
Ürdün Kralı II. Abdullah’ın baş danışmanı Ürdün Ticaret Odası Başkanı İbrahim Macali ile görüşen OGİAD heyeti daha sonra heyetler arasında yapılan görüşmelerde 21 ticari iş görüşmesi gerçekleştirmiştir. 2009 yılı içerisinde de Gaziantep Hür Sanayici ve İş Adamları Derneği (HÜRSİAD) 35 kişilik işadamı heyetiyle 4 günlük ticari amaçlı Ürdün’e gezi düzenlemiş ve bu ziyaret sonrası mobilya, inşaat, gıda, halı, ayakkabı, ısıtma, soğutma gibi birçok sektörden bağlantılar sağlamıştır.²²⁰

2008 yılında başkent Amman’da düzenlenen SOFEX – 2008 7. Anayurt Güvenliği Fuarına, Türkiye ilk defa Savunma Sanayi Müsteşarlığının (SSM) himayesinde ve koordinasyonunda katılmıştır. Toplam 60 ülkeden 300 firma ve 700’e yakın temsilcinin katıldığı fuarda Türk standı en iyi ülke temsil ve tasarımı özel ödülüne layık görülmüştür. Başta Kral Abdullah’ın ziyaret ettiği standı toplam da 20 firmamız temsil etmiştir. Bu fuar organizasyonu savunma sanayimizin geldiği noktayı göstermek ve tanıtımını sağlamak açısından çok önemli bir adımdır.²²¹

²¹⁹ <http://www.hursiad.com/faaliyetler/haberler/213>.

²²⁰ www.turkhaber.gen.tr/HURSIADli_ishadamlari_Urdun_gezisinden_donda_16784.htm.

²²¹ http://www.sofexjordan.com/exhibitor_list_new.shtm.

Şekil 5. Türkiye-Ürdün Dış Ticaret Hacmi

Şekil 5’te iki ülke dış ticaret hacmi incelendiğinde; 2004 yılı ve sonrası artışlar rekor düzeyde olmuş dış ticaret hacmi ile ilgili rakamsal artışlar katlanarak yükselmiştir. Genel olarak 2003 yılı körfez savaşından kaynaklanan gerginlik sebebiyle 2000-2003 yılları arası dönemi kapsayan yıllarda durgunluk dönemi yaşanmıştır. Türkiye- Ürdün dış ticaret hacmi 2007-2008 yıllarında 400.000.000 \$ seviyesini geçmiştir.

Türkiye-Ürdün ticaret dengesinde, 2000 yılında 72.146.000 \$ dan 2008 yılında 409.892.000 \$ a yükseldiğini, aradaki ticari denge farkının muazzam boyutlara ulaştığını görmekteyiz. 2004 yılı ve sonrası iki ülke arasında yaşanan karşılıklı üst düzey ziyaretler ve temaslar meyvelerini vermeye başlamıştır.

Türkiye-Ürdün ticaret hacmi ilk defa 236.000.000 \$ seviyesine çıkarak rekor düzeye ulaşmıştır. Bu rekor bir yıl sonra aşılıp 313.000.000 \$’a çıkmıştır. Ticaret hacminin bu kadar yüksek düzeyde olması aynı zamanda Türkiye ihracatının 100.000.000.000 \$ seviyesini geçme gayretlerinin bir yansımasıdır. Türkiye’nin Ürdün’e ihracatı % 100 katlanarak artmasına karşın, Ürdün’ün Türkiye’ye yaptığı ihracat aksine düşmüştür.

Tablo 33.**Türkiye'nin 2009 Yılında Ortadoğu Ülkeleri İle Dış Ticareti ve Ürdün'ün Yeri (Milyon Dolar) ²²²**

Ülkeler	İhracat	İthalat	Dış Tic Hacmi	Dış Tic Dengesi	Oran İhracat (%)
Lübnan	686.453.665	108.800.191	795.253.856	577.653.474	531,0
Suriye	1.424.611.413	327.681.052	1.752.292.465	1.096.930.361	773,1
Irak	5.123.449.868	952.391.685	6.075.841.553	4.171.058.183	618,0
İran	2.024.724.587	3.405.896.177	5.430.620.764	-1.381.171.590	858,7
İsrail	1.528.369.783	1.070.127.688	2.598.497.471	458.242.095	235,1
Filistin	29.522.520	274.108	29.796.628	29.248.412	525,2
Ürdün	455.297.895	20.354.128	475.652.023	434.943.767	457,4
Suudi Arabistan	1.770.956.690	1.691.952.666	3.462.909.356	79.004.024	458,1
Kuveyt	211.290.685	184.219.139	395.509.824	27.071.546	287,8
Bahreyn	113.711.624	24.288.961	138.000.585	89.422.663	428,1
Katar	289.362.118	85.652.388	375.014.506	203.709.730	2904,3
B.A.E.	2.898.579.119	667.856.747	3.566.435.866	2.230.722.372	917,4
Umman	105.539.821	16.583.892	122.123.713	88.955.929	430,6
Yemen	379.496.080	310.158	379.806.238	379.185.922	549,2
Toplam	17.041.365.868	8.556.388.980	25.597.754.848	8.484.976.888	560,6

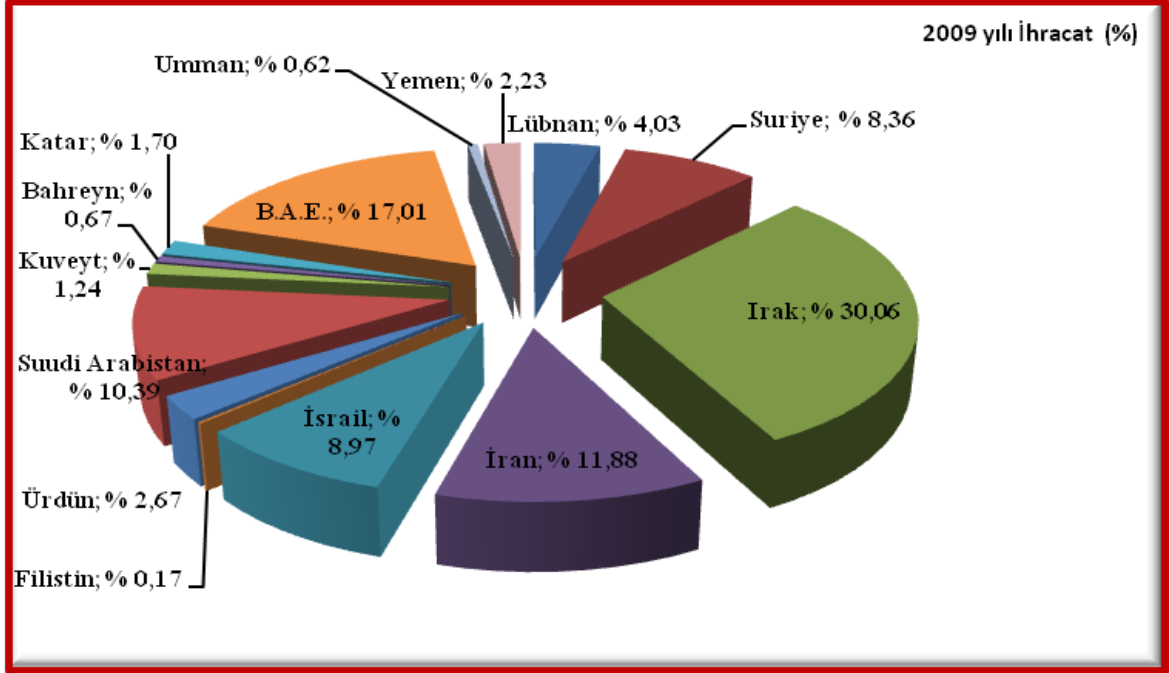
Tablo 33'de Türkiye'nin 2009 yılında Ortadoğu Ülkeleri ile dış ticaret rakamları incelendiğinde; dış ticaret hacminin % 400'ü aşan bir artışla 2000 yılında 6.274.591.714 dolardan 2009 yılında 25.597.754.848 dolar seviyesine yükselmiştir. 2000 yılında ülkemizin Ortadoğu Ülkelerine yaptığı ihracat rakamı 3.039.757.580 dolardır. 2009 yılında bu rakam % 600'e yakın bir artış değeri ile 17.041.365.868 dolar olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılında 3.234.834.134 dolar olan ithalatımız 2009 yılında 8.556.388.980 dolar seviyesine yükselmiştir.

Tablo 33 incelendiğinde görüleceği gibi, ülkemiz Ortadoğu Ülkeleri ile dış ticaretinde tarihinde ilk defa 8.484.976.888 dolarlık fazla vermiştir. Dış ticaret fazlamız ; 2009 yılından 2000 yılına oranla ihracatımızdaki % 600'e yakın bir artış değeri ile ortaya çıkmıştır. Yine ithalat oranlarımızdaki yükselmenin ihracat oranlarına nispeten fazla olmaması (% 250) dış ticaretimizde Türkiye'nin lehine bir artış olmasında etkindir.

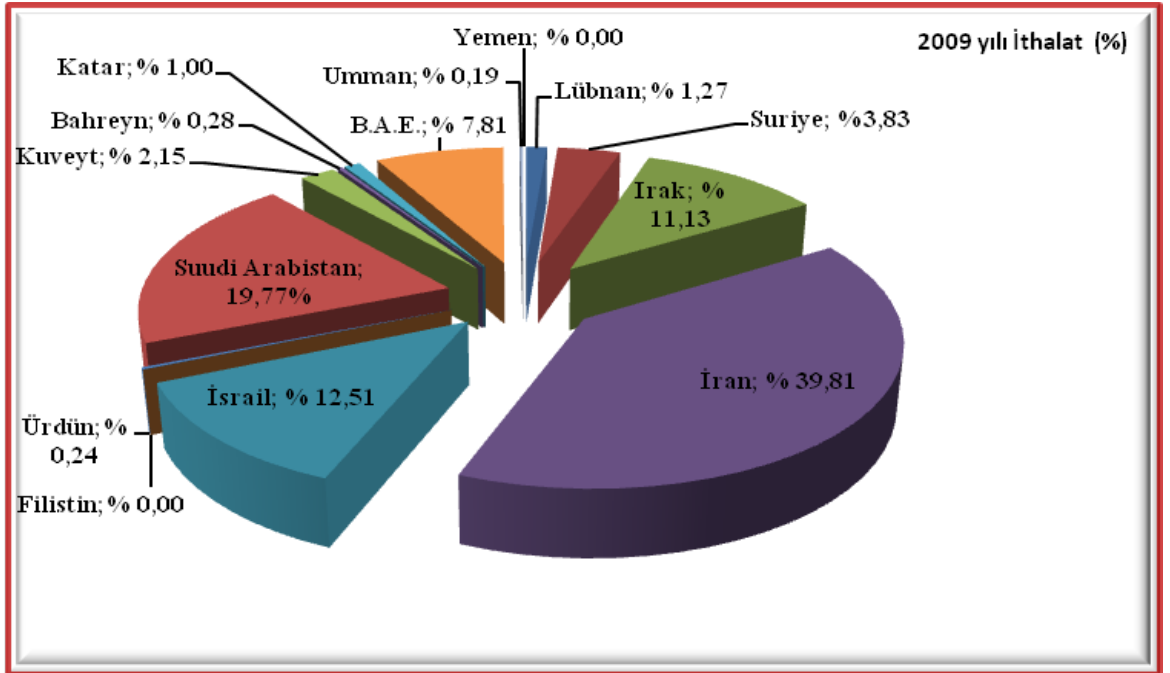
2009 yılında ülkemizin en fazla ihracat yaptığı ülkeler sırasıyla; Irak, İran, B.A.E., Suudi Arabistan , İsrail, Suriye, Lübnan, Ürdün ,Yemen, Katar, Kuveyt, Bahreyn, Umman ve en son sırada Filistin gelmektedir. İthalatımızda ise ilk sırada İran yer almaktadır. Daha sonra sırasıyla; Suudi Arabistan, İsrail, Irak, B.A.E, Suriye,

²²² <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

Kuveyt, Lübnan , Katar , Bahreyn, Ürdün, Umman, Yemen ve Filistin gelmektedir. 2000 yılında İsrail devleti dış ticaretimizde Suudi Arabistan'dan sonra ikinci sırada yer alırken 2009 yılında beşinci sıraya gerilemiştir.

Şekil 6: Türkiye'nin 2009 Yılında Ortadoğu Ülkelerine ihracatı ve Ürdün'ün Yeri

Şekil 7: Türkiye'nin 2009 Yılında Ortadoğu Ülkelerinden İthalatı ve Ürdün'ün Yeri

Tablo 33’de Ürdün ile dış ticaretimiz incelendiğinde; 2000 yılında Ürdün 9. sırada yer alırken 2009 yılında 8. sıraya yükselmiştir. Ürdün’e yaptığımız ihracat oranlarını diğer Ortadoğu Ülkeleri ile kıyasladığımızda ise 2000 yılında Ürdün ihracatımızda 8. Sırada yer almıştır. 2009 yılında ise sıralamada yine 8. sırada yer alarak nispi durgunluğunu korumuştur. 2000-2009 yılları arası dönemde Türkiye’nin diğer Ortadoğu Ülkeleri ile ticaretinde hızlı bir artış görülürken Ürdün’le aynı trend yakalanamamıştır.

Tablo 33’de Türkiye’nin Ortadoğu Ülkelerine gerçekleştirdiği ihracat oranlarındaki yüzdelik artışlar incelendiğinde; 2000-2009 yılları yüzdelik artışlarda Katar % 2904.3, B.A.E. % 917, İran % 858.7, Suriye % 773.1, Irak % 618.0, Yemen % 549.2, Lübnan % 531.0, Filistin % 525, Suudi Arabistan % 458, Ürdün % 457.4 oranında artış sağlanmıştır. Ortadoğu Ülkelerine Türkiye’nin ihracatındaki artış oranlarında 2000 yılı ile 2009 yılı kıyaslandığında Ürdün 10. sırada yer almaktadır. Ortadoğu’nun diğer ülkelere kıyasla artış oranındaki yükselmenin düşük seviyede olmasının sebepleri ise Ürdün’ün ABD, AB ve diğer Arap Ülkeleri ile imzalamış olduğu Serbest Ticaret Anlaşması nedeniyle dış ticaretinde bu ülkelerin ön planda yer alması en önemli etkidir. Ürdün’le 2009 yılının son aylarında imzalanan STA ile iki yıl içerisinde ülkemizle yarım milyar dolarlık dış ticaret hacminin 2 milyar dolar seviyesine yükseleceği ön görülmektedir.

Tablo 32’de ihracat ithalat rakamlarını incelediğimizde Türkiye’nin Ürdün’e yaptığı ihracat 2000 yılında 99.404.000 \$’lık seviyeden 2008 yılında 450.873.000 \$’lık seviyeye yükseldiğini görmekteyiz. 8 yıllık periyotta Türkiye ihracatının düzenli bir artış gösterdiğini, dalgalanmaların görülmediğini ve özellikle 2004 yılı sonrası ihracat rakamlarının artışının büyük boyutlara ulaştığını görmekteyiz. 2000-2008 yılları arası dönemde Ürdün’ün toplam ithalatı içinde ülkemiz oranlarında 1999 yılında ki değerlerin ortalama değişmediği ve 2002 yılına kadar devam ettiği görülmektedir. Bu dönemde ortalama değerler % 2.32 arası ile % 2.89 arasında seyretmektedir. 2003 yılı yükselen değerler 2004 yılında en yüksek seviyeye çıkmıştır.

2004 yılında Ürdün’ün genel ithalatı 7.200.000.000 dolardır. Bu oran içinde ülkemizden yaptığı ithalat miktarı 223.811.000 dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu

miktarın karşılığı değer olarak % 4.39'dur. 2004 yılı sonrası oranlarımız düşme eğilimine girmiş 2006 yılında % 2.93 değerle en düşük seviyeye inmiştir. 2004 yılı ve sonrası Ürdün'e ihracatımız düzenli olarak artmasına karşılık; Ürdün'ün 2004 yılı ve sonrası ithalat oranlarında katlanarak artış olmuştur. 2004 yılında 7 milyar dolarlık ithalat oranı 2008 yılında 16 milyar dolara yükselmiştir. Ülkemiz ihracatı artış oranları Ürdün'ün ithalat oranlarına kıyasla düşük seviyelerde kalmış ve böylelikle oranlarımız düşük değerlerde seyretmiştir.

Ürdün'ün Türkiye'ye yaptığı ihracat rakamlarına göz attığımızda 27.955.000 \$ seviyesini geçemediğini ve 2000-2009 yıllarını kapsayan 9 yıllık periyot içerisinde Ürdün'ün Türkiye'ye ihracatında dalgalanmalar olduğu görülmektedir. Ürdün'ün Türkiye'ye yaptığı ihracat rakamlarında toplamda düşüşün görüldüğü gözlenmektedir.

Tablo 34.
Ürdün'ün 2001-2009 yılları ihracatında ilk 25 ülke ve Türkiye'nin konumu (Milyon Dolar) ²²³

Ülke Adı	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Genel	2,294,432	2,770,019	3,081,625	3,891,112	4,278,660	5,166,645	5,700,017	7,781,765	6,365,744
Irak	533,832	603,966	542,514	732,766	733,079	633,368	724,567	1,282,648	1,273,361
Abd	234,768	431,723	662,952	1,021,194	1,124,455	1,298,877	1,240,769	1,046,918	872,286
Hindistan	205,209	226,391	199,004	254,523	346,336	396,68	470,63	1,281,584	685,076
Suudi Arabistan	142,116	156,48	161,714	209,263	240,393	366,958	411,129	547,274	579,514
Serbest Alan	259,34	202,839	279,403	297,271	332,965	390,726	524,635	660,463	551,752
Bae	91,69	95,877	117,262	125,376	171,014	291,426	385,426	366,873	251,485
Suriye	39,856	69,745	97,1	152,524	202,45	268,813	307,573	246,831	232,888
Lübnan	43,1	53,393	50,546	62,173	65,315	75,087	108,152	158,208	213,466
Endonezya	29,984	20,85	27,11	34,56	13,521	21,576	39,257	136,738	139,595
Japonya	12,976	11,97	13,976	16,953	26,38	42,478	66,833	157,731	126,954
İsrail	111,972	136,699	108,026	116,16	118,3	132,245	154,162	166,313	117,195
Mısır	23,424	18,98	26,897	31,203	44,612	56,915	77,699	153,836	115,073
İsviçre	11,785	48,739	201,369	49,086	4,656	273,507	45,542	55,555	111,081
Cezayir	30,253	44,452	57,506	70,224	84,804	69,548	92,129	133,1	100,112
Sudan	24,261	34,934	28,654	35,382	43,611	54,498	75,506	100,039	82,049
Kuveyt	36,944	36,246	39,686	54,006	72,517	96,684	78,579	100,885	76,687
Katar	25,627	28,39	26,462	23,588	34,552	51,011	70,755	84,573	69,65
İtalya	8,365	7,773	10,711	22,125	23,037	28,519	31,968	58,676	54,663
Çin	42,088	52,019	36,23	39,088	39,928	38,066	73,213	112,502	52,675
Filistin	28,231	27,33	25,542	32,272	39,924	37,535	44,542	62,003	49,895
Yemen	17,658	18,525	22,646	27,187	33,284	36,146	45,537	51,933	46,24
Libya	30,397	22,795	18,839	27,864	25,82	26,121	33,316	40,904	44,286
Umman	13,912	15,182	16,914	15,974	27,617	21,691	24,563	35,485	40,274
Bahreyn	18,665	19,254	18,254	20,879	20,621	23,058	79,808	47,916	39,321
Türkiye	13.526	18.382	16.851	12.774	26.776	15.872	18.956	27.955	20.354.

²²³ <http://www.trademap.org/SelectionMenu.aspx> .

Tablo 34’te Ürdün’ün 2001-2009 yılları ihracatında ilk 25 ülke incelendiğinde görüleceği gibi, Türkiye Ürdün’ün ihracatında dünya genelinde 2001, 2002 yıllarında 21. sırada 2003 yılında 23. sıraya gerilemiş 2004 yılında daha da gerileyerek 25. Sırada yer almış, 2005 yılında 19. sıraya yükselmiştir. 2006 ve sonrası yıllarda 25. sıraya gerileyerek aynı konumda kalmıştır. Ürdün’ün ihracatında 2006-2009 yılları döneminde ilk sırada Irak devleti yer almaktadır. Daha sonra sırasıyla; ABD, Hindistan, Suudi Arabistan, BAE, Suriye, Lübnan, Endonezya, Japonya, İsrail, Mısır, İsviçre, Cezayir, Sudan, Kuveyt, Katar, İtalya, Çin, Filistin, Yemen, Libya, Umman ve Bahreyn yer almaktadır. Ülkemiz bu ülkelerden sonra 25. sırada yer almaktadır.

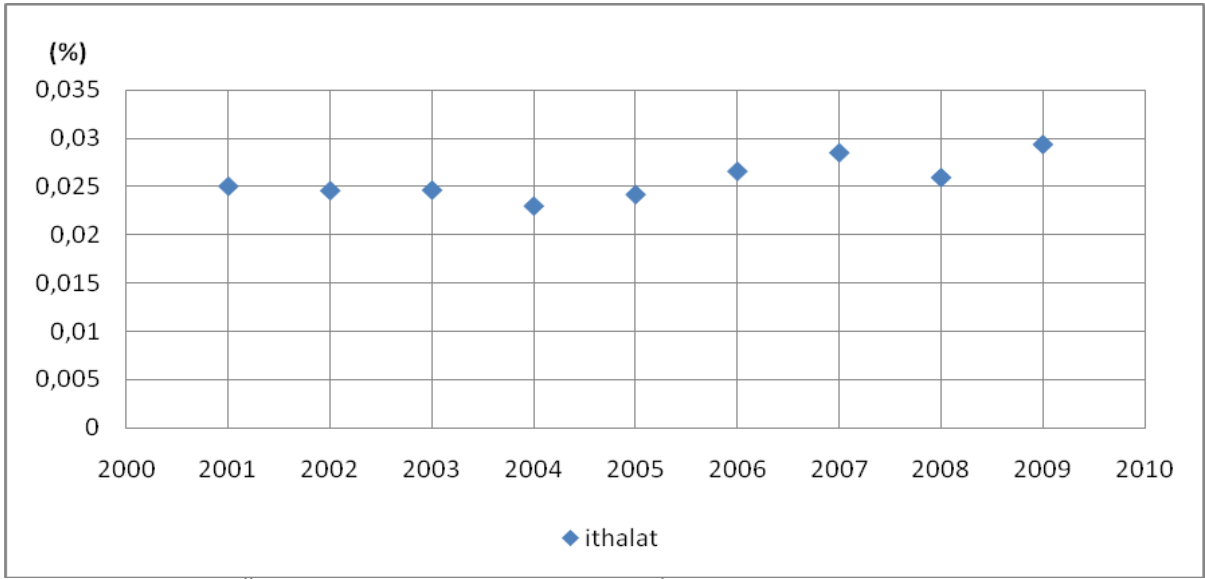
Tablo 35.
Ürdün’ün 2001-2009 Yılları İthalatında İlk 25 Ülke ve Türkiye’nin Konumu (Milyon Dolar) ²²⁴

Ülke Adı	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Genel	4,871,324	5,019,687	5,653,152	8,143,578	10,454,580	11,446,910	13,531,100	16,871,598	14,075,297
Suudi	156,488	144,571	647,93	1,616,690	2,479,154	2,933,857	2,847,854	3,640,675	2,435,149
Çin	237,831	334,057	454,768	684,398	961,6	1,196,165	1,308,238	1,750,141	1,540,746
Abd	395,941	364,307	360,948	547,58	586,483	543,574	630,069	773,726	977,117
Almanya	447,233	464,967	437,368	555,602	837,324	890,832	1,020,639	1,010,509	885,686
Mısır	51,613	76,075	117,886	300,498	364,152	482,327	590,69	729,92	859,011
Güney Kore	140,483	131,953	143,902	256,121	372,654	360,682	423,25	554,454	550,299
Japonya	175,041	158,597	199,607	266,2	295,767	356,515	411,821	491,115	525,138
İtalya	160,767	177,899	216,125	312,811	351,161	420,015	448,542	543,064	475,478
Fransa	185,932	208,5	180,249	225,257	244,546	279,523	331,915	377,652	463,007
Türkiye	121,887	123,324	139,183	187,117	252,652	304,118	385,399	437,348	412,956
Rusya	59,982	31,343	45,867	47,972	131,271	101,719	312,462	404,399	350,594
Bae	58,747	78,44	143,965	144,875	214,437	215,56	287,315	306,224	331,632
İngiltere	175,355	187,148	197,829	212,708	294,672	260,516	283,808	333,494	326,469
Ukrayna	81,833	76,699	86,232	245,68	264,873	259,8	328,056	692,365	318,643
Suriye	66,462	96,927	153,239	207,677	226,62	251,459	364,025	344,467	306,509
Hindistan	73,419	82,183	85,021	143,701	144,337	176,92	302,545	501,56	296,557
Brezilya	37,528	24,754	29,912	65,599	78,006	109,473	124,588	226,976	184,114
Tayvan	84,843	110,331	137,652	161,35	167,424	174,556	175,709	188,522	165,844
Hollanda	67,408	96,492	83,583	104,136	135,923	114,206	158,094	177,94	148,884
Tayland	31,761	44,29	56,296	76,525	86,949	107,425	149,484	172,352	137,707
İsrail	111,425	125,842	133,902	164,676	156,158	139,425	148,434	205,696	130,884
Irak	684,909	750,979	374,637	64,314	28,018	7,334	12,366	28,712	126,531
Arjantin	102,921	98,145	126,341	80,856	88,22	67,065	67,813	90,068	119,681
İsviçre	56,553	54,244	75,036	112,992	140,191	93,124	117,388	189,772	119,617

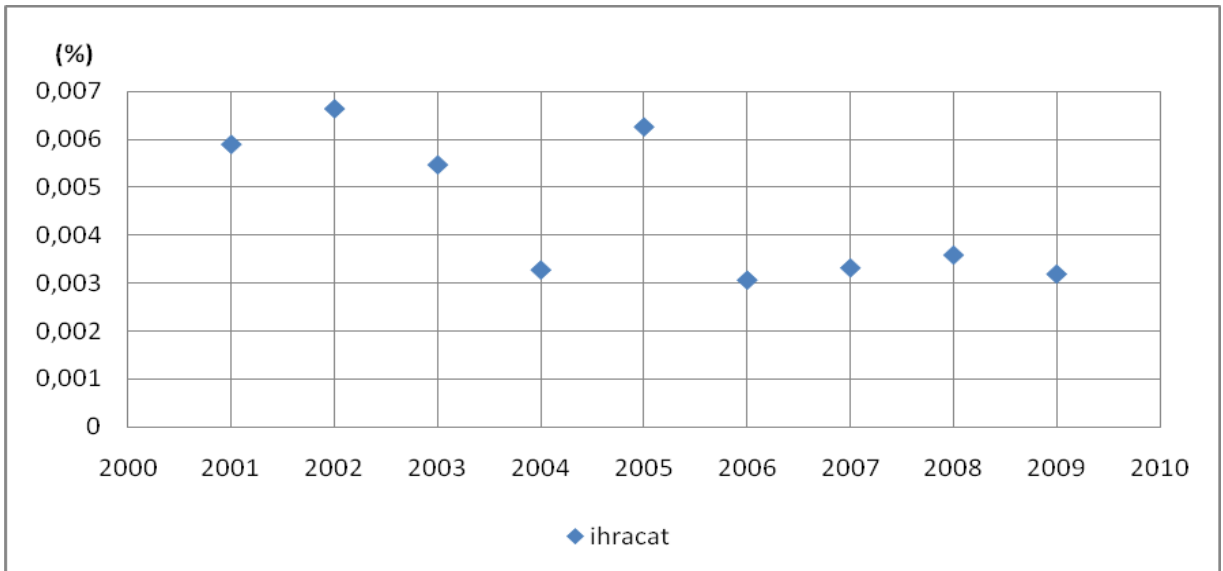
Tablo 35’te Ürdün’ün 2001-2009 yılları ithalatında ilk 25 ülke incelendiğinde görüleceği gibi, Ürdün’ün ithalatında dünya genelinde ilk sırada yer alan ülkeler içerisinde bazı yıllar değişmekle beraber ülkemizin genel olarak 10. sırada yer aldığı görülmektedir. 2005-2009 yılları arası dönemde 2008 yılı hariç ülkemizin dokuzuncu

²²⁴ <http://www.trademap.org/SelectionMenu.aspx> .

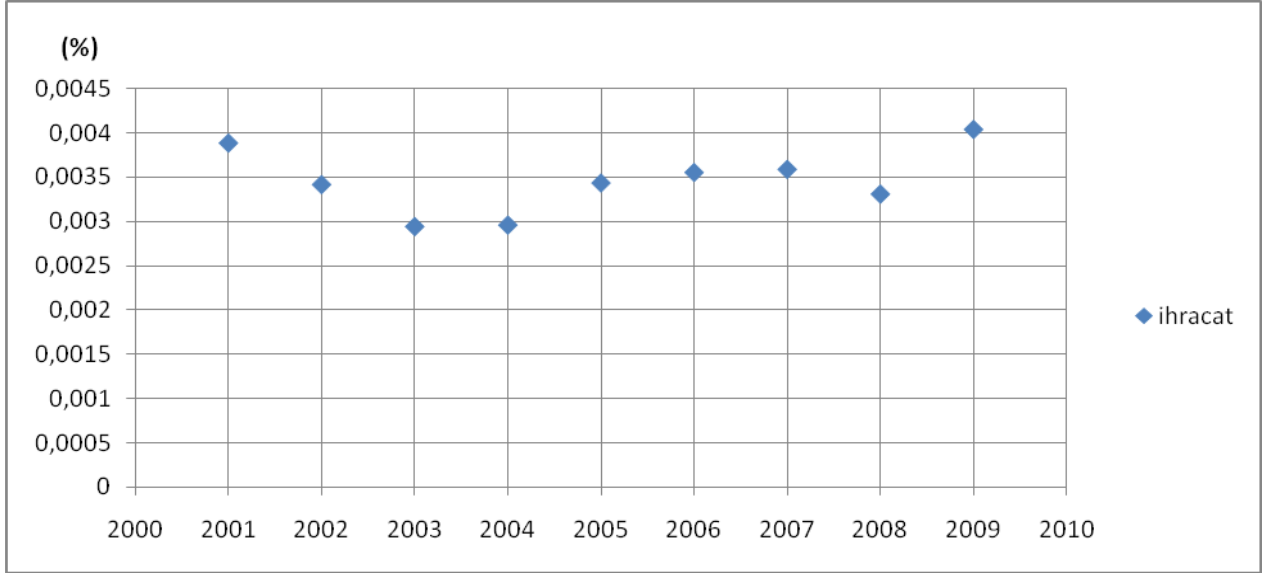
sıraya yükselerek konumunu koruduğu görülmektedir. 2001-2009 yılları arası dönemde dünya ülkeleri genelinde Ürdün'e ihracat yapan ülkelerde ilk sırada; Suudi Arabistan'ın yer aldığı görülmektedir. Daha sonra sırasıyla Çin, ABD, Almanya, Mısır, Güney Kore, Japonya, İtalya, Fransa, Türkiye, Rusya, BAE, İngiltere, Ukrayna, Suriye, Hindistan, Brezilya, Tayvan, Hollanda, Tayland, İsrail, Irak, Arjantin, İsviçre gelmektedir.

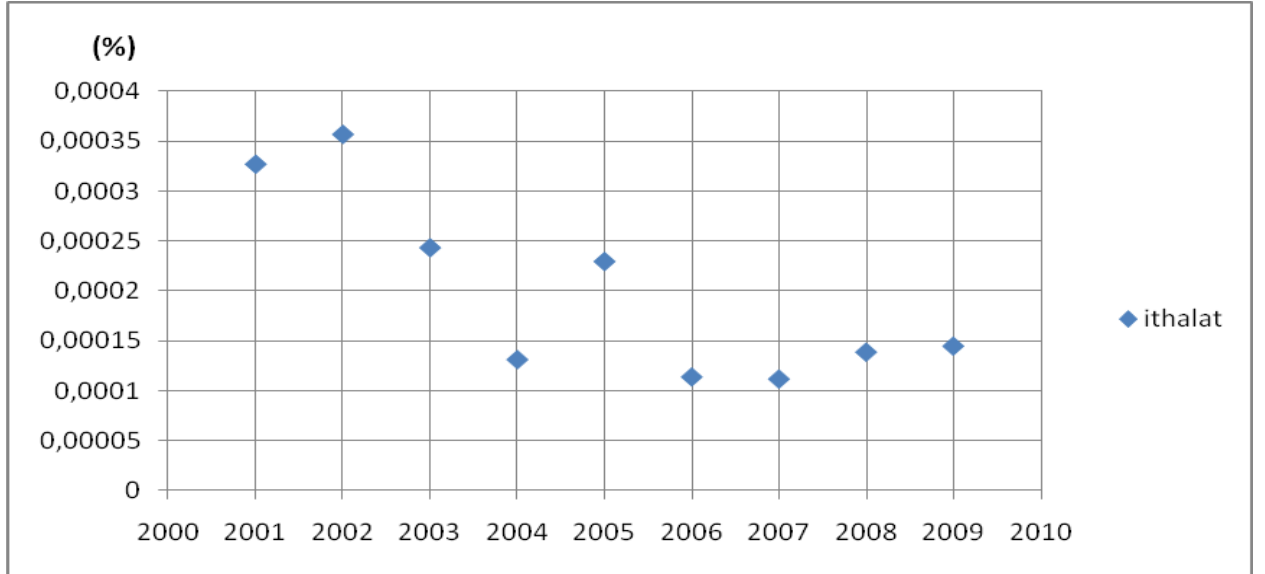
Şekil:8.Ürdün'ün 2001-2009 Yılları Toplam İthalatında Türkiye'nin Yeri. (Milyon Dolar)

Şekil:9.Ürdün'ün 2001-2009 Yılları Toplam İhracatında Türkiye'nin Yeri. (Milyon Dolar)

Şekil:10. Türkiye'nin 2001-2009 yılları Toplam İhracatında Ürdün'ün Yeri (Milyon Dolar)

Şekil:11. Türkiye'nin 2001-2009 yılları Toplam İthalatında Ürdün'ün Yeri (Milyon Dolar)

2.5. Türkiye Ürdün İş Konseyi, Serbest Ticaret Antlaşması ve Karşılıklı Vizelerin Kaldırılması

Türkiye Ürdün iş konseyi 1994 yılında kurulmuştur. Türkiye Ürdün İş konseyinin genel olarak hedeflerinde sanayi ve teknolojik işbirliğinin daha da artırılarak, iki ülke arasındaki ticaret hacminin olması gereken düzeye çıkarılmasıdır.²²⁵ Türkiye Ürdün iş konseyi kurulduğu günden itibaren iki ülke ekonomik ve ticari ilişkilerinin gelişimi doğrultusunda yoğun çaba göstermektedir.

2004 Nisan ayında İstanbul'da gerçekleştirilen iş konseyi toplantısı Kral Abdullah'ın katılımıyla gerçekleştirilmiştir.²²⁶ 2004 Nisan ayında İstanbul'da gerçekleştirilen iş konseyi toplantısı 2005 yılında STA ile ilgili başlayacak olan müzakereler adına önemli bir basamak olmuştur.

2006 yılında yapılan müzakerelerden de STA adına olumlu bir sonuç çıkmamıştır. Türkiye tarafının bu konudaki yoğun gayret ve isteklerine rağmen Ürdün tarafının bu konudaki isteksizliği görüşmeleri tıkamıştır.²²⁷

Sonuncusu 2 Aralık 2009 yılında DEİK/Türk-Ürdün İş Konseyi, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ve Ürdün İşadamları Derneği ile işbirliğinde Amman'da Türk-Ürdün İş Forumu düzenlenmiştir.²²⁸

²²⁵ 'Söz konusu Konseyin sektör yasını Türkiye'den Dış Ekonomik İlişkiler Konseyi(DEİK), Ürdün'den ise Ürdün İşadamları Derneği üstlenmiştir.' Alpay,Ertürk,**a.g.e.**,s.61.

²²⁶ 'Ürdün-ABD Serbest Ticaret Anlaşması, 24 Ekim 2000 tarihinde imzalanmış, ABD Kongresi ve Ürdün Parlamentosunda onaylanarak 2001 yılı Aralık ayında yürürlüğe girmiştir. Söz konusu anlaşma ile Ürdün, Kanada, Meksika ve İsrail'den sonra ABD ile STA yapan 4. ülke olmuştur. Anlaşma uyarınca, 10 yıl içerisinde basta tekstil ve gıda maddeleri olmak üzere birçok ürünün gümrük vergilerinin kademeli olarak sıfırlanması ve/veya düşürülmesi öngörülmektedir. Ürdün'den ABD'ye ihraç edilen ürünlerin % 96'sı ABD'ye gümrüksüz girmektedir. Ürdün'ün Amerika'nın dışında AB ile bir Ortaklık Anlaşması ve Singapur ile Serbest Ticaret Anlaşması mevcuttur. Ürdün, ayrıca 1 Ocak 2005 tarihinde yürürlüğe giren Arap Ülkeleri Serbest Ticaret Bölgesi(GAFTA)üyesidir.' [http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/111/Urdun %20 Ulke % 20 Bulteni, %20Aralik%20 2009_TR.pdf](http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/111/Urdun%20Ulke%20Bulteni,%20Aralik%202009_TR.pdf).

²²⁷ 'Türkiye ve Ürdün arasında Serbest Ticaret Anlaşması'yla ilgili müzakereler 2005 yılında başlatılmış ve sonuncusu 2006 Temmuz ayında olmak üzere 4 tur görüşme yapılmıştır. Görüşmeler, Ürdün tarafının AB-Ürdün Ortaklık Anlaşmasında düzenlenen sanayi ürünlerine ilişkin taviz modelinden farklılık arz eden bir taviz modeli tesis edilmesini, bu bağlamda önemli ürün gruplarının anlaşma kapsamı dışında bırakılmasını ve ikili ticarete daha esnek mahiyette menşe kurallarının uygulanmasını talep etmesi nedeniyle sonuçlandırılmamaktadır.' <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-urdun-ekonomik-iliskileri.tr.mfa>.

²²⁸ http://www.deik.org.tr/Pages/TR/IK_FaaliyetlerDetay.aspx?fDetId=921&IKID=76.

Türkiye tarafı gerçekleştirilen yoğun diplomasi neticesinde Ürdün ile 2009 yılında Serbest Ticaret Anlaşması imzalanmıştır. Bununla beraber vizelerin karşılıklı olarak kaldırılması ve Gümrükler Arası İşbirliği Anlaşması da imzalanmıştır.

Söz konusu anlaşmalar iki ülke arası ekonomik ve ticari ilişkilerine yeni açılımlar getireceği muhakkaktır. Serbest Ticaret Anlaşması sonrasında Ürdün ile yarım milyar dolar civarında seyreden ticaret hacminin hızla artacağı öngörülmektedir.²²⁹

Serbest Ticaret Anlaşmasının sadece ticaretin artmasına katkıda bulunmayacağı ayrıca karşılıklı yatırımların da artacağı kısa vadede iki ülke arasındaki işadamlarının üçüncü ülkelerde de ortak işbirliğine gitmeleri açısından avantajlar sağlayacaktır.

Serbest Ticaret Anlaşmasının kısa ve uzun vadeli hedeflerinde; İki ülke arasındaki ekonomik, teknik ve sınai işbirliğinin artırılması ve güçlendirilmesi, ürün ticaretindeki her türlü kısıtlamaların kaldırılması, iki ülke iş adamları açısından uygun rekabet koşullarının oluşturulması, İki ülke ticari ve ekonomik ilişkilerinde karşılıklı yatırımların teşvik edilmesi ve tarafların üçüncü ülke piyasalarındaki ticaret ve işbirliğinin geliştirilmesi hedeflenen planlar arasındadır. 2010 yılı içinde yürürlüğe girecek olan Türkiye-Ürdün Serbest Ticaret Anlaşmasının sanayi ürünlerinde ülkemizin Ürdün'e yapmış olduğu ihracat'a konulan gümrük vergileri dört ayrı zaman süresi içinde tamamen kaldırılacaktır. Aşağıda kısaca değinilmiştir.

- B1 listesinde yer alan sanayi ürünlerine uygulanan gümrük vergileri ve eş etkili vergiler 1 Ocak 2011 tarihinden başlamak üzere 3 yıl içerisinde kademeli olarak yapılacak indirimler neticesinde 1 Ocak 2014 tarihinde sıfırlanacaktır.

²²⁹ 'Anılan Ortaklık Anlaşması, taraflar arasında mal ticaretinde tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılmasından, hayvan ve bitki sağlığı önlemlerine, fikri, sınai ve ticari mülkiyet haklarından menşe kurallarına kadar bir çok başlığa ilişkin düzenlemeler içermektedir. Öte yandan, Türkiye-Ürdün Ortaklık Anlaşması diğer STA'larımızdan farklı olarak ekonomik ve teknik işbirliği konularını da içermekte ve bu itibarla, taraflar arasında 17 Haziran 1980 tarihinden bu yana yürürlükte bulunan "Ticaret Anlaşması" ile 4 Aralık 1983 tarihinden bu yana yürürlükte bulunan "Ekonomik, Sınai ve Teknik İşbirliği Anlaşması"nı yürürlükten kaldırmaktadır. Bu çerçevede, Anlaşmanın imzalanmasıyla iki ülke arasında Ortaklık Konseyi ve Ortaklık Komitesi kurulacaktır. Söz konusu Anlaşma ayrıca, iç vergilendirme, yapısal uyum, anti-damping, korunma önlemleri, ödemeler dengesi gibi alanlarda da uluslararası kuralları esas alan düzenlemeler içermektedir.'

<http://www.musavirlikler.gov.tr/haberdetay.cfm?HaberID=9455&dil=TR&ulke=JOR>.

- B2 listesinde yer alan sanayi ürünlerine uygulanan gümrük vergileri ve eş etkili vergiler 1 Ocak 2012 tarihinden başlamak üzere 5 yıl içerisinde kademeli olarak yapılacak indirimler neticesinde 1 Ocak 2017 tarihinde sıfırlanacaktır.

- B3 listesinde yer alan sanayi ürünlerine uygulanan gümrük vergileri ve eş etkili vergiler 1 Ocak 2013 tarihinden başlamak üzere 5 yıl içerisinde kademeli olarak yapılacak indirimler neticesinde 1 Ocak 2018 tarihinde sıfırlanacaktır.

- A listesinde yer alan Türk menşeli sanayi ürünlerine uygulanacak vergi indirim takvimi ise, Anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren üç yıl sonra belirlenecektir. Söz konusu liste tarafımızca karşılıklı hale getirilmiş olup, listede yer alan Ürdün menşeli sanayi ürünlerinin Türkiye'ye ihracatında uygulanacak vergi indirim takvimi de Anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren üç yıl sonra belirlenecektir.

- Bu kapsamda, 2008 yılı itibarı ile Ürdün'e ihracatımızın % 80'i, Anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren herhangi bir gümrük vergisi veya eş etkili vergi uygulanmaksızın Ürdün pazarına girebilecektir.²³⁰

²³⁰ <http://www.musavirlikler.gov.tr/haberdetay.cfm?HaberID=9455&dil=TR&ulke=JOR>.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. MADDE GRUPLARINA GÖRE TÜRKİYE - ÜRDÜN DIŞ TİCARETİNİN GELİŞİMİ

3.1. Canlı Hayvanlar ve Hayvansal Ürünler

Bu grup canlı hayvanlar, bunların etleri ve yenilen sakatatlar, kabuklu hayvanlar, balıklar, yumuşakça ve suda yaşayan diğer omurgasız hayvanlar ile hayvansal ürünlerin önemli bölümünü teşkil eden süt ve süt ürünleri, canlı kümes hayvanları ve kümes yumurtaları, doğal bal ve adı belirtilmemiş hayvansal menşeli ürünlerden meydana gelmiştir.²³¹

Tablo 36.
Canlı Hayvanlar ve Hayvansal Ürünler İthalatı²³²

YILLAR	İTHALAT	fasıl 1	fasıl 2	fasıl 3	fasıl 4	fasıl 5
1986	90.875					90.875
1987	374.802					374.802
1988	337.639				14.147	323.492
1989	13.395					13.395
1990	672.295					672.295
1991	704.091					704.091
1992	571.353					571.353
1993	40.884					40.884
1994	35.250			9.857		25.393
1995	865.629					865.629
1996	1.600.261			14		1.600.247
1997	1.080.621	65.872	3.150			1.011.599
1998	1.169.659					1.169.659
1999	868.364					868.364
2000	36.670					36.670
2002	618.425			96.732	521.693	
2003	1.309.069	11.571	572.693		724.805	
2005	69.349				69.349	
2007	1.025.382				1.025.382	
2008	1.566.245		28.361	38.175	1.499.709	
2009	11.330				11.330	
Top. İthalat	13.061.588	77.443	604.204	144.778	3.866.415	8.368.748

²³¹ **Fasıl 1:**Canlı hayvanlar.
Fasıl 2:Etler ve yenilen sakatat.
Fasıl 3:Balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar, diğer omurgasızlar.
Fasıl 4:Süt ve süt mamulleri, kuş ve kümes hay.yumurtaları, bal vb.
Fasıl 5:Tarifenin başka yerinde yer almayan hayvansal müstahzarlar.

²³² <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

Tablo 36'da Türkiye'nin Ürdün'den canlı hayvanlar ve hayvansal ürünler ithalatı incelendiğinde; toplamda beş fasıl grubu içerisinde değerlendirilen bu bölümde Ürdün'den ilk ithalatımız 1986 yılında gerçekleşmiştir. İthalat tutarı 90.875 dolardır. Fasıl 5 grubu içerisinde yer alan ithalat ürünleri hayvan bağırsağı, hayvan mesaneleri, hayvan işkembeleri, taze, soğuk, kuru tuzlanmış deriler gibi ürünlerden oluşmaktadır. Ürdün'den ithalatımız ihracatımızdan 17 yıl sonra başlamıştır. Ülkemiz açısından dış ticaretimizde 1986 yılına kadar Ürdün'den ithalatımızın olmamasını, bu dönemlerde ülkemizin iç talep açığını diğer Ortadoğu ülkelerinden karşılaması ile açıklanabilir. Ülkemiz ihracatında tarımsal ürünlerin oranlarının yüksek olması diğer bir etkidir. Ürdün'de canlı hayvanlar ve hayvansal ürünlerde üretimin iç talebi karşılayamaması sebebiyle bu yılları kapsayan dönemde ülkemizden ithalat yaptığımızı görmekteyiz. Türkiye'nin Ürdün'den canlı hayvanlar ve hayvansal menşeli ürünler bazında yaptığı ithalatını fasıllar bazında değerlendirdiğimizde Ürdün'den canlı koyun, keçi ve büyük baş hayvan (fasıl 1) ithalatımız 1997 ve 2003 yılları hariç 2010 yılının ilk ayına kadar belirtilen yıllarda ithalat gerçekleşmemiştir. 1997, 2003 yılı ithalatımız ise toplamda 77.443 dolarlık bir meblağla çok düşük bir ithalat değeridir. Yine Türkiye'nin Ürdün'den hayvan eti ve sakatatı (fasıl 2) ithalatında sadece 1997, 2003 ve 2008 yıllarında ithalatımız gerçekleşmiştir. 1997, 2003 ve 2008 yıllarının toplam ithalat rakamlarını 604.204 dolar olduğu görülmektedir. Balıklar kabuklu hayvanlar ve suda yaşayan diğer canlılar grubunda (fasıl 3) ise Ülkemizin 1994, 1996, 2002 ve 2008 yılları haricindeki yıllarda yine ithalatı görülmemektedir.

Yukarıda kısaca değindiğimiz bu üç grubun (fasıl 1, fasıl 2, fasıl 3) toplam ithalattaki paylarının oranları çok düşük kalmaktadır. Her üç grubun toplamının 826.425 dolarlık bir meblağa ulaştığı görülmektedir.

Ürdün'den ithalatımızın ağırlıklı olarak fasıl 5 grubu içerisinde ele aldığımız hayvan bağırsağı, hayvan mesaneleri, hayvan işkembeleri, taze, soğuk, kuru ve tuzlanmış deriler ve fasıl 4 grubu içerisinde ele aldığımız süt ve süt ürünleri, kanatlı hayvanların etleri ve yumurtaları, doğal bal gibi hayvansal menşeli ürünlerden oluşmaktadır. Bu iki grubun toplam ithalat rakamı 12.235.163 dolar olduğu görülmektedir.

Tablo 37.
2009 Yılı Canlı Hayvanlar ve Hayvansal Ürünler Toplam İthalatı ²³³

Ürün Adı	Dolar
Salamura içeren kap veya tulum içerisinde Koyun ve manda sütünden mamul peynir	11.330

1986 yılında başlayan ithalatımızın 2009 yılı sonunda toplamda 13.061.588 dolar olduğu görülmektedir. 2009 yılı Ürdün'den toplam ithalatımız 11.330 dolardır. Fasil 4 grubu içerisinde ele aldığımız bu ürün grubunda ithalatımızda; salamura içeren kap veya tulum içerisinde koyun ve manda sütünden mamul peynir alımı yapılmıştır. Bu ürün grubunda ithalatımız 2002 yılından itibaren başlamış ve günümüze kadar 2009 yılı dahil ithalatımız devam etmiştir. Bu durumun nedenleri ise; Türkiye'nin Ortadoğu Ülkeleri içerisinde canlı hayvan ve hayvansal menşeli ürünlerde dış ticaretini 1970-1990 yılları arasında Suudi Arabistan'ın yer aldığını görmekteyiz. Bu dönemde Irak, İran, Suriye, İsrail gibi ülkelerde; Irak-İran savaşının varlığı ve Suriye'nin savaş sebebiyle daha çok silahlanmaya çalışması ve İsrail ile olan gerginliğin getirdiği durum nedeniyle çatışmaların yaşanması gibi sebepler bu ülkelerle dış ticaretimizi olumsuz etkilemiştir. 1990-2000 yıllarında Suudi Arabistan'la birlikte İsrail'inde (İsrail ile 1996 yılında STA imzalanmıştır.) Türkiye'nin dış ticaretinde ağırlık kazandığı görülmektedir. Bu durum 1995 ve sonrasında yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. Ülkemiz Özellikle 2000 yılı ve sonrasındaki yıllarda canlı hayvanlar ve hayvansal ürünler grubunda başta İngiltere olmak üzere AB ülkelerinden ithalat yapmaya başlamıştır.

Canlı hayvanlar ve hayvansal ürünler grubunda Ortadoğu ülkelerinden yaptığımız ithalatta 2009 yılı itibarı ile ithalatımızda ilk sırada yer alan ülkeler sırasıyla; İsrail, İran, Lübnan, Irak, Yemen, Suriye, Suudi Arabistan, Mısır, Ürdün, B.A.E. gelmektedir. İsrail'den tereyağı, süt ve krema alımı, İran, Lübnan ve Mısır'dan taze salamura veya tütsülenmiş, tuzlanmış bağırsaklar, Irak'tan tavuk eti, Yemen'den palamut ve torik balıkları, Suriye'den tatlı su süs balıkları, Suudi Arabistan'la beyaz peynir gibi hayvansal ürünler en fazla ithal edilen ürünlerdir.

²³³ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>

Tablo 36 ve 38’de canlı hayvanlar ve hayvansal ürünler ithalat-ihracat rakamları incelendiğinde; aradaki denge farkının devamlı (fasıl 5 hariç) Türkiye’nin lehine olduğu görülmektedir. Bu durumu oluşturan sebepler ise Ürdün’ün coğrafi özellikler itibari ile yetersiz bir ülke olmasının etkili olduğu görülmektedir. Ürdün’de çöl şartlarının ülkede geniş alanlarda etkili olması, yıl içerisinde yağışların son derece az olması gibi nedenlerle ülkemizle dış ticaretinde devamlı açık vermiştir. Yine Ürdün’de arazinin tarıma elverişsiz olması hayvancılığı olumsuz yönde etkilemektedir. Ülke kümes hayvancılığı ve yumurtacılıkta iç talebi karşılayacak üretim yapmasına rağmen otlak olarak kullanılabilen alanların azlığı ve ithal yemlerin maliyetinin yüksek olması nedeniyle, üretimde kırmızı et ihtiyacının sadece %30'luk kısmını karşılayabilmektedir.²³⁴ 2010 yılının ilk ayında Ürdün’den ithalatımız olmamıştır.

Tablo 38.
Canlı Hayvanlar ve Hayvansal Ürünleri İhracatı ²³⁵

YILLAR	İHRACAT	fasıl 1	fasıl 2	fasıl 3	fasıl 4
1969	272.051	272.051			
1970	218.923	141.970		59.787	17.166
1971	353.688	200.638		41.663	111.387
1972	35.376	8.255			27.121
1973	216.369	118.860		22.891	74.618
1974	2.238.171	2.149.250	31.415	45.717	11.789
1975	4.220.623	3.410.360	759.964	49.960	339
1976	4.986.978	4.892.914	63.520	30.544	
1977	2.993.853	2.991.314			2.539
1978	3.221.778	3.130.262	59.961	14.206	17.349
1979	1.189.120	1.135.459	28.997	21.161	3.503
1980	2.085.589	2.042.412		36.601	6.576
1981	15.722.798	4.228.522	10.955.225	75.563	463.488
1982	13.335.998	8.190.293	5.078.919		66.786
1983	26.792.125	21.386.130	5.052.015	28.714	325.266
1984	14.332.234	3.944.085	9.950.167	1.888	436.094
1985	6.633.415	1.950.422	3.537.192		1.145.801
1986	9.736.659	787.901	7.689.520	27.929	1.231.309
1987	8.867.729	2.618.430	5.502.455	196.877	549.967
1988	4.467.728	904.420	3.217.220	25.182	320.906
1989	3.913.775	238.014	3.458.153	19.552	198.056
1990	430.630	123.162	99.881	64.257	143.330
1991	294.013	9.768		65.030	219.215
1992	2.424.313	238.860	2.071.923	60.632	52.898
1993	257.314	12.940		6.632	237.742
1994	8.755.842	1.047.574	7.663.563		44.705
1995	95.488			21.827	73.661

²³⁴ Alpay, Ertürk, a.g.e., s.37.

²³⁵ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

Tablo 38'in Devamı

1996	52.820			30.860	21.960
1997	22.158				22.158
1998	25.821	15.475		8.340	2.006
1999	79.092	11.700	54.277		12.515
2000	378.903	5.250	105		373.530
2004	1.297.462			1.939	1.295.523
2001	1.156.562	1.800		111.002	1.043.760
2002	605.968			93.503	512.465
2003	1.458.947	12.850	646.488		799.609
2005	531.949	4.896	10.160		516.893
2006	696.705			1.650	695.055
2007	1.403.516				1.403.516
2008	2.321.798		35.860	52.366	2.233.572
2009	2.880.040			521.246	2.358.794
2010	243.273			61.202	182.071
Top.ihracat	151.247.594	66.226.237	65.966.980	1.798.721	17.255.038

Tablo 38'de Türkiye'nin Ürdün'e canlı hayvanlar ve hayvansal ürünler ihracatı incelendiğinde; 1969 yılında tek fasılda (fasıl 1) 272.051 dolarlık satış gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin Ürdün'e canlı hayvan satışı 2005 yılına kadar 1995, 1996, 1997, 2002 ve 2004 yılları hariç tutulduğunda kesintiye uğramamıştır. 2006 yılı ile 2010 yılı arasındaki beş yıl boyunca Ürdün'e canlı hayvan satışı gerçekleşmemiştir. Canlı hayvan ve hayvansal ürünler grubunda en yüksek değerli satış 1983 yılında 26.792.125 dolarlık bir meblağla gerçekleştirilmiştir. Bu miktarda ihracat rakamına ulaşılmasındaki en büyük pay fasıl1 grubu içinde yer alan canlı koyun keçi ve sığır satışı nedeniyle olmuştur. 1983 yılında rakamsal bazda 21.386.130 dolar seviyesi yakalanmıştır. Bir önceki yıla oranla % 300'e yakın bir artış söz konusudur. 1983 yılına kadar olan periyotta 1974 yılında toplamda 2.238.171 dolarlık ihracat gerçekleştirilmiştir. Artış oranında bir önceki yıla oranla % 100'ü bulan bir artış rakamı söz konusudur. 1975, 1976 yıllarında ihracat rakamımız ikiye katlanarak beş milyon dolar seviyesini yaklaşmıştır. 1977-1980 yılları arasında nispi bir düşüş yaşansa da 1981 yılındaki ihracat rakamımız yeni bir rekorla 15.722.798 dolarlık bir meblağa erişmiştir. Bu yılları kapsayan dönemlerde 1974 yılında yaşanan Kıbrıs Barış Harekatı sebebiyle AB Ülkeleri ve ABD tarafından ülkemize ambargo uygulanmıştır.Yalnız bırakılmaya çalışılan ülkemiz; batıya alternatif olarak yönünü Ortadoğu ülkelerine çevirmiştir. Yine aynı yıllarda (1973) bölgede etkili olan Arap-İsrail çatışmasında ülkemiz İsrail yanlısı politikasında değişiklik yaparak Arap ülkelerini desteklemesi nedeniyle Ortadoğu

Ülkeleri ile ticaretimiz olumlu yönde seyretmiştir. 1980-1990 yıllarını kapsayan dönemde 1983 yılı sonrası ihracat rakamlarımız hızla düşerek 1990 yılında 430.630 dolar seviyesine inmiştir. Bu düşüşteki en büyük etken fasıl 1 grubu içerisinde yer alan canlı hayvan satışındaki düşüşten kaynaklanmaktadır. Diğer taraftan et ihracatımızda, süt ve süt ürünleri ihracatımızda nispi artışlarda olsa bu düşüşü engelleyememiştir. 1980'lerin ilk yıllarında süt ürünleri içerisinde dünya ticaretinde tereyağı ve peynirin bir hakimiyeti söz konusu iken; 1980'li yılların ilk yarısından sonra süt, dondurma ve yoğurt gibi süt ve süt ürünlerinin dünya ticaretinde önem kazandığı görülmektedir. Ülkemizin süt ürünleri ihracatında Ortadoğu Ülkeleri ile Türk Cumhuriyetleri yer almaktadır. Bu ülkelere sırasıyla; Irak, Azerbaycan, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Suudi Arabistan, KKTC, Kazakistan ve ABD yer almaktadır.

1980 sonları 1990'lı yıllarda ülkemizde hızlı nüfus artışı ve beraberinde kırsal nüfusun kentlere akın ettiği dönemlerdir. Köyden kentlere gerçekleşen göçlerle kırsal nüfus azalmış ve böylelikle canlı hayvan ve hayvansal menşeli ürünlerin üretiminde düşüş yaşanmıştır. Bu durum ihracatımızı olumsuz etkilemiştir. Bu nedenle 1993 yılındaki seviyeye (257.314) ülkemizin Ürdün'e ihracatı yeniden 1974 öncesi döneme gerilemiştir. 1992 ve 1994 yılı hariç diğer yıllarda ihracatımızdaki düşüş seyri devam etmiştir. Bu bölümü kapsayan ihraç ürünleri içerisinde en çok ihraç edilen ürünler; canlı koyun ve keçi cinsi hayvanlar ile büyükbaş hayvanların et ve yenilen sakatatlarından oluşturmaktadır. Fasıl 1 ve fasıl 2 olarak ele aldığımız bölümlerde 2010 yılına kadar olan ihracatında toplam 132.233.217 dolarlık bir meblağa ulaşılmıştır.

Canlı hayvanlar grubu içerisinde Ürdün'e en az ihraç ettiğimiz ürünler; balıklar, kabuklu hayvanlar ve suda yaşayan diğer omurgasız hayvanlar ve yine fasıl 5 grubu içerisinde ele aldığımız hayvan bağırsağı, hayvan mesaneleri, hayvan işkembeleri, taze, soğuk, kuru tuzlanmış deriler yer almaktadır. Fasıl 3 olarak ayrılan bu bölümde 2010 yılının ilk ayına kadar yapılan toplam ihracatımız 1.798.721 dolar olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 39.
Canlı Hayvan ve Hayvansal Ürünlerde 2009 Yılı İhracatı (İlk 20 Ürün) ²³⁶

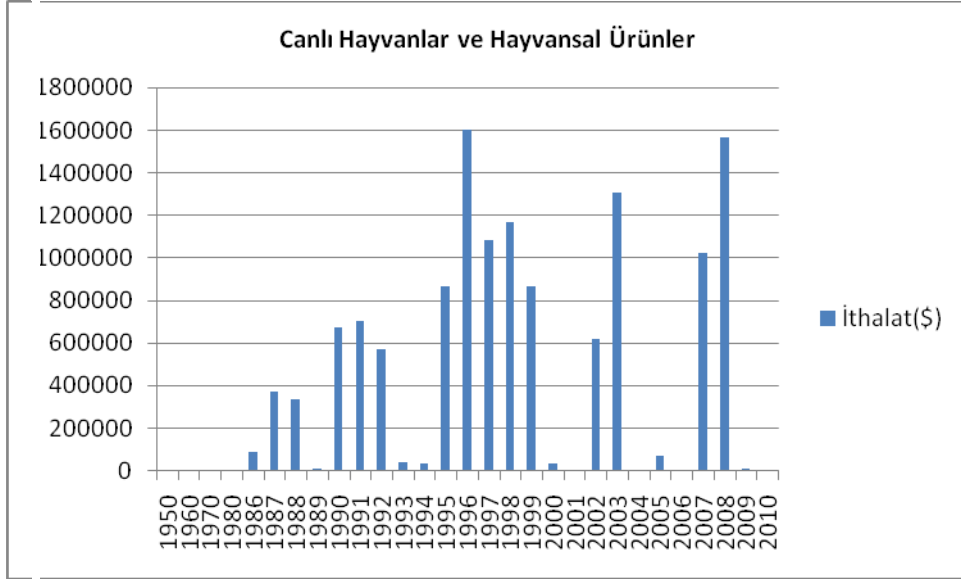
Ürün Adı	Dolar
Tabii bal; petek	734849
Kaşkaval (kaşar peyniri)	465253
Çipura (taze/soğutulmuş)	450406
Taze peynir (katı yağ =<% 40)	287394
Emmen, grav, appenz. karışımı, glarus katkılı peynir; yağ=<%56 (perakende)	267030
Diğer taze peynir (katı yağ =<% 40)	216673
Diğer peynirler; katı yağ >% 40	95640
Peynir altı suyu (toz, granül, diğer katı, protein=<%15, katı yağ=<%1, 5, katkısız)	70640
Deniz levreği (taze/soğutulmuş)	66959
Yoğurt (katı yağ >% 6, diğer)	62087
Yayık altı süt ve krema, kefir (% 3 <katı yağ =<% 6, diğer)	49419
Diğer peynirler; katı yağ =<% 40, su =<% 47	48688
Tereyağı (diğer)	17258
Yayık altı süt ve krema, kefir (% 3 <katı yağ =<% 6, ilave kakao içeren)	14869
Koyun/manda sütünden peynir salamura içeren kap ve tulumda	10250
Feta; beyaz peynir; diğer hallerde	9986
Krema (%6 <katı yağ =<%21, hazır ambalajlarda =<2lt)	6155
Hamsi balıkları (taze/soğutulmuş)	3881
Süt, krema (toz, granül, diğer katı, yağ <%9.5, diğer, tatlandırıcı içermeyen)	2281
Yayık altı süt, krema, kefir (toz, granül, diğer katı şekilde, katı yağ >% 27, ilave kakaolu)	322

İhraç edilen ürünler sıralamasında fasıl 4 olarak ele alınan bölüm ürünleri 2001 yılı ve sonrası ihracatımızda en fazla ihraç edilen ürünler olmuştur. Bu ürünler sırasıyla tabii bal, petekli bal, kaşkaval (kaşar peyniri), çipura, taze peynir, emmen, grav, appenz karışımı, glarus katkılı peynir, diğer taze peynir ve peynir altı suyu, deniz levreği, yoğurt, yayık altı süt ve krema, kefir, katı yağ, tereyağı, salamura içeren kap ve tulumda koyun/manda sütünden peynir gibi ürünlerin yer aldığı bölüm üçüncü sırada yer almaktadır. Bu bölümde yapılan toplam ihracatımız 17.255.038 dolar olarak gerçekleşmiştir.

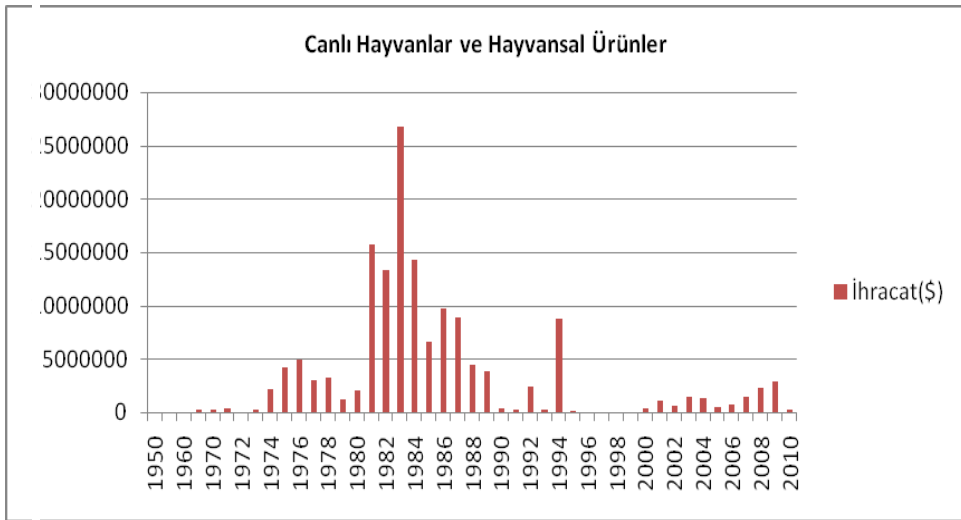
Canlı hayvanlar ve hayvansal ürünler grubunda Ortadoğu ülkelerine yaptığımız ihracat miktarlarında 2009 yılı itibarı ile ihracatımızda ilk sırada Irak yer almaktadır. Irak'a ihracatımızda tavuk eti ve yumurtası ilk sırada yer alan ürünlerdir. İkinci sırada Suudi Arabistan gelmektedir. Diğer ülkeler sırasıyla; Lübnan, Suriye, İsrail, Mısır, Kuveyt, B.A.E., Bahreyn, ve en son sırada Ürdün yer almaktadır.

Bu bölümdeki toplam ithalatımız 13.061.588 dolar, ihracatımız ise 151.247.594 dolardır. Dış ticaret fazlamız 138.186.006 dolardır.

²³⁶ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

Şekil 12. Canlı Hayvanlar ve Hayvansal Ürünler İthalatı

Şekil 13. Canlı Hayvanlar ve Hayvansal Ürünler İhracatı

3.2. Bitkisel Ürünler

Bu grubu oluşturan ürünler; canlı bitki ve çiçek müstahsaları, yenilen sebzeler ve bazı kökler ile yumrular, yenilen meyveler, kabuklu yemişler, turunçgiller ve kavun, karpuz kabukları, çay, kahve, baharat, hububat, değirmencilik ürünleri, malt, nişasta, yağlı tohum ve meyveler, sanayi bitkileri, hayvan yemi, sakız, reçine ve örülmeye elverişli maddelerden oluşmaktadır.²³⁷

Tablo 40.
Bitkisel Ürünler İthalatı²³⁸

YILLAR	İTHALAT	fasıl 6	fasıl 7	fasıl 8	fasıl 9	fasıl 10	fasıl 11	fasıl 12	fasıl 13	fasıl 14
1989	26.881					16.356		10.525		
1990	86.258				28.121	6.674		48.197		3.266
1991	4.686								4.686	
1992	350.363			236.156	5.644			108.563		
1993	420.605		382.904					32.548		5.153
1994	53.552		7.206			5.096		41.250		
1996	44.724		17.224	27.500						
1997	15.453	15.453								
1998	35.512		15.122				5.592		14.798	
1999	417.477		14.997			160.500		241.980		
2000	44.476		29.857			8.750	5.869			
2002	11.607		8.409		3.050			148		
2003	69.203			33.749	9.370	7.507				18.577
2004	51.845		12.754	26.922	3.051			9.118		
2005	112.642		82.837	7.135				22.670		
2006	73.585		15.622	36.897	13.523		6.180	1.363		
2007	48.865		12.635	35.742		488				
2008	269.253		53.493	215.616	144					
2009	238.530	5.826	5.417	227.287						
2010	30.490							30.490		
Top.İthalat	2.406.007	21.279	658.477	847.004	62.903	205.371	17.641	546.852	19.484	26.996

Tablo 40'ta Türkiye'nin Ürdün'den bitkisel ürünler ithalatı incelendiğinde; ilk ithalatımız 1989 yılında başlamıştır. Bu durumun nedeni ise Ürdün ekonomik açıdan dışa bağımlılığı azaltmak maksadı ile ABD, İngiltere ve Arap Ülkelerinden aldığı

²³⁷ **Fasıl 6:**Canlı bitkiler ve çiçekçilik müstahzarları.

Fasıl 7:Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular.

Fasıl 8:Yenilen meyvalar, kabuklu yemişler, turunçgil ve kavun kabuğu.

Fasıl 9:Kahve, çay, paraguay çayı ve baharat.

Fasıl 10:Hububat.

Fasıl 11:Değirmencilik ürünleri, malt, nişasta, inülin, buğday gluteni.

Fasıl 12:Yağlı tohum ve meyvalar, sanayi bitkileri, saman, hayvan yemi.

Fasıl 13:Laklar, sakızlar, bitkisel özsu ve hülasalar.

Fasıl 14:Örülmeye elverişli bitkisel maddeler, bitkisel müstahzarlar.

²³⁸ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

çoğunluğu hibe olan yardımları ülke tarımını geliştirmeye yönelik kullanmıştır. Bu amaçla 1970'ten 1980'lere kadar özellikle sulamaya yapılan büyük yatırımlar başta Ürdün vadisi olmak üzere olumlu sonuçlarını göstermeye başlamış ve tarımsal üretim yıllık ortalama % 6'lık bir büyümeyle gelişimini göstermiştir. Bu büyüme özellikle çoğu ihraç edilen sebze ve meyve üretimindeki artıştan kaynaklanmaktadır. Böylelikle Ürdün 1989 yılında ülkemize ilk ihracatını gerçekleştirmiştir. Bu durumu oluşturan etkenler; modern tarım metotlarının uygulanmadığı ülke 1967 yılında yapılan Arap-İsrail savaşında verimli topraklara sahip Batı Şeria bölgesini fiili olarak tamamen kaybetmiştir. Batı Şeria'nın kaybı ülke tarımında büyük kayıplara sebebiyet vermiştir. Örneğin bu durumun hububat üretimi üzerinde olumsuz etkilerinin yanı sıra meyve-sebze üretiminde de etkisi büyük olmuştur. Meyve yetiştirilen topraklarının % 80'i ve sebze yetiştirilen toprakların % 45'i kaybedilmiştir. Yine ülkede 1974-79 yılları arasında yaşanan kuraklık tarımı olumsuz etkilemiştir. Tablo 40'ta Ürdün'den bitkisel ürünler ithalatı incelendiğinde; 1989 yılında İthal edilen ürünler, 16.356 dolar karşılığında hububat ve 10.525 dolar karşılığında tohum ve meyve alımı gerçekleşmiştir. 1989 yılında bitkisel ürünlerde 26.881 dolarlık ithalat gerçekleştirilmiştir. 1990 yılında ithalatımızda % 300'e varan bir artış olmuştur. Bunun nedeni fasıl 9 ürün grubu içinde yer alan kavrulmamış yer fıstığı ve meyve, sebze alımında 28. 121 dolarlık bir artış olmasının yanında fasıl 14 ürün grubu içinde yer alan bitki tohumu ve baharat alımının 1989 yılında başlaması ile bu meblağda bir artışa etki etmiştir. 1991 yılında neredeyse Ürdün'den hiç ithalat yapılmamıştır. Bu yıl sadece sakız ve reçine alımına karşılık 4. 686 dolarlık bir ödeme yapılmıştır. 1992 yılında 350.363 dolarlık ithalat gerçekleştirilmiştir. İthalatın artmasındaki en büyük neden 236.156 dolarlık kavun ve karpuz alımının yapılmış olmasıdır. 1993 yılında ithalatımızdaki artış devam etmiş ve bu yılda artışımızı etkileyen ürün 382.904 dolarlık sebze (fasulye, karnabahar, patlıcan, domates) alımı olmuştur. 1993 yılından sonra Ürdün'den ithalatımız hızla düşmüştür. Bu duruma etki eden en büyük faktör Ortadoğu'da yaşanan Körfez Krizi etkisiyle ticaret hacminin daralmasıdır. Yine ülke 1993 ve sonrasında Iraktan büyük miktarda mülteci göçü almış ve üretilen tarımsal ürünler özellikle ihracata dönük sebze ve meyveler artan iç talebi karşılayamamıştır. 1993 yılı ve sonrasında ülke 600. 000 e yakın mülteci yerleşmiştir. 1995 yılında Ürdün'den bitkisel ürünlerde ithalat gerçekleşmemiştir. Ürdün'den İthalat oranlarına

genel olarak incelendiğinde 1999 yılı hariç diğer yıllar ithalat oranları düşük değerlerde seyretmiştir. 2008 ve 2009 yıllarında ise ithalatımızın fasıl 7, fasıl 8 grubu içerisinde ürün bazında sebze alımının ve kavun karpuz alımının etkili olduğu görülmektedir. Bu ürünler sırasıyla; fındık içi, karpuzlar, kavun tohumu, hindistan cevizi, kestane, çeşitli meyveler ve taze havuç ithal edilen ürünlerdir.

Tablo 41.
Bitkisel Ürünlerde Ürdün'den 2009 Yılı Toplam İthalatı²³⁹

Ürün Adı	Dolar
Fındık (kabuksuz)	108691
Karpuzlar (taze)	95327
Kavun tohumu	22655
Hindistan cevizi (kurutulmuş)	13500
Kestane	9769
Meyveler	5826
Havuçlar (taze/soğutulmuş)	5417

2008 yılında 2.69.253 dolarlık toptan ithalat miktarı içindeki kavun karpuz alımının 1.21.015 dolardır. 2010 yılının ilk ayında 30.490 dolarlık bitki tohumu alımı yapılmıştır. Ürdün'ün iklim özellikleri göz önünde bulundurulduğunda ülkemize ihraç edebileceği ürünlerin hem miktar bakımından hemde çeşit bakımından sınırlı olduğu muhakkaktır. Ülkede tarım yapılabilen arazi 4.81.000 hektardır. Bu alan ülke yüzölçümünün sadece % 5.20'lik bir kısmını kapsamaktadır. Sulamalı tarımın sadece Şeria vadisi gibi sınırlı alanlarda yapıldığı ülkede tarımdan elde edilen gelir yağışla tamamen doğru orantılıdır. Buğday, arpa, tütün, domates, salatalık, çeşitli sebzeler, üzüm, turunçgiller ve muz ülkenin en önemli tarım ürünleridir. Üretimin hava koşullarına bağlı olması üretimde dalgalanmaya yol açmaktadır. Yıllara göre farklılık gösteren tarımsal üretim, Ürdün'ün yıllık ihtiyacını karşılamakta yetersiz kalmaktadır.

Ortadoğu Ülkeleri içerisinde bitkisel ürünler ithalatımızda 2009 yılı itibarı ile en fazla ithalat yaptığımız ülkeler sırasıyla; Mısır, İsrail, Irak, Suudi Arabistan, İran, Suriye, Lübnan, BAE, Yemen ve en son sırada Ürdün gelmektedir. Pirinç ithalatımızda Mısırdan 42.015.370 dolarlık ithalat gerçekleştirilmiştir. Yine İsrail'den 11.904.446 dolarlık domates tohumu ithalatı gerçekleştirilmiştir. Iraktan ağırlıklı olarak kırmızı mercimek ithalatı yapılmıştır. Iraktan toplam mercimek ithalatı tutarı

²³⁹ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

3.699.500 dolardır. Suudi Arabistan ve İran'dan ithalatımızda hurma ithalatı ağırlıklı ürün grubunu oluşturmaktadır.

Tablo 42.
Bitkisel Ürünler İhracatı ²⁴⁰

YILLAR	İHRACAT	fasıl 6	fasıl 7	fasıl 8	fasıl 9	fasıl 10	fasıl 11	fasıl 12	fasıl 13	fasıl 14
1969	244.815		16.625	164.648	2.537	4.356	501	55.130	519	499
1970	224.185	1.847	85.170	119.085	12.087	5.996				
1971	308.864	2.826	94.914	144.529	983	1.336	15.853	48.223		200
1972	114.819			89.942	4.144	5.031	5.431	9.747	524	
1973	595.095		255.698	180.134	11.121	1.010	33.793	108.035	5.304	
1974	1.324.670		745.312	447.630	20.133	12.966	24.758	70.271	3.600	
1975	1.741.482		1.302.812	275.933	4.848		116.214	35.435	6.240	
1976	5.172.340	13.200	3.892.186	619.826	1.250	265.161	161.087	213.390	6.240	
1977	4.697.227	24.275	2.837.847	791.595	36.517	8.145	886.211	112.637		
1978	13.114.553	81.945	9.002.880	3.341.401	44.128	16.468	526.550	80.381	20.800	
1979	40.050.839	62.714	25.805.148	9.395.576	59.749	3.375.034	1.069.206	277.762	5.650	
1980	41.838.028	27.624	18.993.979	16.752.561	27.125	4.481.205	1.101.815	356.363	97.356	
1981	67.877.835	99.548	36.110.992	28.750.189	362.610	37.481	849.268	1.584.464	70.783	12.500
1982	68.457.484	33.786.601	28.369.283	700.105	3.733.911	682.325	1.139.934	34.325	11.000	
1983	61.973.450	4.076	30.361.192	30.022.889	377.071	33.209	446.842	640.995	87.176	
1984	57.459.044	3.419	28.109.086	25.329.610	389.557	1.878.603	447.887	1.264.184	36.698	
1985	50.022.698	590	26.725.490	21.625.107	182.330	24.700	552.883	865.045		46.553
1986	41.140.750		23.686.797	16.251.852	42.727	110.680	555.993	279.007		213.694
1987	34.492.633	28.485	21.841.060	10.205.440	103.741	1.471.208	490.616	122.683		229.400
1988	24.078.046	3.845	11.582.849	10.944.701	345.946	198.649	476.508	378.670	61	146.817
1989	23.586.313	3.584	7.888.192	14.117.008	314.607	51.970	1.075.695	95.345	62	39.850
1990	25.623.721	10.928.112	13.593.031	112.262	48.177	846.505	66.295			29.339
1991	55.603.113		17.861.554	7.919.202	169.176	15.298.665	13.351.283	1.003.233		
1992	49.786.202	21.474	12.881.860	4.844.527	332.533	28.064.073	2.185.202	1.453.779	340	2.414
1993	29.598.149		13.174.083	3.778.659	7.075.062	2.915.905	1.312.868	1.329.667		11.905
1994	13.059.740	2.308	3.883.344	4.862.545	2.060.241	158.841	1.640.018	452.443		
1995	11.999.609		2.343.246	1.374.731	35.550	6.346.007	1.820.565	79.510		
1996	16.410.252		12.633.516	2.105.829	136.415	126.200	1.278.935	129.357		
1997	14.742.012	8.694.685	1.675.377	176.880		364.533	1.473.653	2.330.084		26.800
1998	51.319.357		4.312.555	1.709.893	44.600	42.700.573	1.903.372	624.614	23.750	
1999	10.067.923		5.361.710	2.576.732	33.520	32.569	1.792.723	230.944		39.725
2000	9.383.960	45	6.124.079	1.548.562	176.123	75.279	1.074.999	230.648		154.225
2001	13.312.495		8.156.516	3.584.603	260.795	40.710	968.522	178.008	238	123.103
2002	10.902.340	463	5.543.830	2.342.709	331.353	14.110	2.433.400	236.475		
2003	14.787.915		4.964.088	1.923.317	196.549	5.063.362	2.239.776	385.739	1.196	13.888
2004	10.741.620	16.501	3.541.727	2.776.148	335.214	2.520	3.968.317	101.193		
2005	10.599.034		5.482.927	2.526.407	370.165	16.550	1.984.798	218.187		
2006	16.596.245		11.245.857	2.939.798	354.139		1.914.789	141.662		
2007	9.242.674	84	6.397.460	1.426.157	218.998		1.089.391	110.348	236	
2008	14.622.248	40.825	8.535.967	2.953.906	180.733		2.553.291	357.526		
2009	37.315.785	74.789	13.710.538	6.213.367	419.767	4.853.063	8.411.748	3.632.513		
2010	2.512.713	77.000	1.327.963	547.371	23.200		292.923	244.256		
T.ihracat	966.742.277	54.000.865	440.458.740	248.513.366	18.879.432	119.584.998	63.733.913	20.102.278	377.773	1.090.912

²⁴⁰ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

Tablo 42’de Türkiye’nin Ürdün’e bitkisel ürünler ihracatı incelendiğinde; Ürdün’e toplam ihracatımız 966.742.277 dolardır. Bu ülkeye yapılan ihracat ve ithalat oranlarında tüm yıllar boyunca iki ülke bitkisel ürünler dış ticareti devamlı ülkemiz lehine olmuştur. Her iki ülkenin fiziki, beşeri ve ekonomik coğrafi şartları düşünüldüğünde bu durum gayet normaldir. Bitkisel ürünlerde ihracatımız diğer ürün grupları ile karşılaştırıldığında hemen hemen bütün yıllar boyunca tüm ürünlerde ihracatımızın olduğu bölümdür. Bitkisel ürünlerde ihracatımızın en önemli ürünleri fındık, incir, ceviz, badem, kayısı, kuru ve yaş üzüm gibi ürünlerden oluşmaktadır. Ürdün’e ihracatımız; ürün çeşitliliği baz alındığında fasıl 14 ve kısmen de fasıl 13 ürün grupları hariç tutulursa hemen hemen bütün yıllar boyunca diğer bütün fasıllarda olmuştur. Ürdün’e ihracatımızda ilk sırayı fasıl 11 grubu içerisinde ele alınan un nişastalar, malt, inulin, buğday gluteni ürünleri gelmektedir. Bu gruba dahil tüm ürünlerde toplamda 63.733.913 dolar ihracat gerçekleştirilmiştir. İhracatımızda ikinci sırayı 54.000.865 dolarlık bir meblağla ağaç fidanları diğer canlı bitkiler, çiçek ve süs yaprakları ürünlerinde olmuştur. Üçüncü sırada 440.458.740 dolarlık ihracat rakamıyla domates, salatalık, patates, soğan, kurutulmuş çeşitli sebzeler gibi sebze ürünleri yer almaktadır. Sonrasında sırasıyla elma ve turuncgiller başta olmak üzere meyve ihracatı, mercimek ve diğer hububat ihracatı, yem ve bitki tohumları ihracatı gelmektedir. Bu ürünler içerisinde Ürdün’e en az ihraç ettiğimiz bitki özleri, reçine, sakız, zamk gibi ürünlerin yer aldığı fasıl 13 grubudur. Bu grubu kapsayan ürünlerde toplam ihracatımız 377.773 dolardır. Ürdün’e ihracatımızda 1979 yılı öncesi dönemlerinde en yüksek meblağda ihracat rakamının 1978 yılı itibari ile 13.114.553 dolar olduğu görülmektedir. 1979 yılı öncesi ihracatımız düşük rakamsal periyotlarda olmuştur. Bu duruma sebep teşkil eden nedenler ülkemizde tarımsal faaliyetlerin bu dönemde gelişen teknolojiye uzak yöntemlerle yürütülmesidir. Yine ekonomide ithal ikameci politikalar gereği Türk lirasının değerinin yüksek olması ülkemiz ihracatının rekabet gücünü sınırlamıştır. Bu nedenle tarımsal faaliyetlerde üretimi artırıcı makine kullanımı, gübreleme, sulama, kaliteli tohum kullanma gibi faktörlerden Türk çiftçisi faydalanamamıştır. Yine 1974 yılında yapılan Kıbrıs Barış Harekatı sonarsında uygulanan ambargo nedeniyle ülkemiz dış ticaretinde daralma yaşanmıştır.

Ürdün’e ihracatımızın en fazla olduğu yıl 68.457.484 dolarlık bir meblağla 1982 yılı olmuştur. 1982 yılındaki meblağı artıran ürünler ağaç fidanı satışı ve sebze

satışı olmuştur. Bu meblağın tamamına yakını bu iki grup oluşturmaktadır. 1980’li yıllarda Türkiye ve Ortadoğu Arap Ülkeleri arasındaki siyasi ilişkilerin olumlu seyri ekonomik ilişkilerinde canlanmasına sebep olmuştur. 1980 yılından 1990 yılına kadar olan 10 yıllık dönemde Türkiye ve Ürdün arasında ikili ticareti artırma amaçlı birçok antlaşma imzalanmıştır. Hava ulaştırma anlaşması, ticaret anlaşması, ekonomik sınai ve teknik işbirliği anlaşması, çifte vergilendirmenin önlenmesi anlaşması, uluslararası karayolu taşımacılığı anlaşması, Türkiye-Ürdün Ekonomi Sınai ve Teknik İşbirliği Anlaşması gibi antlaşmalar bu dönemde imzalanmıştır. Bu antlaşmalar sonrasında 1980-1990 yılları arası; diğer tüm sektörlerde olduğu gibi bitkisel ürünlerde de Türk ihracatı rekor seviyelere ulaşmıştır. Toplamda 10 yılı kapsayan periyotta yaptığımız ihracat rakamı sonraki yıllarda korunamamış ve giderek rakamsal bazda düşüşler yaşanmıştır. 1982 yılından sonra giderek azalan ihracat rakamlarımızda bu azalışa etki eden ürün grubu buket /süs için yapraklı dallar, çeşitli türde yapraklar, ot vs. ihracındaki düşüşler olmuştur.

Tablo 42’de 1990-2000 yılı bitkisel ürün grubundaki ihracatımızı incelediğimizde ihracatımızın en fazla olduğu yıl 1991 yılı olmuştur.1991 yılında toplam 55.603.113 dolarlık ihracat gerçekleştirilmiştir. 1991 yılı 17.861.554 dolarla sebze ihracatımız ilk sırada yer almaktadır. Sonrasında bakliyat ürünlerindeki ihracatının % 100’e yakın artması ikinci bir faktördür. 1991 yılından sonra ihracatımız hızla düşüş seyrine girmiştir. Bu duruma etki eden faktörler; ABD’nin Irak’a müdahalesi ile Ortadoğu’da oluşan gerginlik Türkiye’yle Ortadoğu Ülkeleri arasında dış ticaretimizde daralmaya sebep olmuştur. Birinci körfez savaşında Ürdün’de kamu oyununda baskısıyla Irak’ın yanında yer alırken Türkiye ABD tarafını tercih etmiş ve bu savaşta İncirlik Üssü aktif olarak kullanılmıştır. 1994 yılında fasıl 6 grubu içinde yer alan ürünlerde 2.308 dolarlık ihracatımızın dışında 1991, 1993, 1995, 1996, 1998 ve 1999 yıllarında Ürdün’e sebze ihracatımız olmamıştır. 1999 yılında ülkemizde yaşanan deprem sonrası dış ticaretimizdeki yaşanan daralma Ürdün’e yaptığımız ihracatın 1999 yılı ve 2000 yıllarında düşük seviyelerde olmasına etki etmiştir.

2001 ve 2009 yıllarını kapsayan dönemde Ürdün'e ihracatımızın istikrarlı bir seyir izlemediğini görmekteyiz. Bu dönemde Ürdün'e ihracatımızın 2009 yılında en yüksek seviyeye ulaşmıştır.

Tablo 43.
2009 Yılı Ürdün'e Bitkisel Ürünler İhracatı (İlk 20 Ürün) ²⁴¹

Ürün Adı	Dolar
Nohut; kabuksuz (kuru) diğer	7641457
Kırmızı mercimek; kabuksuz (kuru) diğer	4992163
Ekmeklik ve kaplıca (kızıl) buğday unu	4874816
Pirinç (orta taneli, diğer, tam değirmenden geçirilmiş)	4839943
Diğer hayvan yemleri	2891652
Elma; Starking elma (taze)	2076449
Adi ve kaplıca (kızıl) buğdayın öğütülmesinden elde edilen küçük parçalar ve kaba un	1319500
Fındık (kabuksuz)	938325
Diğer hububatın kabaca öğütülmesinden elde edilen küçük parçalar	913516
Antep fıstığı	581904
Havuçlar (taze/soğutulmuş)	545631
Portakal (kurutulmuş)	530554
Limon (Citrus limon, Citrus limonum)	508096
Buğday embriyonları	416380
Makarnalık buğdayın (durum buğday) öğütülmesinden elde edilen küçük parçalar ve kaba un	344454
Üzüm; sultani (kurutulmuş)	330437
Kuru soğan	322559
Diğer elmalar	311590
Buğday; kabuğu/kavuzu çıkarılmış, dilimlenmiş/iri parçalar halinde	306298
Hububat sap ve kapçıları (işlenmemiş) (kıyılmış, toz haline getirilmiş)	282340

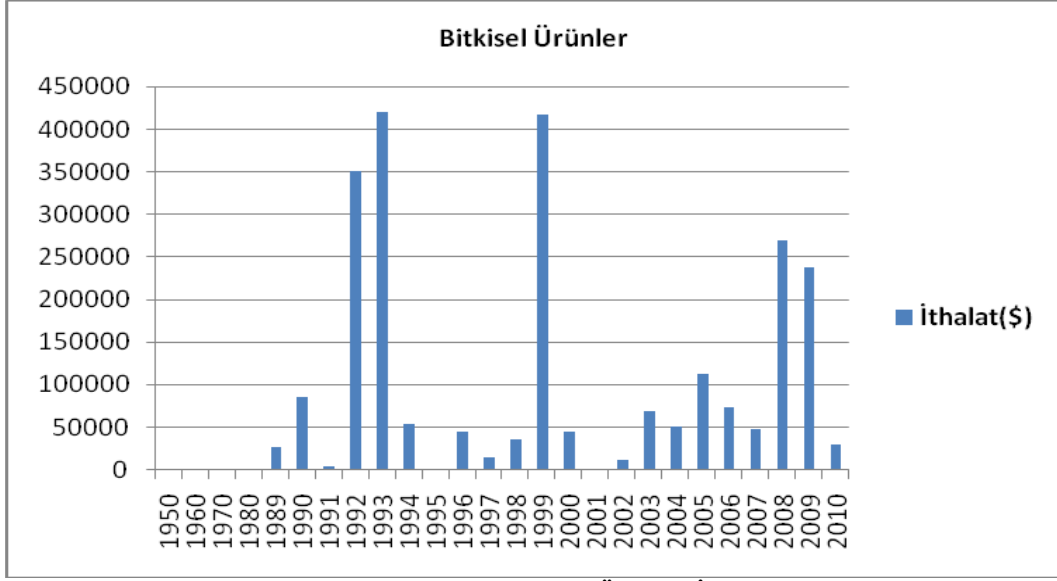
1999 yılı ve sonrası en fazla ihraç ettiğimiz ürün grubu fasıl 7 grubu içerisinde yer alan ürünler olmuştur. Bu ürünler sırasıyla; kırmızı mercimek, ekmeklik ve kaplıca kızıl buğday unu, pirinç, hayvan yemleri, starring elma, adi ve kaplıca kızıl buğdayın öğütülmesinden elde edilen küçük parçalar ve kaba un, fındık, antep fıstığı, havuçlar, portakal, limon, buğday embriyonları, sultani kurutulmuş üzüm, kuru soğan, kabuğu/kavuzu çıkarılmış buğday, toz haline getirilmiş hububat, kayısı, kurutulmuş çam fıstığı içi, irmikler, golden taze elma, kekik, sumak, yonca unu ve pelletleri, incirler, susam tohumu, aşılı/köklendirilmiş asma, hıyar tohumu, fasulye kestane, kekik, barbunya, keçiyoynuzu, domates tohumu, yeşil, mercimek, sumak, arpacık soğanı, meyan kökü, malta eriği, kavun tohumu, kayısı, şeftali, erik çekirdekleri, çekirdek içleri ve kurutulmuş domates gibi ürünlerden oluşmaktadır.

²⁴¹ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

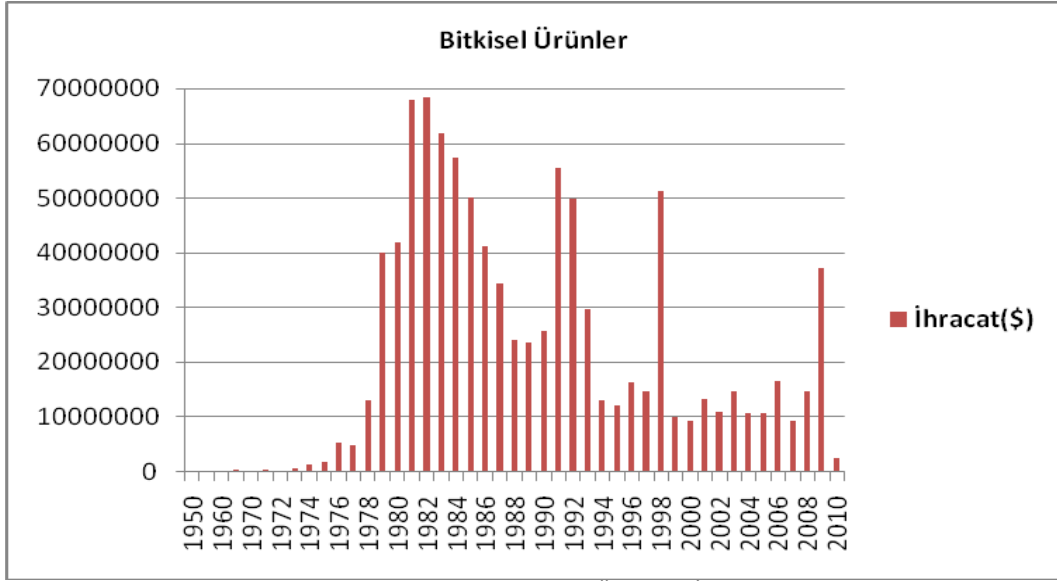
2010 yılının ilk ayında Ürdün'e toplamda 2.512.713 dolarlık ihracat gerçekleştirilmiştir. Ürün dağılımı incelendiğinde; 77.000 dolarlık ağaç fidesi satışı, 1.327.963 dolarlık sebze satışı, 547.371 dolarlık meyve kabuklu meyve satışı, 23.200 dolarlık çay ve baharat satışı, 292.923 dolarlık nişasta un satışı, 244.256 dolarlık meyve ve sebze tohumu satışı gerçekleştirilmiştir.

Ortadoğu Ülkeleri içerisinde bitkisel ürünler ihracatımızda en fazla ihracat yaptığımız ülkeler 2009 yılı itibarı ile sırasıyla; Irak, Suriye, Suudi Arabistan, Mısır, İsrail, İran, Ürdün, B.A.E., Filistin gelmektedir. Irak , B.A.E., Filistin ve İsrail'den buğday unu Suriye'den mısır , Suudi Arabistan'dan Limon, Mısır'dan kırmızı mercimek, İran'dan badem ithalatı en fazla ithal ettiğimiz ürün gruplarını oluşturmaktadır.

Bu bölümü oluşturan ürünlerde toplam ithalatımız 2.406.007 dolar, ihracatımız ise 966.742.277 dolardır. Dış ticaret fazlamız 964.433.6270 dolardır.

Şekil.14. Bitkisel Ürünler İthalatı

Şekil.15. Bitkisel Ürünler İhracatı

3.3. Hayvansal ve Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar

Bu bölümde; hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, bitkisel mumlar v.b. ürünler yer almaktadır.²⁴²

Tablo 44.
Hayvansal ve Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlarda Ürünlerden İthalatı²⁴³

YILLAR	İTHALAT	fasıll 15
1989	5.539.660	5.539.660
1990	4.896.853	4.896.853
1991	7.249	7.249
1992	459.054	459.054
1997	311.325	311.325
1998	232	232
2006	20.326	20.326
Top.İthalat	11.234.699	11.234.699

Tablo 44'te Türkiye'nin Ürdün'den hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar ithalatı incelendiğinde; Ürdün'den ilk ithalatımız 1989 yılında gerçekleşmiştir. 1989 yılında 5.539.660 dolarlık işlenmemiş soya yağı, ayçiçeği yağı, aspir tohumu yağı alımı gerçekleştirilmiştir. Ürdün'den bütün yılları kapsayan toplam ithalatımızın 11.234.699 dolar olduğu düşünülürse 1989 yılındaki ithalat oranının toplam ithalatımızın % 50 oranında bir bölümünü oluşturduğu görülecektir. 1989 yılı Ürdün'den en yüksek meblağda ithalatın gerçekleştirildiği yıl olmuştur. Daha sonraki yıllarda ithalat oranlarımız düşüş seyrine girmiştir. 1990 yılında 4.896.853 dolarlık ayçiçeği yağı, aspir tohumu yağı alımı gerçekleştirilmiştir. 1989 ve 1990 yılı ithalatları; neredeyse tüm ithalatın toplamının gerçekleştiği yıllardır. 1990 yılı sonrasındaki ithalat oranlarımız son derece düşük meblağlı rakamlardır. 1991 yılında 7.249 dolarlık, 1992 yılında 459.054 dolarlık, 1997 yılında 311.325 dolarlık, 1998 yılında 232 dolarlık, 2006 yılında 20.326 dolarlık ithalat gerçekleştirilmiştir.

Bu yılların haricindeki diğer yıllarda herhangi bir ürün alımı söz konusu değildir. Ürdün'den en düşük oranlı ithalat 1998 yılında olmuştur.

Ürdün'den ithal ürünlerimiz ayçiçeği yağı, aspir tohumu yağı, çin ağacı yağı veya tung yağı ve fraksiyonları olmuştur. Ürdün'den ithalat değerlerimizin bu seviyede

²⁴² **Fasıl 15:** Hayvansal ve bitkisel yağlar ve Bunların Müstahzarları.

²⁴³ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

düşük olması ülkenin coğrafi şartları ile doğrudan ilişkilidir. Neticede bitkisel ürünlerin işlenerek bitkisel yağların üretilmesi için bu tür bitkilerin o ülkede yoğun bir şekilde üretiminin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Ürdün'ün iklim özellikleri düşünüldüğünde bu durum son derece zordur. Ürdün'de yapılan üretimin iç talebi karşılayamaması bu ülkeyi hayvansal ve bitkisel yağlarla ilgili açığını ithalat yoluyla karşılama sevk etmekte buda ülkeyi bu ürün grubunda açık bir pazar durumuna getirmektedir. 2006 yılı sonrası bu ürün grubunda Ürdün'den ithalatımız tamamen durmuştur.

Ortadoğu Ülkeleri içerisinde hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar ithalatımızda 2009 yılı toplamında en fazla ithalat yaptığımız ülkeler sırasıyla; Suriye, İsrail, Katar, Mısır, İran ve Irak gelmektedir. Suriye'den Pamuk tohumu yağı, İsrail'den Soya yağı fraksiyonları, Katar'dan mısır yağı ve fraksiyonları, Mısır'dan Ayçiçeği tohumu yağı, İran ve Irak'tan Diğer sıvı yağ karışım ve müstahzarları en fazla ithal edilen ürün gruplarını oluşturmaktadır.

Tablo 45.
Hayvansal ve Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlarda Ürünler İhracatı²⁴⁴

YILLAR	İHRACAT	fasıl 15	Yıllar	İHRACAT	fasıl 15
1970	81.000	81.000	1991	10.622.832	10.622.832
1971			1992	1.802.447	1.802.447
1972			1993	107.651	107.651
1973	13.244	13.244	1994	111.238	111.238
1974	25.378	25.378	1995	110.645	110.645
1975			1996	225.587	225.587
1976	304.150	304.150	1997	519.980	519.980
1977	218.692	218.692	1998	3.162.309	3.162.309
1978	206.322	206.322	1999	51.001	51.001
1979	293.904	293.904	2000	175.027	175.027
1980			2001	575.377	575.377
1981	28.145	28.145	2002	46.295	46.295
1982	261.997	261.997	2003	296.937	296.937
1983	148.190	148.190	2004	376.902	376.902
1984	1.189.686	1.189.686	2005	1.090.317	1.090.317
1985	1.227.629	1.227.629	2006	1.111.420	1.111.420
1986	696.602	696.602	2007	1.709.487	1.709.487
1987	257.148	257.148	2008	3.400.906	3.400.906
1988	817.777	817.777	2009	3.650.121	3.650.121
1989	249.949	249.949	2010	301.347	301.347
1990	385.047	385.047	Top.ihracat	35.852.686	

²⁴⁴ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

Tablo 45'te Türkiye'nin Ürdün'e hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlarda ürünler ihracatı incelendiğinde; Ürdün'e ilk ihracatımız 1970 yılında gerçekleşmiştir. 1970 yılında 81.000 dolar ihracat gerçekleştirilmiştir. 2010 yılına kadar olan dönemde 1971, 1972, 1975 ve 1980 yılı haricindeki diğer bütün yıllarda ihracat gerçekleştirilmiştir. 1991 yılı Ürdün'e gerçekleştirilen en yüksek değerli ihracat olmuştur. 1991 yılında toplamda 10.622.832 dolarlık ihracat gerçekleştirilmiştir. 1970-1990 yıllarını kapsayan dönemde sadece 1984 ve 1985 yılları toplamında bir milyon doların üzerinde bir meblağda satış gerçekleştirilmiştir. Diğer yıllar içerisinde satış değerleri genelde düşük oranlı olmuştur. En düşük oranlı satışımız Arap-İsrail savaşının olumsuz etkisiyle 1973 yılında gerçekleştirilmiştir. 1991-2009 yıllarını kapsayan dönemde 2005 yılı ve sonrasında ülkemiz ihracatının düzenli bir artış sergilediği görülmektedir. 2010 yılının ilk ayında Ürdün'e ihracatımız 3.01.347 dolarlık bir meblağ olmuştur.

Tablo 46.
Hayvansal ve Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlarda Ürdün'e 2009 Yılı Toplam İhracatı²⁴⁵

Ürün Adı	Dolar
Margarin (sıvı margarin hariç) diğer	1320274
Ayçiçeği tohumu yağı; (ham olmayan); diğer amaçlarla kullanılanlar	699882
Ayçiçeği tohumu yağı (serbest yağ asitleri<% 50, ambalajlı>1 kg)	669357
Ayçiçeği tohumu yağı (ambalajlı, <= 1 kg)	596763
Zeytinyağı; saf diğer (ağırlık;1-2 kg.'a kadar, ambalajlı)	226890
Diğer sıvı yağ karışım ve müstahzarları	94076
Zeytinyağı; saf diğer (Diğerleri)	36750
Teknik ve sınai amaçlı diğ. yağlar; serbest yağ asitleri>=% 50 (ambalajlı>1 kg)	5100
Hidrojene Hint yağı	1028

Tablo 46'da Ürdün'e ihraç ürünlerimizi incelediğimizde sırasıyla zeytinyağı ve diğer bitkisel yağlar (ayçiçeği yağı mısır yağı soya yağı) gelmektedir. Bu ürünlere sırasıyla; margarin, ayçiçeği tohumu yağı, farklı amaçlarla kullanılan ayçiçeği tohumu yağı, saf zeytinyağı , diğer sıvı yağ karışım ve müstahzarları , teknik ve sınai amaçlı diğer yağlar, serbest yağ asitleri, hidrojene ve hint yağı gelmektedir.

²⁴⁵ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

Türkiye'nin hayvansal ve bitkisel ürünler ihracatına gereken önemi vermediği ve uzun bir süre yağ sanayisinde ürün çeşidine gidilmediği, likide yağlarımızın Ortadoğu pazarında gerektiği yeri almadığı görülecektir.

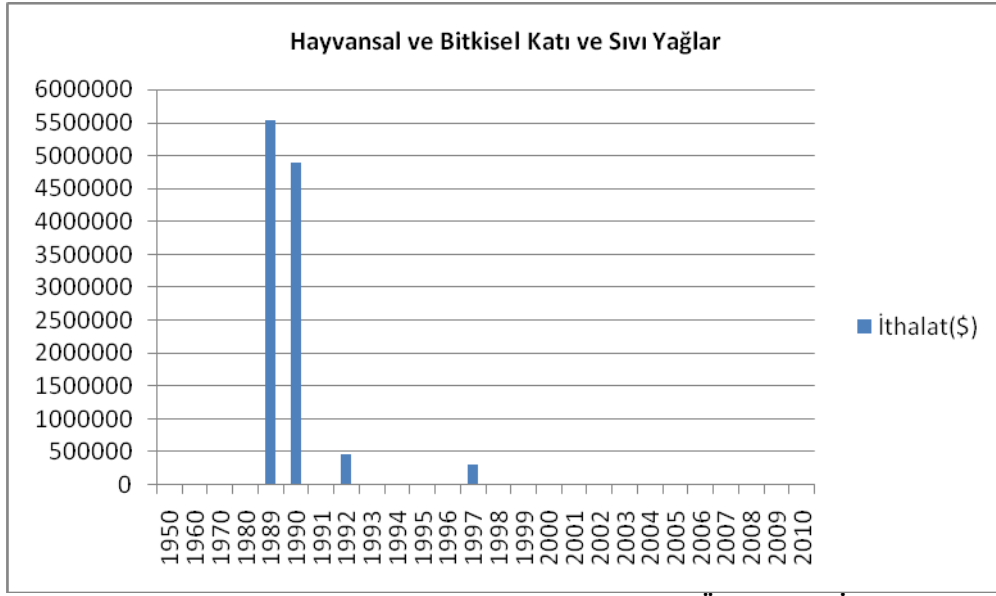
1990'lardan sonra tarımda gelişen sulama koşulları başta mısır olmak üzere, ayçiçeği ve soya gibi bitkisel ürünlerin ekim alanını genişletmiş bu da ihtiyaç fazlasını doğurmuştur. Bu paralelde artan yağ ihracatı en hızlı artışını 1997-1998 yılında gerçekleştirmiştir.

1997 yılında 7.2 milyon dolar olan ihracatımız, 1998 yılında yaklaşık iki kat artarak 12.3 milyon dolar seviyesine çıkmıştır.

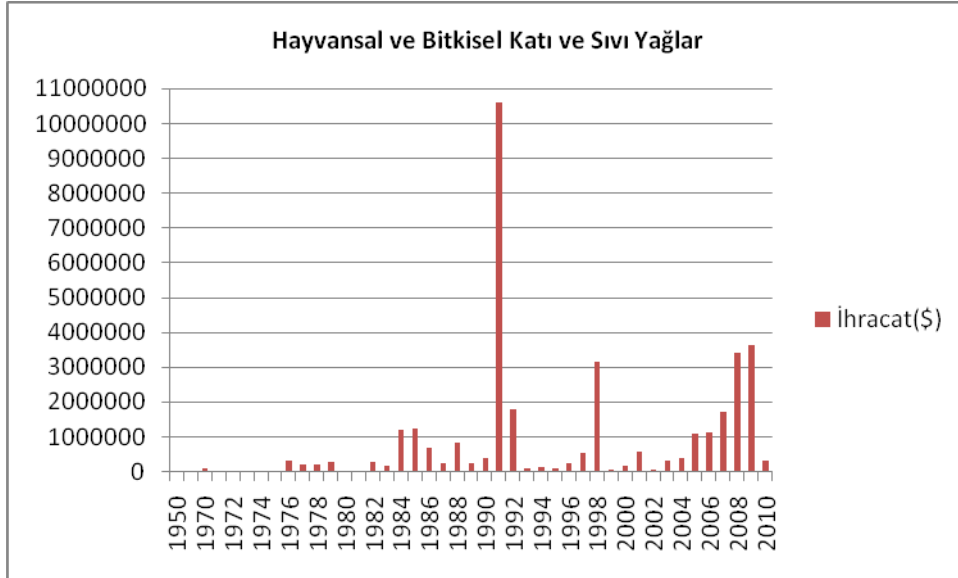
Türk beslenme biçiminin daha çok katı yağlar margarin ve tereyağı üzerine kurulması sebebiyle Türkiye'de sıvı yağ tüketimi de yeni sayılabilecek bir alışkanlıktır. Her ne kadar geniş bir kesiminin Akdeniz iklimi kuşağı içinde yer alması nedeniyle zeytinyağı tüketimi fazla olması gerekirken zeytinyağı tüketimi maalesef uzun bir süre yurdun geneline yayılamamıştır.

Ortadoğu Ülkeleri içerisinde hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar ihracatımızda 2009 yılı toplamında en fazla ihracat yaptığımız ülkeler sırasıyla; Irak, Suriye, İsrail, Suudi Arabistan, İran, Lübnan, B.A.E, Ürdün, Bahreyn, Kuveyt ve Katar gelmektedir. Ayçiçeği yağ alımında Irak en fazla ihracat yaptığımız ülkedir. Suriye ise Margarin yağı ve Ayçiçeği yağ alımı, Suudi Arabistan ise Zeytin yağı alımı ön plana çıkan ürün grubudur.

Bu bölümdeki toplam ithalatımız 11.234.699 dolar, ihracatımız ise 35.852.686 dolardır. Dış ticaret fazlamız 24.617.987 dolardır.

Şekil.16. Hayvansal ve Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlarda Ürünlerden İthalatı

Şekil.17. Hayvansal ve Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlarda Ürünlerden İhracatı

3.4. Gıda Sanayi Müstahzarları

Bu bölümü oluşturan ürünler; et, balık, kabuklu hayvan, yumuşakça, şeker ve şeker mamulleri, un, nişasta, süt teşkil eden mamuller, sebze, meyve, bitki parçaları, meşrubat, alkollü içecekler, yemler, tütün ve tütün ürünleridir.²⁴⁶

Tablo 47.
Gıda Sanayi Müstahzarları İthalatı²⁴⁷

YILLAR	İTHALAT	fasıl 17	fasıl 18	fasıl 19	fasıl 20	fasıl 21	fasıl 22	fasıl 23	fasıl 24
1991	1206166							1.206.166	
1997	19103			19.103					
1998	6175	546	2.418	3.131		80			
1999	33249		10.200	13.581	9.468				
2000	38689	38.689							
2001	14809	14.809							
2002	27.341	18.818			8.523				
2003	245961					245.961			
2004	211691					193.375		18.316	
2005	196226				25.701	170.525			
2006	107353		6.823			100.530			
2007	237809				2.865	234.718	226		
2008	78082	100	280			77.396	306		
2009	449								449
Top.ihracat	2.423.103	72962	19721	35815	46557	1022585	532	1224482	449

Tablo 47’de Türkiye’nin Ürdün’den gıda sanayi müstahzarları ithalatı incelendiğinde; ilk ithalat 1991 yılında olmuştur. 1991 yılında soya fasulyesi yağı üretiminden arta kalan küspe ve diğer kaba hayvan yemi alımı karşılığında 1.206.166 dolar ödenmiştir. 1991 yılından sonra Ürdün’den 1992, 1993, 1994, 1995 ve 1996 yıllarında hiç alım yapılmamıştır. Ürdün’den ithalatımızı ürün itibarı ile değerlendirdiğimizde fasıl 16 grubu içerisinde ele alınan hayvan eti alımı, balık alımı, kabuklu hayvanlar ve diğer su omurgasızlarının alımı günümüze kadar gerçekleşmemiştir. Ürdün’ün sadece kıvılcık denize 19 km’lik bir kıyısının olması yine ülkenin denizcilik sektöründe gelişmiş bir alt yapısının olmaması gibi sebeplerle deniz

²⁴⁶ **Fasıl 17:**Şeker ve şeker mamulleri.

Fasıl 18:Kakao ve kakao müstahzarları.

Fasıl 19:Esasını hububat, un, nişasta, süt teşkil eden müstahzarlar.

Fasıl 20:Sebze, meyva, bitki parçaları, sert kabuklu yemiş konserveleri.

Fasıl 21:Yenilen çeşitli gıda müstahzarları.

Fasıl 22:Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke.

Fasıl 23:Gıda sanayii kalıntı ve döküntüleri, hazır hayvan gıdaları.

Fasıl 24:Tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddeler.

²⁴⁷ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

balıkçılığı gelişmemiştir. Bu durum ülkeyi balık ve balık mamulleri bakımından ithalatçı bir ülke konumuna getirmektedir. Ürdün gıda ürünlerinde % 80'e varan oranda dışa bağımlı olması sebebiyle genel olarak gıda sanayi ürünlerinde açık bir pazardır. Bu sebeple Ürdün'ün ülkemize yaptığı ihracat yapısı incelendiğinde hem ihracat miktarının çok düşük seviyelerde olduğu hemde ihraç ürünlerinde çeşitliliğin az olduğu yukarıdaki tablodan da görülecektir. Ürdün'den ithalat ürünlerimiz genel olarak kakao içermeyen şeker mamulleri, bisküvi, kek, bitki ve meyve parçaları ve pastacılık ürünlerinden oluşmaktadır. 1997 yılında beş yıl aradan sonra yeniden başlayan ithalatımızı ürün bazında değerlendirdiğimizde 1997 yılında Ürdün'den un nişasta ve pasta ürünleri alınmıştır. Bu alım karşılığında ülkeye 19.103 dolar ödeme yapılmıştır. 1998 yılında ürün çeşitliliği artmasına rağmen ithalat miktarı bir önceki yıla oranla düşmüştür. Pasta ürünleri, şekerlemeler ve nişasta alımı karşılığında ülkeye toplamda 6.175 dolar ödeme yapılmıştır. 1999 yılında 33.249 dolarlık ithalat yapılmıştır. 2000 yılında ürün çeşitliliği azalmasına rağmen ithalat miktarı düşmemiştir. Toplamda 38.689 dolarlık ithalat gerçekleştirilmiştir.

Tablo 48.
Gıda Sanayi Müstahzarları 2009 Yılı Toplam İthalatımız ²⁴⁸

Ürün Adı	Dolar
Çeşitli sigaralar	449

2000'li yıllardaki ithalat oranları içinde en fazla ithalatın yapıldığı yıl 245.961 dolarlık ithalat miktarı ile 2003 yılı olmuştur. 2004 yılı ithal edilen ürünler sırasıyla; kahve hülasa, esans ve konsantreleri, diğer gıda müstahzarları, zeytin küspesi, diğer zeytinyağı artıkları olmuştur. Ürdün'den en düşük ithalat miktarımız 449 dolarla 2009 yılı olmuştur. 2009 yılı ithalatı tek fasılda yapılmıştır. Bu yıl sadece sigara alımı yapılmıştır. 2010 yılının ilk ayında bu ülkeden herhangi bir ithalat gerçekleşmemiştir.

Ortadoğu Ülkeleri içerisinde gıda sanayi müstahzarları ithalatımızda 2009 yılı toplamında en fazla ithalat yaptığımız ülkeler sırasıyla; İsrail, Mısır, Suriye, İran, Suudi Arabistan, Irak, B.A.E., Kuveyt gelmektedir.

²⁴⁸ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

Tablo 49.
Gıda Sanayi Müstahzarları İhracatı ²⁴⁹

YILLAR	İHRACAT	fasıl 17	fasıl 18	fasıl 19	fasıl 20	fasıl 21	fasıl 22	fasıl 23	fasıl 24
1970	15.484				9.524			5.960	
1971	25.683				23.183	400	829	1.271	
1972	4.830				4.830				
1973	8.750				6.248			2.502	
1974	22.932	3.600		6.700	12.632				
1975	310.700				310.631	69			
1976	129.333			27.487	94.511				
1977	94.231		786	50.637	42.808				
1978	237.398	42.273		50.864	144.261				
1979	501.061	85.541		27.356	384.587		3.577		
1980	602.280	109.541		7.250	481.913		3.576		
1981	748.238	98.261		303.645	312.400	33.932			
1982	1.120.103	108.800		233.085	646.558	75.869	55.791		
1983	997.652	63.861		219.545	506.874	14.418	122.780	70.174	
1984	1.825.118	122.250	37.437	616.507	447.423	2.118	81.283	518.100	
1985	2.423.082	222.474	142.402	425.502	822.333	19.111	23.460	767.800	
1986	4.906.172	279.879	168.351	1.307.814	348.893	10.035	2.791.200		
1987	2.537.390	551.503	231.840	1.443.830	308.967	1.250			
1988	2.354.332	437.934	220.648	1.332.953	310.472	52.325			
1989	1.123.173	223.954	19.633	538.157	201.671	137.198	2.560		
1990	2.521.456	368.338	24.667	522.634	1.524.894	26.008	54.915		
1991	10.548.584	947.622	275.536	2.578.311	4.491.980	790.946	1.426.720	37.469	
1992	7.024.198	530.604	396.146	523.162	3.128.659	2.444.667	360		
1993	1.572.508	212.206	54.174	336.771	157.256	812.101			
1994	2.014.675	321.654	304.079	715.638	126.216	547.088			
1995	2.861.485	498.232	607.835	882.552	65.537	806.339	468	522	
1996	4.658.692	807.434	924.334	1.672.858	169.305	1.036.251		48.000	510
1997	6.037.043	1.179.055	1.591.280	2.233.129	277.657	90.661		48.000	617.261
1998	8.773.329	991.657	1.135.272	3.336.363	334.167	206.866	11.630	58.436	2.698.938
1999	10.383.315	946.676	1.572.905	3.040.826	1.299.038	35.287	18.786	130.500	3.339.297
2000	8.100.577	1.639.879	997.151	2.484.912	363.221	192.844	237.007	13.530	2.172.033
2001	8.390.479	1.840.032	1.489.262	2.915.588	349.124	119.374	4.332	17.423	1.655.344
2002	6.978.393	981.671	1.980.607	3.259.525	483.219	218.435	20.232	33.557	1.147
2003	10.124.287	1.295.046	2.025.354	2.516.516	413.794	366.138	844.432	695	2.662.312
2004	8.465.048	1.185.003	2.850.727	3.189.317	681.970	535.938	14.558		7.535
2005	14.685.758	2.099.701	3.593.885	3.051.064	1.603.483	790.694	69.538	20.725	3.456.668
2006	21.834.090	2.634.338	4.369.394	5.164.866	2.144.662	1.152.243	89.408	10.566	6.268.613
2007	17.772.158	1.681.302	2.876.793	4.568.696	1.185.522	745.149	124.422	33.238	6.557.036
2008	25.041.652	2.298.820	3.022.794	6.730.815	1.155.744	956.406	116.487	3.457	10.757.129
2009	41.097.956	3.819.787	5.018.825	10.145.354	1.402.837	2.120.482	104.477	1.380	18.484.814
2010	1.972.100	457.780	219.384	912.736	199.474	171.388	11.338		
Top.ihracat	240.233.782	29.083.108	36.150.715	67.288.141	26.474.111	14.511.561	6.233.337	1.813.572	58.678.637

Tablo 38’de Türkiye’nin Ürdün’e gıda sanayi müstahzarları ihracatı incelendiğinde; 1970 yılında 15.484 dolarlık ihracat gerçekleştirilmiştir. Bu grubu oluşturan fasıllarda ihracat ve ithalat rakamlarında aradaki denge farkının bütün fasıl gruplarında devamlı Türkiye’nin lehine olduğunu görmekteyiz.

²⁴⁹ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

Ürdün'e 1970-1980 yılları arası dönemde ihracat oranlarımızın 8.750 dolarla 602.280 dolar arasında seyrettiğini görmekteyiz. Bu dönemde ihracatımızın en az olduğu yıl Arap-İsrail savaşı nedeniyle 1973 yılı olmuştur. 1973 yılında 2.502 dolarlık kaba hayvan yemi ve 6.248 dolarlık sert kabuklu meyve (findık, ceviz, fıstık) ihracatı gerçekleştirilmiştir. 1970-1980 yıllarını kapsayan dönemde ihraç ürünlerimizde çeşitliliğin az olduğu görülmektedir. Bu dönemde sebze, meyveler, sert kabuklu meyveler, nişasta, pastacılık ürünleri grubunu kapsayan bölümlerde ihracat gerçekleştirilmiştir. 1980 öncesi dönemde başta sanayi gibi ekonomik faaliyetlerde ithal ikameci modelin benimsenmiş olması uluslararası ticarete gıda sanayinin rekabet imkanlarını sınırlamıştır. Bu dönemde üretilen ürünler iç talebi karşılama amaçlı üretilmiştir.

1980-1990 yılları arası ihracat rakamları incelendiğinde 1982 yılında ihracatımızın bir milyon dolar seviyesini geçtiğini görmekteyiz. Bu dönemi kapsayan yıllarda ihraç ürünlerimizde çeşitliliğin 1970 öncesi yıllara nispeten arttığını görmekteyiz. Aynı yıllarda en fazla ihracat yaptığımız yıl 1986 yılı olmuştur. Toplamda 4.906.172 dolarlık şeker ve şeker mamulleri satışı, kakaolu çikolata satışı, ekmek ve pastacılık ürünleri satışı, sert kabuklu meyve satışı ve meşrubat satışı yapılmıştır.

1990-2000 yılları arası dönemde ihracatımızın en fazla olduğu yıl 10.548.584 dolarlık meblağla 1991 yılı olmuştur. 1996 yılında Ürdün'e fasıl 16 grubunu kapsayan balık ürünleri grubu hariç diğer bütün ürün gruplarında satışı gerçekleştirilmiştir. Bu yönüyle 1996 yılı ve sonrası dönem 1997 ve 2004 yılı hariç bütün ürün gruplarında satışın gerçekleştiği yani çeşitliliğin arttığı yıllar olmuştur. Türkiye'nin Ürdün'e ihracatı 2001 yılında 8.390.479 dolar olmuş, 2002 yılında bu rakam 6.978.393 dolar seviyesine inmiştir. Bu düşüşün en önemli nedeni dönemin ekonomik krizleriyle küçülen Türk ekonomisi ve zarar eden Türk üreticisidir. Ürdün'e ihracatımız 2008 yılından bir önceki yıla oranla %15 artmıştır. 2009 yılında ise bu artış oranı % 100'e yakın bir oranda olmuştur. Genel olarak kuru baklagiller, şekerleme, çikolata, bisküvi, tütün en fazla ihraç edilen ürünler olmuştur. Özellikle 2005 yılı ve sonrasındaki yıllarda tütün ve tütün mamulleri satışı büyük miktarlarda olmuştur.

İhracatımızın yapısı incelendiğinde, ürün yelpazesinin geniş olduğu ancak değerlerin ve yükselmelerin sınırlı olduğu dikkati çekmektedir. Ürdün’de gıda sektöründe yatırım yapan firmalarımız Pınar, Eti ve Ülker’dir. 2010 yılının ilk ayında Ürdün’e 1.972.100 dolarlık ihracat gerçekleştirilmiştir. 2009 yılı Ürdün’e en fazla ihracat yaptığımız yıl olmuştur. Bu durumu oluşturan nedenlere bakıldığında Ürdün hükümeti global kriz sebebiyle yıl içerisinde düşük gelirli kesimlerin yaşam koşullarının daha da kötüleşmemesine yönelik tedbirlere başvurmuştur. Bu tedbirlerden bir tanesi de bazı gıdaların ithalatında vergi muafiyetine öncelik vermiştir. Ortadoğu Ülkeleri içerisinde gıda sanayi müstahzarları ihracatımızda 2009 yılı toplamında en fazla ihracat yaptığımız ülkeler sırasıyla; Irak İran, Suriye, Suudi Arabistan, Ürdün, Lübnan, Yemen, B.A.E., Kuveyt, İsrail, Umman, Filistin gelmektedir.

Tablo 50.

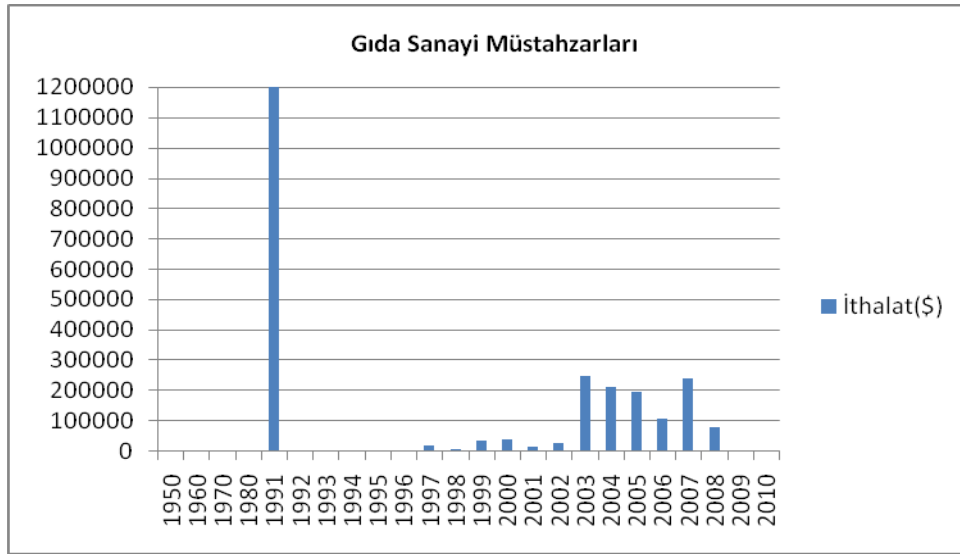
Gıda Sanayi Ürünleri 2009 Yılı İhracatı (İlk 20 Ürün) ²⁵⁰

Ürün Adı	Dolar
Diğer tütünler; sigaralık	18484814
Jöleli şekerler	2399027
Bisküviler	2061366
Bulgur	1618406
Çikolata (diğerleri)	1590466
Şekerci mamulleri; kakaolu şekerci mamul.ve şeker yerine kullanılan maddelerd.	1388438
Kek	1266663
Çift katlı doldurulmuş bisküviler	990812
Tatlı bisküviler (gofretler çikolata/kakao içeren, ambalajlı=<85 gr)	816500
Diğer şekerlilik mamulleri; sakızlı, jöleli	801448
Gıda mamulleri (kabartılmış/kavrulmuş mısırdan elde edilen, diğer)	773496
Ekmekçi mayası; kuru (canlı)	727705
Makarna; pişirilmemiş, sade olanlar (doldurulmamış)	682194
Ekmeğe sürülerek yenilen kakaolu ürünler	647286
Leblebi; ambalaj >1 kg	610502
Makarna; diğer	499483
Tarifenin başka yerinde bulunmayan diğer gıda müstahzarları	497175
Diğer tatlı bisküviler	484011
Gofret ve waffle (çikolata/kakao içeren, ambalajlı=<85 gr)	475921
Diğer çikolata ve çikolata mamulleri (doldurulmuş)	337703

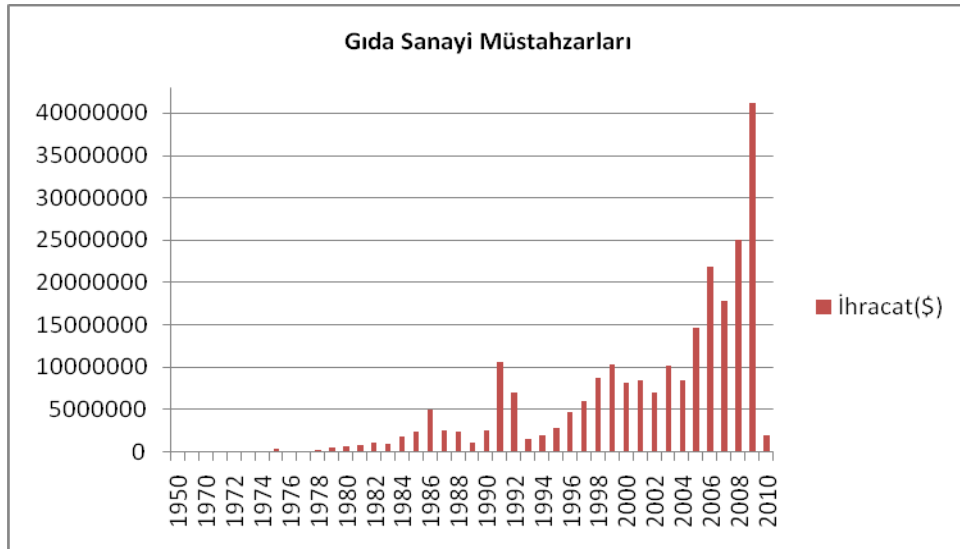
2009 yılı ihracatımızı artıran en önemli etken 18.484.818 dolarlık tütün ve tütün mamulleri satışı olmuştur. 2009 yılı ihracatımıza konu olan ürünlerin genelini incelediğimizde; sigaralık tütünler, jöleli şekerler, bisküviler, bulgur, şekerci mamulleri; kakaolu şekerci mamul ve şeker yerine kullanılan maddeler, çift katlı

²⁵⁰ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

doldurulmuş bisküviler, kek, tatlı bisküviler, kabartılmış/ kavrulmuş mısırdan gıda mamulleri, kuru ekmekçi mayası, makarna, ekmeğe sürülerek yenilen kakaolu ürünler, ambalajlı leblebi, gofret ve waffle, meşrubat yapımında kullanılan kakaolu müstahzarlar, kakao içeren dondurma ve yenilen diğer buzlar, katı süt yağı gibi ürünler gelmektedir. Bu bölümdeki toplam ithalatımız 2.423.103 dolar, ihracatımız ise 240.233.782 dolardır. Dış ticaret fazlamız 237.810.679 dolardır.

Şekil.18. Gıda Sanayi Müstahzarları İthalatı

Şekil.19. Gıda Sanayi Müstahzarları İhracatı

3.5. Mineral Maddeler

Bu bölümü oluşturan ürünler; kükürt, tuz, taş, toprak, alçılar, mineral yağlar ve mamulleri, kalsiyum, alüminyum kalsiyum fosfat, fosfatlı tebeşir çimento, metal cevherleri ve külden maddelerdir.²⁵¹

Tablo 51.
Ürdün'den Mineral Maddeler İthalatı²⁵²

YILLAR	İTHALAT	fasıl 25	fasıl 26	fasıl 27
1969	1.411.961	1.381.215		
1970	762.736	762.736		
1971	1.456.045	1.456.045		
1972	663.694	663.694		
1973	1.922.686	1.922.686		
1974	2.504.789	2.504.789		
1975	9.241.947	9.241.947		
1976	10.053.102	10.053.102		
1977	6.393.518	6.393.518		
1978	9.113.592	9.113.592		
1979	3.273.445	3.273.445		
1980	18.943.962	18.943.962		
1981	25.834.140	25.834.140		
1982	7.080.536	7.080.536		
1983	10.893.365	10.893.365		
1984	4.471.491	4.471.491		
1985	8.778.554	8.778.554		
1986	5.612.317	5.612.317		
1987	15.423.118	15.423.118		
1988	23.516.610	23.516.610		
1989	24.198.371	24.198.371		
1990	22.227.279	22.198.483	6.975	21.821
1991	17.557.783	17.557.783		
1992	16.548.286	16.548.286		
1993	18.858.900	13.646.787		5.212.113
1994	9.589.021	9.589.021		
1995	6.081.187	6.081.187		
1996	3.024.018	3.024.018		
1997	14.340.149	14.340.149		
1998	1.915.176	1.690.731	224.445	
1999	10.479.804	9.858.429	621.375	
2000	11.321.272	11.255.792		65.480
2001	11.959.050	11.959.050		
2002	15.368.736	15.368.736		
2003	11.912.234	8.673.124		3.239.110
2004	7.346.754	7.258.305	88.449	
2005	19.613.345	19.434.695	178.650	

²⁵¹ **Fasıl 25:**Tuz, kükürt, toprak ve taşlar, alçılar ve çimento.

Fasıl 26:Metal cevherleri, cüruf ve kül.

Fasıl 27:Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar.

²⁵² <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

Tablo 51'nin devamı

2006	2.103.194	1.854.893	248.301	
2007	278.625		278.625	
2008	28.340		28.340	
2009	87.937	194	85.944	1.799
2010	51.266		51.266	
Top.İthalat	392.242.335	134.035.111	1.805.395	8.518.502

Ürdün'ün en önemli maden kaynakları; Fosfat ve potas madenleridir. Bu bakımdan ülke dünyada altıncı sırada yer almaktadır. Yine mermer, silis, demir, bakır, alçı taşı, tuz madenleri de ülkede yer almaktadır. Ürdün topraklarının % 60'ında fosfat yatakları bulunmaktadır. Tespit edilen fosfat yataklarının 2,000 milyon tondan fazla olduğu tahmin edilmektedir. Ürdün; Fas ve ABD'den sonra dünyadaki üçüncü büyük fosfat ihracatçısı durumundadır. Fosfat üretiminde ise; Ürdün ABD, BDT, Fas ve Çin'den sonra gelmektedir. Dünyada ham gübreden çok işlenmiş gübreye olan talep sonucu Ürdün'de fosfat işleme imkanlarının geliştirilmesine çalışılmaktadır. Ülkede Potas ise; Ölü Deniz'de maden tozları ile birlikte suya karışmış olarak bol miktarda bulunmaktadır. Potas üreten tesislerde yan ürün olarak brom, magnezyum, ateş tuğlası üretimi sürdürülmektedir. Ürdün'ün temel ihracat kalemlerinden olan potasın 2008 yılındaki dış satımı yüzde 139,8 oranında artarak 770.338 milyon dolara ulaşmıştır. Bu artış uluslararası piyasalarda potasın fiyatının % 136 oranında yükselmesinden kaynaklanmıştır. İhraç edilen potas miktarı ise 2008 yılında % 1.4 oranında artmıştır. Arap Potas Şirketi 2007 verilerine göre yılda 1.8 milyon ton potaş üreterek dünya üretiminin %3.2 sini karşılamaktadır. Ürdün'de üretilen madenlerin ihraç edildiği başlıca pazarlar; Hindistan (% 16.5), Suudi Arabistan (% 7.0), BAE (% 4.7) ve Suriye (% 3.2)'dir.

Tablo 51'de Türkiye'nin Ürdün'den mineral maddeler ithalatı incelendiğinde; ilk ithalatımız 1969 yılında 1.381.215 dolarlık bir meblağla başlamıştır. Ürdün'den başlıca ithal edilen madenler sırasıyla; kalsiyum, alüminyum, kalsiyum fosfat, fosfatlı tebeşir, metaller, metal bileşiklerini içeren küller, difosfor pentaoksit, asitler, kostik soda ve potas madenleridir. Diğer taraftan, Ürdün'den yaptığımız ithalatın yaklaşık olarak %75'lik kısmını fasıl 25 grubu içerisinde yer alan fosfat kayası ve potas tuzları oluşturmaktadır. Fasıl 25 grubu içerisinde değerlendirilen alımlarımızda 2009 yılına kadar toplamda 134.035.111 dolarlık alım gerçekleştirilmiştir. 1989 yılına kadar

ülkemiz mineral madde alımında sadece bu gruptan alım yapmıştır. Bu nedenle alımlarımızda ürün çeşitliliği fazla değildir. Bu grup içerisinde (fasıl 25) en büyük alımımız 1981 yılında olmuştur.1981 yılındaki toplam ithalat tutarımız 25.834.140 dolardır. 2006 yılında Türkiye fosfat alımında diğer ihracatçı ülkelere yönelmiştir. Bu nedenle 2006 yılı ve sonrasında 2009 yılındaki 194 dolarlık alım hariç ithalat gerçekleşmemiştir.

Tablo 52.
Ürdün'den Mineral Maddeler 2009 Yılı Toplam İthalatı ²⁵³

Ürün Adı	Dolar
Galvanizli matlar (içeriği çinko olan)	85944
Metal işlemeye mahsus bileşikler, kalıp çıkarma, aşınmayı önleyici yağlar	1799
Mermer ve traverten ; testere veya başka surette kesilmiş ; kalınlığı >= 25 cm	194

2009 yılı ithal edilen ürünler sırasıyla; galvanizli matlar, metal işlemeye mahsus bileşikler, kalıp çıkarma ve aşınmayı önleyici yağlar, testere veya başka surette kesilmiş mermer ve traverten gerçekleştirilmiştir. Diğer taraftan fasıl 26 ve 27 grubu içerisinde değerlendirilen Metaller, metal bileşiklerini içeren küller, Difosfor pentaoksit, asitler ve madeni yağ alımlarında ilk alımımız 1990 yılında gerçekleşmiştir. Toplam alımlarımızı incelediğimizde; metal cevherleri cüruf ve kül alımında (fasıl 26) 1.805.395 dolarlık ithalat, mineral yakıt ve yağları alımında (fasıl 27) 8.518.502 dolarlık ithalat yapılmıştır. 2010 yılı toplam ithalatımız 51.266 dolardır.

Ortadoğu Ülkeleri içerisinde mineral maddeler ithalatımızda 2009 yılı toplamında en fazla ithalat yaptığımız ülkeler sırasıyla; Suudi Arabistan, Irak, Mısır, İsrail, B.A.E., Suriye, Kuveyt gelmektedir.

²⁵³ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

Tablo 53.
Mineral Maddeler İhracatı ²⁵⁴

YILLAR	İHRACAT	fasisl 25	fasisl 26	fasisl 27
1975	53.409	53.409		
1976	113.402	113.402		
1977	2.309	2.309		
1979	7.866	7.866		
1980	32.556	28.337		4.219
1981	5.134.773	5.134.773		
1982	8.535.686	8.535.686		
1983	794.678	781.857		12.821
1984	561.167	557.888		3.279
1985	115.347	113.118		2.229
1986	314.507	286.386		28.121
1987	111.456	106.118		5.338
1988	133.671	117.648		16.023
1989	246.362	245.606		756
1990	495.437	243.228		252.209
1991	364.475	288.472		76.003
1992	364.475	288.472		76.003
1993	531.595	433.735		97.860
1994	354.170	298.026		56.144
1995	542.670	340.887	12.974	188.809
1996	479.487	374.407		105.080
1997	278.457	231.120	64	47.273
1998	238.568	164.174		74.394
1999	278.223	206.770		71.453
2000	283.017	154.245		128.772
2001	446.514	263.674	4.700	178.140
2002	840.904	734.954	143	105.807
2003	1.515.153	1.456.711	3.231	55.211
2004	16.284.154	2.831.302	3.780	13.449.076
2005	3.153.500	2.862.140	150.946	140.414
2006	7.786.376	3.022.984	74.828	4.688.564
2007	35.254.060	2.456.378	2.212	32.795.470
2008	40.825.481	2.419.554	4.148	38.401.779
2009	42.828.393	1.714.067	500	41.113.826
2010	546.527	27.769		518.758
Top. ihracat	169.848.829	36.897.472	257.526	132.693.831

Tablo 53'te Türkiye'nin Ürdün'e mineral maddeler ihracatı incelendiğinde; ilk ihracatımız 1975 yılında olmuştur. Ürdün'e 1975 yılında toplam ihracatımız 53.409 dolardır. 1980 yılına kadar olan döneme ihracat miktarlarımızın düşük değerlerde seyrettiğini görmekteyiz. 1978 yılında ülkemizden Ürdün'e bu grupta ihracat gerçekleştirilmemiştir.

²⁵⁴ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

1980-1990 yılları arası dönem incelediğimizde; 1982 yılı Ürdün'e ihracatımızın en fazla olduğu yıl olmuştur. 1982 yılı ihracat rakamımız ancak 2007 yılında gerçekleştirilen 35.254.060 dolarlık ihracat rakamıyla geçilebilmiştir. Ürdün'e 1980 yılına kadar tek fasıl grubu (fasıl 25) içerisinde ihracatımız olmuştur. 1980 sonrası ihracatımıza mineral yağlarda (fasıl 27) dahil olmuştur. 1995 yılı hariç tutulduğunda fasıl 26 grubu içerisinde yer alan metal cevheri cüruf ve kül grubundaki ihracatımız 2001 yılında başlamıştır. 2001 yılı ve sonrası ihracatımız devamlılık arz etmekle beraber rakamsal alımlar düşük değerlerde olmuştur. Bu grup içerisinde en fazla 2005 yılında 1.50.946 dolarlık ihracat gerçekleştirilmiştir.

İhracatımızda özellikle son yıllarda önemli yer tutan madeni yağlar başta otomotiv sektörü olmak üzere demir çelik, çimento, madencilik, tekstil gibi sektörlerde yoğun olarak kullanılmaktadır. Yani her sektörün ihtiyaç duyduğu olmazsa olmaz üründür. Madeni yağlardan sonra ihracatımızda tuz ve kükürt grubu yer almaktadır. Yine çimento satışı ve mermer satışı Ürdün'e önemli ihraç kalemleri arasında yer almaktadır.

Mineral maddeler grubu dış ticaretimizde Ürdün ile ihracat ve ithalat oranlarını karşılaştırdığımızda Ülkemiz 2004 yılı hariç 2006 yılına kadar devamlı açık vermiştir. Diğer bir deyişle bu grubu oluşturan fasıllarda ihracat ve ithalat rakamları arasında denge farkının bütün fasıl gruplarında 2006 yılına kadar devamlı Türkiye'nin aleyhine olduğunu görmekteyiz. 2007 yılı ve sonrası bu durum tamamen değişmiştir. 2007 yılında ihracatımız 35.254.060 dolarlık meblağla rekor seviyeye çıkmıştır. İhracatımızı artıran en önemli faktör 32.795.470 rakamı ile bu ülkeye ihraç edilen mineral yakıtlar, mineral yağlardır.

Ortadoğu Ülkeleri içerisinde mineral maddeler ihracatımızda 2009 yılı en fazla ihracat yaptığımız ülkeler sırasıyla; İsrail, Kuveyt, B.A.E., Mısır, Bahreyn, Suudi Arabistan ve İran gelmektedir.

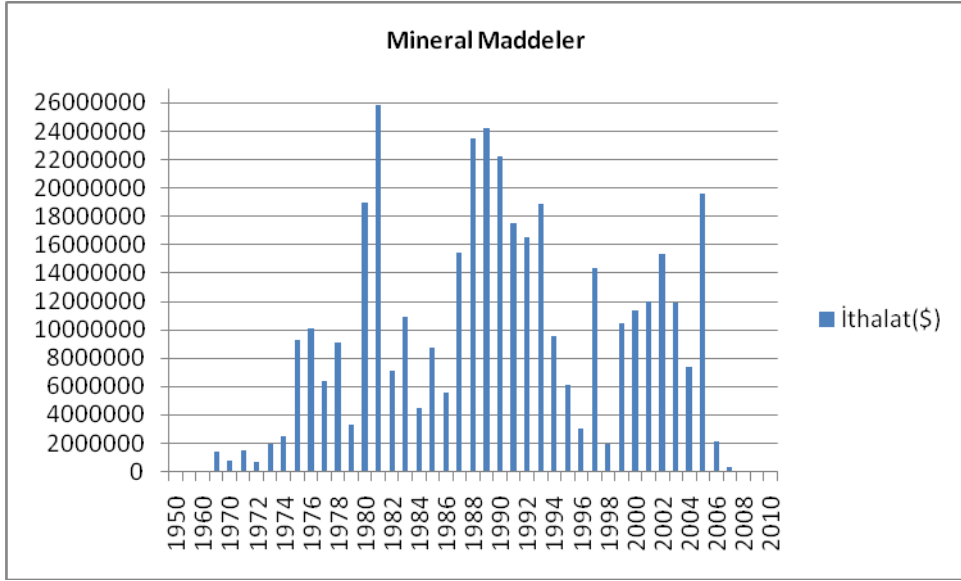
Tablo 54.
Ürdün'den Mineral Maddeler 2009 Yılı İhracatı (İlk 20 Ürün) ²⁵⁵

Ürün Adı	Dolar
Benzin (kurşunsuz, 95 oktan)	37676027
Petrol gazı (LPG) (sıvılaştırılmış)	2381801
Mermer ve traverten; ham veya kabaca yontulmuş	1251181
Kerosen (jet yakıtı)	301907
Penetrasyon asfalt	221869
Çimento; portland; diğer, ambalajlanmış	198000
Motor yağları, kompresör yağlama yağları, türbin yağlama yağları	167363
Denizcilik yakıtı (RMG-380) (% 2< kükürt miktarı = <% 2, 8)	124538
Deniz motorini (DMA) (ağırlık olarak kükürt oranı %0, 05'i geçen % 0, 2'yi geçmeyen)	72417
Diğer taşların tozları	69043
Denizcilik yakıtı (RME-180) (% 2< kükürt miktarı = <% 2, 8)	50100
Alçı; inşaat işlerinde kullanılan	35898
Dolomit; kalsine, öğütülmüş	28687
Kum; silisli/kuarslı	25157
Mermer ve traverten ; testere veya başka surette kesilmiş ; kalınlığı >= 25 cm	24000
Hidrolik amaçlara mahsus sıvı yağlar	23328
Diğer madeni yağlar	22473
Perlit	22007
Killer; diğer	17195
Diğer yağlama yağları ve diğer yağlar	15700

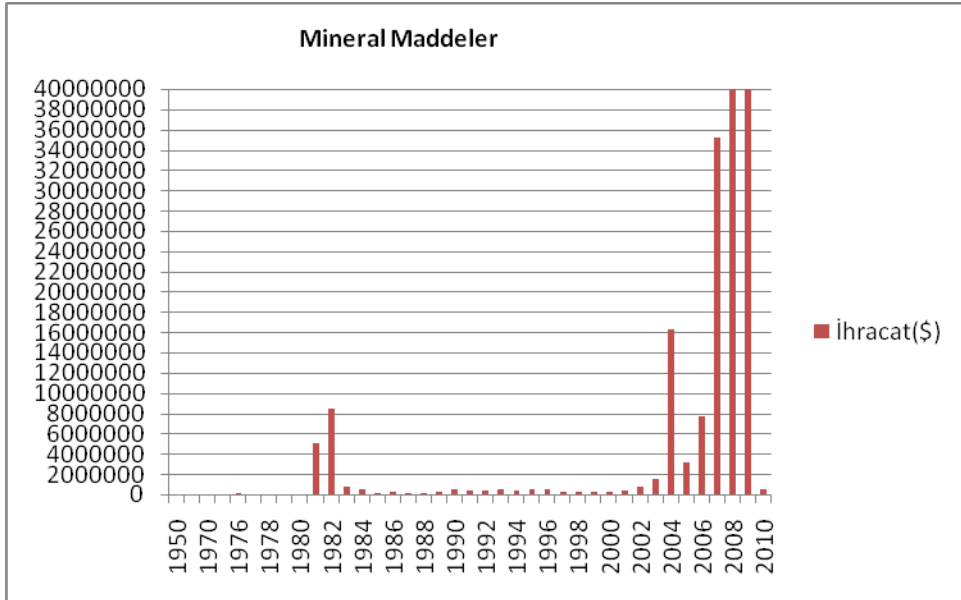
Ürdün'e mineral yağ ve yakıt ihracatımız 2008 ve 2009 yılında da düzenli olarak artmış ve bu artışlarla yeni rekor seviyelere ulaşılmıştır. 2008 yılı toplam ihracatı 38.401.779 dolardır 2009 yılı toplam ihracatı 41.113.826 dolardır. 2009 yılı itibarı ile ihraç edilen ürünler sırasıyla; benzin, petrol gazı, ham veya kabaca yontulmuş mermer ve traverten, kerosen (jet yakıtı) penetrasyon asfalt, çimento, portland, motor yağları, kompresör yağlama yağları, türbin yağlama yağları, denizcilik yakıtı, deniz motorini, diğer taşların tozları, inşaat işlerinde kullanılan alçı, kalsine dolomit, silisli/kuarslı kum, hidrolik amaçlara mahsus sıvı yağlar , diğer madeni yağlar, perlit, killer, florspat, dişli yağları ve redüktör yağları ve vazelin gelmektedir. 2010 yılının ilk ayında ihracatımız 546.527 dolardır.

Bu bölümdeki toplam ithalatımız 392.242.335 dolar, ihracatımız ise 169.848.829 dolardır. Dış ticaret açığımız 222.393.506 dolardır.

²⁵⁵ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

Şekil.20. Ürdün'den Mineral Maddeler İthalatı

Şekil.21. Ürdün'den Mineral Maddeler İhracatı

3.6. Kimya Sanayi ve Buna Bağlı Ürünler

Bu bölümü oluşturan ürünler; anorganik kimyasal müstahsallar, organik kimyasallar, eczacılık ürünleri, gübreler, debagat ve boyacılıkta kullanılan hülasa, boya, sabunlar, yıkama - yağlama maddeleri, albüminoid maddeler, tutkal, barut, patlayıcılar, fotoğrafçılık ve sinemacılıkta kullanılan eşyalar ve muhtelif kimyasallardır.²⁵⁶

Tablo 55.
Kimya Sanayi ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri İthalatı²⁵⁷

YILLAR	İTHALAT	fásıl 28	fásıl 29	fásıl 30	fásıl 31	fásıl 33	fásıl 34	fásıl 37	fásıl 38	fásıl 39	fásıl 40
1984	639.271				639.271						
1985	1.226.687				1.226.687						
1986	2.845.328	319.585			2.525.743						
1987	389.023				389.023						
1988	1.109.651				1.104.229						
1989	1.674.441		1.753		1.619.963				19.274	33.451	
1990	1.876.818				1.589.965				34.019	45.487	
1991	3.197.055				2.062.997				1.110.803	2.278	
1992	2.685.269				2.575.868					95.560	
1993	1.326.350				1.089.877			184.019	52.454		
1994	2.815.278				2.675.649		95.848		43.781		
1995	4.826.510				3.066.657		1.744.629			15.224	
1996	4.133.551				773.681		928.723	29.847	2.040.959	343.729	
1997	5.771.125		298.200		269.269	618	1.251.551	3.759.856	133.376	106	
1998	126.702		12.700		74.300				20.263	5.253	64
1999	2.002.100				1.495.447				192.410	312.019	
2000	1.928.219		100.404	152.952	1.611.279		18.924		34.240	195	467
2001	734.236				653.043		35.850		8.023	14.332	16.136
2002	2.429.049	74.683			2.201.535		6.795		49.855	96.181	
2003	4.091.699	93.677	28.110		3.852.061	8.306			24.400	62.632	
2004	3.848.966	842.166	18.946		2.776.072	60.256	3.009		23.243	70.995	
2005	4.835.853	1.107.240	13.761	155	3.487.807	77.897	3.376		17.670	125.873	
2006	4.445.267	2.930.921	5.953	3.751	1.371.750	25.290	591		40.897	50.743	14.956
2007	4.726.513	3.700.487	13.860	566	488.780	5.747	4.062		160.877	345.382	
2008	18.435.758	16.440.108		462.051	1.066.044	8.125	7.749		264.389	126.033	10.041
2009	13.749.115	11.414.326			970.173	43.522	34.776		156.574	1.113.111	5.613
2010	691.243	448.925		118	220.226			21.974			
T.ihracat	96.561.077	37.372.118	493.687	619.593	41.877.396	229.761	4.135.883	3.995.696	4.427.507	2.858.584	47.277

²⁵⁶ **Fásıl 28:** İnorganik kimyasal müstahsallar, organik, inorganik bileşikler.

Fásıl 29: Organik kimyasal müstahsallar.

Fásıl 30: Eczacılık ürünleri.

Fásıl 31: Gübreler.

Fásıl 32: Debagat ve boyacılıkta kullanılan hülasa, boya, macun, sakızlar.

Fásıl 33: Uçucu yağlar, rezinoitler, parfümeri, kozmetikler vb.

Fásıl 34: Sabunlar, yüzey aktif organik maddeler, yıkama-yağlama madde.

Fásıl 35: Albüminoid maddeler, tutkallar, enzimler vb.

Fásıl 36: Barut, patlayıcı maddeler, pirotekni mamulleri, kibrit vb.

Fásıl 37: Fotoğrafçılıkta, sinemacılıkta kullanılan eşya.

Fásıl 38: Muhtelif kimyasal maddeler.

Fásıl 39: Plastik ve plastikten mamul eşya.

Fásıl 40: Kauçuk ve kauçuktan eşya.

²⁵⁷ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

Tablo 55'te Türkiye'nin Ürdün'den kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri ithalatı incelendiğinde; ilk ithalatımız 1984 yılında başlamıştır. 1984 yılında 639.271 dolarlık fasıl 31 grubu içerisinde yer alan ürünlerden potasyum klorür alımı yapılmıştır. Kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri grubu içerisinde en fazla ithalatımızın olduğu ürün (fasıl 31) toplamda 41.877.396 dolarlık alımla potasyum klorür olmuştur. Ürdün'ün fosfat madeni bakımından zengin bir ülke olması sebebiyle kimyasal gübre ihracatçısı bir ülkedir.1985 yılında gübre alımı 1 milyon dolar seviyesini geçmiştir.1986 yılında bu rakam % 100 artarak 2.525.743 seviyesini bulmuştur. 1980'li yılların en düşük alımı 1987 yılında gerçekleştirilmiştir. Daha sonraki yıllar Ürdün'den gübre alımı 1 milyon dolar seviyesini geçmiştir. 1990'lı yıllarda Ürdün'den yaptığımız ithalatın ürün çeşidi açısından arttığını görmekteyiz. Gübre alımının yanında boya maddeleri sabun ve çeşitli temizlik malzemeleri, kibrit ve çeşitli yanıcı maddeler ile kimya ve bağlı sanayinde kullanılan kimyasallar nitritler, nitratlar, kauçuk eşya gibi ürün yelpazesi genişlemiştir.

Tablo 56.

Kimya Sanayi ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri 2009 yılı İthalatı (İlk 20 Ürün) ²⁵⁸

Ürün Adı	Dolar
Orto fosforik asitler (fosforik asit)	5836325
Nitrat; potasyum nitrat	3663453
Potasyum hidroksit (kostik potas)	1914548
PVC Polivinil klorür (karıştırılmamış) (ilk şekilde) diğerleri	862925
Potasyum klorür; kuru anhidrit ürün üzerinden, % 40 k ₂ o oranı =<%62	450192
Potasyum sülfat; k ₂ o oranı =<% 52	286113
Petrol reçineleri, kumaron, inden/kumaron; inden reçineleri, politerpenler (ilk şekilde)	232401
Potasyum klorür; kuru anhidrit ürün üzerinden, k ₂ o oranı <%40	164033
Dökümhane maçalarına veya kalıplarına mahsus müstahzarların diğerleri	103456
Haşarat öldürücü esaslı pretroitler olanlar	44608
Kremler, emülsiyonlar ve yağlar	34457
Diğer sabunlar	32503
Diğer gübreler; 10kg'lık ambalajlarda/tablet şeklinde	25606
Yaprak gübreler; 10kg'lık ambalajlarda/tablet şeklinde	24654
Bu fasılın 4 numaralı notunda belirtilen diğer çözeltiler	11020
Plastikten küçük heykeller ve diğer süs eşyası	10884
Azotlu mineral/kimyasal gübreler ve diğer karışımlar	7895
Zararlı bitkileri yok edici diğer inorganikler	6675
Fosfor ve potasyumlu mineral/kimyasal gübreler; diğer	6530
Diğer plastiklerden; sivil hava taşıtları için aksam, parçaları	5613

1990'lı yıllarda en yüksek alım 1997 yılında olmuştur. Toplamda 5.771.125 dolarlık kimyasal ürünler, gübre, boya malzemeleri, temizlik malzemeleri, sabun ve suni

²⁵⁸ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

mumlar, fotoğrafçılık ve sinemacılıkta kullanılan eşyalar, su bidonu ve küçük su depoları gibi plastik malzeme alımı yapılmıştır.

2000'li yıllarda Ürdün'le dış ticaretimizde ürün yelpazesinin arttığını fakat rakamsal artışların yüksek olmadığını görmekteyiz. 2000-2009 yılları arası dönemde en fazla alımın yapıldığı yıl 18.435.758 dolarla 2008 yılı olmuştur. 2009 yılında 13.749.115 dolarlık ithalat gerçekleştirilmiştir. 2009 yılında fasıl 28 ürün grubu içerisinde yer alan nitrit ve nitrat gibi anorganik kimyasal alımı ithalatımızın % 90'nının yapıldığı ürün grubudur. Başlıca ithal edilen ürünler sırasıyla; orto fosforik asitler, potasyum nitrat, potasyum hidroksit (kostik potas), pvc polivinil klorür ve potasyum klorür, potasyum sülfat, petrol reçineleri, dökümhane maçalarına veya kalıplarına mahsus müstahzarların haşarat öldürücü esaslı pretroitler olanlar, kremler, emülsiyonlar ve yağlar, sabunlar, yaprak gübreler, plastikten küçük heykeller ve diğer süs eşyası, azotlu mineral/kimyasal gübreler ve diğer karışımlar, zararlı bitkileri yok edici inorganikler, fosfor ve potasyumlu mineral/kimyasal gübreler, plastiklerden sivil hava taşıtları için aksam ve parçaları, güzellik/makyaj müstahzarları ve cilt bakımı için müstahzarlar, plastikten sert boru ve hortumlar gibi ürünler gelmektedir.

2010 yılının ilk ayında 6.91.243 dolarlık ithalat yapılmıştır. Kimya sanayi doğrudan veya dolaylı olarak petrol sanayisine büyük oranda bağlı olarak gelişen bir sektördür.

Hem Ürdün hem Türkiye petrol madeni olmayan ülkelerdir. Her ne kadar petrol rafineri tesisleri olsa da petrol madeninin ithal ediliyor olması bu sanayi dalının gelişimini sınırlandırmaktadır.

Ortadoğu Ülkeleri içerisinde kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri ithalatımızda 2009 yılı toplamında en fazla ithalat yaptığımız ülkeler sırasıyla; İran, İsrail, Mısır, Suudi Arabistan, B.A.E., Umman, Lübnan ve Katar gelmektedir.

Tablo 57.
Kimya Sanayi ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri İhracatı ²⁵⁹

YILLAR	İHRACAT	fası1 28	fası1 29	fası1 30	fası1 32	fası1 33	fası1 34	fası1 38	fası1 39	fası1 40
1970	21.395								1.412	11.983
1972	55.888							2.864		53.024
1973	86.019									86.019
1974	90.792							11.470	445	60.085
1975	113.889	42.414		58.715		3.373		2.687		
1976	45.269	18.053			500					
1977	94.142	17.512		33.520	46	2.442			26.022	
1978	44.523	6.950		5.391			740	4.250	27.192	
1979	238.725			3.760			740		111.059	122.991
1980	426.120	33.740		7.693					139.944	244.743
1981	2.085.047	443.344	525.627		2.738		462.485	6.430	112.216	532.207
1982	1.539.300	116.626		58.643	556.625	8.268	103.232	160	314.341	376.213
1983	2.349.993	148.726	471.671	109.107	64.619		353.493	40.813	735.222	421.107
1984	6.353.934	683.249	1.715.181	150.256	27.494	4.498	2.182.704	75.996	701.037	801.171
1985	4.885.071	506.448	1.489.257	118.681	28.950	16.129	1.205.355	129.167	727.183	663.901
1986	5.857.456	1.190.142	237.445	104.191	48.210	22.291	2.066.343	57.063	674.040	1.441.531
1987	7.766.572	632.182	147.647	162.716	144.870	38.188	1.465.046	133.879	668.557	4.353.702
1988	4.635.987	171.233	206.462	143.419	319.697	125.525	1.656.229	158.400	584.090	1.243.029
1989	7.477.628	682.004	584.430	37.094	293.618	93.776	131.114	250.676	2.832.509	2.541.678
1990	6.852.760	1.829.245	449.223	18.827	357.352	87.748	299.126	1.646.538	684.920	1.470.340
1991	35.424.301	4.774.984	2.746.029	117.634	1.136.060	363.061	4.496.467	3.966.018	6.040.221	10.838.424
1992	27.367.610	2.761.351	1.367.176	103.815	787.517	145.663	7.101.788	3.347.339	2.586.629	9.042.976
1993	19.870.087	1.750.683	734.871	51.235	745.607	291.492	5.556.435	1.875.416	2.470.603	6.066.192
1994	15.715.594	571.840	892.609	287.516	646.918	167.250	1.621.003	1.011.617	2.936.727	7.169.940
1995	13.277.826	742.978	1.508.170	300.658	859.529	165.192	430.701	895.392	2.752.124	5.116.464
1996	13.724.004	650.627	209.243	1.109.832	720.772	251.700	547.315	1.801.205	3.514.324	4.536.837

²⁵⁹ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

Tablo 57'nin devamı:

1997	11.813.170	442.111	513.950	521.134	619.814	404.422	804.368	3.279.873	4.473.863	22.297
1998	13.254.642	307.031	427.475	1.285.147	1.036.747	787.673	577.861	1.034.263	3.933.955	3.805.286
1999	12.924.290	429.686	250.796	1.309.331	981.553	639.570	877.475	1.477.169	4.719.015	2.108.236
2000	13.748.137	266.213	500.248	773.431	871.112	516.408	1.476.082	1.002.695	5.454.763	2.487.027
2001	14.923.633	400.099	457.348	673.436	718.172	557.713	1.981.866	1.140.120	6.576.791	2.157.899
2002	18.133.826	735.997	317.032	919.473	527.464	783.170	1.360.213	1.432.575	7.923.669	3.603.858
2003	17.944.469	730.103	321.740	3.274.693	532.225	752.808	1.671.276	852.499	7.224.219	2.446.931
2004	29.861.424	4.697.520	421.931	1.596.307	864.991	1.625.667	2.378.941	1.910.561	11.645.246	4.248.737
2005	32.080.214	2.553.613	494.764	1.090.249	1.595.226	2.398.148	1.794.882	2.314.697	12.140.905	6.834.605
2006	40.229.374	9.384.937	405.841	1.769.932	1.948.255	2.505.157	2.002.271	2.002.330	14.623.673	5.210.797
2007	31.643.700	6.121.486	305.356	1.254.681	1.704.635	2.119.885	1.201.538	2.043.987	11.805.245	4.863.328
2008	34.561.186	5.709.068	432.886	863.720	2.201.516	3.378.042	1.922.408	3.045.916	11.929.182	4.753.651
2009	48.283.801	5.761.002	241.616	1.172.154	2.178.970	6.071.796	3.759.799	3.547.466	19.364.172	5.517.442
2010	2.764.193	219.105	27.619	40.164	175.659	259.638	179.575	230.548	1.320.368	287.591
T.İhraçat	498.565.991	55.532.302	18.403.643	19.526.555	22.697.461	24.586.693	51.668.871	40.732.079	151.775.883	105.542.242

Tablo 57’de Türkiye’nin Ürdün’e kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri ihracatı incelendiğinde; ilk ihracatımız 1970 yılında olmuştur. Fası 39 ve fası 40 grubunu oluşturan ürünlerden toplamda 21.395 dolarlık ihracat gerçekleştirilmiştir. İhraç edilen ürünler; fotoğrafçılık ve sinemacılıkta kullanılan malzeme, plastik ve plastikten mamul eşyalar, kauçuk ve kauçuktan mamul eşya satışı gerçekleştirilmiştir. 1971 yılında ihracatımız olmamıştır. 1970-1980 yılları arası dönemi incelediğimizde ihracat oranlarının düşük değerli rakamlar olduğu görülmektedir. Yine bu dönemde satışı gerçekleştirilen ürün yelpazelerinde çeşitliliğin az olduğu görülecektir. 1975 yılı ve sonrasında rakamsal değerler az olsa da ürün çeşitliliği artmaya başlamış ve sonrasında 1991 yılında kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünlerinin tümünü kapsayan ürün gruplarında ihracat gerçekleştirilmiştir. Kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünlerin tümünü kapsayan toplam ihracat miktarlarında ülkemizden Ürdün’e en fazla ihracatı gerçekleştirilen ürün fası 39 grubu içinde yer alan plastik ve plastikten mamul eşyalardır. Toplam ihracat miktarı 151.775.883 dolardır. Sırasıyla diğer ürün gruplarında 105.542.242 dolarlık ihracat rakamıyla fası 40 grubu içinde yer alan kauçuk ve kauçuktan mamul eşya satışı olmuştur. Üçüncü sırada ihracatımıza katkı yapan ürün fası 28 ürün grubu içinde yer alan anorganik kimyasal maddelerin yer aldığı görülecektir. İhracat rakamı 55.532.302 dolardır. Dördüncü sırada temizlik malzemeleri ihracatı gelmektedir. Bu ürün grubunda (fası 34) ihracat miktarı 51.668.871 dolardır.

1990’lı yıllarda ülkemizden Ürdün’e ihracatın en fazla olduğu yıl 35.424 301 dolarla 1991 yılı olmuştur. 1991 yılında ihracatımızın rekor seviyeye yükselmesine etki eden ürün grupları sırasıyla, 10.838.424 dolarlık ihracatla kauçuk malzeme satışı, 6.040221 dolarla plastik eşya satışı, 4.774.984 dolarla anorganik kimyasal malzeme satışıdır. Ürdün’e yapılan ihracat miktarlarında 2004 yılı ve sonrası ihracatımızın düzenli artışı ve rakamlarımızın rekor seviyelere ulaştığını görmekteyiz. 2004 yılı ve sonrası tek parti iktidarının yönetiminde olması sonucu oluşan istikrar ortamı ve hükümetin ihracatı 100 milyar dolar hedefle artırma endeksli yeniden Ortadoğu ülkelerine yönelmesi ihracatımızın artmasında etkili olan faktörlerdir. 2010 yılı ilk ayında toplam ihracatımız 2.764.193 dolar olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 58.
Kimya Sanayi ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri 2009 yılı ihracatı (İlk 20 Ürün) ²⁶⁰

Ürün Adı	Dolar
Alüminyum hidroksit	2983167
Diğer şişeler, mataralar vb eşya; hacmi < 2 lt	2556051
Karbondioksit (diğer anorganik oksijenli bileşikler)	2099202
Vücut deodorantları ve ter kokusunu önleyici deodorantlar	1985240
Kauçuk/plastik dayanıklı hale getirmede kullanılan diğer stabilizatör bileşikler	1400256
Propilen polimerlerinden bioryente levha; kalın < 0, 10 mm	1395584
Plastiklerden kendinden yapışkan levha, plaka, şerit, film, folye vb.en =<20cm.; diğer	1338794
Taşıyıcı kolon; vulkanize kauçuktan (dokumaya elverişli maddelerle takviyeli)	1282434
Diğer akrilik polimerler (ilk şekilde)	1259811
Yapışkan bantlar; polipropilenden olanlar, rulo en=<20cm	1248674
Sabun içermeyen temizleme müstahzarları (perakende)	1205266
Diğer plastiklerden yaprak, film/şeritler	1028631
Plastikten kutular, kasalar, sandıklar vb. eşya	976787
Tıplar ve diğer kapama malzemeleri	799552
Şampuanlar	750660
Ateşe dayanıklı harçlar	615124
Kamyon, otobüs radyan dış lastik (yükleme endeksi >121)	549684
Minibüs, kamyonet, hafif kamyon konvansiyonel dış lastikler	547362
Sıvanmış/kaplanmış kağıt vatka, keçe, dokunmamış mensucat; diğer	505636
Binek oto dış lastikleri; çelik kuşaklı radyan	492318

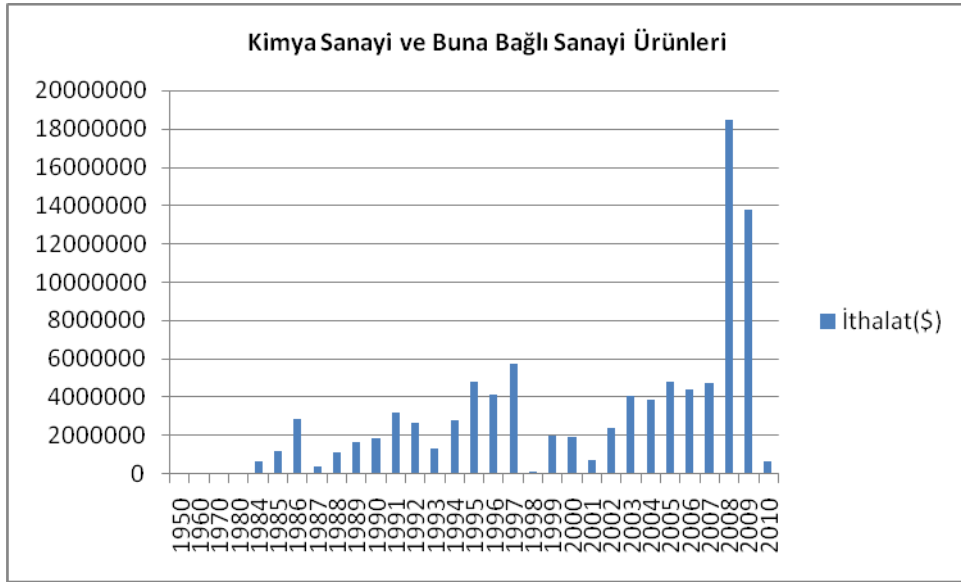
2009 verilerine göre ihracını en fazla gerçekleştirdiğimiz ürünler sırasıyla; alüminyum hidroksit, şişeler mataralar vb eşya, karbondioksit (diğer anorganik oksijenli bileşikler), vücut deodorantları ve ter kokusunu önleyici deodorantlar, kauçuk/plastik, dayanıklı hale getirmede kullanılan diğer stabilizatör bileşikler, propilen polimerlerinden bioryente levha, plastiklerden kendinden yapışkan levha, plaka, şerit, film, folye, taşıyıcı kolon; vulkanize kauçuktan diğer akrilik polimerler, yapışkan bantlar, sabun içermeyen temizleme müstahzarları, plastikten kutular, kasalar, sandıklar vb. eşya , tıplar ve diğer kapama malzemeleri , şampuanlar, kamyon ve otobüs radyan dış lastikleri, minibüs, kamyonet, hafif kamyon konvansiyonel dış lastikleri, sıvanmış/kaplanmış kağıt vatka, keçe, dokunmamış mensucat, binek oto dış lastikleri, plastikten sofr ve mutfak eşyası gibi ürünler gelmektedir.

²⁶⁰ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

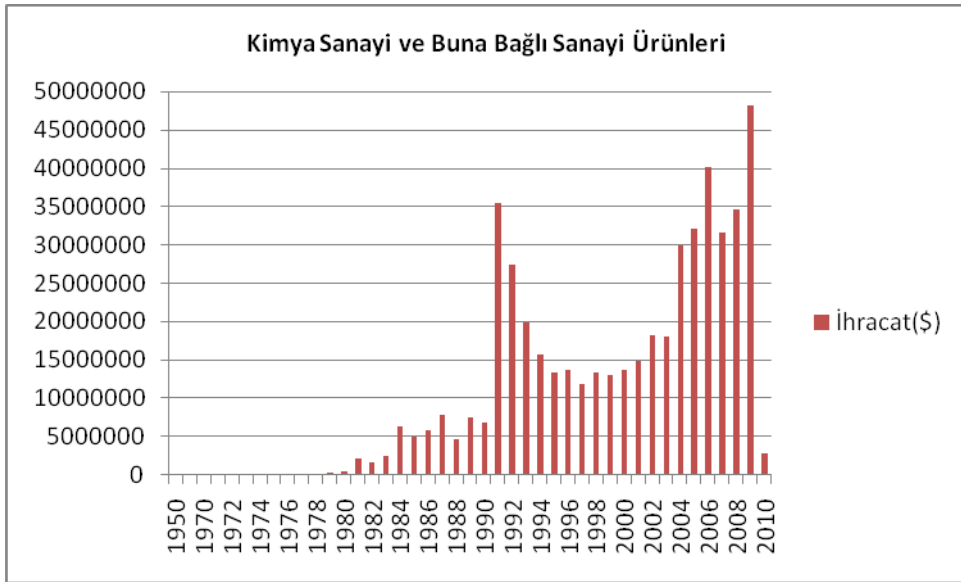
Türkiye'nin kimya sanayi ve buna bağlı ürünlerde Ürdün'le dış ticareti olması gereken düzeyde değildir. Bunun sebebi her iki ülkenin bu ürün grubunda diğer ülkelerle ticaretlerinin olması ile ilgilidir. Türkiye bu ürün grubunda ticaretini daha çok Avrupa ülkeleri ile yapmaktadır.

Ortadoğu Ülkeleri içerisinde kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri ihracatımızda 2009 yılı toplamında en fazla ihracat yaptığımız ülkeler sırasıyla; Irak, İsrail, Suudi Arabistan, İran, Mısır, B.A.E. ve Suriye gelmektedir.

Bu bölüm ürünlerinin ticaretinde toplam ithalatımızın 96.561.077 dolar olup toplam ihracatımız ise 498.565.991 dolardır. Dış ticaret fazlamız 402.004.914 dolardır.

Şekil.22. Kimya Sanayi ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri İthalatı.

Şekil.23. Kimya Sanayi ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri İhracatı.

3.7. Deriler, Köseleler, Kürkler ve Bu Maddelerden Mamul Eşya, Saracıya Eşyası, Çantalar

Bu bölümde yer alan, ürünler; ham postlar, deriler, köseleler, deri eşya, sarıcıye eşyası, seyahat çantası, bağırsaktan mamul eşya, postlar, kürkler, taklit kürkler ve mamulleridir.²⁶¹

Tablo 59.
Deriler,Köseleler,Kürkler ve Bu Maddelerden Mamul Eşya,Saracıya Eşyası,Çantalar İthalatı²⁶²

YILLAR	İTHALAT	fasıl 41	fasıl 42	fasıl 43
1982	374.113	374.113		
1983	169.261	169.261		
1984	480.590	480.590		
1985	356.516	356.516		
1986	958.597	958.597		
1987	1.880.957	1.880.957		
1988	500.262	500.262		
1989	872.365	872.365		
1990	2.480.138	2.480.138		
1991	4.205.416	4.205.416		
1992	2.695.345	2.695.345		
1993	2.004.180	2.004.180		
1994	1.470.623	1.470.623		
1995	6.273.772	6.273.772		
1996	14.835.806	14.835.663	143	
1997	6.498.576	6.498.576		
1998	1.889.126	1.889.061	65	
1999	295.058	295.010	48	
2001	8.555	20	8.535	
2003	7.357		7.357	
2004	687.457	687.301	156	
2005	556.833	556.423	410	
2006	61.801	61.500	301	
2008	804		804	
2009	495		495	
Top.İthalat	49.564.003	49.545.689	18.314	0

Deri ve deri mamulleri sektörü; Emek yoğun bir sektördür. İşgücü maliyetlerinin yüksekliği ve bu sektörün oluşturduğu çevre kirliliği gibi sebeplerden dolayı gelişmiş ülkelerin yatırımlarını daha yüksek gelir sağlayan teknoloji gerektiren sektörlere tahsis etmeleri, bu sektörün 1980'li yıllarda üçüncü dünya ülkelerinde ve gelişmekte olan ülkelerde yoğunlaşmasına neden olmuştur.

²⁶¹ **Fasıl 41:**Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler.

Fasıl 42:Deri eşya, saracıya eşyası, seyahat eşyası, bağırsaktan eşya.

Fasıl 43:Postlar, kürkler, taklit kürkler ve mamulleri.

²⁶² <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

Bu grubu oluşturan ürün gruplarında ilk ithalatımız fasıl 41 grubu içerisinde yer alan ürünlerden 1982 yılında başlamıştır. Toplam ithalatımız 374.113 dolardır. Fasıl 43 grubu içinde yer alan kürk ve taklit kürk gibi ürünlerde Ürdün'den günümüze kadar hiç ithalat gerçekleştirilmemiştir.

Ürdün'den ithal ettiğimiz ürünlerden tek fasıl grubunda ithalat gerçekleştirdiğimiz görülecektir. 49.564.003 dolarlık tüm ithalatımızın neredeyse tamamına yakını ham deri (tabaklanmış deri) ithalinden oluşmaktadır. İthal ettiğimiz ürünler içinde öküz, inek gibi büyükbaş hayvanların tabaklanmış derileri, sığır ve at cinsi hayvanların işleminden geçirilerek hazırlanmış deri ve köseleleri yine koyun, keçi gibi küçükbaş hayvanların tabaklanmış derileri bulunmaktadır.

İthalatımızdaki ürünlerin tamamına yakını ham deri olmasının sebebi ise ülkemizde mevcut deri stokunun yetmemesiyle açıklanabilir. Yine dış talebin arttığı dönemlerde deri sektörünün ham deri ihtiyacını karşılayabilmek için ithalat yoluna gidilmiştir. Deri sektörümüz üretimi, alt yapısı, teknolojisi ve ihracata yönelik performansı dikkate alındığında dünya ticaretinde belirli bir rekabet gücüne sahiptir. Deri sanayimiz günümüzde üretim değeri açısından ülkemizin sürükleyici sektörlerinden biridir. Lakin deri sektörünün temel ihtiyacı olan ham derinin ülke içi üretiminin yeterli olmaması sebebiyle, ham ve yarı işlenmiş deri ihtiyacı ithalat yoluyla karşılanabilmektedir.

İhracat gelirlerinin % 90'ı fosfat ve potas gibi mineral maddelerden oluşan Ürdün'le ithalatımızda ürün çeşitliliğinin artırılmasının zorluğu bilinmektedir. Ham deri ithalatımızın en yüksek değerde olduğu yıl 14.835.663 dolarla 1996 yılı olmuştur. 1996 yılı sonrasında ithalat miktarımız giderek düşmüştür. 2000, 2002, 2003, 2007, 2008, 2009 yıllarını kapsayan yıllarda Ürdün'den ham deri ithali tamamen durmuştur. Bu durum Ülkemizin ham deri ithalatında diğer Ortadoğu ülkelerine yönelmesi ile ilgilidir.

Tablo 60.
Deriler,Köseleler,Kürkler ve Bu Maddelerden Mamul Eşya,Saracıya Eşyası,Çantalar 2009 Yılı
Toplam İthalatı ²⁶³

Ürün Adı	Dolar
Seyahat, sırt ve spor çantaları; plastik madde yapraklarından	495

Deri ve mamullerinin ithalatının ülkemiz için ihracattan değerce daha fazla olduğu görülmektedir. Her iki ülke açısından bakıldığında bu ürün grubunda istikrarlı bir dış ticaretin olmadığı muhakkaktır.

Dünya genelinde deri ticaretinin gelişimine bakıldığında bu ürün grubunun dünyada meydana gelen ekonomik ve siyasi krizlerden en az petrol kadar etkilendiğidir. Bu nedenle deri ticaretinde ithalat ve ihracat oranlarında ani iniş ve çıkışlar görülmektedir. Örneğin 1990 ve 1991 yılı ithalatımızda % 100 oranında değişimin olduğu görülecektir.

1996 yılı ve 1997 yılı ithalatımız oranlarında ise % 100'ü aşkın bir düşüş yaşanmıştır. 2000'li yıllarda ABD'nin Irak'a müdahalesi Ürdün'den deri ithalatımızı tamamen durdurmuştur.

2009 yılı toplam ithalatımız (fasıl 42) 495 dolardır. 2009 yılı itibarı ile alınan ürünler; seyahat, sırt ve spor çantaları ithalatı yapılmıştır.

Ortadoğu Ülkeleri içerisinde ithalatımızda 2009 yılı toplamında en fazla ithalat yaptığımız ülkeler sırasıyla; İran, Irak, Mısır, İran, Lübnan, Katar, İsrail, Suudi Arabistan, Filistin, B.A.E ve en son sırada Ürdün gelmektedir.

²⁶³ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

Tablo 61.
Deriler,Köseleler,Kürkler ve Bu Maddelerden Mamul Eşya,Saracıya Eşyası,Çantalar İhracatı ²⁶⁴

YILLAR	İHRACAT	fasıl 41	fasıl 42	fasıl 43
1976	2.884		2.884	
1979	3.000		3.000	
1981	3.129		345	2.784
1982	4.693		4.693	
1983	6.682		6.682	
1984	68.982		68.982	
1985	78.222	30.083	48.139	
1986	724.316		724.169	147
1987	30.186.006		30.184.832	1.174
1988	1.997.961	10.981	1.986.980	
1989	68.656	15.750	52.906	
1990	17.587		17.587	
1991	91.975	20.275	71.700	
1992	83.302		83.302	
1993	150.828	8.946	141.882	
1994	54.005	9.120	44.885	
1995	47.658	9.396	38.262	
1996	63.338	12.067	51.271	
1997	84.510	22.297	62.213	
1998	101.499	40.570	60.929	
1999	145.346	21.140	124.206	
2000	242.127	27.088	215.039	
2001	112.575	17.319	95.256	
2002	186.166	26.326	159.840	
2003	206.354	47.291	159.063	
2004	369.507	49.252	320.135	120
2005	160.579	31.018	129.421	140
2006	237.572	30.802	205.310	1.460
2007	288.350	16.298	271.416	636
2008	244.960	98.978	145.982	
2009	354.965	142.634	212.203	128
2010	30.059	25.486	4.573	
Top.ihracat	36.417.793	713.117	35.698.087	6.589

Ülkemiz hammadde ihtiyacının büyük kısmını İthalat yoluyla karşılamaktadır. İthal ettiğimiz ham deri mamullerini işleyerek katma değeri yüksek ürünler haline getirerek büyük bir kısmını kuzey ülkelerine ihraç etmektedir. Deri sektörü, 1970’li yıllardan beri Türk ekonomisinde giderek artan önemde bir rol oynamıştır. Özellikle 1995 ve sonrası yıllarda sektör hızla gelişmesini sürdürmüştür. Ürdün’e ilk ihracatımız fasıl 42 grubu içerisinde yer alan ürünlerden 1976 yılında yapılmıştır. Toplam ihracat değeri 2.884 dolardır. İhraç ettiğimiz ürünler deriden mamul eşya grubu içerisinde yer alan ayakkabı, çanta vb ürünlerden oluşmaktadır. 1976 sonrası 1977, 1978 ve 1980 yıllarında ihracatımız olmamıştır. 1988 yılındaki yükselişin ardından 1990’lı yıllarda

²⁶⁴ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

ihracatımızın tekrar düşüşe geçtiğini görmekteyiz. Ürdün'e ihracatımızın en fazla olduğu yıl 30.186.006 dolarlık ihracat rakamıyla 1987 yılı olmuştur. 1987 yılı ihracatımız bu ülkeye yaptığımız toplam ihracatın % 90'nına yakın bir değere denk gelmektedir. 1987 sonrası yıllarda ihracatımızda düzenli bir seyir olmasına rağmen ihracat değerleri düşük miktarlarda olmuştur. Halbuki ülkemiz deri işleme kapasitesi bakımından dünya ticaretinde İtalya'dan sonra gelmektedir. Türk deri mamullerinin dünya pazarlarında rağbet gördüğü ve kalitenin simgesi haline geldiği halde bu ürün grubunda Ürdün'le dış ticaretimiz düşük değerlerde kalmaktadır. Bu durumun nedeni ülkemizin öncelikle ABD, AB ülkeleri, Balkan ülkeleri ve Rusya pazarını tercih etmesidir. Deri sektörü ürünleri ülke geneli ihracatımız 1990'lı yıllarda artmıştır, 1990'lı yıllarda ihracatın gelişmesindeki en büyük etken, Rusya Federasyonu ve Doğu Avrupa ülkelerine gerçekleştirilen ihracattaki artış ve bu ülkelere gelen turistlere yönelik satışlardır. Bu nedenle bu dönemde Ortadoğu ülkelerine yapılan ihracat azalmıştır. 1990-2000 yılları ihracatımızı incelediğimizde ihracat değerlerinin 17.587 dolarla 1.45.346 dolar arasında seyrettiğini görmekteyiz.

Tablo 62.
Deriler, Köseleler, Kürkleri ve Bu Maddelerden Mamul Eşya, Saracıya Eşyası, Çantalar 2009 Yılı İhracatı
(İlk 20 Ürün)²⁶⁵

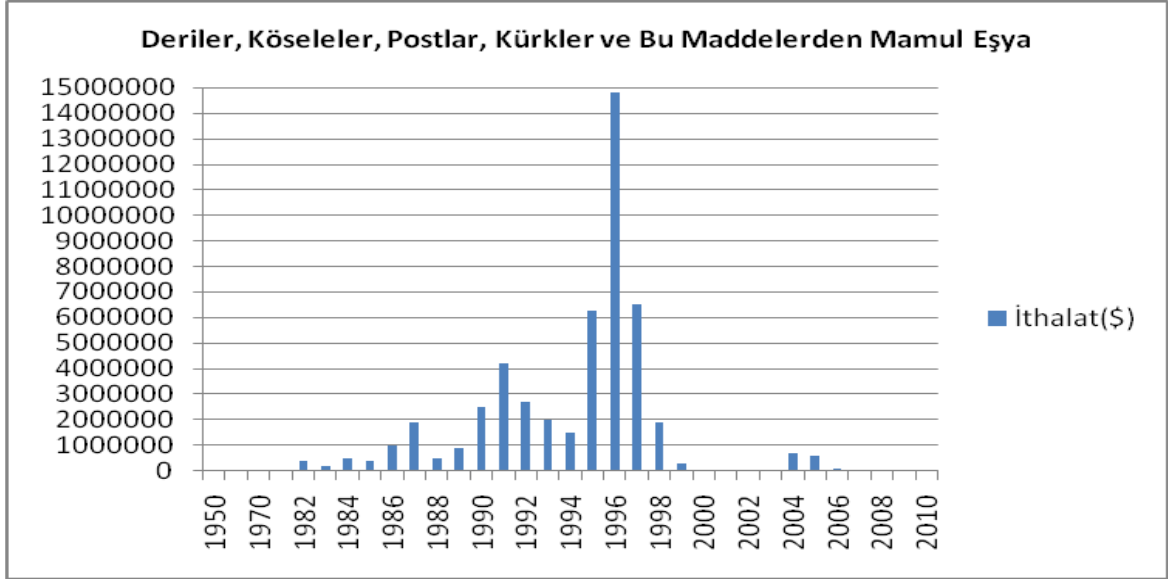
Ürün Adı	Dolar
Bel kemeri, kılıç kayışı ve palaskaları; terkip ile elde edilen deri, köseleden	67377
Sığırların yarma derilerinden deri ve kösele	57818
Sığır derisi tabaklanmış, hazırlanmış, yarma, bütün halde; vidala (yüzeyi 2.6m2 fazla)	56218
Bel kemeri, kılıç kayışı ve palaskaları; tabii deri ve köseleden olanlar	35272
Terkip yoluyla elde edilen deri ve köseleden diğer eşya	31668
El çantaları; dış yüzleri tabii/terkip yoluyla elde edilen deri, kösele/rugandan	18997
Sığır deri ve videlâsı tabaklanmış, hazırlanmış, sırçalı, bütün halde;(yüzeyi 2.6m2 fazla)	16304
Tabii deri ve köseleden giyim eşyası ve aksesuar	10630
Sığır ve at derilerinden; taban köselesi; sırçalı, kenarlar dahil	10051
El çantaları; diğer dokumaya elverişli maddelerden olanlar	9913
Diğer el çantaları	6411
Cepte/el çantasında taşınan eşya; dış yüzleri deri ve köseleden/rugandan olanlar	5510
Diğer dokumaya elverişli maddelerden seyahat, tuvalet, sırt ve spor çantaları	4940
Her tür hayvan için saracıye eşyası, eyer vb	3823
Evrak, okul çantaları vb mahfazalar; tabii deri ve köseleden	2993
Cepte/el çantasında taşınan eşya; diğer	2856
Deri ve kösele esaslı terkip ile elde edilen levha, yaprak, şerit deri&kösele	2243
Plastik madde yapraklarından yapılmış olan diğer mahfazalar	1838
Evrak, okul çantaları vb mahfazalar; plastik madde yapraklarından yapılmış olan	1228
Diğer maddelerden cep/el çantası eşyası	1196

²⁶⁵ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

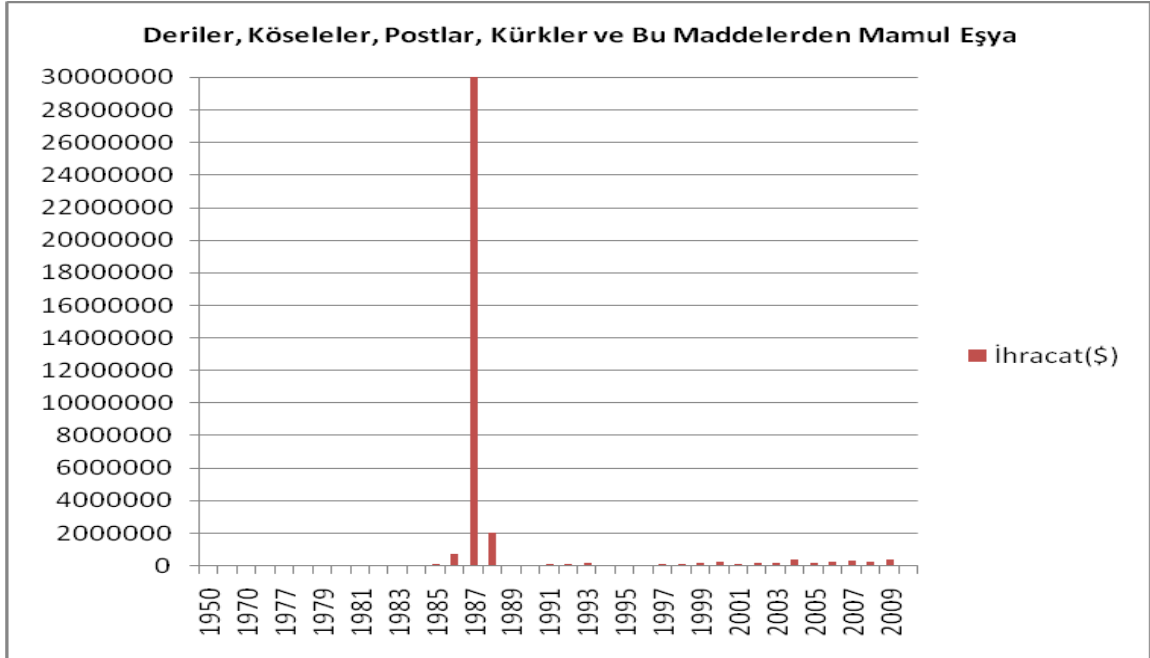
1990'lı yıllarda gerek yurtiçi gerek yurtdışı deri ve deri ürünleri talebindeki yüksek oranlı artışlar sayesinde, deri sektöründe büyük yatırımlar gerçekleştirilmiş, üretim kapasitesi önemli oranda artmıştır.1998 yılında yaşanan Rusya krizi sonrasında üretiminin yaklaşık yarısını bu pazara ihraç eden sektörde, tek pazara bağımlılık nedeniyle ciddi bir sarsıntı meydana gelmiştir. Yine dünya ticaretinde piyasaları olumsuz etkileyen ucuz Çin malları ülkemizdeki deri sektörünün zor dönemler yaşamasına sebep olmuştur. Bu kriz sonrasında sektördeki firmaların bir kısmı kapanmış veya kapanma noktasına gelmiştir. 1998 Rusya krizi sonucu azalan üretim, 2000'li yıllarda, sektörün alternatif pazarlara yönelmesi ve yurtiçi talebin canlanmasının etkisiyle artmıştır. 2001 yılında ülkemizde ortaya çıkan mali kriz sonucunda sektörün ihracatı artmasına rağmen, iç talebin daralmasıyla üretimde gerileme yaşanmıştır. Genel ihracattaki bu olumsuzluğa rağmen Ürdün'e yapılan ihracat rakamsal değerlerin düşük olmasına rağmen kesintiye uğramamıştır. 2010 yılının ilk ayında Ürdün'e yaptığımız ihracat toplamda 30.059 dolarlık bir meblağdır. İhracata konu olan ürünler sırasıyla; bel kemeri, kılıç kayışı ve palaskaları; terkip ile elde edilen deri, tabaklanmış sığır derisi,tabii deri ve köseleden olan kılıç kayışı ve palaskaları, köseleden eşya, el çantaları,tabii deri ve köseleden giyim eşyası ve aksesuar, sığır ve at derilerinden taban köselesi, el çantaları,diğer dokumaya elverişli maddelerden seyahat,sırt ve spor çantaları, her tür hayvan için saracıya eşyası, eyer vb, evrak, okul çantaları vb mahfazalar, deri ve kösele esaslı terkip ile elde edilen levha, plastik madde yapraklarından yapılmış olan diğer mahfazalar, sandık, bavul, valizler, okul ve evrak çantaları gibi ürünler gelmektedir.

Ortadoğu Ülkeleri içerisinde deriler, köseleler, kürkler ve bu maddelerden mamul eşya, saracıya eşyası, çantalar ihracatımızda 2009 yılı toplamında en fazla ihracat yaptığımız ülkeler sırasıyla; Mısır, Irak, İsrail, B.A.E., İran, Suriye, Umman, Suudi Arabistan ve en son sırada Ürdün gelmektedir.

Bu bölüm ürünlerinin ticaretinde toplam ithalatımız 49.564.003 dolar olup toplam ihracatımız ise 36.417.793 dolardır. Dış ticaret açığımız 13.146.210 dolardır.

Şekil.24. Deriler,Köseleler,Kürkler ve Bu Maddelerden Mamul Eşya,Saracıya Eşyası,Çantalar İthalatı

Şekil.25. Deriler,Köseleler,Kürkler ve Bu Maddelerden Mamul Eşya,Saracıya Eşyası,Çantalar İhracatı

3.8. Ahşap ve Ahşap Eşya, Odun Kömür ve Mantardan Eşya Hasırdan Sazdan Veya Örülmeye Elverişli Maddelerden Mamuller

Bu bölüm içerisinde ağaç ve ağaçtan mamul eşya, odun kömürü, mantar ve mantardan eşya, hasır, saz vb. gibi ürünlerin mamulleri yer almaktadır.²⁶⁶

Tablo 63.
Ahşap ve Ahşap Eşya, Odun Kömür ve Mantardan Eşya Hasırdan Sazdan Veya Örülmeye Elverişli Maddelerden Mamuller İthalatı²⁶⁷

YILLAR	İTHALAT	fasıl 44	fasıl 45	fasıl 46
1987	173.551	173.551		
1993	5.260	5.260		
2001	7.243	7.243		
2005	225	225		
2006	159	159		
2008	350	350		
2009	250	250		
Top.İthalat	187.038	187.038	0	0

Bu bölümden ilk ithalatımız 1987 yılında 1.73.551 dolarlık fasıl 44 grubu içinde yer alan ağaç ve ağaçtan mamul eşya alımıyla başlamıştır. Bu ürün grubunda Türkiye-Ürdün arası ticareti gösteren ithalat ve ihracat miktarlarını incelediğimizde 1997 yılı hariç bütün yıllarda ihracatımızın olmasına karşılık ithalatımızın hem değerce az olduğu hem de ihracatla kıyasladığımızda çok daha geri bir tarihte başladığını görmekteyiz. Kısacası bütün yıllar boyunca bu ürün grubunda Türkiye Ürdün dış ticareti Türkiye lehine olmuştur.

Ahşap, ahşap eşya, odun kömürü gibi ürünlerin hammaddesini orman oluşturduğundan dolayı Ürdün'ün iklim koşulları düşünüldüğünde Ürdün'den ithalatımızın neredeyse hiç olmaması gayet normaldir. Yıllık ortalama yağışın son derece az olduğu ülkede bitki örtüsü de buna paralel olarak gelişimini göstermektedir. Ürdün'de orman varlığının son derece az olması sebebiyle hammadde yetersizliği söz konusudur.

²⁶⁶ **Fasıl 44:**Ağaç ve ağaçtan mamul eşya:odun kömürü.

Fasıl 45:Mantar ve mantardan eşya.

Fasıl 46:Hasır:saz ve benzeri örülebilen maddelerden mamuller.

²⁶⁷ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

Tablo 64.
Ahşap ve Ahşap Eşya, Odun Kömür ve Mantardan Eşya Hasırdan Sazdan Veya Örülmeye Elverişli Maddelerden Mamuller 2009 Yılı Toplam İthalatı ²⁶⁸

Ürün Adı	Dolar
Diğer maddelerden sepetçi eşyası	291
Diğer ahşap marangozluk mamulleri ve doğrama parçaları	250

Hem ihracatımızın hem de ithalatımızın fasıl 44 grubu içerisinde değerlendirildiğimiz ağaç ve ahşap eşya grubunda yoğunlaştığımızı görmekteyiz. Fasıl 45 ve fasıl 46 grubunda Ürdün'den ithalatımız olmamıştır.

Böylece Ürdün'den ithalatımız tek ürün grubundan olmuştur. İthalatımıza konu olan ürünler sırasıyla; testere talaşı, uzunlamasına kesilmiş, biçilmiş iğne yapraklı ağaç, parke panoları, ahşap elbise askıları-ahşap ağaçtan mutfak, bina-inşaat için marangozluk doğrama mamulleri, kapı-kasaları, eşikleri, pervazları gibi ürünlerden oluşmaktadır. Ürdün'den toplam ithalatımız 187.038 dolardır.

En yüksek değerli ithalatımız 2001 yılında 7.243 dolarlık alımla gerçekleşmiştir. Bu ürün grubunda 1987, 1993, 2001, 2005, 2006, 2008, 2009 yılları haricinde ithalatımız olmamıştır.

Ortadoğu Ülkeleri içerisinde ahşap ve ahşap eşya, odun kömür ve mantardan eşya hasırdan sazdan veya örülmeye elverişli maddelerden ithalatımızda 2009 yılı toplamında en fazla ithalat yaptığımız ülkeler sırasıyla; Mısır, Suriye, İran, B.A.E., Irak, Suudi Arabistan, Katar ve en son sırada Ürdün gelmektedir.

²⁶⁸ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

Tablo 65.
Ahşap ve Ahşap Eşya, Odun Kömür ve Mantardan Eşya Hasırdan Sazdan Veya Örölmeye Elverişli Maddelerden Mamuller İhracatı ²⁶⁹

YILLAR	İHRACAT	fâsıl 44	fâsıl 45	fâsıl 46
1971	32.292	32.292		
1972	84.367	84.367		
1973	72.185	72.185		
1974	193.836	193.836		
1975	67.828	67.828		
1976	213.633	213.633		
1978	13.520	13.520		
1979	462.818	462.818		
1980	262.325	262.325		
1981	505.271	505.271		
1982	2.563.910	2.563.910		
1983	4.025.833	4.025.510		323
1984	4.283.734	4.283.734		
1985	5.833.488	5.833.488		
1986	4.948.672	4.948.672		
1987	1.987.825	1.987.825		
1988	1.782.778	1.782.730		48
1989	4.333.884	4.333.884		
1990	5.565.544	5.565.544		
1991	3.530.449	3.530.059		390
1992	4.646.844	4.646.844		
1993	4.462.055	4.462.055		
1994	3.798.830	3.798.018		812
1995	3.057.310	3.056.014		1.296
1996	4.152.049	4.150.646	1.040	363
1997	4.014.072	4.012.822	1.250	
1998	5.183.196	5.172.598	10.310	288
1999	4.051.587	4.051.587		
2000	4.101.991	4.101.565	8	418
2001	4.169.368	4.149.963	1.665	17.740
2002	4.330.331	4.329.024	1.059	248
2003	4.330.218	4.329.476		742
2004	8.708.127	8.705.297	406	2.424
2005	12.485.902	12.481.668	1.325	2.909
2006	14.077.472	14.073.288	3.927	257
2007	11.902.256	11.902.172		84
2008	13.836.043	13.828.117		7.926
2009	16.357.396	16.353.986	2.043	1.367
2010	1.370.211	1.370.211		
Top.ihracat	169.799.450	169.738.782	23.033	37.635

Bu bölümde ilk ihracatımız 1971 yılında 32.292 dolarlık ağaç ve ağaçtan mamul eşya satışıyla başlamıştır.1983 yılına kadar ihracatımızın ürün yelpazesi sınırlı ürünlerde olmuştur.

²⁶⁹ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

1983 yılında satışıımız ilk defa hasır eşya sepet ve benzeri örülen eşya grubundan olmuş ve bu yıl toplamda 323 dolarlık ihracat gerçekleştirilmiştir. 1996 yılında ise ürün yelpazesi biraz daha genişleyerek mantar ve mantardan eşya satışıımız 1996 yılı itibarı ile başlamıştır. 1996 yılı toplam satışıımız 1.040 dolar olmuştur. Ürdün'e en fazla ihracat yaptığımız yıl toplamda 12.485.902 dolarlık ihracatla 2006 yılı olmuştur.

2000 ve sonrası yıllarda ihracatımıza konu olan ürün gruplarına ağaç işlemeciliği ve biblolar ağaçtan mamul süs eşyaları mantar panolar, medefe sunta gibi yoğunluğu artırılmış eşya ihracatı da başlamıştır.

ihrac ettiğimiz ürün grupların çoğunluğu inşaat sektöründe kullanılan ürünlerdir. Son yıllarda Ürdün'de inşaat firmalarımızın faaliyetlerini artırmaları bu ürün gruplarındaki satış oranlarımızı olumlu etkilemektedir.

Tablo 66.
Ahşap ve Ahşap Eşya, Odun Kömür ve Mantardan Eşya Hasırdan Sazdan Veya Örülmeye Elverişli Maddelerden Mamuller 2009 Yılı İhracatı (İlk 20 Ürün) ²⁷⁰

Ürün Adı	Dolar
Diğer ahşap büyük ve küçük sandık, kafes sandık, silindir sandıklar vb ambalajlar	13479258
Diğer ağaçlar; uzun. biçilmiş/yontulmuş/rendelenmiş vs.kalınlık>=6mm.	1360287
Ahşap palet sandıklar ve diğer yük tablaları	1125983
Diğer ağaçlardan; kapılar, kapı çerçeveleri, kapı pervazları ve eşikleri	95347
Ahşap kablo makaraları	48240
Lif levha, orta yoğunlukta (kalınlık: > 9 mm.) diğer şekillerde	43421
Diğer ağaçlardan kaplamalık, kontrplak için yapraklar; kalınlık <1mm	42760
Diğer ahşap marangozluk mamulleri ve doğrama parçaları	29282
Odun döküntü ve artıkları (Topak halinde olmayan)	24948
Meşe; diğer	21939
Lif levha, orta yoğunlukta (kalınlık: > 5 mm. <= 9 mm) diğer şekillerde	11661
Elbise askıları; ahşap	11447
Ahşap diğer eşya	10811
Ahşap düz paletler; palet kaldırıncılar	10167
Diğer ağaçlardan ahşap çerçeveler (resim, fotoğraf, ayna vb için)	9225
Diğer kontrplaklar, kaplama ağaçlar (diğer şekillerde yonga levhadan olanlar)	8703
Meşe (kerestelik tomruk)	4560
Gürgen; diğer; kalın >= 6mm.	4560
Meşe; parke tahtaları (V) şeklinde bağlantılı, rendelenmiş	3662
Geniş yapraklı ağaçlardan şerit ve süpürgelikler	1996

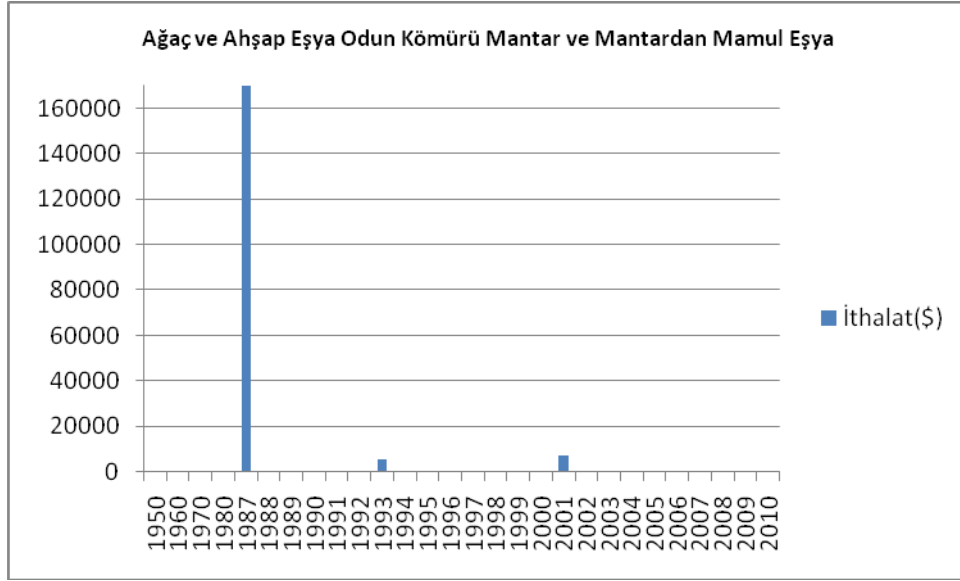
Ürdün'e ihracatımıza esas olan ürünler sırasıyla; ahşap büyük ve küçük sandık, kafes sandık, silindir sandıklar vb ambalajlar, uzun. biçilmiş/ yontulmuş/ rendelenmiş

²⁷⁰ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

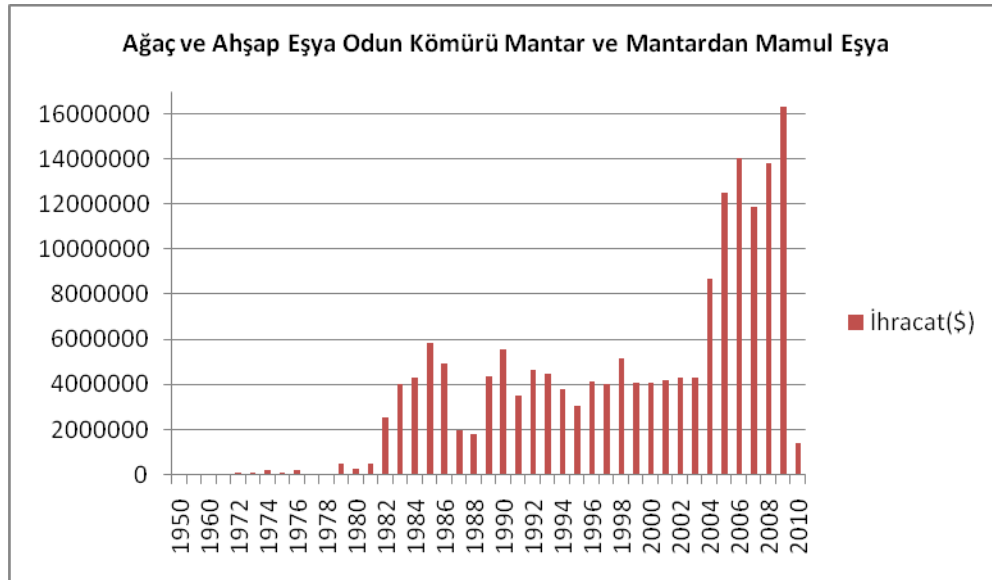
ağaçlar, ahşap palet sandıklar, yük tablaları, kapılar, kapı çerçeveleri, kapı pervazları ve eşikleri, ahşap kablo makaraları, orta yoğunlukta lif levha, ağaçlardan kaplamalık, kontrplak için yapraklar, ahşap marangozluk mamulleri ve doğrama parçaları, odun döküntü ve artıkları, ahşap elbise askıları, ahşap düz paletler; palet kaldırıcılar , ahşap çerçeveler, kontrplaklar, kaplama ağaçlar, kerestelik tomruk, gürgen, geniş yapraklı ağaçlardan şerit ve süpürgelikler, aglomere mantar ve mamulleri, kavak, sepetçi eşyası, ahşap variller, fiçılar, kovalar, gerdeller ve diğer fiçıcı eşyası gibi ürünler bulunmaktadır.

Ortadoğu Ülkeleri içerisinde ahşap ve ahşap eşya, odun kömür ve mantardan eşya hasırdan sazdan veya örülmeye elverişli maddelerden ihracatımızda 2009 yılı toplamında en fazla ihracat yaptığımız ülkeler sırasıyla; İran, Ürdün, Irak, Mısır, B.A.E., Suriye, Lübnan ve Katar gelmektedir.

Bu bölüm ürünlerinin ticaretinde toplam ithalatımız 1.87.038 dolar olup toplam ihracatımız ise 169.799.450 dolardır. Dış ticaret fazlamız 1.69.612.412 dolardır.

Şekil.26. Ahşap ve Ahşap Eşya, Odun Kömür ve Mantardan Eşya Hasırdan Sazdan Veya Örülmeye Elverişli Maddelerden Mamuller İthalatı

Şekil.27. Ahşap ve Ahşap Eşya, Odun Kömür ve Mantardan Eşya Hasırdan Sazdan Veya Örülmeye Elverişli Maddelerden Mamuller İhracatı

3.9. Odun ve Diğer Lifli Selülozik Maddelerin Hamurları; Karton, Kağıt Döküntüleri

Bu bölüm içerisinde odun hamuru, lifli selüloz maddelerinin hamurları, hurdalar, kağıt ve karton, kağıt hamurundan kağıt ve karton eşya, basılı kitap, gazete, resim vb. gibi baskı sanayi mamulü ve el yazmaları yer almaktadır.²⁷¹

Tablo 67.
Odun ve Diğer Lifli Selülozik Maddelerin Hamurları; Karton, Kağıt Döküntüleri İthalatı²⁷²

YILLAR	İTHALAT	fasıl 47	fasıl 48	fasıl 49
1985	3704			3.704
1986	92276		70.361	21.915
1987	114635		114.635	
1988	382105		382.105	
1989	389873		383.836	6.037
1990	332026		332.026	
1991	103665		97.542	6.123
1992	84192		84.192	
1993	32488		32.488	
1994	32500		32.500	
1995	131335		131.335	
1996	32654		32.500	154
1997	36133		32.500	3.633
1998	76440	113	75.345	982
1999	95895		95.875	20
2000	363217		363.196	21
2001	72089		67.509	4.580
2002	61927		60.524	1.403
2003	35472	1.646	7.142	26.684
2004	193607		16.238	177.369
2005	376170	4.407	179.788	191.975
2006	279096		92.565	186.531
2007	287392		225.555	61.837
2008	516761	2.213	483.843	30.705
2009	220111		204.510	15.601
2010	122051		122.051	
Top.İthalat	4467814	8379	3.720.161	739274

Ürdün'den ilk ithalatımız 1985 yılında başlamıştır. 1985 yılında fasıl 49 ürün grubu içinde yer alan kitap, broşür, risale vb matbuat alımı karşılığında 3.704 dolar ödenmiştir. 1986 yılında bu ürün grubu haricinde kağıt ve kağıttan mamul eşyalarda ithal edilmiştir. 1986 yılında toplamda 92276 dolarlık ithalat gerçekleştirilmiştir.1980'li

²⁷¹ **Fasıl 47:**Odun hamuru:lifli selülozik maddelerin hamurları, hurdalar.

Fasıl 48:Kağıt ve karton:kağıt hamurundan kağıt ve kartondan eşya.

Fasıl 49:Basılı kitap, gazete, resim vb baskı sanayi mamulu, el yazmaları.

²⁷² <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

yıllarda en fazla ithalat miktarı 1989 yılında olmuş sülfütlü ambalaj kağıdı, hijyenik havlular, tamponlar, defter veya boru halinde sigara kağıdı alımı karşılığında toplamda 3.89.873 dolarlık ödeme yapılmıştır. Ürdün'den ithalat oranlarımız tüm yıllar boyunca ihracatımızdan düşük miktarlarda olmuştur. Ürdün'den kağıt hammaddesi olarak kullanılan kağıt, karton döküntü, kırpıntı, hurdaları ithalatımız 1998 yılında 113 dolarlık bir meblağla başlamıştır. Bu ürün grubunda (fasıl 47) toplamda 8.393 dolarlık alım yapılmıştır. En fazla alımın yapıldığı yıl 4.407 dolarlık alımla 2004 yılı olmuştur.

Tablo 68.
Odun ve Diğer Lifli Selülozik Maddelerin Hamurları; Karton, Kağıt Döküntüleri 2009 Yılı Toplam İthalatı²⁷³

Ürün Adı	Dolar
Diğer tuvalet, yüz temizliği, ev, sağlık için ince kağıt, vb kağıtlar; rulo/tabaka	105632
Krepeli kağıt, selüloz elyaf tabakaları (her bir katının m2ağır.=<25gr) rulo/tabaka	69052
Mendiller, kurulama/yüz silme kağıtları	21185
Ajandalar	8267
Okul kitapları, teknik, ilmi ve sanata ait kitaplar; yabancı dilde basılmış	6584
Yabancı dilde basılmış diğerleri (ayrı sayfalar halinde)	3969
Diğer fotoğraf, gravür, resim; eğitimle ilgili (sadece resim/yazısız gravürleri içeren)	1910
Her nevi diğer çıkartmalar	1458
Ticari kataloglar	702
Ticari reklam yayınları vb.	523
Kitaplar, broşürler, risaleler vb matbuat	302
Not defterleri, mektupluk bloknotlar, hatıra defterleri	192
Bir/iki yüzü kaolin vb. sıvanmış; rulo (diğer kağıtları) (m2ağır.150gr az)]	182
Yabancı dilde basılmış diğer kitaplar	153

İthalatımızın genel seyrinde her yıl alım yapılmasına rağmen değerlerin düşük miktarlarda olduğu görülmektedir. İthalatımızın en fazla olduğu yıl 516761 dolarlık alımla 2008 yılıdır. 2000'li yıllardaki alım oranlarımız 1990'lı yıllardaki ithalat oranlarımızdan çokta farklı değildir. 2010 yılının ilk ayında 122.051 dolarlık ithalat yapılmıştır. Bu ürün grubu içinde alımlarımızın en büyük bölümü toplamda 3720161 dolarlık alımla kağıt ve kağıt ürünleri oluşturmaktadır. İthalatımızdaki ürün grupları; tuvalet, yüz temizliği, ev, sağlık için ince kağıt, krepeli kağıt, selüloz elyaf tabakaları, mendiller, kurulama/yüz silme kağıtları, ajandalar, okul kitapları, teknik ilmi ve sanata ait kitaplar, yabancı dilde basılmış kitaplar, eğitimle ilgili fotoğraf, gravür, resim, her nevi çıkartmalar, ticari kataloglar, ticari reklam yayınları vb, broşürler, risaleler vb matbuat, not defterleri, mektupluk bloknotlar, hatıra defterleri ithalatımızı

²⁷³ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

oluşturmaktadır. Ürdün'den 1985 yılından günümüze kadar bu ürün grubunda (fasıl 48) toplam ithalatımızın 3.720.161 dolardır.

Ortadoğu Ülkeleri içerisinde odun ve diğer lifli selülozik maddelerin hamurları; karton, kağıt döküntüleri ithalatımızda 2009 yılı toplamında en fazla ithalat yaptığımız ülkeler sırasıyla; Irak, İsrail, Mısır, İran, Ürdün, Katar, Suudi Arabistan, Suriye, Lübnan, Yemen, B.A.E. gelmektedir.

Tablo 69.
Odun ve Diğer Lifli Selülozik Maddelerin Hamurları; Karton, Kağıt Döküntüleri İhracatı ²⁷⁴

YILLAR	İHRACAT	fasıl 47	fasıl 48	fasıl 49
1974	70.000		70.000	
1975	1.701			1.701
1976	3.816			3.816
1977	4.255			4.255
1978	34.552		33.270	1.282
1979	15.252		13.830	1.422
1981	6.218		4.137	2.081
1982	27.538		13.168	14.370
1983	174.070		165.618	8.452
1984	384.080		346.087	37.993
1985	1.642.327		548.216	1.094.111
1986	577.576		542.812	34.764
1987	787.248		680.873	106.375
1988	749.743		662.668	87.075
1989	725.098		708.315	16.783
1990	357.963		357.963	
1991	345.613		341.164	4.449
1992	993.454		903.178	90.276
1993	512.756		506.353	6.403
1994	1.152.282		1.144.619	7.663
1995	456.217		444.340	11.877
1996	249.575		237.189	12.386
1997	397.250		386.274	10.976
1998	796.479		782.293	14.186
1999	1.264.254		1.259.174	5.080
2000	868.403		862.301	6.102
2001	2.285.355		2.280.800	4.555
2002	2.329.084		2.318.424	10.660
2003	5.038.905		3.157.115	1.881.790
2004	3.143.699		3.070.232	73.467
2005	3.613.474		3.580.341	33.133
2006	5.153.917		5.049.366	104.551

²⁷⁴ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

Tablo 69'un devamı

2007	5.181.658		5.061.694	119.964
2008	6.947.847		6.791.847	156.000
2009	13.165.580	3.885	12.995.664	166.031
2010	1.117.444		1.082.079	35.365
Top.ihracat	60.574.683	3.885	56.401.404	4.169.394

Ülkemiz kağıt ve karton üretiminde dünya ülkeleri sıralamasında 28. sırada yer almaktadır. Toplamda 1.5 milyon ton kurulu kapasiteye sahiptir. Türkiye'nin bu bölüm ticaretindeki zayıf noktası ürünlerin hammaddesi olan selülozu ithal etmesidir. Halbuki bu ürün grubunu üreten ülkeler hammadde kaynaklarına sahip ülkelerdir. Kağıt imaline yarayan madde ve kağıt mukavva, kağıt havlu tuvalet kağıdı, mendil, kumaş, masa örtüsü kağıt kutular etiketler karbon kağıdı gazete kağıdı gibi ürünler Ürdün'e ihracatımızda belli başlı ürünlerdir.

Ürdün'e ilk ihracatımız 1974 yılında başlamıştır. Toplam 70.000 dolarlık kağıt-karton ve kartondan kutu ihracatı gerçekleştirilmiştir. 1974 yılından sonra 1978 yılına kadar bu ürün grubunda (fasıl 48) Ürdün'e ihracatımız olmamıştır.1978 yılında tekrar başlayan ihracatımız 1980 yılı hariç sonraki yıllarda hiç kesintiye uğramamıştır. Bu ürün grubunda en yüksek düzeyli ihracatımız 12.995.664 dolarla 2009 yılında gerçekleşmiştir. 2010 yılının ilk ayında 1.082.079 dolarlık kağıt-karton ve kutu satışı gerçekleştirilmiştir. Fasıl 48 grubu içerisinde yer alan oluksuz kağıt/kartondan katlanabilir kutular, muhafazalar, bebek bezleri vb. hijyenik eşya, oluklu kağıt/kartondan kutu ve mahfazalar, sigara kağıdı, plastik sıvalı, emdirilmiş/kaplı kağıt/kartonlar, mendiller, kurulama/yüz silme kağıtları, ambalaj kutuları, yazma çizim/diğer grafik için kağıtlar, kağıt/kartondan her cins etiketler, her nevi çıkartmalar, testlayner kağıdı, hafif kuşe kağıt, kağıt, karton, selüloz vatka, selüloz lif tabaka, her tabakası beyazlatılmış çok katlı hijyenik havlu, tampon vb. eşya, kaplı kağıt ve kartonlar, el havluları, torba/çantalar (külahlar dahil) kağıt/kartondan olanlar, oluksuz kağıt/kartondan katlanabilir kutular gibi ürünler Ürdün'e en fazla ihraç ettiğimiz ürünlerdir. Bu grubun toplam ihracatı 56.401.404 dolardır. Fasıl 48 grubu içerisinde ülkemizin dünya genelinde toplam ihracatı 2009 yılı itibarı ile 1.004.750.514 dolardır. Bu rakam bu ürün grubunda Ürdün'e yapılan ihracatımız içindeki payının ne derece az olduğuna bir göstergedir. Gazete periyodik yayınlar, farklı ebatlarda kesilmiş kağıtlar basılı resimler, tebrik kartları, kart postallar, etiketler bölümünü oluşturan fasıl 49 ürün

grubunda toplam ihracatımız 4.169.394 dolardır. Ülkemizden Ürdün'e kağıt hammaddesi olan selüloz ihracatı 2009 yılında yapılan 3.885 dolarlık ihracat hariç hiçbir dönemde ihracat gerçekleştirilmemiştir.

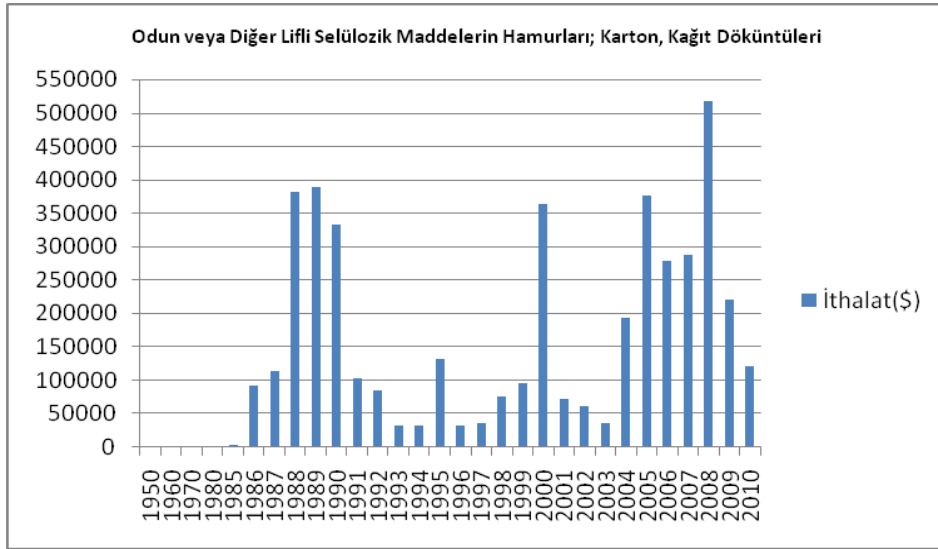
Tablo 70.
Odun ve Diğer Lifli Selülozik Maddelerin Hamurları; Karton, Kağıt Döküntüleri 209 Yılı İhracatı
(İlk 20 Ürün) ²⁷⁵

Ürün Adı	Dolar
Oluksuz kağıt/kartondan katlanabilir kutular, muhafazalar (m2 ağır.< 600 gr)	6500186
Bebek bezleri vb. hijyenik eşya; diğerleri	2124276
Oluklu kağıt/kartondan kutu ve mahfazalar	832951
Sigara kağıdı (genişlik:15x36 cm) rulo halinde olanlar	602511
Sigara kağıdı (genişlik: <5 cm) rulo halinde olanlar	470416
Kağıt/kartonlar, plastik sıvalı, emdirilmiş/kaplı, diğer; beyazlatılmamış; diğerleri	441501
Mendiller, kurulama/yüz silme kağıtları	371375
Ambalaj kutuları (plak poşetleri dahil) kağıt/kartondan olanlar	281029
Yazma, çizim/diğer grafik için diğer kağıt, kartonlar	155101
Kağıt/kartondan her cins etiketler; diğer	144381
Her nevi diğer çıkartmalar	132968
Kağıt/kartondan her cins etiketler, baskılı olanlar; diğer	114665
Testlayner kağıdı; (m2 ağırlık; <150gr.)	105801
Hafif kuşe kağıt; rulo (ebat;15x36cm. olan, tabaka halinde)	101355
Kağıt, karton, selüloz vatka, selüloz lif tabaka; kend.yapışkan olan, diğer (ebat; 36x15cmm.)	99033
Çok katlı; her tabakası beyazlatılmış	98035
Diğer hijyenik havlu, tampon vb. eşya	56563
Kağıt ve kartonlar; diğer şekilde kaplı	47997
El havluları; diğerleri	41542
Diğer torba/çantalar (külâhlar dahil) kağıt/kartondan olanlar	38484

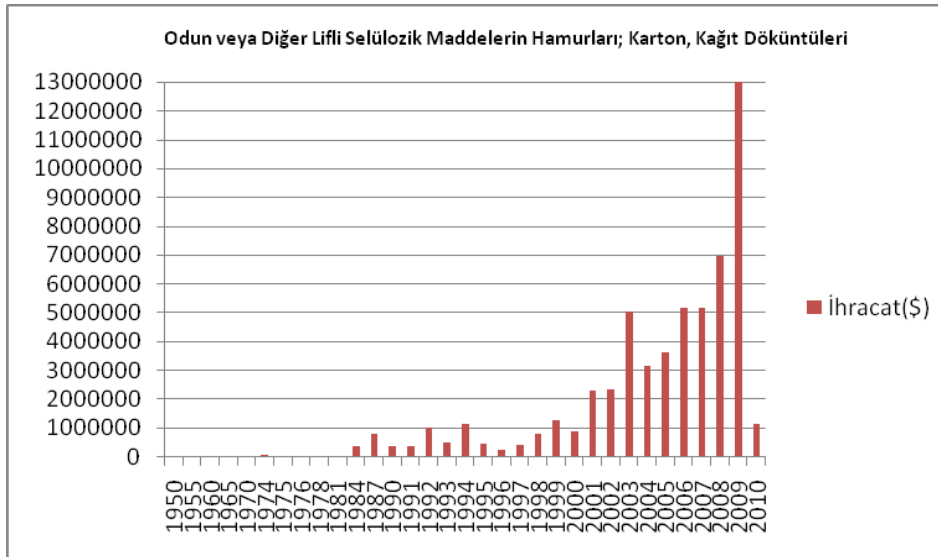
Türkiye ilk defa 1936 yılında kendi kağıt-karton üretimini yapmaya başlamıştır. Ancak ülkemizde en önemli ihraç malzememiz olan gazete kağıdı üretimimizde Avrupa devletleri ile rekabetimizi destekleyecek düzeyde kaliteli üretim söz konusu değildir.Yine rekabet imkanları açısından Türk Sanayicisini zor durumda bırakan diğer bir faktör atık kağıtların tam anlamıyla kullanılmaması sebebiyle üretim maliyetlerinin yüksek olmasıdır. Hammadde sıkıntısının getirdiği yüksek fiyatlı ithalat oranları, sermaye yetersizliği sebebiyle yeni teknoloji imkanlarından fazlası ile yararlanamama,su ve enerji gibi temel ihtiyaçların ülkemizde pahalı olması gibi sebeplerden ötürü Türk kağıt-karton ürünleri ticareti diğer ihracatçı ülkelerle kalite ve fiyat cazibesi açısından rekabette zorlanmaktadır.

²⁷⁵ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

Ortadoğu Ülkeleri içerisinde odun ve diğer lifli selülozik maddelerin hamurları; karton, kağıt döküntüleri ihracatımızda 2009 yılı toplamında en fazla ihracat yaptığımız ülkeler sırasıyla; İsrail, İran, Lübnan, Suudi Arabistan, Suriye, B.A.E., Ürdün gelmektedir. Bu bölüm ürünlerinden toplam ithalatımız 4.467.814 dolar iken, toplam ihracatımız 60.574.683 dolar olarak gerçekleşmiş, dış ticaret fazlamız ise 56.106.869 olmuştur.

Şekil.28. Odun ve Diğer Lifli Selülozik Maddelerin Hamurları; Karton, Kağıt Döküntüleri İthalatı

Şekil.29. Odun ve Diğer Lifli Selülozik Maddelerin Hamurları; Karton, Kağıt Döküntüleri İhracatı

3.10. Dokumaya Elverişli Maddeler ve Bunlardan Mamul Eşya

Bu bölümde yer alan ürünler; yün, kıl, at kılı v.b. iplik ve dokumak bitkisel lifler, pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat, kâğıt ipliği ve dokumaları, dokumaya elverişli suni ve sentetik lifler, sentetik suni devamsız lifler, vatka, keçe, dokunmamış mensucat, özel iplik, sicim ve mamulleri, halılar ve diğer dokumaya elverişli maddelerdir. Ayrıca yine bu bölüm içinde özel dokunmuş mensucatlar, danteller, duvar halıları, işlemler, emdirilmiş sıvanmış kaplanmış mensucatlar v.b. teknik eşya, örme eşya, örme giyim eşyası ve aksesuarları ile mensucattan mamul diğer eşya, kullanılmış eşya ve parçaları yer almaktadır.²⁷⁶

Tablo 71.
Dokumaya Elverişli Maddeler ve Bunlardan Mamul Eşya İthalatı²⁷⁷

YILLAR	İTHALAT	fasıl 51	fasıl 52	fasıl 53	fasıl 54	fasıl 55	fasıl 56	fasıl 59	fasıl 60	fasıl 61	fasıl 62	fasıl 63
1983	55654			55.654								
1986	13419			13.419								
1987	26606			26.606								
1988	68760			68.760								
1989	840526	840.526										
1990	964653	906.013	58.640									
1991	2160915	2.160.915										
1992	1190446	1.177.078			7.695					5.673		
1993	1967700	1.960.784						6.916				
1994	503723	468.004			6.111				29.608			
1995	1868134	1.705.106	64.161		76.382	22.485						
1996	1714550	1.600.517			14	114.019						
1997	1083285	1.077.658		643					4.700			284
1998	1333442	1.174.987			155.917	1.483		424	110	140	369	12
1999	513891	367.621	30		74.104					21.664	48.170	2.302
2000	190781	4.125	299		186.296					61		
2001	64045	5.862	799				38		91	5.104	44.025	8.126
2002	160317				30.856	30.602	156		59.649		39.054	
2003	66623		5.041		35.715	151	138		9.793	12.520	3.265	

²⁷⁶ **Fasıl 51:**Yün, kıl, at kılı:bunların iplik ve dokumaları.

Fasıl 52:Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat.

Fasıl 53:Dokumaya elverişli bitkisel lifler, kâğıt ipeği ve dokumaları.

Fasıl 54:Dokumaya elverişli suni ve sentetik lifler.

Fasıl 55:Sentetik ve suni devamsız lifler.

Fasıl 56:Vatka, keçe, dokunmamış mensucat, özel iplik, sicim ve mamulleri.

Fasıl 57:Halılar ve diğer dokumaya elverişli maddeden yer kaplamaları.

Fasıl 58:Özel dokunmuş mensucat, dantela, duvar halıları, işlemler.

Fasıl 59:Emdirilmiş, sıvanmış, kaplanmış mensucat, bunlardan teknik eşya.

Fasıl 60:Örme eşya.

Fasıl 61:Örme giyim eşyası ve aksesuarları.

Fasıl 62:Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları.

Fasıl 63:Mensucattan mamul diğer eşya, kullanılmış eşya, paçavralar.

²⁷⁷ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

Tablo 71'in devamı:

2004	926453		7.944		4.657	49.157	327.706		86.039	255.620	194.896	434
2005	1268209	239	3.860	3.839	6.761	701.471	62.006	192.854	156.504	139.438	1.237	
2006	1132195				22.730	5.798	562.743		191.167	322.033	19.641	8.083
2007	2131900	35.766	1.494		251	58.729	1.118.703	32.686	144.571	654.951	84.749	
2008	3131391	121.723			8.551	85.085	1.290.142		222.451	1.257.689	145.750	
2009	2622038	3.156	26.217	44.449	66.578	17.930	1.759.079			626.207	78.422	
2010	63930						35.283			22.670	5.977	
T.ithalat	26063586	13610080	168485	213370	682618	1086910	5155994	232880	904683	3323770	665555	19241

Ürdün'den ilk ithalatımız fasıl 53 ürün grubunda 1983 yılında başlamıştır. mensucat ürünleri ve bitkisel liften iplikler alımı karşılığında 55. 654 dolar ödeme yapılmıştır. 1984, 1985 yıllarında Ürdün'den ithalatımız gerçekleşmemiştir. 1983-1990 yıllarını kapsayan dönemde Ürdün'den ithal ettiğimiz ürün sadece mensucat ürünleridir. İthalatımızda ürün çeşitliliğinin olmadığı bu dönemde ithalat değerleride düşük miktarlardadır. 1980'li yıllarda en fazla ithalatımız 1989 yılında gerçekleşmiştir. 1989 yılı toplam ithalatımız 8.40.526 dolardır. Alınan ürünler sırasıyla; kırkma yapağı, diğer yapağular, yıkanmış yünler alımı gerçekleştirilmiştir. Ürdün'den yaptığımız ithalat 1986 yılından 1991 yılına kadar düzenli olarak artmıştır. 1991 yılındaki ithalatımız 2. 160. 915 dolardır. Bu meblağdaki alımımız tek fasıl grubu (fasıl 51) dahilinde olmuştur. İthal ettiğimiz ürünler; koyun keçi gibi hayvanların yünleri ve kaba hayvan kılıdır. 1991 yılı sonrası Ürdün'den hayvan yünü alımımız giderek düşmüştür. 2002 ve 2005 yılları bu ürün grubunda ithalatımız olmamıştır. Ürdün'den ithalatımızda ürün grupları içerisinde toplamda en az ithalatı yapılan ürünlerden bir tanesi de pamuktur. Bu durum Ürdün'de pamuk üretiminin sınırlı miktarda olması ile ilgilidir. Ülkemiz pamuk ithalatını Ortadoğu'nun ve dünyanın sayılı pamuk üreticisi ve ihracatçısı olan Mısırdan tedarik etmektedir. Mısır, uzun ve ekstra uzun elyafli pamuk üretimi ile ünlüdür. Bugün pamuk, hala Mısır'da "beyaz altın" olarak adlandırılmaktadır. 1960 ve 1970'li yıllarda Mısır, dünya pamuk pazarının % 80'ine sahipken, sonraki dönemlerde bu pazar payının önemli bir kısmını Amerikan pamuğuna kaptırmıştır. Bugün uzun ve ekstra uzun lifli pamuğun % 55'i Mısır, % 40'ı ise ABD tarafından tedarik edilmektedir. Ürdün 1997 yılında AB ile Ekonomik Ortaklık Antlaşması imzalamış ve böylece Ürdün mallarının AB ülkelerine ihracında gümrük vergisi muaf tutulmuştur. AB ülkeleri ile imzalanan STA sonrasında Ürdün dış ticareti bu ülkelerle daha da yoğunlaşmıştır. Buna rağmen ülkemizin Ürdün'den ithalatı ve Ürdün'e yaptığımız ihracat miktarı değer bazında

artmıştır.1998 yılında Ürdün Arap Ülkeleri ile Arap Serbest Ticaret Piyasa Anlaşması imzalamıştır. Bu ülkelerle imzalamış olduğu STA sonrasında 2005 yılına kadar olan dönemde yaptığımız ithalat oranları düşük değerlerde kalmıştır. 2000 yılında ise ABD ile Serbest Ticaret Piyasa Anlaşmasına imza atılmış.10 yıllık geçerliliği olan bu anlaşma özellikle tekstil sektörünün Ürdün’de gelişmesinde ana faktör olmuştur. Yapılan Serbest Ticaret Piyasa Anlaşmaları ülkeyi yabancı sermaye getirisi açısından daha cazip hale getirmiştir. Tekstil ve konfeksiyon ürünleri Ürdün’ün başlıca imalat sanayi ürünleri içerisinde yer almaktadır. Tekstil sektöründe ülkeye; ABD ve diğer ülkelerle imzalanan Serbest Ticaret Anlaşmaları neticesinde yerli yatırımcıların yanı sıra, yabancı yatırımcılar da ilgi göstermeye başlamıştır. Ürdün’de Türk firmaları haricinde, Pakistanlı, Hintli, Çinli, Tayvanlı, Sri Lankalı firmalarda bu sektöre yönelik yarırımları görülmektedir. Tekstil ve konfeksiyon sektörlerinde Türk yatırımcıların başlıcaları; Sarar, Atateks firması, Damat-Tween, Kip, Mavi, Şahinler Holding gibi firmalarımızın yatırımları mevcuttur.

Tablo 72.
Dokumaya Elverişli Maddeler ve Bunlardan Mamul Eşya 2009 Yılı İthalatı (İlk 20 Ürün) ²⁷⁸

Ürün Adı	Dolar
Dokunabilir sentetik ve suni lifden sigara filtresi (uzunluğu<=5mm, çap<=8mm rulo)	1293578
Dokunmamış mensucat [dokunabilir sentetik/suni lifden (m2<=25gr, diğer)]	432578
Çorap; pamuktan (örme)	259275
Kadın/kız çocuk için kazaklar ve süveterler; pamuktan diğerleri	138037
Tişört, fanila, atlet vs. giyim eşyası; pamuktan (örme)	66417
Parçalar; sentetik lifden (örme)	58742
Kadın/kız çocuk için kazaklar ve süveterler; sentetik veya suni liflerden diğerleri	48457
Keten mensucat; diğer, boyalı (keten<%85)	44449
Gipe iplikler	32734
Naylon/diğer poliamid tekstür iplik (dik.haric) (tek katının 6.7<tex<50; 6, yüksek mukavemetli; toptan)	31423
Diğer dokunmuş men (diğer, renkli iplikten, teks, edilmemiş polies.fil=>%85)	30664
Pamuktan diğer pantolonlar ve kısa pantolonlar	27265
Pamuk ipliği (tekkat, penyeli, pam=>%85, 232.56<=dtex<714.29; toptan)	26217
Kadın/kız çocuk için pantolon ve kısa pantolon; sentetik liflerden, diğer	25653
Kadın/kız çocuk için elbise; pamuktan (örme)	23135
Döküntüler (polipropilenden) (diğer şekilde elde edilen)	17930
Kadın/kız çocuk için diğer pantolonlar; sentetik liflerden, diğerleri	14730
Tişört, fanila, atlet vs. giyim eşyası; sentetik/suni lif. (örme)	11302
Kadın/kız çocuk için diğer pantolonlar; pamuktan	8453
Kordela; diğer, ağırlık itibariyle elastomerik/kauçuk iplik=>%5	8260

²⁷⁸ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

2004 yılı ve sonrasında Ürdün'den yaptığımız ithalat ürün bakımından çeşitlilik arz etmekle beraber düşük değerlerdedir. 2004 yılında 7.944 dolarlık pamuk alımı, 4.657 dolarlık sentetik kumaş, 49.157 sentetik lif alımı, 327.706 dolarlık mensucat ürünleri alımı, 52.514 dolarlık halı ve kilim alımı, 30.802 dolarlık duvar halısı alımı, 86.039 dolarlık örme triko alımı, 255.620 dolarlık çeyiz ürünleri alımı, 194.896 dolarlık bay ve bayan giyim eşyası alımı, 434 dolarlık hazır giyim eşya alımı gerçekleştirilmiştir.

Yine 2004 yılı içerisinde Şahinler Holding Ürdün'de bir yıl içerisinde üç adet tekstil fabrikası açmıştır. ABD ye kotasız ihracat imkânından yararlanacak olan firmamız % 35 vergi avantajını da kullanarak bu ülkede yatırımlarını katlayarak faaliyetlerine devam edecektir. Şu an mevcut 1000 çalışanı ile dokuma, örme ve hazır giyim sektörlerinde ülkeye yatırım yapan şirketin hedefi 10 fabrikaya ulaşmak ve Ürdün'ün ABD ile olan STA dan azami derecede faydalanmaktadır.

2004 yılında Ürdün'den ithalat oranımız tekrar 1.009.769 seviyesine çıkmıştır. Ürdün'ün temel ihracat kalemlerinden tekstil ürünlerinin dış satımında 2008 yılında yüzde 15.1 düşüş yaşanmıştır. Çok büyük bir oranda ABD pazarına yönelen (% 93) bu kalemin 2008 yılında ihracat geliri 1.012 milyar dolar elde edilmiştir. 2008 yılı toplam ithalatımız 3.131.391 dolardır.

Tablo 73.
Ürdün'ün Tekstil Sektöründe Başlıca İthalat Yaptığı Ülkeler (Milyon Dolar) ²⁷⁹

İthalat	2007	2008	Değişim (%)
Çin	315.2	290.2	-7,9
Tayvan	95.4	96.1	0,7
Türkiye	34.1	37.9	11,2

2009 yılında gerçekleştirilen ithalat oranında ithalatımızın azaldığını görmekteyiz toplam ithalatımız; 2.630.298 dolardır. 2009 yılı ithalatımıza konu olan ürünler sırasıyla; dokunabilir sentetik ve suni lifden sigara filtresi, çorap, pamuktan (örme), kadın/kız çocuk için kazaklar ve süveterler, tişört, fanila, atlet vs. giyim eşyası; pamuktan, parçalar; sentetik lifden, kadın/kız çocuk için kazaklar ve süveterler; sentetik

²⁷⁹ DTM.

veya suni liflerden diğerkleri, keten mensucat; boyalı, gipe iplikler naylon/diğerk poliamid tekstür, iplik, pamuktan pantolonlar ve kısa pantolonlar, pamuk ipliği, kadın/kız çocuk için pantolon ve kısa pantolon; sentetik liflerden, kadın/kız çocuk için elbise; pamuktan, döküntüler (polipropilenden), tişört, fanila, atlet vs. giyim eşyası, ağırlık itibariyle elastomerik/kauçuk iplik, bebekler için diğerk giyim eşyası ve aksesuarı, pamuktan tişört, fanila, atlet vs. giyim eşyası; dokunabilir maddelerden, poliesterden tekstürize iplik gibi ürünler en fazla ithal ettiğimiz ürün kalemleridir. 2010 yılının ilk ayında toplam ithalatımız 63.930 dolardır.

Tekstil ve konfeksiyon sektöründe Ortadoğu Ülkeleri içerisinde 2009 yılı baz alındığında en fazla ithalatımızın olduğu ülkelere sırasıyla; 177.793.309 dolarla İran, 33.052.032 dolarla Bahreyn, 29.553.838 dolarla Suudi Arabistan, 4.995.565 dolarla Lübnan, 3.219.266 Kuveyt ve 1.032.836 dolarlık ithalat rakamıyla Ürdün gelmektedir.

Tablo 74.
Dokumaya Elverişli Maddeler ve Bunlardan Mamul Eşya İhracatı ²⁸⁰

YILLAR	İHRACAT	fasisl 51	fasisl 52	fasisl 53	fasisl 55	fasisl 57	fasisl 58	fasisl 60	fasisl 61	fasisl 62	fasisl 63
1969	21699				19.907					1.792	
1970	2.699				2.699						
1971	25658			9.054	16.604						
1972	4690				4.690						
1973	32.688	23.254			6.205		3.229				
1974	25568				25.362				206		
1975	15064			3.751	3.470		7.843				
1976	53538				39.383		2.432		11.723		
1977	79331				59.194		3.360		16.419	358	
1978	94462			11.273	75.190					7.999	
1979	2847							224	2.623		
1980	265876			6.300	64.090		150.000		43.250	2.236	
1981	670457			14.336	535.476		63.041	10.872	44.789	1.943	
1982	2.958.989	61.689		5.000	2.115.923		204.473	28.025	285.545	256.678	1.656
1983	2.620.948	37.770		1.524	1.019.287		175.116	151.704	615.179	620.368	
1984	3.013.046	65.963		9.865	842.636		358.203	279.119	782.764	674.101	395
1985	8.865.525	173.259			611.706	3.900	117.331	661.190	6.799.361	498.778	
1986	5.103.080	421.656		14.636	603.845		646.141	373.975	1.577.985	1.464.842	
1987	3.786.814	609.176		19.195	853.028		303.466	376.232	1.289.232	336.485	
1988	6.784.082	1.534.438		6.000	956.703		1.307.055	646.644	1.476.947	856.295	
1989	5.963.718	5.250	860.083	6.620	1.910.593	183.297	200.180	160.720	396.503	705.557	1.534.915
1990	6.937.043		680.273		4.042.427	301.333	229.339	129.895	233.358	349.265	971.153
1991	14.667.191		961.513	12	5.682.570	466.748	1.163.092	54.219	849.649	731.046	4.758.342
1992	11.940.794	12.980	715.489	3.853	3.884.546	328.718	876.534	531.007	953.466	1.507.521	3.126.680
1993	11.905.874	2.696	625.018	2.031.084	2.990.722	266.318	577.284	770.432	1.360.542	2.677.346	604.432
1994	11.364.788	67.156	877.624		4.060.499	501.584	624.976	282.097	936.093	2.452.485	1.562.274
1995	11.123.431	19.520	809.558	1.342	4.296.405	106.768	983.043	161.851	1.116.029	2.781.499	847.416
1996	9.815.173	90	1.032.573	8.560	2.608.500	129.258	752.792	265.359	903.262	3.266.029	848.750
1997	12.630.437	76.231	1.608.192	1.359	2.708.819	213.273	967.918	316.112	1.311.744	4.608.974	817.815
1998	13.506.907	14.426	596.554	2.080	5.081.380	212.545	863.961	26.177	1.571.602	4.680.683	457.499
1999	11.976.559	181.272	707.102	1.461	2.831.327	913.411	530.181	40.175	2.372.823	3.866.851	531.956
2000	13.310.545	913.897	696.616	1.600	2.920.322	1.075.760	1.017.177	188.876	2.087.566	3.886.440	522.291
2001	15.689.548	694.787	823.861	1.032	2.833.179	961.096	1.264.259	1.568.304	2.559.558	3.812.129	1.171.343
2002	16.354.394	347.022	1.045.551		1.977.336	2.103.485	2.468.834	2.537.769	1.557.453	3.150.866	1.166.078
2003	18.944.447	446.491	797.562	3.322	3.753.431	1.790.627	1.789.556	3.584.945	2.074.216	3.506.039	1.198.258
2004	35.082.970	300.544	934.217	1.455	11.388.511	2.449.901	3.017.538	8.639.593	2.171.473	4.492.955	1.686.783
2005	39.162.532	622.465	3.174.841	29.177	8.967.864	2.867.184	2.909.082	10.244.881	3.311.681	5.233.724	1.801.633
2006	54.090.547	1.367.296	2.820.891	1.991	12.173.748	2.710.944	3.796.261	5.537.589	15.667.463	7.568.186	2.446.178
2007	52.008.725	3.707.158	1.916.373	86.850	10.432.697	1.354.338	3.196.827	6.005.560	13.737.612	9.333.934	2.237.376
2008	47.327.784	4.212.270	2.726.472	97.773	9.387.605	1.834.540	3.617.463	2.601.575	9.881.107	11.398.949	1.570.030
2009	38.946.959	965.709	1.006.726	24.679	8.374.403	3.389.488	2.684.034	604.776	8.495.072	12.004.083	1.397.989
2010	1.793.856	10.674	42.836		189.581	224.183	215.970	219.033	320.670	530.641	40.268
Top.ihracat	470.218.198	16.533.204	25.459.925	2.344.081	114.910.041	24.384.799	36.002.963	45.867.796	78.213.106	95.202.824	31.299.459

Tekstil ve konfeksiyon sektörü diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de gerek üretim ve istihdama katkısı ve gerekse ihracat yoluyla döviz kazandırması sebebiyle lokomotif sektör olma özelliğini sürdürmektedir.

²⁸⁰ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

Dünyadaki başlıca tekstil ihracatçısı ülkeler, Avrupa Birliği Ülkeleri, Çin, ABD, Güney Kore, Tayvan, Hindistan, Japonya, Pakistan ve Türkiye'dir. Başlıca ithalat yaptığımız ülkeler ise İtalya, Çin, ABD, Almanya, Güney Kore ve sonrasında Hindistan gelmektedir. Tekstil ve konfeksiyon sektöründe Ortadoğu Ülkeleri içerisinde 2009 yılı baz alındığında ihracatımızda ilk sırada yer alan ülkeler sırasıyla; Kuveyt, Suudi Arabistan, Lübnan, Ürdün, İran, Irak gelmektedir. İhracatımıza konu olan ürünler ise; sentetik lifden parçalar, yer kaplamaları, çeşitli havlular, tuftesiz/flokesiz, viskoz ipek karışık, asetattan suni filament demetleri, kadın/kız çocuk için bluz, polipropilenden iplik, kadın/kız çocuk için elbise; sentetik liften, sentetik balıkağı iplikleri, kable iplik, dokunmuş mensucat; sentetik ve suni liflerden, tırtıl mensucat, kordela elastiki, ağırlık itibariyle elastomerik/kauçuk iplik, tişört, fanila, atlet vs. giyim eşyası; sentetik/suni lif, kadın/kız çocuk için takım, sentetik lifden, battaniye, denimden pantolonlar ve kısa pantolonlar, pamuktan diğer pantolonlar ve kısa pantolonlar, kadın/kız çocuk için pantolon etek, pamuktan tişört, fanila, atlet vs. giyim eşyası gibi ürünler ilk sırada yer almaktadır.

Dünyada önemli tekstil ihracatçısı ülkeler arasında bulunan Türkiye, hazır giyim ve konfeksiyon sektöründe uluslararası pazarlarda rekabet edebilmek için, yerli üretimin yanı sıra yurt dışından ithal edilmiş elyaf, iplik ve kumaş gibi tekstil materyallerini de kullanmakta ve dünyanın bir çok bölgesine ihracat yapmaktadır. Yapılan ithalat tekstil sanayi ya da konfeksiyon sanayi için hammadde ve ara malı niteliğindedir. Bu bakımdan tekstil sektörünün ihracat performansında ithalatın etkisi göz ardı edilemez. Bu ürün grubunda Ürdün'e ihracatımız 21.699 dolarlık meblağla 1969 yılında sentetik kumaş ve giyim eşyası ihraç edilmiştir. 1969 yılı sonrasındaki tüm yıllarda Ürdün'e ihracatımız gerçekleşmiştir. 1969-1980 yılına kadar olan dönemde ürün yelpazesinin az olduğu ve yine ihracat rakamlarının düşük değerlerde seyrettiği görülmektedir. 1982 yılında ihracatımızda ürün çeşitliliği artmıştır. 1982 yılında 3.092.340 dolarlık bir meblağ karşılında koyun yünü bitkisel lifler kağıt ipliği sentetik kumaşlar çeşitli mensucat ürünleri duvar halıları bayan triko malzemeleri hazır bay bayan giyim malzemeleri satışı gerçekleştirilmiştir. 1985 yılı ihracatımız 1982 yılına göre % 100 artarak 9.660.624 dolar seviyesine ulaşmıştır. 1985 sonrası ihracatımız 1990 yılına kadar düşüş trendine girmiş ve 1990 yılında tekrar yükselerek 9.654.229 dolarlık

seviyeye yeniden ulaşmıştır. 1991 yılındaki ihracat rakamımızdaki artış oranı bir önceki yıla kıyasla % 100'e yakın bir artış oranıyla 18. 410.619 dolarlık rakamsal değere ulaşmıştır. Bu değer artmasında sentetik kumaş satışının ve hazır giyim mamullerinin satışının artışı etkili olmuştur. 1991 yılındaki ihracat değerimiz 2000 yılına kadar en yüksek değerli ihracat rakamı olmuştur. Tekstil sektörü 1998 yılındaki Asya krizinden olumsuz etkilenmiştir. Bu nedenle 1997 yılı ve sonrası ihracatımız çok az miktarda değişimlerle yükselme trendini korumuştur.

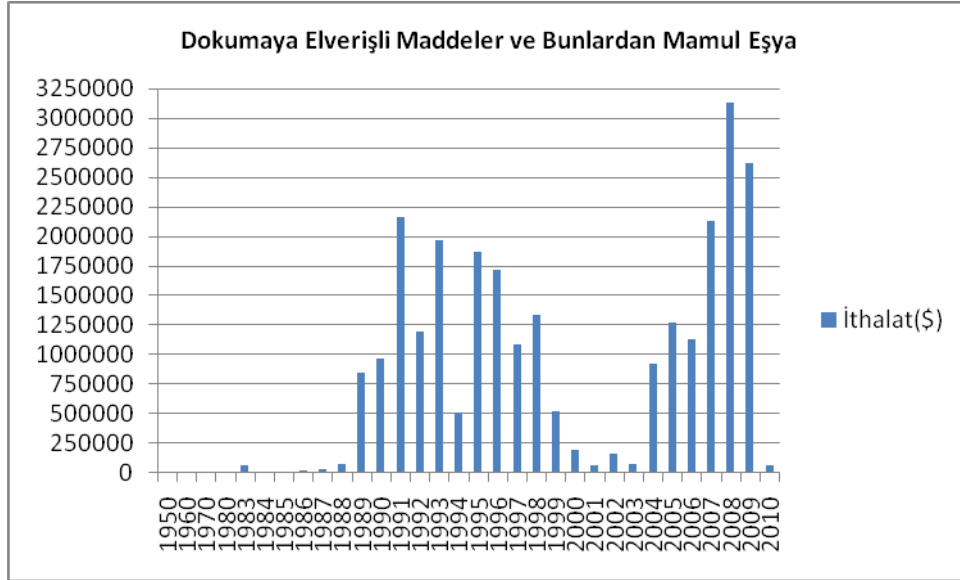
Tablo 75.
Dokumaya Elverişli Maddeler ve Bunlardan Mamul Eşya 2009 Yılı İhracatı (İlk 20 Ürün) ²⁸¹

Ürün Adı	Dolar
Parçalar; sentetik lifden (örme)	4476179
Yer kaplamaları-sent/suni maddeden, havlı, hazır eşya, tuftesiz/flokesiz	3010943
Diğer sentetik men; diğer, diğer, devamsız, viskoz ipek karışık	1910667
Asetattan suni filament demetleri	1872633
Kadın/kız çocuk için bluz; sentetik/suni lifden	1564990
Polipropilenden iplik (dikiş hariç) rötör/kable, tex>6.7; toptan)	1162609
Kadın/kız çocuk için elbise; sentetik lif.	1100128
Diğer iplik, polipropilenden (dikiş hariç) (tex>6.7; toptan, tek kat bükülmemiş/1m=<50 tur bükülmüş)	1025664
Sentetik balıkbağı iplikleri (perakende)	966097
Ağırlık; >= 85% akrilik, modakrilik rötör, kable iplik(dikiş hariç)toptan	950464
Dokunmuş mensucat; sentetik ve suni liflerden, tırtıl mensucat	812571
Diğer mensucat (taranmış yün+ince kıl=>%85, diğer, m2<=200gr)	769865
Kordela; elastiki, ağırlık itibariyle elastomerik/kauçuk iplik=>%5	736352
Tişört, fanila, atlet vs. giyim eşyası; sentetik/suni lif. (örme)	721264
Diğer sentetik men; ağartılmış/ağartılmamış, diğer, devamsız, viskoz ipek karışık	672961
Kadın/kız çocuk için takım; diğer, sentetik lifden	606538
Battaniye (dokunmamış mensucat) elektrikli hariç	570870
Denimden pantolonlar ve kısa pantolonlar	557449
Diğer sentetik mensucat; diğer, devamsız	556599
Pamuktan diğer pantolonlar ve kısa pantolonlar	545192

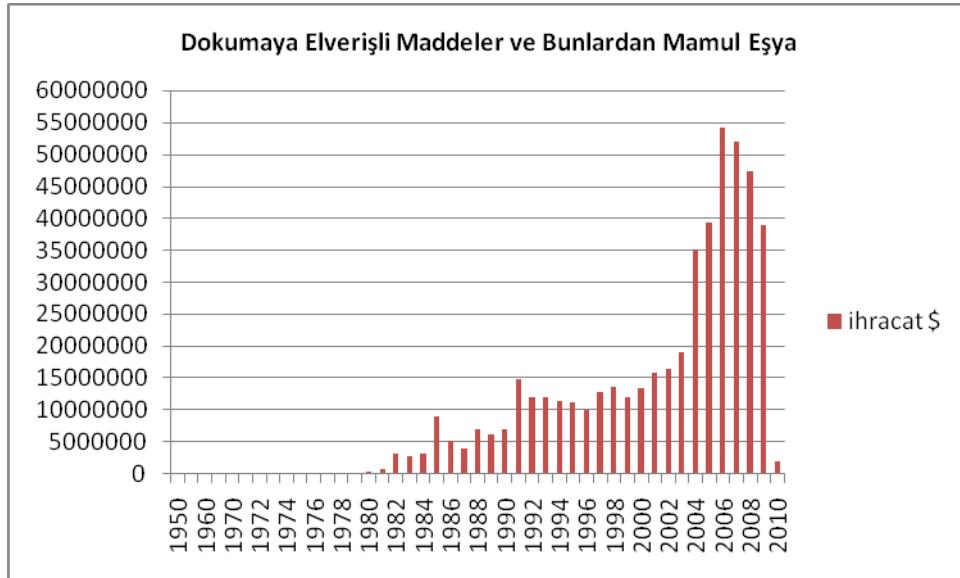
2000'li yıllarda doların dünya genelinde değer kaybetmesi gelişmekte olan ülke ekonomilerinde pozitif büyümeyi tetiklemiştir. Bu yıllarda ihracatımızda yükselme trendini korumuştur. 2000'li yıllarda 2004 yılı ve sonraki yıllarda Ürdün'e yaptığımız ihracat değerlerinde rekor seviyelere ulaşılmıştır. 2006 yılı 60.351.477 dolarlık ihracat rakamıyla en fazla ihracat yaptığımız yıl olmuştur. 60 milyon dolarlık ihracatımızın yarısından fazlasını hazır giyim sektörü oluşturmuştur. Özellikle 2004 ve sonrası ihracat rakamlarımızın rekor seviyelere ulaşmasında hazır giyim sektöründeki ihracat rakamlarının artması neticesinde olmuştur.

²⁸¹ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

Bu bölümden toplam ithalatımız 26.238.242 dolar olup, toplam ihracatımız 564.366.443 dolar olarak gerçekleşmiştir dış ticaret fazlamız 538.128.201 dolardır.

Şekil.30. Dokumaya Elverişli Maddeler ve Bunlardan Mamul Eşya İthalatı

Şekil.31. Dokumaya Elverişli Maddeler ve Bunlardan Mamul Eşya İhracatı

3.11. Ayakkabılar, Şemsiyeler, Bastonlar, Kemerler, Tüyler, Yapma Çiçek.

Bu bölümde ayakkabı, getrler, tozluklar vb. eşya ve aksamı, başlıklar ve aksamı, şemsiyeler, baston, kamçı, kırbaç vb. aksamı, hazır kuş tüyü ve insan saçı mamulleri, yapma çiçekler yer alır.²⁸²

Tablo 76.
Ayakkabılar, Şemsiyeler, bastonlar, Kemerler, Tüyler, Yapma Çiçek İthalatı²⁸³

YILLAR	İTHALAT	fasıl 64	fasıl 65	fasıl 66	fasıl 67
1991	5400	5.400			
1992	10216	10.216			
2001	1098	953	145		
2005	1292	1.088		204	
2006	711	711			
2007	1462	1.352	110		
2008	135		135		
2009	68872	68.872			
Top.İthalat	89186	88592	390	204	

Ülkemizin ayakkabı ithalatı deri ürünleri ithalatı içerisinde önemli bir paya sahiptir. Piyasada sektörü yönlendiren en önemli faktörler moda takibi ve şirketler açısından marka haline gelmektir. Ürdün'den ilk ithalatımız 1991 yılında olmuştur. 1991 yılı toplam ithalatımız 5. 400 dolardır. 1992 yılında bu miktar % 100'e yakın bir artışla 10. 216 dolara yükselmiştir. Ödenen bu bedel karşılığında içi dışı deri ayakkabı, çeşitli yapı ve maddeden kösele ayakkabılar, çeşitli türde terlikler, ayakkabı aksamı gibi ürünler yer almaktadır.1991 yılında ithalatımızın başlamasının sebepleri şu şekilde sıralayabiliriz; 1990 yılında ayakkabı ve terlik ithalatından alınan fonların kaldırılması ve gümrük vergilerinde indirimler yapılması etkili olan faktörlerdir. 1992 yılı sonrası 2001 yılına kadar Ürdün'den ithalatımız olmamıştır. Bu durumu tetikleyen sebeplerden bir tanesi 1992 yılında ithal ayakkabı fiyatlarının yükselmesi ile ayakkabı ithalatımızın bir önceki yıla göre % 25.8 azalarak 25 milyon dolara düşmesidir. Yine Türkiye'nin 1996 yılında AB ile yaptığı Gümrük Birliği Anlaşması, AB ülkelerinden ayakkabı ithalatında önemli artışlara neden olmuştur. Ayakkabı sektörü; 1998 ve 1999 yıllarında

²⁸² **Fasıl 64:**Ayakkabılar, getrler, tozluklar vb eşya ve aksamı.

Fasıl 65:Başlıklar ve aksamı.

Fasıl 66:Şemsiye, baston, kamçı, kırbaç ve bunların aksamı.

Fasıl 67:Hazır kuş tüyü ve insan saçı mamulleri, yapma çiçekler.

²⁸³ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

yaşanan Asya Ülkelerinde ve Rusya’da yaşanan kriz sebebiyle ayakkabı ithalatımız da etkilenmiştir. Ayakkabı ithalatımız hem miktar hem de değer olarak düşüş göstermiştir. 2001 yılında yeniden başlayan ithalatımız toplamda 1098 dolarlık meblağdır.

Tablo 77.
Ayakkabılar, Şemsiyeler, Bastonlar, Kemerler, Tüyer, Yapma Çiçek 2009 Yılı Toplam İthalatı ²⁸⁴

Ürün Adı	Dolar
Diğer terlikler ve ayakkabılar; erkekler için	68872

Ürdün’den ithalatımızda ürün çeşitliliğinde fasıl 67 grubu içerisinde yer alan kuş tüyü ve bundan eşyalar ve diğer aksesuarlar, yapma çiçekler grubundan ithalatımız olmamıştır. Ürdün’den ithalatımızda ayakkabı ithalatı ana ürün gurubudur. Ayakkabı ithalatının ürün bazında dağılımın ise; kauçuk ve plastikten su geçirmez ayakkabılar, kauçuk ve plastikten diğer ayakkabılar, deriden mamul ayakkabılar, dokumaya elverişli maddelerden ayakkabılar, erkekler için terlikler ve ayakkabılar gibi ürünler yer almaktadır. 2002 ve 2005 yılları arası dönemde ithalatımız yeniden durmuştur. 2002 ve 2005 yıllarında ithalatımızın olmamasının nedeni hem AB ülkelerinden gerçekleştirilen ayakkabı ithalatı hem de uzak doğu ülkelerinden yapılan ithalatın artmasıdır. Özellikle ucuz Çin malı ayakkabılar ülkemizde iç piyasada ayakkabı sektöründe imalat yapan firmalarımızın çoğunun kapanmasına ve fason üretime yönelmelerine sebep olmuştur. Günümüzde birçok ayakkabı firması maliyet düşüklüğü sebebiyle Çin’de fason üretim yapmaktadırlar. 2005 yılında yeniden başlayan ithalatımız bu yıl ve sonrasında kesintiye uğramamıştır. 2008 yılı ithalatımız en düşük değerli ithalat oranı olmuştur. Toplam ithalat oranı 135 dolardır. Bu durum Dünya genelinde yaşanan krizin dış yardımlara bağımlı olan Ürdün ekonomisini derinden etkilemesi sonucudur. 2009 yılı tekrar toplanan ithalat oranı 68872 dolara yükselmiştir.

Ortadoğu Ülkeleri içerisinde ayakkabılar, şemsiyeler, bastonlar, kemerler, tüyer, yapma çiçek ithalatımızda 2009 yılı toplamında en fazla ithalat yaptığımız ülkeler sırasıyla; Suriye, Irak, Ürdün, B.A.E., İsrail, Suudi Arabistan, Mısır, İran gelmektedir.

²⁸⁴ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

Tablo 78.
Ayakkabılar, Şemsiyeler, Bastonlar, Kemerler, Tüylar, Yapma Çiçek v.b.İhracatı ²⁸⁵

YILLAR	İHRACAT	fasıl 64	fasıl 65	fasıl 66	fasıl 67
1969	120			120	
1970	726			726	
1972	350			350	
1974	1.000			1.000	
1977	3.859	3.859			
1981	12.000	12.000			
1982	16.851	16.851			
1983	22.332	22.332			
1984	66.970	66.823		147	
1985	1.595.614	321.154	655	275	1.273.530
1986	4.366.931	4.363.569	1.862	1.500	
1987	69.282	65.595	105	600	2.982
1988	547.151	532.814	2.165		12.172
1989	104.327	98.199	823	586	4.719
1990	94.306	93.398	368	540	
1991	530.555	529.226	225		1.104
1992	1.245.251	1.243.341	416		1.494
1993	1.510.324	1.503.248	5.612	1.464	
1994	2.392.927	2.391.609	1.002	316	
1995	1.982.443	1.979.477	1.700	1.266	
1996	1.247.450	1.242.249	4.494	707	
1997	922.389	914.560	7.829		
1998	2.646.128	2.642.638	2.332	241	917
1999	709.948	697.859	12.089		
2000	888.829	868.816	19.930	83	
2001	938.395	888.950	30.272	19.076	97
2002	1.117.198	1.073.461	41.878	1.361	498
2003	1.111.311	1.089.643	19.980	1.458	230
2004	749.737	727.472	21.497	768	
2005	631.723	622.596	7.859	882	386
2006	670.320	647.968	10.474	11.492	386
2007	853.048	833.436	18.265	1.151	196
2008	1.089.305	1.061.568	27.600	137	
2009	1.198.925	1.140.340	38.821	19.300	464
2010	36.862	36.862			
Top.ihracat	29.374.887	27.731.913	278.253	65.546	1.299.175

Tablo 78’de Türkiye’nin Ürdün’e ayakkabılar, şemsiyeler, bastonlar, kemerler, tüylar, yapma çiçek v.b.ihracatı incelendiğinde; Ürdün’e 1969 yılına 120 dolarlık ihracat gerçekleştirilmiştir. Bu oran 1970 yılında 726 dolara yükselmiştir. 1970-1980 yıllarını kapsayan dönemde; 1971, 1972, 1973, 1975, 1976, 1978, 1979, 1980,1981 yıllarında Ürdün’e ihracatımız olmamıştır. 1970’li yıllarda Ürdün’e ihracatımızın olamamasının Ürdün açısından sebepleri; Ürdün’de yaşanan iç savaş gösterilebilir. 1970 Ürdün iç savaşı aylarca sürmüş zaman zaman şiddetlenmiş ve ağır silahların kullanıldığı

²⁸⁵ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

ve dolayısıyla ağır zayıfların verildiği bir savaş olmuştur. İç çatışma hali aralıklarla devam etmiş sükunet ancak 1971 yılında sağlanabilmiştir. Yine 1973 yılında yapılan Arap-İsrail savaşında Ürdün piyasasını olumsuz etkilemiştir. 1980 yılları Ürdün İsrail barış görüşmelerinin yapıldığı sükunet yılları olmuştur. 1981 yılında ihracatımız yeniden başlamıştır. Türk ayakkabı ihracatı 1980’li yıllarda el ile üretimden sanayi tipi üretime geçilmesi ihracatın artmasını da beraberinde getirmiştir. Bu tarihlerde ayakkabı kapasitesi ve üretim hacminin artışıyla dış pazarlara yönelmenin de başladığı yıllardır.1985 yılı ihracatımızın bir milyon dolar seviyesini yakaladığı yıl olmuştur. Bu yıl toplam ihracatımız 1.595.614 dolardır. İhraç edilen ürünler sırasıyla; yapay iek satışı ve diğer aksesuar satışı en fazla satılan ürün olmuştur. Toplam satış bedeli 1.273.530 dolardır. Bu ürün grubundaki satış oranımız bütün yıllar içerisinde satış değerinin en yüksek değerde olduğu yıl olmuştur.

1986 yılı ihracatımızın 4.366.931 dolar seviyesini yakaladığı yıl olmuştur. En fazla ihracatı yapılan ürün deri ayakkabılar çeşitli türde terlik ve ayakkabı aksamaları olmuştur. 1986 yılı sonrası ihracat oranlarımız yıldan yıla düşmüştür. Ayakkabı sektörümüzün ihracat açısından gelişmişlik düzeyi yetersiz olmakla birlikte özellikle İspanya, Portekiz gibi Avrupalı üreticilerle rekabet edebilecek büyüklükte arz potansiyeli vardır. 1990’lı yılların başında ihracat, özellikle Rusya pazarı olmak üzere canlanmış ve 1997 yılında toplam ihracatımız 200 milyon doları aşmıştır. Bu gelişmeler nedeniyle 1992, 1993 yıllarında ihracatımızın bir milyon dolar seviyesini yeniden yakalamasına neden olmuştur. 1994 yılı ihracatımız bir önceki yıla oranla % 100’e yakın bir artışla 2.392.927 dolarlık bir meblağa ulaşmıştır. 1998 yılı ve sonraki yıllarda Rusya’da yaşanan kriz Türk ayakkabı sanayini de etkilemiş, toplam ihracatta düşüş başlamıştır. Bu krizin neticesinde Türk Ayakkabı Sektörü Ortadoğu pazarına yönelmiştir.

Türk ayakkabı sektörü bu ülkelerdeki gelişmelerden önemli oranda etkilenmiştir. 1998 yılına kadar ihracatın % 50’sinin gerçekleştirildiği Rusya pazarında 1998’de yaşanan kriz, ayakkabı firmalarımızı yeni pazarlar aramaya itmiştir. Kriz sonrasında eski Doğu Bloğu ülkelerinin payı azalırken, İsrail, Libya, Suudi Arabistan gibi ülkelerin payı artmıştır. Türkiye’nin ayakkabı ihracatı içinde ülke paylarında 1999 yılında Rusya (% 20.5), Suudi Arabistan (% 9.2), Polonya (%7.4), İsrail (% 5.9), Fransa

(%5.2) oranında yer almıştır.1998 yılında genel ayakkabı ihracatında düşüş yaşamamıza rağmen Ürdün'e ihracatımızda tersi bir yükseliş görülmektedir. 1998 yılı 1995,1996 ve 1997 yıllarında düşme eğilimi gösteren ihracatımızın yeniden yükseldiği yıl olmuştur. Bu yıl Ürdün'e toplam ihracatımız 2.646.128 doları yeniden görmüştür. 2000'li yıllarda düşüş trendine giren ihracatımız 2009 yılında yeniden 1.198.925 dolar seviyesini yakalamıştır.

Tablo 79.
Ayakkabılar, Şemsiyeler, Bastonlar, Kemerler, Tüylar, Yapma Çiçek 2009 Yılı İhracatı
(İlk 20 Ürün)²⁸⁶

Ürün Adı	Dolar
Diğer terlikler ve ayakkabılar; erkekler için	500755
Dış taban kauçuktan	128524
Dış taban plastik maddelerden	81825
Yüzü tabii veya terkip yoluyla elde edilen deriden olan diğer ayakkabılar	76461
Diğer terlikler ve ayakkabılar; diğer	74642
Ayakkabı; yüzü plastikten (erkek/kadınlara ait olduğu belirlenemeyen)	27362
Diğer ayakkabılar;yüzü şeritlerden yapılmış, erkekler için	23966
Siperlikli kasket, kep vb.	21396
Diğer ayakkabılar,erkekler için	20523
Bahçe şemsiyeleri vb. şemsiyeler	19300
Ayakkabı; diğer (iç tabanı =>24 cm. yüzü deriden, dış tabanı tabii köseleden, erkek)	18250
Ayakkabı; bileği örten (iç taban uzunluğu=>24cm.dış tabanı tabii kösele, erkek)	17560
Diğer ayakkabı aksamı; diğer maddelerden	15542
Ayakkabı; yüzü plastikten diğerleri (terlik ve ev içinde giyilen)	14234
Ayakkabı yüzleri vb. aksamı (takviye parçaları hariç) diğer maddelerden	12667
Ayakkabı; bileği örten fakat baldırı örtmeyenler,diğerleri	12643
Ayakkabı; bileği örten, baldırı örtmeyen (iç taban uzunluğu =>24 cm.erkek için)	11450
Ayakkabı; diğer sporlar için (yüzü deriden)	11429
Ayakkabı; diğer (iç tabanı =>24 cm. yüzü deriden, dış tabanı tabii köseleden, kadın)	11351
Ayakkabı; diğer sporlar için	10678

Ürdün'e ihracatımızda ürün grupları sırasıyla; erkekler için terlikler ve ayakkabılar, dış taban kauçuktan, dış taban plastik maddelerden yüzü tabii veya terkip yoluyla elde edilen ayakkabılar, yüzü şeritlerden yapılmış ayakkabılar, erkekler için, siperlikli kasket, kep vb, erkekler için bahçe şemsiyeleri vb. şemsiyeler, bileği örten ayakkabılar, farklı maddelerden ayakkabı aksamı, yüzü plastikten ayakkabı, bileği örten fakat baldırı örtmeyen ayakkabılar, yüzü deriden, dış tabanı tabii köseleden ayakkabılar, ayakkabı yüzleri ve bunların aksamı, dış tabanı kauçuk, plastik, tabii/terkip kösele ayakkabı ve terlikler, kadınlar için bereler, boneler, takkeler, fesler vb, kadınlar için terlikler ve ayakkabılar gibi ürünler gelmektedir.

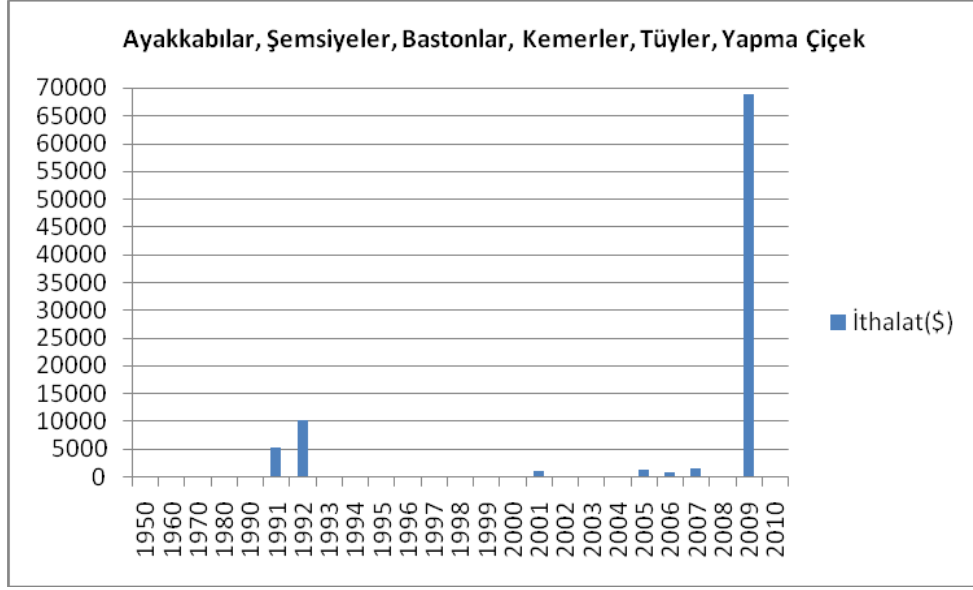
²⁸⁶ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

Rusya, Avrupa Birliği ve ABD gibi büyük pazarları değerlendiren Türk ihracatçısı Ortadoğu pazarına yönelik çalışmalarda bulunmamış dolayısı ile genelde Ortadoğu Ülkeleri ve Ürdün pazarında rekabeti Çin ihracatçılarına bırakmıştır.

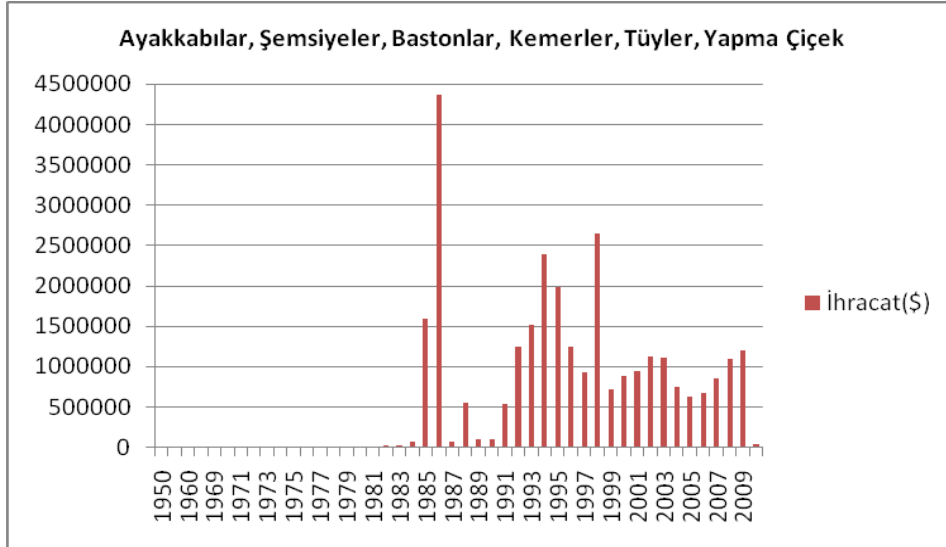
Tür ayakkabı sektöründe küçük atölye tipi üretim biçiminin üretimimizde hakim olması, işgücünde yeterli kalifiye elemanın bulunamaması, ayakkabı yan sanayi girdilerinde standart ve kalite eksikliği gibi sebeplerle ayakkabı sanayinde sahip olunan avantajlara rağmen ihracat potansiyeli yeterince değerlendirilememektedir.

Ortadoğu Ülkeleri içerisinde ayakkabılar, şemsiyeler, bastonlar, kemerler, tüyler, yapma çiçek ihracatımızda 2009 yılı toplamında en fazla ihracat yaptığımız ülkeler sırasıyla; Irak, Suudi Arabistan, Irak, Umman, İsrail, Ürdün, Lübnan, Kuveyt, B.A.E., Bahreyn gelmektedir.

Bu bölüm ürünlerinden toplam ithalatımız 89186 dolar iken, toplam ihracatımız 29.374.887 dolar olarak gerçeleşmiştir. Dış ticaret fazlamız ise 29.285.701 olmuştur.

Şekil.32. Ayakkabılar, Şemsiyeler, bastonlar, Kemerler, Tüylar, Yapma Çiçek İthalatı

Şekil.33. Ayakkabılar, Şemsiyeler, bastonlar, Kemerler, Tüylar, Yapma Çiçek İhracatı

3.12. Taş, Alçı, Çimento, Amyant, Mika, vb. Eşya, Seramik Mamulleri Cam ve Cam Eşya

Bu bölüm, taş alçı çimento amyant, mika vb. mamullerden eşya, seramik mamulleri cam ve camdan eşya gruplarından meydana gelmiştir.²⁸⁷

Tablo 80.
Taş, Alçı, Çimento, Amyant, Mika, Eşya, Seramik Mamulleri Cam ve Cam Eşya İthalatı²⁸⁸

YILLAR	İTHALAT	fasıl 68	fasıl 69	fasıl 70
1990	21.747	21.747		
1991	108.892	108.892		
1992	4.556	4.556		
1996	25.720		25.699	21
1997	802		802	
1998	6.661		2.695	3.966
2000	65		65	
2001	14.615	14.362		253
2003	908	266		642
2005	5.488	4.181	409	898
2006	49.836	49.546	290	
2007	5.445	5.445		
2008	1.305	511	206	588
2009	2.632	1.043		1.589
Top.İthalat	248.672	210.549	30.166	7.957

Bu bölüm ürünlerini kapsayan taş alçı çimento cam ve seramik mamulleri alımında toplam ithalatımız ihracatımıza oranla çok düşük kalmaktadır. Ürdün'den ilk ithalatımız 21.747 dolarla 1990 yılında başlamıştır. 1990 yılı ithal edilen ürünler; çatı/bina yüzeylerinde kullanılan asfalttan/benzeri maddeden eşya, cüruf yünü, kaya yünü vb. mineral yünlerden oluşmaktadır. 1991 yılında ithalat oranımız % 500'e yakın bir oran artışıyla 108.892 dolar seviyesine ulaşmıştır. 1992 yılı bir önceki yılın artış oranından daha fazla bir oranla düşerek ithalatımız 4.556 dolar seviyesine inmiştir. 1990 ve 1992 yılları arasında Ürdün'den ithalatımızda ürün çeşitliliği bakımından sadece fasıl 68 grubu içinde ele aldığımız taş alçı çimento maddelerinden imal edilmiş eşya alımı olmuştur. 1990-2010 yılları arasında toplam ithalatımızda taş alçı çimento cam ve seramik mamulleri alımında toplam ithalatımız 248.672 dolardır. 2009 yılı itibarı ile ithal edilen ürünleri ise; tezyin edilmiş/başka şekilde işlenmiş yontulmamış cilalanmış

²⁸⁷ **Fasıl 68:**Taş, alçı, çimento, amyant, mika vb maddelerden eşya.

Fasıl 69:Seramik mamulleri.

Fasıl 70:Cam ve cam eşya.

²⁸⁸ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

su mermeri, cam, camdan sofa/mutfak işlerinde kullanılan eşya, makine imali cam eşya (kurşun kristalden, tuvalet, yazıhane, ev tezyinatı vb işlere, el imali) gibi ürünler ithal edilmiştir.

Tablo 81.
Taş, Alçı, Çimento, Amyant, Mika, vb. Eşya, Seramik Mamulleri Cam ve Cam Eşya 2009 Yılı
Toplam İthalatı²⁸⁹

Ürün Adı	Dolar
Cilalanmış su mermeri, tezyin edilmiş/başka şekilde işlenmiş, yontulmamış	1043
Cam eşya (kurşun kristalden, tuvalet, yazıhane, ev tezyinatı vb işlere, makine imali)	728
Camdan sofa/mutfak işlerinde kullanılan eşya; makine imali olan (diğerlerinden)	379
Cam eşya (kurşun kristalden, tuvalet, yazıhane, ev tezyinatı vb işlere, el imali)	263
Camdan diğer eşya	219

Toplam ithalatımız içerisinde cilalanmış mermer ve çimento alımı en fazla ithalatı yapılan üründür. İkinci sırada 30.166 dolarlık alımla seramik mamulleri yer almaktadır. Cam ve cam eşya alımı ürün miktarı olarak en az ithal edilen üründür. Toplam ithalatı 7.957 dolardır. Bu ürün grupları içinde özellikle camdan eşya alımı ve çimento alımı ön plana çıkmıştır Ürdün'de çimento sektörü büyük ölçekli ve ekonomiye önemli katkıları olan işletmeler arasında yer almaktadır. Ürdün'de çimento sektörünün toplam üretim kapasitesi 4 milyon tona yakındır. Bu sektörde üretim Fuheis, Rashadiya ve Azrak şehirlerinde yoğunlaşmıştır. Ürdün'de 1976-1980 yılları arasında ikinci kalkınma planı devreye sokulmuştur. İkinci kalkınma planının hedefleri arasında imalat sanayinin geliştirilmesi ve Ülkenin hafif sanayi ürünü ihraç eder duruma gelmesi amaçlanmıştır. 1976-1980 yıllarını kapsayan ikinci kalkınma planının olumlu sonuçları özellikle imalat ve madencilik sektöründe tesirini daha çok icra etmiş ve böylelikle Ülkede çimento fabrikaları fosfat madeni üretimi ve kimyevi maddeler üreten tesisler artmıştır. Böylelikle çimento sektöründe çimento üretimi Ürdün'ün başlıca imalat sanayi ürünleri içerisinde yer almaya başlamıştır.

Ortadoğu Ülkeleri içerisinde taş, alçı, çimento, amyant, mika, vb. eşya, seramik mamulleri cam ve cam eşya ithalatımızda 2009 yılı toplamında en fazla ithalat yaptığımız ülkeler sırasıyla; İsrail, İran, Mısır, Suudi Arabistan, B.A.E. ve Ürdün gelmektedir.

²⁸⁹ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

Tablo 82.
Taş, Alçı, Çimento, Amyant, Mika, vb. Eşya, Seramik Mamulleri Cam ve Cam Eşya İhracatı ²⁹⁰

YILLAR	İHRACAT	fasıl 68	fasıl 69	fasıl 70
1969	14.904	13.896	1.008	
1970	2.314	2.314		
1971	5.173	800		4.373
1972	6.827			6.827
1973	39.068		13.941	25.127
1974	441.799	7.258	24.710	409.831
1975	389.148	8.834	2.985	377.329
1976	465.397	43.295	38.437	383.665
1977	727.055	40.964	11.330	674.761
1978	862.120	77.349	150.236	634.535
1979	1.237.026	47.978	248.177	940.871
1980	974.118	29.986	32.567	911.565
1981	1.474.648	19.936	29.398	1.425.314
1982	1.791.546	114.883	38.427	1.638.236
1983	1.604.420	269.956	74.486	1.259.978
1984	1.797.465	224.691	158.953	1.413.821
1985	2.395.195	156.495	439.026	1.799.674
1986	13.606.557	2.881.581	2.135.444	8.589.532
1987	6.618.479	151.876	3.982.776	2.483.827
1988	2.481.439	204.625	32.529	2.244.285
1989	2.858.644	236.513	59.193	2.562.938
1990	3.195.036	387.952	122.852	2.684.232
1991	3.651.978	1.116.080	145.819	2.390.079
1992	5.204.676	399.581	255.817	4.549.278
1993	4.326.019	447.573	506.016	3.372.430
1994	6.784.036	530.873	270.735	5.982.428
1995	4.707.411	464.008	278.049	3.965.354
1996	4.660.691	843.600	496.886	3.320.205
1997	4.406.428	860.096	266.428	3.279.904
1998	4.297.109	1.172.837	279.498	2.844.774
1999	3.596.079	885.242	721.523	1.989.314
2000	4.012.820	1.028.015	848.324	2.136.481
2001	4.239.443	876.016	847.875	2.515.552
2002	2.841.687	485.786	866.649	1.489.252
2003	3.402.872	897.313	1.223.292	1.282.267
2004	5.427.704	1.531.218	1.534.546	2.361.940
2005	6.187.783	2.107.530	1.894.517	2.185.736
2006	6.894.511	2.179.284	1.857.208	2.858.019
2007	9.229.791	3.530.527	2.325.695	3.373.569
2008	8.968.200	3.734.256	2.471.643	2.762.301
2009	8.165.012	2.001.393	2.252.573	3.911.046
2010	692.190	181.855	141.245	369.090
Top.ihracat	144.684.818	30.194.265	27.080.813	87.409.740

Bu bölüm ürünlerini kapsayan taş alçı çimento cam ve seramik mamulleri cam ve cam eşya ürünleri içerisinde Ürdün'e en fazla ihracatımıza konu olan ürün cam ve cam eşya ürünleri olmuştur.

²⁹⁰ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

Cam ve cam eşya ürünleri ihracatımızda toplam ihracatımız 87.409.740 dolardır. Bu ürün grubunda ilk ihracatımız 1971 yılında 4.373 dolarla başlamıştır.1981 yılında 1.425.314 dolarlık seviye yakalanmıştır. Cam ve cam eşya ihracatımızın en yüksek değerde olduğu yıl 8.589.532 dolarlık ihracat rakamıyla 1986 yılı olmuştur. Zaman zaman artan ve düşen değerlerde seyreden cam ve cam eşya ihracatımız 2004 ve sonrası yıllarda 2008 yılı haricinde düzenli artış trendini korumuştur. 2008 yılında Ürdün'e cam ihracatımızın bir önceki yıla oranla düşmesinin nedeni 2008 yılında yaşanan global krizin Ürdün iç piyasasında daralmaya neden olmasıdır.

ihracat oranlarımızda 1979 yılına kadar fazla bir değişme göstermeyen toplam ihracatımız 1979 yılından sonra 1980 yılı dikkate alınmazsa 1986 yılına kadar düzenli olarak artmıştır. 1986 yılı toplam ihracatımız 13.606.557 dolarlık satış rakamıyla en yüksek değerine ulaşmıştır. Bu yönüyle 1980'li yıllar ihracatımızın toplamda yüksek meblağda olduğu yıllar olmuştur. 1980'den sonra Türk ekonomisindeki ihracata dönük önemli değişiklikler dış ticaretimizin artmasında olumlu sonuçlar doğurmuştur.

1980 ve sonrası yıllarda dışa açılan Türk inşaat sektörünün de Ortadoğu ülkelerine yöneldiği ve yatırımlar yaptığı döneme denk gelmektedir. Böylelikle başta inşaat malzemelerinin ana ürünleri olan çimento, alçı, seramik ve cam gibi ürünlerin satışında artmaya başlamıştır.

Böylelikle ihraç ürünleri içinde yine ağırlıklı olarak inşaat sektöründe kullanılacak ürünler bulunmaktadır. Bu ürünler kaldırım taşları, inşaata elverişli taşlar, seramikler, seramikten döşemeler, lavabolar, küvetler, tuvalet eşyası, çeşitli türde ve özellikle cam gibi ürünler, izabe köpüğü, kaya yünü, alçı ve alçı bileşikleri, amyantlı çimentodan mamuller, işlenmiş amyant, ateşe dayanıklı tuğlalar, kiremitler, seramikler, süs eşyaları, çeşitli amaçlarla kullanılmak üzere hazırlanmış cam gibi ürünler ihracatımızda ürün yelpazesini oluşturmaktadır.

1990'lı yıllar boyunca Ürdün'e ortalama ihracatımız artış trendini korumuştur. 2001 yılı ülkemizde yaşanan ekonomik kriz sonrası daralan sektörün ihracatıda azalmış 2004 yılı ve sonrası yeniden 5.427.704 dolar seviyesini yakalamıştır.

2005 yılında ihracatımız en büyük yükselişini göstermiştir. 2004'ten 2005 yılına geçişte ortalama dört kat artan ihracatımız, bu ürün grubunda 179 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu yıllarda Türk ekonomisi krizden çıkış yolunu ihracatı artırmakla çözmeye çalışmıştır.

Tablo 83.
Taş, Alçı, Çimento, Amyant, Mika, Vb. Eşya, Seramik Mamulleri Cam ve Cam Eşya 2009 Yılı İhracatı (İlk 20 Ürün) ²⁹¹

Ürün Adı	Dolar
Levha, karo vb.; alçıdan, yüzü sadece kağıt/kartonla kaplanmış/takviyeli	1409939
Magnezit ateş tuğlaları (mgo, cao/cr2o3 oranı >%50, mg, ca/cr içeren)	1027261
Seramikten musluk taşı, lavabo ve ayakları, küvet, bide, pisuar vb; diğer	836115
Cam liflerden keçe	599007
Camdan diğer bardak; makine imali olan, diğer (diğerlerinden)	524664
Şişeler; yiyecek ve içecek için, renksiz camdan (0, 15 =< hacim < 0, 33 litre)	491433
Mineral maddeden ısıyı tecrit edici, sesi tecrit/muhafaza edici karışım	324935
Camdan sofr/mutfak işlerinde kullanılan eşya; makine imali olan (diğerlerinden)	294978
Takviyesiz cam (kalınlık >4, 5mm; diğer)	264827
Çerçevesiz cam aynalar; sadece kesilmiş olanlar	231178
Camdan ayaklı bardak; makine imali olan (diğerlerinden)	216808
Camdan sertleştirilmiş sofr/mutfak işlerinde kullanılan eşya (diğerlerinden)	166640
Cam eşya (diğer, tuvalet, yazıhane, ev tezyinatı vb.)	160828
Küpler vb. (kalınlık =< 15mm.; cilalı/sırlı seramikten, adi topraktan)	133855
Camdan laboratuvar, eczane ve sağlığı koruyucu eşya; diğer	96068
Ateş tuğlaları (alumin >%70)	93881
Takviyesiz cam (kalınlık>4, 5mm.kütle halinde boyalı, ışık geçirmez, kaplı/cilalı)	88344
Eşya nakli/ambalajı için sterilizasyon kavanozu (hacmi 0.37-1.062)	84396
Sertleştirilmiş emniyet camı; düz, motorlu araçlar için uygun ebat, şekilde, diğer	77585
Mermer, traverten ve su mermeri : diğerleri	71243

2009 yılı tüm ürünlerde toplam ihracatımız 8.165.012 dolardır. 2009 yılı itibarı ile tüm ürün gruplarında ihracatımıza konu olan ürünler; alçıdan levha, yüzü sadece kağıt/kartonla kaplanmış/takviyeli, magnezit ateş tuğlaları, seramikten musluk taşı, lavabo ve ayakları, küvet, bide, pisuar,cam liflerden keçe, makine imali olan camdan bardaklar, renksiz camdan yiyecek ve içecek için şişeler, mineral maddeden ısıyı tecrit edici, sesi tecrit/muhafaza edici karışım,camdan sofr/mutfak işlerinde kullanılan eşya, takviyesiz cam, sadece kesilmiş olan çerçevesiz cam aynalar, camdan ayaklı bardak, camdan sertleştirilmiş sofr/mutfak işlerinde kullanılan eşya, cam eşya, camdan laboratuvar, eczane ve sağlığı koruyucu eşya, ateş tuğlaları, ışık geçirmez kütle halinde boyalı takviyesiz cam, kaplı/cilalı, eşya nakli/ambalajı için sterilizasyon kavanozu,

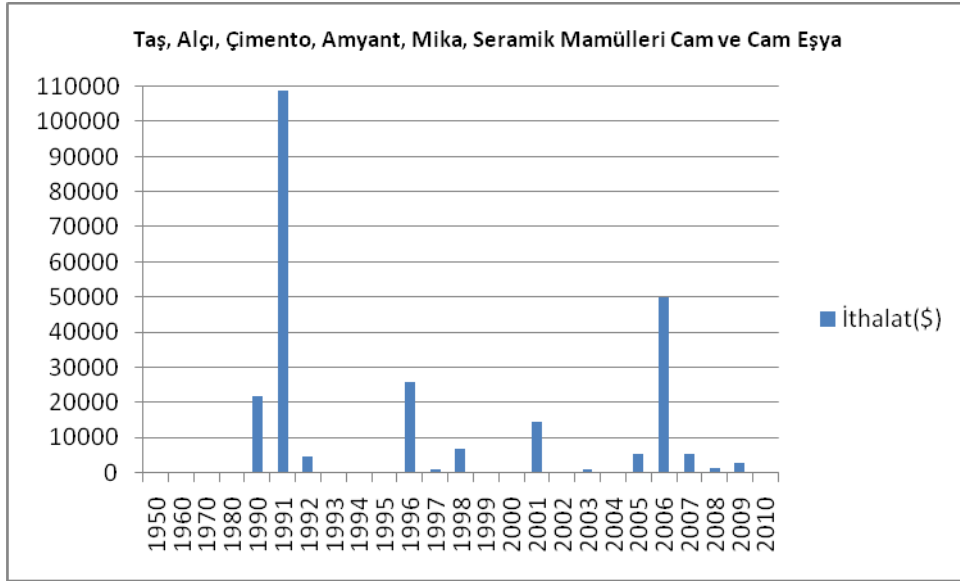
²⁹¹ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

motorlu araçlar için uygun ebatta düz sertleştirilmiş emniyet camları, mermer, traverten ve su mermeri, düz lamine emniyet camları eşya nakli/ambalajı için sterilizasyon kavanozu, camdan kesilmiş/dekorlanmış bardak, cam eşya (sofra ve mutfak işleri için, cam seramiğinden), yontulmuş/kesilmiş mermer gibi ürünler en fazla ihracatı gerçekleştirilen ürün kalemleridir.

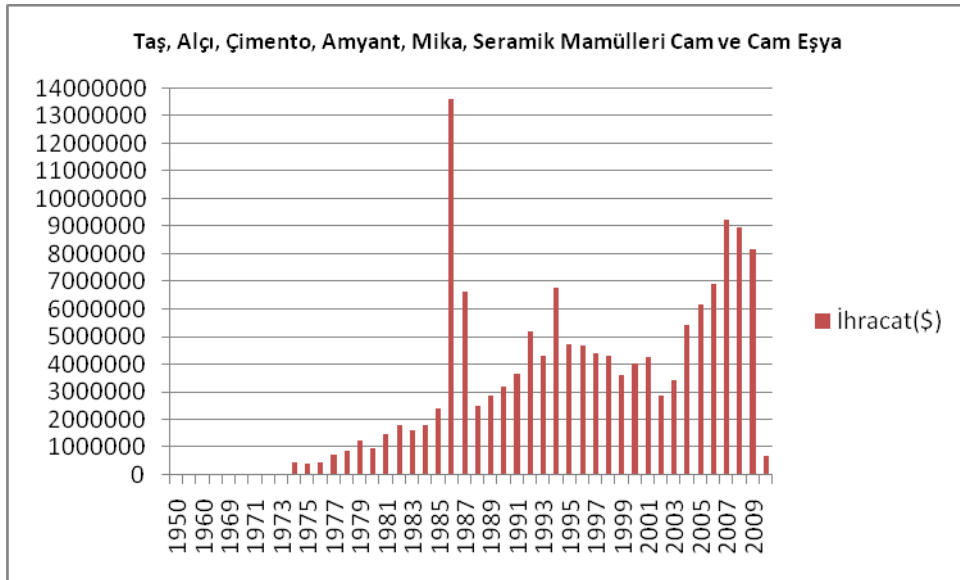
2010 yılının ilk ayında bu sektördeki ihracat rakamımız 369.090 dolardır. Özellikle cam ev eşyası ihracatında, cam eşya üreticilerinin doğrudan ihracatının yanı sıra, yurtiçindeki toptancı müşterilerin çevre ülkelere gerçekleştirdikleri ihracat nedeniyle cam ev eşyası satışı önemli boyutlara ulaşmıştır. Örneğin 2008 yılı toplam 2.762.301 dolarlık ihracat içinde cam ev eşyası satışı 1.060.949 dolardır. Bu yönüyle cam sektörümüz başta düz cam ve cam ev eşyası olmak üzere, yurtiçi talebin üstünde bir üretimle ihracat miktarını yıldan yıla artırmaktadır.

Ortadoğu Ülkeleri içerisinde taş, alçı, çimento, amyant, mika, vb. eşya, seramik mamulleri cam ve cam eşya ihracatımızda 2009 yılı toplamında en fazla ihracat yaptığımız ülkeler sırasıyla; Suudi Arabistan, Irak, İran, B.A.E., İsrail, Kuveyt, Suriye, Mısır, Ürdün, Lübnan, Katar ve Umman gelmektedir.

Taş, alçı, çimento ve seramik gibi ürünlerde dış ticaretimizin toplam ithalat değeri 248.672 dolar iken ihracatımızın toplam değeri ise 144.684.818 dolar olup dış ticaret fazlamız 144.436.146 dolardır.

Şekil.34. Taş, Alçı, Çimento, Amyant, Mika, Eşya, Seramik Mamulleri Cam ve Cam Eşya İthalatı

Şekil.35. Taş, Alçı, Çimento, Amyant, Mika, Eşya, Seramik Mamulleri Cam ve Cam Eşya İhracatı

3.13. İnci, Kıymetli Taş, Metal Mamuller ve Madeni Para

Bu bölümde yer alan ürünler; inci, kıymetli taş, metal mamuller ve madeni paradır.²⁹²

Tablo 84.
İnci, Kıymetli Taş, Metal Mamuller ve Madeni Para İthalatı²⁹³

YILLAR	İTHALAT	fısıll 71
1990	5.079	5.079
1992	4.870	4.870
2001	150	150
2002	6.558	6.558
2003	15.712	15.712
2004	11.937	11.937
2005	28.651	28.651
2006	22.991	22.991
2007	8.689	8.689
2008	25.658	25.658
2009	65.086	65.086
2010	23.299	23.299
Top. İthalat	218.680	218.680

Ürdün'den ilk ithalatımız 1990 yılında başlamıştır. Toplam ithalat tutarı 5.079 dolardır. 1990 yılı ithal edilen ürünler sırasıyla; taklit mücevherci eşyası alımından oluşmaktadır. 1992 yılında ise 4.870 dolarlık ithalat gerçekleştirilmiştir. 2001 yılına kadar diğer yıllarda ithalatımız olmamıştır. 2001 yılında ithalatımız yeniden başlamıştır. Toplam 150 dolarlık ithalat gerçekleştirilmiştir.

Tablo 85.
İnci, Kıymetli Taş, Metal Mamuller ve Madeni Para 2009 Yılı Toplam İthalatı²⁹⁴

Ürün Adı	Dolar
Taklit mücevherci eşyası; camdan aksamı olanlar	37732
Diğer adi metallere taklit mücevherci eşyası	21856
Taklit mücevherci eşyası; altın, gümüş/platinle kaplama olanlar	5498

2001 yılı ve sonrası ithalatımız devamlılık göstermiş ve 2007 yılı hariç diğer yıllarda artış trendi korunmuştur. 2007 yılında ithalat oranımızın düşme sebebi; kıymetli taşların ithalatından alınan % 6.7 oranındaki Özel Tüketim Vergisi'nin % 20'ye çıkarılmasıdır. 2001, 2009 yılları arası dönemde en yüksek değerli ithalat oranımız 2005

²⁹² **Fasıll 71:** İnciler, kıymetli taş ve metal mamulleri, madeni paralar.

²⁹³ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

²⁹⁴ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

yılında 28.651 dolar tutarında olmuştur. Ürdün ile ithalatımız camdan aksamı olan taklit mücevherci eşyası, adi metallere taklit mücevherci eşyası, altın, gümüş/platinle kaplama olan taklit mücevherci eşyası gibi ürünlerin alımlarından oluşmaktadır.

Ortadoğu Ülkeleri içerisinde inci, kıymetli taş, metal mamuller ve madeni para ithalatımızda 2009 yılı toplamında en fazla ithalat yaptığımız ülkeler sırasıyla; B.A.E., İsrail, Irak, Lübnan, Suudi Arabistan, Mısır, Ürdün, gelmektedir.

Tablo 86.
İnci, Kıymetli Taş, Metal Mamuller ve Madeni Para İhracatı ²⁹⁵

YILLAR	İHRACAT	fısl 71
1975	1.908	1.908
1985	2.715	2.715
1986	11.054	11.054
1987	22.373	22.373
1988	33.241	33.241
1989	19.391	19.391
1990	6.947	6.947
1991	20.101	20.101
1992	34.565	34.565
1993	48.977	48.977
1994	18.877	18.877
1995	36.877	36.877
1996	12.286	12.286
1997	78.428	78.428
1998	76.479	76.479
1999	297.059	297.059
2000	420.383	420.383
2001	902.047	902.047
2002	823.923	823.923
2003	410.177	410.177
2004	1.913.489	1.913.489
2005	1.926.133	1.926.133
2006	638.604	638.604
2007	594.946	594.946
2008	1.591.125	1.591.125
2009	2.428.939	2.428.939
2010	493.065	493.065
Top. ihracat	12.862.201	12.862.201

²⁹⁵ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

Ürdün'e ilk ihracatımız 1975 yılında başlamıştır. Toplam ihracat tutarı 1.908 dolardır. 1975 yılında ihraç edilen ürünler; adi metalden kaplanmış süs eşyaları, kıymetli metal kaplamalarından mücevherci eşyası ve taklit mücevherci eşyası gibi ürünlerden oluşmaktadır.

1975 yılı ve sonrası ihracatımız hiç kesintiye uğramamış ve 1996 yılına kadar ihracat miktarlarında çok fazla değişim olmamıştır. 1997 yılında 78.428 dolarlık seviyeye ulaşılmıştır. 2000-2009 yıllarını kapsayan dönemde en fazla ihracat yaptığımız yıl 2.428.939 dolarlık ihracat rakamıyla 2009 yılı olmuştur. Bu durum oluşmasında ülkemizde son yıllarda bu sektöre yapılan yatırımların kısa vadeli getirileridir. Yine son yıllarda ürün çeşitliliğine gidilmesi müşteriye sunulan farklı tarz ve modellerde seçenek olanakları ile ihracatımızdaki olumlu ivmeyi devam ettirmiştir.

Tablo 87.
İnci, Kıymetli Taş, Metal Mamuller ve Madeni Para 2009 Yılı Toplam İhracatı ²⁹⁶

Ürün Adı	Dolar
Altından mücevherci eşyası, aksamı (kıymetli metallerle kaplı/yaldızlı/değil)	2282493
Gümüşten mücevherci eşyası, aksamı (kıymetli metallerle kaplı/yaldızlı/değil)	94631
Taklit diğer mücevherci eşyası	22410
Çubuk, profil, levha, yaprak, şerit halinde olanlar (yarı işlenmiş gümüşten, saf < %75)	11750
Diğer adi metallerden taklit mücevherci eşyası	6455
Adi metallerden kol düğmeleri vb. düğmeler	4773
Her türlü maddeden yapılmış kol düğmeleri ve diğer düğmeler (adi metaller hariç)	3230
Diğ. kıymetli metallerden mücevher eşya, aksam; kıymetli metal kaplı/yaldızlı/değil	1090
Taklit mücevherci eşyası (plastik maddelerden ve camdan olan)	1043
Taklit mücevherci eşyası (yontulmaya elverişli taşlardan olan)	902
Taklit mücevherci eşyası (ahşap olan)	162

2009 yılı ihraç ettiğimiz ürünler; altından mücevherci eşyası, gümüşten mücevherci eşyası, taklit diğer mücevherci eşyası, yarı işlenmiş gümüşten çubuk, profil, levha, yaprak, şerit halinde olan eşyalar , adi metallerden taklit mücevherci eşyası, adi metallerden kol düğmeleri vb. düğmeler, her türlü maddeden yapılmış kol düğmeleri ve diğer düğmeler, kıymetli metallerden mücevher eşya, taklit mücevherci eşyası (plastik maddelerden ve camdan olan), taklit mücevherci eşyası (yontulmaya elverişli taşlardan olan), taklit mücevherci eşyası (ahşap olan) gibi ürünler sırasıyla gelmektedir. 2010 yılının ilk ayında toplam ihracatımız 493.065 dolardır.

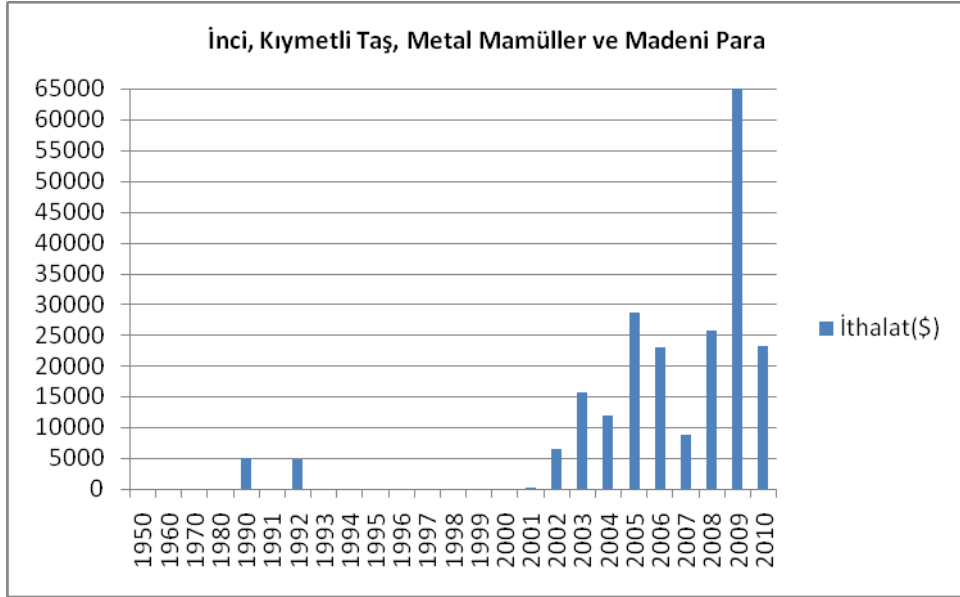
²⁹⁶ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

Altın sektöründe kullanılan saf altın madeninin tamamına yakınının ithal edilmesi sebebiyle ülkemiz dış piyasalardaki altın fiyatının değişmesi ile tamamen bağımlıdır. Türkiye külçe altın ithalatında dünyada ilk beş ülke arasında yer almaktadır. Yine ülkemizde her yıl ortalama 200 ton mücevher üretimi yapılmakta ve bunun her yıl ortalama 50 tonu ihraç edilmektedir.

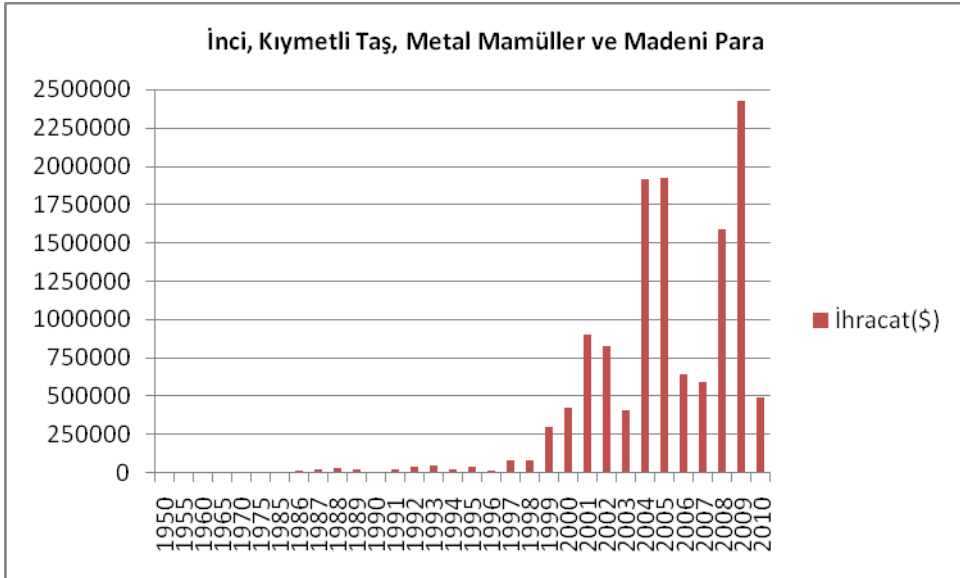
Türk mücevher sektörü, son yıllarda çok büyük bir büyüme trendini yakalamıştır. Artan üretim kapasitesi nedeniyle ihracatımızda bu oranda artmaktadır. Ülkemiz İtalya'dan sonra dünyanın ikinci en büyük mücevher ihracatçısı konumundadır. Ürün bazında incelediğimizde asıl ihracatı oluşturan kısmı ham veya yarı işlenmiş altının oluşturduğunu görmekteyiz. Bunun yanında kıymetli metal mücevherci eşyası kıymetli metal kuyumcu eşyası taklit mücevherci eşyası, sentetik, yeniden yapılmış kıymetli-yan kıymetli taşlar, gibi ürünler ihracatımızı oluşturmuştur.

Ortadoğu Ülkeleri içerisinde inci, kıymetli taş, metal mamuller ve madeni para ihracatımızda 2009 yılı toplamında en fazla ihracat yaptığımız ülkeler sırasıyla; B.A.E., Irak, İsrail, Lübnan, Mısır, Suudi Arabistan, Ürdün, Kuveyt, Bahreyn, Katar ve Umman gelmektedir.

Bu bölümde toplam ithalatımız 218.680 dolarda kalırken; ihracatımız ise 12.862.201 dolar olmuştur. Dış ticaret fazlası 12.643.521 dolardır.

Şekil.36. İnci, Kıymetli Taş, Metal Mamuller ve Madeni Para İthalatı

Şekil.37. İnci, Kıymetli Taş, Metal Mamuller ve Madeni Para İhracatı

3.14. Adi Metallerden Eşya

Bu bölüm demir-çelik, demir-çelikten eşya, nikel ve nikelden eşya, alüminyum ve alüminyumdan eşya, bakır ve bakırdan eşya, kurşun ve kurşundan eşya, çinko ve çinkodan eşya, kalay ve kalaydan eşya, diğer adi metaller, adi metallerden bıçakçı eşyası, sofrta takımı gibi ürünlerden meydana gelmiştir.²⁹⁷

Tablo 88.
Adi Metallerden Eşya İthalatı²⁹⁸

YILLAR	İTHALAT	fasıl 72	fasıl 73	fasıl 74	fasıl 75	fasıl 76	fasıl 79	fasıl 82	fasıl83
1974	7.122		7.122						
1975	5388		5.388						
1977	151067		125.209	25.858					
1978	23294		23.294						
1980	20970								20.970
1984	162502					162.502			
1985	93272					93.272			
1986	21144					21.144			
1987	32697					32.697			
1988	104599		96.156						8.443
1990	995		995						
1992	2462		2.462						
1993	16576		16.576						
1994	152.108	124.007							
1996	36938		33.971						2.967
1997	220284		5.551			214.733			
1998	292350	115	11.915			238.835	41.394	91	
1999	92536		22.283		70.253				
2000	12502623		1.273		49.715	8.287	198.507	12.244.841	
2001	57520		50.976	2.077		4		3.346	1.117
2002	84140		33.524	36.906		10.468		2.739	503
2003	182903	79.830	13.103	6.450		37.536	43.185	2.799	
2004	548154		548.154						
2005	900549	16.029	258.074			625.649			797
2006	719247	834	411.251	5.158		295.534			6.470
2007	738691	455	609.133	42.278		20.428	64.006	603	1.788
2008	2288589	299.128	845.461			941.559		202.441	
2009	966102	338.571	520.357			55.225	20.650	1.996	29.303
Top.İthalat	20.424.822	734962	3331055	92869	119968	2448258	367742	12458856	39978

²⁹⁷ **Fasıl 72:**Demir ve çelik.

Fasıl 73:Demir veya çelikten eşya.

Fasıl 74:Bakır ve bakırdan eşya.

Fasıl 75:Nikel ve nikelden eşya.

Fasıl 76:Alüminyum ve alüminyum eşya.

Fasıl 78:Kurşun ve kurşundan eşya.

Fasıl 79:Çinko ve çinkodan eşya.

Fasıl 80:Kalay ve kalay mamulleri.

Fasıl 81:Diğer adi metaller, sermetler, bunlardan eşya.

Fasıl 82:Adi metallerden aletler, bıçakçı eşyası, sofrta takımları.

Fasıl 83:Adi metallerden çeşitli eşya.

²⁹⁸ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

Bu bölümde ilk ithalatımız 1974 yılında başlamıştır. Demir/çelikten ototaradöz vidalar, dikişsiz demir/çelikten kaplar, demir ve çelikten mutfak eşyası alımı karşılında toplam ithalat tutarımız 7.122 dolardır. 1974 ve 1980 yıllarını kapsayan dönemde 1976 ve 1979 yıllarında ithalatımız olmamıştır. Yine bu dönemde ithal edilen ürünler; Ham bakır ve bakırdan çeşitli boyda ve farklı fonksiyonlu borular, bakır sac ve sac levha , bakırdan mamul mutfak eşyaları, demir ve çelikten mutfak eşyaları alımı gerçekleştirilmiştir. Böylelikle bu dönemde alınan ürünlerde hem miktar olarak hemde çeşitlilik olarak az olduğu görülmektedir.1980-1990 yılları arası dönemde ithalat oranlarımızın 1970 öncesi dönemden çokta farklı olmadığı görülmektedir. 1980, 1981, 1982, 1983 ve 1989 yıllarında Ürdün'den ithalatımız olmamıştır. 1990'lı yıllarda Ürdün'den en fazla ithalatımızı gerçekleştirdiğimiz yıl 1994 yılı olmuştur. Toplam ithalatımız 152.108 dolardır. İthal edilen ürünler inşaatta kullanılan demir çelik malzemesi ve ham kurşun ve çeşitli türde kurşundan yapıma eşyalardır. 1997 yılı ve sonrası yıllarda ithalatımızda oranlar çok fazla değişmemekle beraber ürün yelpazesinin çeşitlendiğini görmekteyiz. Çeşitli metallere mutfak eşyaları alımı, çinko ve çinkodan mamul ürünler alımı, ham alüminyum ve alüminyumdan mamul farklı boyda ve görevde borular alımı,nikel eşya alımı, dökme demirler, demir-çelik teller alımı gerçekleştirilmiştir.

Tablo 89.
Adi Metallerden Eşya 2009 Yılı Toplam İthalatı ²⁹⁹

Ürün Adı	Dolar
Demir/çelikten depo, sarnıç, varil, fiçılar vb; (50lt=<hacim<300lt)	341679
Alaşımli çelikten yassı hadde mamulü (sıcak haddeli, 4, 75=<kalın<10mm, en=<600mm)	323962
Paslanmaz çelikten sofrada kullanılan eşya	153350
Alüminyum'dan diğer kaplar; hacmi < 50 lt	44015
Adi metallere içi doldurulmuş teller (elektrikli ark kaynağı yapmak için)	28048
Demir/çelikten diğer eşya	23247
Çinkodan ince tozlar	20650
Alüminyum'dan şeritler; mesnetli, kalın < 0, 021 mm	10670
Alaşımli çelikten yassı hadde mamulü (sıcak haddeli, kalın <4, 75mm, en=>600mm)	7350
Yassı hadde ürünü (sıcak hadde, 4, 75mm.=<kalın.<10mm.genişlik=>2050mm.-, diğer)	4808
Diğer yassı ürünler (sıcak hadde, kalın.>10mm. <15mm, genişlik =<1250mm.)	2451
Diğer maddeler için ağız çelikten kıl testere	1688
Demir/çelikten lehilenerek/kıvrılarak yapılan kutular; sac, levha kalın=>0, 5mm	1301

²⁹⁹ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

Tablo 89'un devamı:

Adi metallere mühür kurunları ve ambalajlamada kullanılan benzeri teferruat	1255
Demir/elikten diğer boru, profiller, diğer &gaz, diğer kullanımlar için	780
Alüminyum'dan diğer eşya	540
Mengeneler, vida mengeneleri vb.	308

2000 yılında Ürdün'den en fazla ithalat yaptığımız yıl olmuştur. Toplamda 12.502.623 dolarlık alım gerekleştirelmıştır. İthalat miktarımızın artmasında etkili olan ürün grubu çeşit türde metallere mamul mutfak eşyaları alımı olmuştur.

Bu rn gruplarında 2000 yılındaki toplam alımımız 12.244.841 dolardır. 2000 yılı sonrası ithalat oranlarımız yeniden 1990'lı yıllardaki döneme düşmüştür. Bu dönemde ithal edilen ürünler; demir/çelikten depo, sarnıç, varil, fiçılar, alaşımlı çelikten yassı hadde mamulü, paslanmaz çelikten sofrada kullanılan eşya, alüminyum'dan diğer kaplar, adi metallere içi doldurulmuş teller, çinkodan ince tozlar, alüminyum'dan şeritler; mesnetli, alaşımlı çelikten yassı hadde mamulü, yassı hadde ürünleri, farklı maddeler için ağzı çelikten kıl testere, demir/çelikten lehimlenerek/kıvrılarak yapılan kutular, sac levha, adi metallere mühür kurunları ve ambalajlamada kullanılan benzeri teferruat, demir/çelikten diğer borular, profiller, farklı kullanımlar için alüminyum'dan eşyalar, mengeneler, vida mengeneleri gibi ürünlerin alımı n palana çıkmıştır.

2010 yılının ilk ayında Ürdün'den bu ürün grubunda herhangi bir alımımız olmamıştır.

Ortadoğu lkeleri içerisinde adi metallere eşya ithalatımızda 2009 yılı toplamında en fazla ithalat yaptığımız ülkeler sırasıyla; Mısır, B.A.E., İsrail, Lübnan, İran, Bahreyn ve en son sırada Ürdün gelmektedir.

Tablo 90.
Adi Metallerden Eşya İhracatı ³⁰⁰

YILLAR	İHRACAT	fasıl 72	fasıl 73	fasıl 74	fasıl 75	fasıl 76	fasıl 81	fasıl 82	fasıl 83
1971	14.593		2.394						12.199
1972	105.996		27.100	710					78.186
1973	319.198		241.072						78.126
1974	267.577		110.173			63.406	91.158	1.900	940
1975	509.213		428.949			6.064	73.361	839	
1976	911.497		737.154			86.341	87.648		354
1977	411.777		236.047			116.230	59.500		
1978	254.442		123.330			71.262	59.000		850
1979	531.108		303.033			197.075	30.500		500
1980	753.850		534.906			129.271	85.636		4.037
1981	1.245.504		331.682			843.418	45.750	4.948	19.706
1982	1.807.901		1.409.611			362.090		5.092	31.108
1983	5.662.952		3.956.963	7.297		<u>1.672.205</u>		8.213	18.274
1984	11.249.264		9.398.096	241.955		1.432.937		48.236	116.333
1985	16.274.964		12.547.234	808.507		1.510.250	80	1.295.898	106.835
1986	35.142.204		18.839.965	858.383		1.036.903		12.809.725	1.597.228
1987	41.718.606		33.751.597	568.676		1.261.142		6.001.846	134.945
1988	38.126.429		35.137.162	350.081		1.925.913	255	613.731	99.287
1989	8.306.293	3.660.112	3.172.710	261.929	130	1.151.558		29.066	29.788
1990	21.714.790	12.946.527	6.399.115	84.267	13.156	2.055.288	44.750	50.221	117.326
1991	12.068.416	4.657.428	4.707.517	459.329		1.425.400	21.000	129.703	667.922
1992	36.478.895	19.078.659	13.663.293	625.821		2.368.436		23.760	718.926
1993	18.472.012	6.360.557	8.956.989	1.007.449		1.597.282	35	249.215	296.459
1994	22.515.195	9.585.117	9.804.088	935.172		1.533.787		313.354	
1995	88.701.020	76.821.520	9.571.543	786.694		855.865	764	161.839	393.075
1996	48.446.780	31.086.003	14.379.509	787.932		1.423.958		189.642	552.986
1997	27.612.525	16.598.327	7.183.850	590.420	127.719	2.032.637		485.588	465.329
1998	15.082.355	3.418.138	8.635.413	348.157		1.999.342		235.928	445.377
1999	9.741.941	2.419.884	5.219.212	157.843	480	1.214.004	2.910	275.011	420.797
2000	14.811.758	5.091.264	7.786.215	154.726	12.260	849.530		151.483	766.280
2001	18.504.262	3.258.067	12.732.601	453.133	7.004	1.144.499	130	174.287	691.127
2002	14.775.901	3.020.575	8.441.224	1.021.324	22.350	1.350.567		80.499	838.948
2003	21.622.425	5.375.397	11.928.437	1.305.260	2.469	1.575.048	571	240.028	1.191.389
2004	47.427.798	15.714.512	24.310.552	3.455.178	98.646	2.352.591		146.639	1.349.330
2005	77.930.304	35.782.727	35.573.778	2.470.132	77.027	2.432.270	331	174.098	1.401.688
2006	47.136.295	9.641.630	24.878.268	3.061.599	81.708	7.245.982	331	382.584	1.815.360
2007	52.693.468	11.344.398	25.850.956	6.878.604	63.400	5.451.752	1.593	412.882	2.624.473
2008	65.497.108	13.880.947	40.526.642	3.371.233	124.732	4.341.184	8.693	400.615	2.798.433
2009	98.941.158	53.769.295	33.738.318	3.713.738	38.029	4.655.712	113	407.508	2.617.737
2010	8.319.892	1.689.122	6.247.342	117.221		266.207			
Top.ihracat	928.028.415	345.200.206	439.079.882	34.882.060	669.110	59.367.757	127.306	25.501.639	22.326.466

Türk ihracatında işlenmiş ve kaliteli sanayi ürünlerinin yer alması 1970 yılı ve sonrası dönemlerde başlamıştır. Bu duruma paralel olarak Ürdün'e adi metaller ve adi metallerden mamul eşya ihracatı 1971 yılında başlamıştır. 1971 yılında başlayan ihracatımız sonraki yıllarda hem ithalat miktarı hemde ürün çeşitliliği bakımından

³⁰⁰ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

artmıştır. 1971 yılındaki ihracat tutarımız 14.593 dolardır. ihraç edilen ürünler; 2.394 dolarlık dökme demirler, demir-çelik teller, çeşitli boyda demir çiviler, soba satışı, 12.199 dolarlık adi metalden mutfak gereçleri satışı gerçekleştirilmiştir. 1971 ve 1980 yılları arası dönemde en fazla ihracatımızın olduğu yıl 1976 yılı olmuştur. Toplam ihracat tutarımız 911.497 dolardır. Dökme demirler, demir-çelik teller, çeşitli boyda demir çivi satışı 1976 yılında ihracat tutarımızı yükselten ürünler olmuştur. Bu ürünlerin toplam satışı 737.154 dolardır. 1980 ve 1990 yıllarını kapsayan dönemde ihracat tutarımızın muazzam rakamlara ulaştığı yıllar olmuştur. Bu dönemi kapsayan yıllarda yurtdışına açılan müteahhitlik sektörünün ihracatımızı olumlu etkilemesi gösterilebilir. 1980 ve 1990 yıllarını kapsayan dönemde inşaat işinde kullanılan demir çelik malzeme satışının yüksek oranlara ulaştığı yıllar olmuştur. Örneğin 1987 yılı adi metaller ve adi metallerden eşya ürünleri toplam ihracatı 41.718.606 dolardır. Bu rakam içindeki inşaat işinde kullanılan demir çelik malzeme satışının toplam tutarı 33.751.597 dolardır. Bu bölümün toplam ticaret grafiğine bakıldığında ihracatın ithalattan fazla olduğu görülecektir. Ancak Türkiye'nin diğer bütün ihracat ürünlerinde olduğu gibi bu bölüm ürünlerinde de Ürdün'ün toplam ithalatında önemli bir yer oluşturmamaktadır. ABD, Japonya ve Avrupa birliği ülkelerinin özellikle son yıllarda Çin'in Ürdün'e yaptığı ihracat değerleri düşünülürse ülkemiz ihracatının düşük olduğu anlaşılacaktır. 1987 yılı sonrası Ürdün'e adi metaller ve bunlardan mamul eşya satışında ürün yelpazesinin genişlemesine rağmen ihracat miktarları azalmıştır. Bu durumu etkileyen faktör demir çelik ürünleri ihracatındaki daralmadır. 1990'lı yıllarda ihracatımızın en fazla olduğu yıl 88.701.020 dolarlık ihracat rakamı ile 1995 yılı olmuştur. İhracatımızın bu seviyeye yükselmesinde 76.821.520 dolarlık demir çelik malzeme satışının gerçekleştirilmesidir. Neredeyse 1995 yılı ihracatının tamamını bu ürün grubu oluşturmuştur. 1995 yılında ihraç edilen ürünlere; çentik, yiv, oluk vb şekil bozuklukları olan kalaylı yassı demir-çelik, köşeli çubuklar, demir-çelik, yassı mamul boyanmış, cilalanmış/plastik kaplanmış demir/alaşimsız çelikler, boyalı, vernikli/plastikle kaplı demir-çelik, demir-çelik profiller, t şeklinde profiller, u şeklinde demir/çelik profil, ı şeklinde demir/çelik profil, l şeklinde demir/çelik profil gibi ürünler ihraç edilmiştir.

1995 yılı sonrası yeniden düşüşe geçen ihracat rakamları 1999 yılında en düşük seviyeye inmiştir. 1999 yılında Türkiye'de yaşanan deprem felaketinin olumsuz etkisi

bir yıl sonra yükselen ihracat rakamları ile değişmeye başlamıştır. 2001 yılında nispeten yükselen ihracat rakamımız 2002 yılında tekrar düşmüştür. 2003 yılı ihracat rakamımız tekrar yükselerek 2005 yılı ve 2009 yıllarında tekrar rekor düzeylere ulaşmıştır. 2009 yılı ihraç ürünlerimiz; haddelenmiş kütükler, sürekli döküm kütükler, dikişsiz demir/çelikten kaplar, demir/çelikten köprüler ve köprü aksamı, yassı hadde ürünü demir/çelikten lehmlenerek/kıvrılarak yapılan kutular, levha, lehim/kenar kıvrılarak kapatılacak gıda için konserve kutular, alüminyum'dan eşya, sarnıçlar, demir/çelikten radyatörler, l şeklinde profil, lama demiri, yassı hadde ürünü demir/çelikten kuleler ve pylonlar, rafine edilmiş bakırdan ince, kalın halat, kablo, örme halatlar, dökme demirden radyatörler, kesiti daire /dikdörtgen demir/çelikten dikişli borular, diğer kullanımlar için demir/çelikten inşaat aksamı, adi metallerden mühür kurşunları ve ambalajlamada kullanılan benzeri, rafine edilmiş bakırdan elektrolitik tel, demir/çelikten esas sac olan diğer inşaat malzemeleri, demir/çelikten gaz/petrol boru hattında kullanılan boru (sprial dikişli), alüminyum'dan şeritler gibi ürünler gelmektedir.

Tablo 91.
Adi Metallerden Eşya 2009 Yılı İhracatı (İk 20 Ürün) ³⁰¹

Ürün Adı	Dolar
Haddelenmiş kütükler (C<90, 25, genişlik<2kalınlık, otomat çeliğinden)	24537265
Sürekli döküm kütükler (C<90, 25, genişlik<2kalınlık, kalınlık=<130mm.diğer)	15175566
Dikişsiz demir/çelikten kaplar; diğer, hacim < 1000 lt	9061420
Demir/çelikten köprüler ve köprü aksamı	4504634
Yassı hadde ürünü (C<90, 6, rulo, soğuk hadde, gen.=>600mm.1mm.<kalınlık<3mm.)	4309599
Demir/çelikten lehmlenerek/kıvrılarak yapılan kutular; sac, levha kalın<0, 5mm	2563748
Gıda için konserve kutu.; lehim./kenar kıvrılarak kapatılacak, hacim<50lt	2122176
Alüminyum'dan eşya nakli/ambalajlanması için depo, sarnıç, küvler; hacmi < 50lt	1940995
Demir/çelikten radyatörler	1850008
L şeklinde profil (C<90, 6, sıcak hadde, yükseklik<80mm.)	1762884
Lama demiri (sıcak hadde)	1547762
Yassı hadde ürünü (C<90, 6, rulo, soğuk hadde, gen.=>600mm.0, 5mm.=<kalınlık<1mm.)	1542133
Demir/çelikten kuleler ve pylonlar	1441536
Rafine edilmiş bakırdan ince, kalın halat, kablo, örme halatlar vb	1135541
Demir/çelikten diğer eşya	1040976
Dökme demirden radyatörler	1037559
Demir/çelikten diğer dikişli borular; diğer	995874
Kesiti daire /dikdörtgen, et kalınlık; > 2mm. diğer çelik. (dikişli); diğer kullanımlar için	993406
Demir/çelikten diğer inşaat aksamı	933669
Adi metallerden mühür kurşunları ve ambalajlamada kullanılan benzeri teferruat	893938
Rafine edilmiş bakırdan elektrolitik tel; enine kesit >0, 5 mm	740183

³⁰¹ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

Ülkemizde 2001 yılında yaşanan kriz sebebiyle ekonomimiz % 9.5 küçülmüştür. İç talebin azalması birçok sektörde olduğu gibi imalat sanayimizde de daralmalara sebep olmuştur.

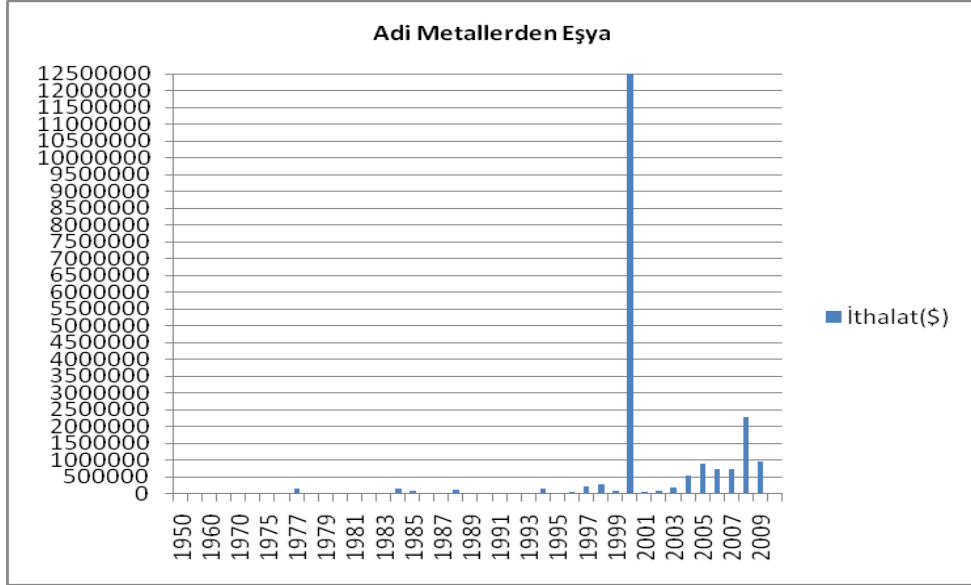
Krizden çıkış yolunu ihracata dönük bir üretim ve birikim sürecinin başlaması olarak gören yerli üretim dış talepten kaynaklanan ve yüksek oranlı devalüasyon ve büyük oranlı reel ücret düşüşlerinin sağladığı rekabet gücü ile dış piyasa taleplerini iyi değerlendirerek ihracatımızın hızla artmasına sebep olmuştur. Böylelikle 2002 yılında ülke ekonomisi % 7.8 değerinde büyümüştür.

2006 yılı sonrası ihracat oranlarımız düzenli artış pozisyonunu korumuştur. Özellikle 2009 yılında Ürdün'le imzalanan Serbest Ticaret Anlaşmasının getireceği avantajlar sonrasında bu ürün grubunda yerli ithalat sanayimizin coğrafi avantajlardan da yararlanarak hızla ihracatını artıracığı öngörülmektedir.

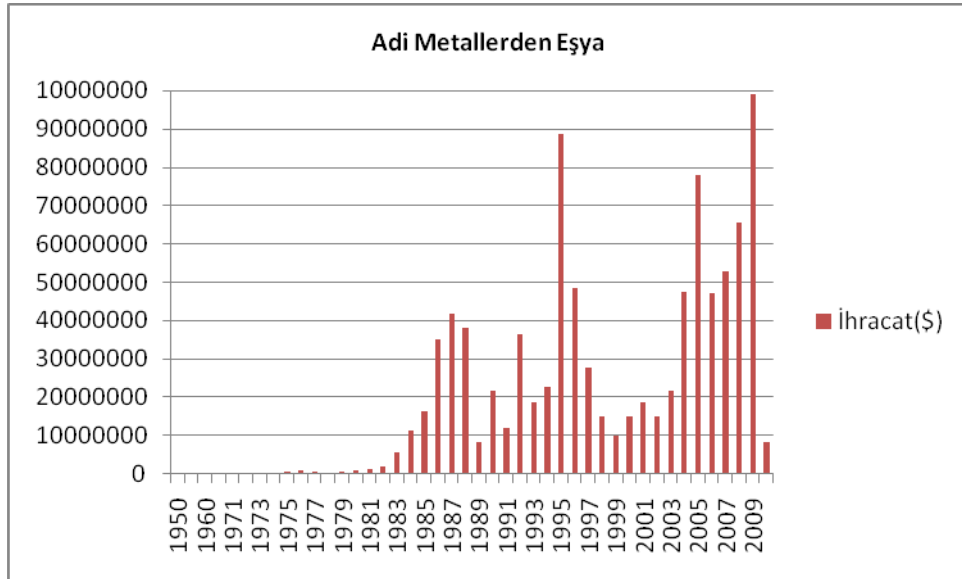
2010 yılının ilk ayında toplam ihracat tutarımız 8.319.892 dolardır. Bu oranın yükselmesinde en büyük pay 6.247.342 dolarlık ihracat rakamıyla demir çelik malzeme satışına aittir.

Ortadoğu Ülkeleri içerisinde adi metallere eşya ihracatımızda 2009 yılı toplamında en fazla ihracat yaptığımız ülkeler sırasıyla; Irak, İran, Lübnan, B.A.E., Suudi Arabistan, Mısır, İsrail, Suriye, Kuveyt, Ürdün, Yemen, Umman gelmektedir.

Bu bölümden dış ticaretimizin toplam ithalatı; 20.424.822 dolar iken toplam ihracatı ise 928.028.415 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret fazlamız ise 907.603.593 dolardır.

Şekil.38. Adi Metallerden Eşya İthalatı

Şekil.39. Adi Metallerden Eşya İhracatı

3.15. Makineler ve Mekanik Cihazlar; Elektrikli Makine ve Cihazlar; Bunların Aksam ve Parçaları

Bu bölüm nükleer reaktörler, kazan, makine ve cihazlar, alet, parça elektrikli makine ve cihazlar, aksam parçalarından oluşmaktadır.³⁰²

Tablo 92.
Makineler ve Mekanik Cihazlar; Elektrikli Makine ve Cihazlar; Bunların Aksam ve Parçaları İthalatı³⁰³

YILLAR	İTHALAT	fasıl 84	fasıl 85
1985	1.074	1.074	
1987	666.407	114.858	551.549
1988	11.318	2.856	8.462
1989	93.065	93.065	
1990	304.195	28.650	275.545
1991	217.801	2.955	214.846
1993	45.569	44.924	645
1994	3.456		3.456
1995	1.165.859	62.989	1.102.870
1996	278.972	231.777	47.195
1997	292.091	267.637	24.454
1998	352.211	301.410	50.801
1999	633.312	605.597	27.715
2000	721.137	631.000	90.137
2001	488.283	113.854	374.429
2004	157.594	94.667	62.927
2005	227.842	208.789	19.053
2006	232.794	167.735	65.059
2007	3.039.571	3.016.634	22.937
2008	253.936	207.235	46.701
2009	1.957.248	1.905.202	52.046
2010	752		752
Top.İthalat	11.386.187	8.281.496	3.104.691

Ürdün'den ilk ithalatımız 1985 yılında başlamıştır. Toplam ithalat tutarı 1.074 dolardır. İthalatımıza konu olan ürünler; çeşitli büyüklükte kazanla ve bunların aksam ve parçalarından oluşmaktadır.1986 yılında Ürdün'den ithalatımız olmamıştır. 1987 yılında yeniden başlayan ithalatımız hem ürün bazında çeşitlenmiş hemde miktar olarak yükselmiştir.1987 yılı toplam ithalatımız 666.407 dolardır.

Ürdün'den ithalat oranlarında en fazla ithalatın gerçekleştirildiği yıl 2007 yılı olmuştur. 2000 yılında toplam ithalat tutarı 3.039.571 dolardır.

³⁰² **Fasıl 84:**Kazan makina ve cihazlar, aletler, parçaları.

Fasıl 85:Elektrikli makina ve cihazlar, aksam ve parçaları.

³⁰³ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

Tablo 93.
Makineler ve Mekanik Cihazlar; Elektrikli Makine ve Cihazlar; Bunların Aksam ve Parçaları 2009
Yılı Toplam İthalatı (İlk 20Ürün) ³⁰⁴

Ürün Adı	Dolar
Pencere/duvar tipi klimalar (aynı elemanlı sistemler)	1670735
Diğer yerlerde kullanılan klima aksam, parçaları	97541
Diğer kullanım için diğer vakum pompaları	39027
Kauçuk/plastik maddeler için diğer kalıplar	36218
Sinyal jeneratörleri	25221
Sanayide kullanılan yıkama makineleri	11008
Diğer kurutucular	8170
Diğer tarla, bahçe, kümes vb.makine ve cihazların aksam; parçaları	6314
Diğer paketleme/ambalajlama makineleri	6026
Diğer dağıtım ve kumanda tabloları (gerilim =< 1000 v.)	6000
Diğer buhar üreten kazanlar (karma kazanlar dahil)	5704
Dökme demir/çelikten çek valflar	5459
Diğer kablolar (gerilimi: <80 V. >1000V)	4900
Hayvan yemlerini hazırlayan makinelerin aksam; parçaları	4712
Diğer elektrik devresi teçhizatı	4198
Diğer kullanım için dizel/yarı dizel motorlu elektrojen grupları; 7, 5 kVA <gücü< 75 kVA	3412
Diğer kullanım için doğru akım (DC) motorlar; 75 kW.<güç<375 kW	3228
Diğerleri için otomatik bilgi işlem makineleri (sistem halinde getirilenler)	2333
Diğer kesme makinelerinin aksam; parçaları	1957
Diğer pompalar	1761

2009 yılında en fazla ithal edilen ürünler; pencere/duvar tipi klimalar, klima aksamaları, parçaları, vakum pompaları, kauçuk/plastik maddeler için diğer kalıplar, sinyal jeneratörleri, sanayide kullanılan yıkama makineleri, kurutucular, tarla, bahçe, kümes vb. makine ve cihazların aksamaları, paketleme/ambalajlama makineleri, dağıtım ve kumanda tabloları, buhar üreten kazanlar (karma kazanlar dahil), dökme demir/çelikten çek valflar, hayvan yemlerini hazırlayan makinelerin aksam ve parçaları, elektrik devresi teçhizatı, diğer kullanım için dizel/yarı dizel motorlu elektrojen grupları, doğru akım motorlar, otomatik bilgi işlem makineleri (sistem halinde getirilenler), akümülatör şarj ediciler, dokumaya elverişli maddeler üzerine baskı yapmaya mahsus makine ve cihazları olmuştur. Ürdün'den bu ürün grubunda toplam ithalat tutarımız 11.386.187 dolardır. 2010 yılının ilk ayı itibarı ile Ürdün'den ithalat tutarımız 752 dolardır.

³⁰⁴ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

Ürdün'de makine imalatı sektörü gelişmemiştir. Böylece ülkede makine sektörü ithalata dayalıdır. Ülkenin başlıca makine ithalatı yaptığı ülkeler sırasıyla Almanya İtalya Norveç ve Güney Kore gelmektedir.

Ortadoğu Ülkeleri içerisinde makineler ve mekanik cihazlar; elektrikli makine ve cihazlar; bunların aksam ve parçaları ithalatımızda 2009 yılı toplamında en fazla ithalat yaptığımız ülkeler sırasıyla; İsrail, İran, Suudi Arabistan, Mısır, Lübnan, Ürdün, B.A.E., Suriye gelmektedir.

Tablo 94.
Makineler ve Mekanik Cihazlar; Elektrikli Makine ve Cihazlar; Bunların Aksam ve Parçaları İhracatı³⁰⁵

YILLAR	İHRACAT	fasıl 84	fasıl 85
1969	787	787	
1970	17.212	17.212	
1971	19.991	19.991	
1972	102.523	102.523	
1973	101.454	101.454	
1974	334.606	328.111	6.495
1975	371.206	371.206	
1976	606.251	596.934	9.317
1977	544.813	473.483	71.330
1978	631.302	609.211	22.091
1979	538.357	522.602	15.755
1980	591.930	587.062	4.868
1981	465.729	325.841	139.888
1982	1.439.312	1.253.009	186.303
1983	1.102.455	831.570	270.885
1984	1.423.453	985.286	438.167
1985	6.477.146	5.547.721	929.425
1986	34.284.722	10.813.571	23.471.151
1987	23.876.753	15.397.706	8.479.047
1988	32.968.012	22.921.075	10.046.937
1989	2.067.484	1.900.350	167.134
1990	3.370.654	2.479.066	891.588
1991	5.403.558	3.767.958	1.635.600
1992	8.796.199	6.799.744	1.996.455
1993	10.003.528	6.500.763	3.502.765
1994	13.178.458	8.845.318	4.333.140
1995	11.609.337	7.490.402	4.118.935
1996	17.525.825	8.158.461	9.367.364
1997	12.549.681	6.016.824	6.532.857
1998	15.047.638	4.834.019	10.213.619
1999	15.223.440	9.106.875	6.116.565
2000	16.848.593	7.096.976	9.751.617

³⁰⁵ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

Tablo 94'ün devamı:

2001	21.294.284	6.704.989	14.589.295
2002	21.283.046	11.335.291	9.947.755
2003	20.136.799	12.362.559	7.774.240
2004	30.062.490	18.470.742	11.591.748
2005	43.088.456	25.345.977	17.742.479
2006	66.741.276	35.690.882	31.050.394
2007	80.848.268	49.826.876	31.021.392
2008	85.499.023	48.441.989	37.057.034
2009	67.236.888	41.446.105	25.790.783
2010	3.843.682	1.868.256	1.975.426
Top.ihracat	677.556.621	386.296.777	291.259.844

Bu bölümden Ürdün'e ihracatımız ise; 1969 yılında 787 dolarla başlamıştır. 1970-1980 yılları arası dönemde ihracat rakamlarında oranlarımızın genelde düşük değerlerde seyrettiğini görmekteyiz. Bu dönemi kapsayan yıllarda ihracat rakamları 1 milyon doların altında seyretmiştir. İhracatımızın en fazla olduğu yıl 606.251 dolarlık meblağla 1976 yılı olmuştur.

1980-1990 yılları arası dönemde ihracat oranlarımızın rekor seviyelere ulaştığını görmekteyiz.1986 yılı ihracatımızın 34.284.722 dolar seviyesine ulaştığı yıl olmuştur. Alınan bu miktar karşılığında ihraç edilen ürünler ise sıvı için tulumbar, buzdolapları ve soğutma düzenekli makineler, toprak işleme aletleri, dokuma makineleri, elektrikli su ısıtıcıları, şofbenler, alıcı-verici radyo, televizyon cihazlarından oluşturmaktadır. 1986 yılı ihracat rakamımız 2004 yılına kadar yeniden yakalanamamıştır.

1986 yılı ihracatımızın rekor seviyeye ulaşmasında etkili olan faktör devletin ihracatı teşvik amaçlı getirdiği kolaylıklardır.

1984 yılı ve sonrası sürekli reel devalüasyonlar yapılmış bunun yanında ihracatta vergi iadesi ve ucuz ihracat kredisi başta olmak üzere ihracatçıya sağlanan kolaylıklar ihracat oranlarımızın hızla artışında etkili olmuştur.

2004 yılı ve sonrası ihracatımızda genel olarak düzenli bir artış trendinin yakalandığı görülmektedir. 2010 yılının ilk ayında gerçekleştirilen ihracat tutarı 3.843.682 dolardır.

Tablo 95.
Makineler ve Mekanik Cihazlar; Elektrikli Makine ve Cihazlar; Bunların Aksam ve Parçaları 2009 Yılı İhracatı. (İlk 20 Ürün)³⁰⁶

Ürün Adı	Dolar
Pencere/duvar tipi klimalar (aynı elemanlı sistemler)	10430220
Sayısal kumanda panoları (1 kv<gerilim<72, 5 kv)	3813738
Sanayide kullanılan endüksiyon ocak ve fırınlar	2458030
Fiber optik kablolar	2265792
Sıvı dielektrik transformatörler 10000 kva<güç<50000 kva	2094754
Ev tipi kompresörlü buzdolapları; hacim>340 lt.	1588108
Sıhhi tesisat muslukları	1511436
Kendine özgü bir fonksiyonu olan diğer makineler ve mekanik cihazlar	1289010
Sanayi ve laboratuvarlarda kullanılan elektrik ocak ve fırınları vb. aksam, parçası	1173339
İp, halat/kablo bükme makineleri	1042961
Hayvansal/bitkisel yağ çıkaran ve haz.diğer makine, cihazlar	1039440
Telgraf ve telefon hattı için toprak ve su altı kabloları(gerilimi=<80 V. için)	1037916
Otomatik çamaşır makinesi; 6 kg.<kuru çam.kap<10 kg.	1008478
Dikey tip dondurucular; hacim< 250 lt.	989228
Televizyon (LCD TV'ler, ekran boyutu: >1,5)	914449
Çamaşır makinelerine ait aksam; parçalar	850227
Sadece veya esas itibarıyla 84.07 veya 84.08 pozisyonlarındaki motorların diğer aksam ve parçaları	801921
Asansör, skipli asansör/yürüyen merdiven aksam, parçaları	755937
Telekomünikasyonda kullanılan diğer kablolar(gerilimi=<80 V. için)	737961
Sanayi veya laboratuvarlarda kullanılan diğer elektrik ocak ve fırınları	679594

2009 yılı ihraç edilen ürünler; pencere/duvar tipi klimalar (aynı elemanlı sistemler), sayısal kumanda panoları, sanayide kullanılan endüksiyon ocak ve fırınlar, fiber optik kablolar, sıvı dielektrik transformatörler, ev tipi kompresörlü buzdolapları, sıhhi tesisat muslukları, kendine özgü bir fonksiyonu olan makineler ve mekanik cihazlar, sanayi ve laboratuvarlarda kullanılan elektrik ocak ve fırınları aksam ve parçaları, ip, halat/kablo bükme makineleri, hayvansal/ bitkisel yağ çıkaran makineler

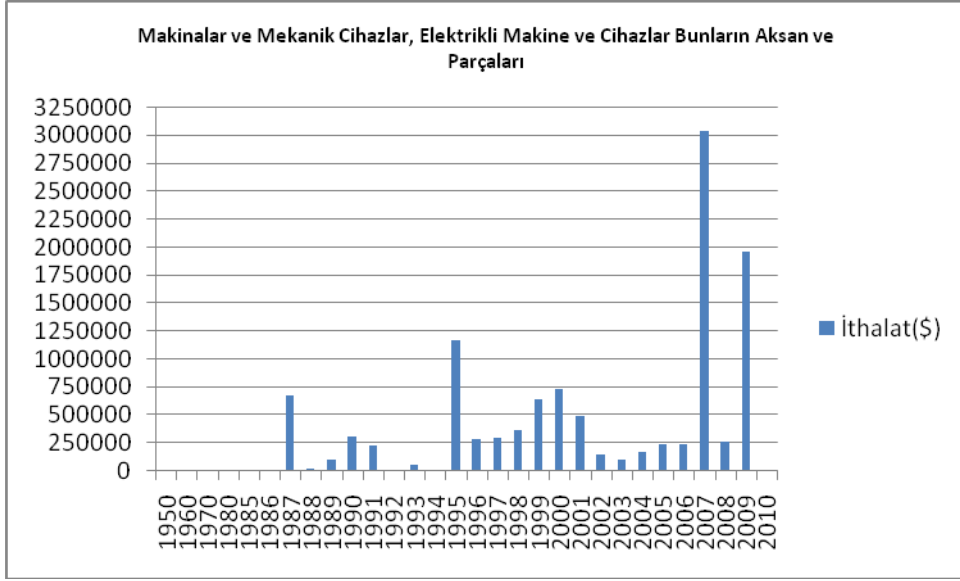
³⁰⁶ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

telgraf ve telefon hattı için toprak ve su altı kabloları, otomatik çamaşır makinesi, dikey tip dondurucular, televizyon, çamaşır makinelerine ait aksam ve parçalar, asansör, skipli asansör/yürüyen merdiven aksam ve parçaları, telekomünikasyonda kullanılan diğer kablolar, sanayi veya laboratuarlarda kullanılan elektrik ocak ve fırınları, dağıtım ve kumanda tabloları, duman borulu buhar kazanları (karma kazanlar dahil), kesintisiz güç kaynakları, sıhhi tesisat musluk ve valfları gibi ürünler yer almaktadır.

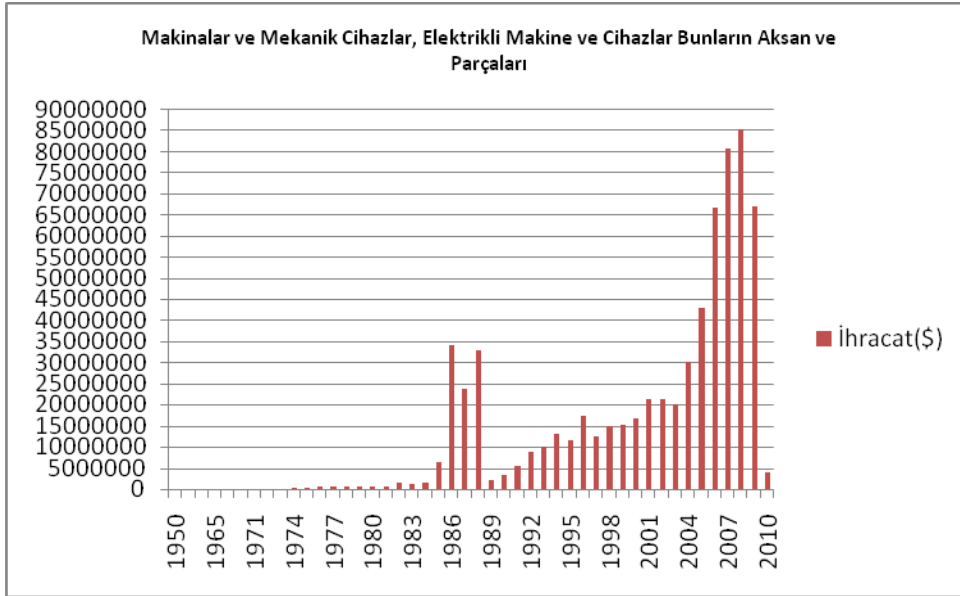
Ürdün'de son yıllarda gelişen tekstil ve konfeksiyon sektörü nedeniyle tekstil makineleri ihracatımızda son yıllarda ihraç ürünleri içinde ağırlıklı ürünlerdendir.

Ortadoğu Ülkeleri içerisinde makineler ve mekanik cihazlar; elektrikli makine ve cihazlar bunların aksam ve parçaları ihracatımızda 2009 yılı toplamında en fazla ihracat yaptığımız ülkeler sırasıyla; Katar, Irak, Suudi Arabistan, B.A.E., İsrail, Mısır, Ürdün, Bahreyn gelmektedir.

Bu bölümdeki ticaretimizin toplam ithalatı 11.386.187 dolar iken toplam ihracatımız 677.556.621 dolar olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret fazlamız ise 666.170. 434 dolar olmuştur.

Şekil.40. Makineler ve Mekanik Cihazlar; Elektrikli Makine ve Cihazlar; Bunların Aksan ve Parçaları İthalatı

Şekil.41. Makineler ve Mekanik Cihazlar; Elektrikli Makine ve Cihazlar; Bunların Aksan ve Parçaları İhracatı

3.16. Nakil Vasıtaları

Bu bölümde demiryolu ulaşım araçları, motorlu karayolu taşıtları, hava taşıtları, uzay araçları, gemiler, suda yüzen araçlar ile bunların aksam ve parçaları yer alır.³⁰⁷

Tablo 96.
Nakil Vasıtaları İthalatı³⁰⁸

YILLAR	İTHALAT	fasıl 86	fasıl 87	fasıl 88	fasıl 89
1984	109814		109.814		
1988	54667		54.667		
1989	1139579			1.139.579	
1990	49205		49.205		
1994	6316		6.316		
1995	1102870		1.102.870		
1997	2594		1.870	724	
1998	109120		109.120		
1999	1170656		1.170.656		
2000	66290		66.290		
2001	39151		5.000	34.151	
2002	33277		33.277		
2003	26500		26.500		
2004	29458		27.479		1.979
2005	5225		5.225		
2006	1576		1.576		
2007	53904		53.904		
2008	24469		24.469		
2009	253260		253.260		
Top.İthalat	4,277,931	0	3101498	1174454	1979

Bu ürün grubunu kapsayan ürünlerde ilk ithalatımız 1984 yılında başlamıştır. Alınan ürünler; hafif motorlu kara taşıtları ve bunların aksam parçaları ithali gerçekleştirilmiştir. Toplam ithalat tutarı 109.814 dolardır. Ürdün'ün nakil vasıtaları ile ilgili ihracat potansiyeli yetersizdir. Bunun nedeni Ürdün'ünün yerli otomobil sektörü bulunmamaktadır. Bundan dolayı var olan yedek parça imalatı sanayisi nedeniyle ulaştırma araçlarının aksamları yedek parçaları ihracat kısmını oluşturmuştur. Ürdün'ün makine ve ulaştırma araçlarının teçhizatında ihracatını gerçekleştirdiği ülkelerin başında sırasıyla Suudi Arabistan Irak ve Birleşik Arap Emirlikleri gelmektedir.

³⁰⁷ **Fasıl 86:**Demiryolu ulaşım araçları vb, aksam ve parçaları.
Fasıl 87:Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer.
Fasıl 88:Hava taşıtları, uzay araçları, aksam ve parçaları.
Fasıl 89:Gemiler, suda yüzen taşıt ve araçlar.

³⁰⁸ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

Tablo 97.
Nakil Vasıtaları 2009 Yılı Toplam İthalatı ³⁰⁹

Ürün Adı	Dolar
İtfaiye taşıtları	186406
Diğer kara taşıtlarının diğer aksam , parçaları (diğerleri)	55007
Otomobil (binek, benzinli, kullanılmış) (1500 cm ³ <silindir hacmi<1600 cm ³)	11297
Diğer motorlu taşıtların diğer karoseri aksamı	415
Kara taşıtlarının diskli frenlere ait olanları vb. aksam, parçaları	135

1984 yılı ve 2000 yılları arası dönemde ithalat oranlarımızda 1984 yılından sonra Ürdün'den bu ürün grubunda ithalatımız 1988 yılına kadar olmamıştır. 1989 yılında gerçekleştirilen ithalat tutarı 1.139.579 dolardır. 1989 yılında Ürdün'den ithal edilen ürünler; uçak ve helikopterlerin aksam-parçaları, uçaklar-diğer hava taşıtları (7 adet) alımı gerçekleştirilmiştir. 1988 yılında yeniden başlayan ithalatımız 1991 yılında yeniden durmuş 1994 yılında başlayan ithalatımız 1996 yılı haricinde hiç kesintiye uğramamıştır. Ürdün'den nakil vasıtaları ithalatımızda ürün yelpazesinin sadece fasıl 87 grubunda bulunan ürünlerde olduğunu görmekteyiz. Ürdün'den toplam ithalatımız 4.277.931 dolardır. 2009 yılı ithalatımızı ürün bazında incelediğimizde itfaiye taşıtları, kara taşıtlarının aksam ve parçaları, otomobil (binek, benzinli, kullanılmış), motorlu taşıtların karoseri aksamları, kara taşıtlarının diskli frenlere ait olan aksam ve parçaları alımının olduğu görülmektedir.

Ürdün'den ithalatımız çok düşük değerdedir. Fasıl 86 grubu içerisinde yer alan ürünlerden bu güne kadar ithalatımız olmamıştır. Fasıl 89 grubu içerisinde yer alan ürünlerden sadece 2004 yılında toplamda 1.979 dolarlık ithalat gerçekleştirilmiştir. 2004 yılında alınan ürün bir adet motorlu tekne (motorbotlar) alımı gerçekleştirilmiştir.

Ortadoğu Ülkeleri içerisinde nakil vasıtaları ithalatımızda 2009 yılı toplamında en fazla ithalat yaptığımız ülkeler sırasıyla; İsrail, İran, Suriye, Ürdün, Suudi Arabistan, Kuveyt, Lübnan, gelmektedir.

³⁰⁹ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

Tablo 98.
Nakil Vasıtaları İhracatı ³¹⁰

YILLAR	İHRACAT	fasıl 86	fasıl 87	fasıl 88	fasıl 89
1972	1.877		1.877		
1973	673		673		
1974	169.773		169.773		
1975	405.542		405.542		
1976	203.879		203.879		
1977	5.858		5.858		
1978	730.523		730.523		
1979	39.050		39.050		
1980	53.511		53.511		
1981	451.971	451.971			
1982	159.355		159.355		
1983	690.208		690.208		
1984	1.845.224		1.845.224		
1985	2.983.947		2.983.947		
1986	1.298.565		1.298.565		
1987	3.129.872		3.129.872		
1988	3.269.084		3.269.084		
1989	422.091	45	422.046		
1990	256.399		256.399		
1991	1.273.540		1.273.540		
1992	1.546.559		1.516.734		29.825
1993	701.761		701.761		
1994	4.479.779	7.809	4.471.970		
1995	16.233.247		16.233.247		
1996	26.271.252		26.271.252		
1997	5.033.666	20.182	5.013.473	11	
1998	3.684.289		3.684.289		
1999	1.543.789	9.604	1.533.560	625	
2000	4.535.456	5.000	4.397.208	133.248	
2001	6.355.493		6.189.964	165.529	
2002	8.145.309	405	8.063.279	44.181	37.444
2003	11.094.414	1.026	11.025.804	65.974	1.610
2004	16.817.212		16.528.097		289.115
2005	23.171.545		23.113.320		58.225
2006	18.696.110	1.417	18.599.693	95.000	
2007	16.783.603	26.512	16.627.061	15.473	114.557
2008	21.244.788	40.500	19.931.126	198.263	1.074.899
2009	12.735.927	751	12.316.931	189.117	229.128
2010	441.470		429.975	11.495	
Top.ihracat	216.906.611	565.222	213.587.670	918.916	1.834.803

Türk otomotiv sektörü 1950'lerde kurulmuştur. Buna rağmen otomotiv sektöründeki bilgi birikim ve sermaye yetersizliği sebebiyle ihracata yönelik bir üretim olmamıştır. Böylelikle rekabet gücü yetersiz kalmıştır. Ancak 1990 yılı ve sonrasında Türkiye'de gelişme gösteren otomotiv montaj sanayisi başta İzmir, Bursa, İstanbul,

³¹⁰ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

İzmit ve Adapazarı gibi kentlerde büyük fabrikalar kurmuş ve Ortadoğu pazarını da Türkiye üzerinden yürütmeyi hedeflemiştir. Özellikle 1995 yılı ve sonrası ayrıca 2003 204 yılları ve sonrası ihracatımızdaki artışların temel nedenlerinden biriside budur.

Ürdün'e bu bölüm ürünlerinde ilk ihracatımız 1972 yılında başlamıştır. Toplam ihracat tutarımız 1.877 dolardır. Satılan ürün grubu motorlu kara taşıtları bisiklet ve motosikletler ve bunların aksam ve parçalarından oluşmaktadır. 1973 yılında yaşanan petrol krizine rağmen bu bölüm ürünlerindeki ihracatımız sürekliliğini devam ettirmiştir. 1974 yılında satışımız 169.773 dolara yükselmiş; insan ve eşya taşıyan kara nakil vasıtaları ve parçaları ile kendiliğinden hareket etmeyen ulaşım araçlarının satışı ihracatımızı oluşturmuştur. 1984 yılında 1.845.224 dolar seviyeye yükselen ihracatımız 1987 yılında 3.129.872 dolara yükselmiştir. Daha önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi, 1980'li yıllarda değişen Türk ekonomisi, dolayısıyla ticareti ihracat ağırlıklı seyir göstermiştir. Satışımızı; eşya taşımaya özgü motorlu araçlar, kara araçları için yedek parçaları gibi ürünler oluşturmuştur.

1990-2000 yılları arası dönemde en yüksek meblağlı ihracat tutarımızın 1996 yılında olduğunu görmekteyiz. Satılan ürün grubu motorlu kara taşıtları bisiklet ve motosikletler ve bunların aksam ve parçalarından oluşmaktadır. 1996 yılı ve sonrasında ihracat değerleri 1999 yılına kadar düşme eğilimine girmiştir. Bu duruma etki eden faktörler; 1997 yılında önce Güneydoğu Asya sonrasında Rusya'da görülen ve giderek dünya ekonomisinde yayılan ve küreselleşen kriz ülkemiz ekonomisini ve dolayısı ile sanayimizi etkilemiştir. Özellikle son yıllarda büyük yatırımların yapıldığı otomotiv sektörümüz krizin erken hissedildiği sektörlerin başında gelmekteydi. 2000 yılı ve sonrası yeniden toparlanan ihracatımız 2005 yılında 23.171.545 dolarlık meblağa yükselmiştir. 2005 yılı ürün bazında ihracatımız; binek otomobili, steysin vagon, yarış arabaları, eşya taşımaya mahsus motorlu araçlar, kara taşıtları için yedek parçaları, toplu taşımaya elverişli motorlu araçlar, yolcu gemileri, feribotlar, demiryolu taşımacılığında kullanılacak konteynerler gibi ürünlerden oluşmaktadır.

Tablo 99.
Nakil Vasıtaları 2009 Yılı İhracatı (İlk 20 Ürün) ³¹¹

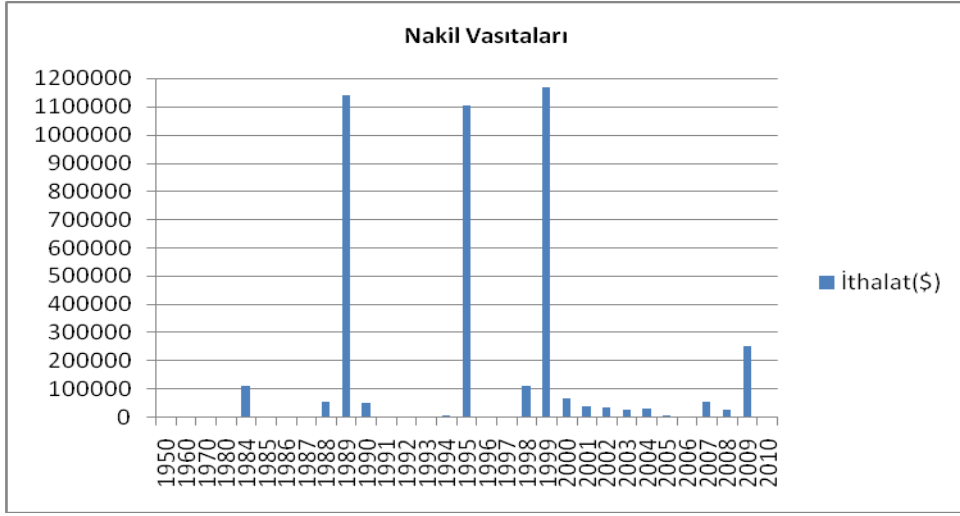
Ürün Adı	Dolar
Dizel/yarı dizel kullanılmış taşıtlar (5 ton <taş.kap.< 20 ton)	3413605
Diğer kara taşıtlarının diğer aksam , parçaları (diğerleri)	2389662
Otobüs, kullanılmış dizel/yarı dizel (silindir hacmi>2500 cm3.)	956990
Diğer römorklar ve yarı römorklar	849700
Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer	676901
Diğer yarı römorklar; yeni	577995
Beton karıştırıcı ile mücehhez taşıtlar	321370
Tanker römork ve yarı römorklar	317770
Kara taşıtlarının diğer fren balataları vb. aksam, parçaları	290367
Kara taşıtlarının montaj sanayisi için direksiyon kolonları	244554
Deniz motor botları (uzunluk <7, 5 m.)	221128
Ambulans (dizel/yarı dizel, yeni) (1500 cm ³ <silindir hacmi<2500 cm ³)	217735
Uçak ve helikopterlerin diğer aksam ve parçaları	189117
Minibüs, yeni; dizel/yarı dizel (silindir hacmi>2500 cm ³ .)	172918
Jant (diğer maddelerden)	151356
Kara taşıtları için debriyajlar ve debriyaj aksam ve parçaları	148857
Diğer taşıtlar	129919
Diğer motorlu taşıtların diğer karoseri aksamı	124239
Kara taşıtlarının diğer amaçlar için eksoz susturucuları ve boruları	116459
Dizel/yarı dizel yeni taşıtlar (taş.kap.>20 ton)	92000

Son yılları kapsayan dönemde bu bölüm ihracatımızı ürün bazında incelediğimizde ilk sırada otomobil satışımızın yer aldığı görülmektedir. Ulaşım araçları ve yedek parçaları Ürdün'ün başlıca ithalat malları arasında yer almaktadır. Bu ürün grubunda başlıca ithalat yaptığı ülkeler; Almanya Japonya ve Güney Kore yer almaktadır. 2009 yılı Ürdün'e ihracatımıza konu olan başlıca ürün grupları; dizel/yarı dizel kullanılmış taşıtlar, kara taşıtlarının aksamı ve parçaları, kullanılmış dizel/yarı dizel otobüs, römorklar ve yarı römorklar, traktör, bisiklet, motosiklet, beton karıştırıcı ile mücehhez taşıtlar yarı römorklar, tanker römork ve yarı römorklar, kara taşıtlarının diğer fren balataları, kara taşıtlarının montaj sanayisi için direksiyon kolonları, deniz motor botları, ambulans (dizel/yarı dizel,), uçak ve helikopterlerin aksam ve parçaları, dizel/yarı dizel minibüs, jant, kara taşıtları için debriyajlar ve debriyaj aksam ve parçaları, kara taşıtlarının diğer amaçlar için eksoz susturucuları ve boruları, dizel/yarı dizel yeni taşıtlar, kara taşıtlarının farklı amaçlar için dingilleri, insan taşıyan taşıtların karoseri aksamı, beton pompalama taşıtları, kara taşıtlarının diskli frenlere ait olanları, traktör gibi ürünler gelmektedir.

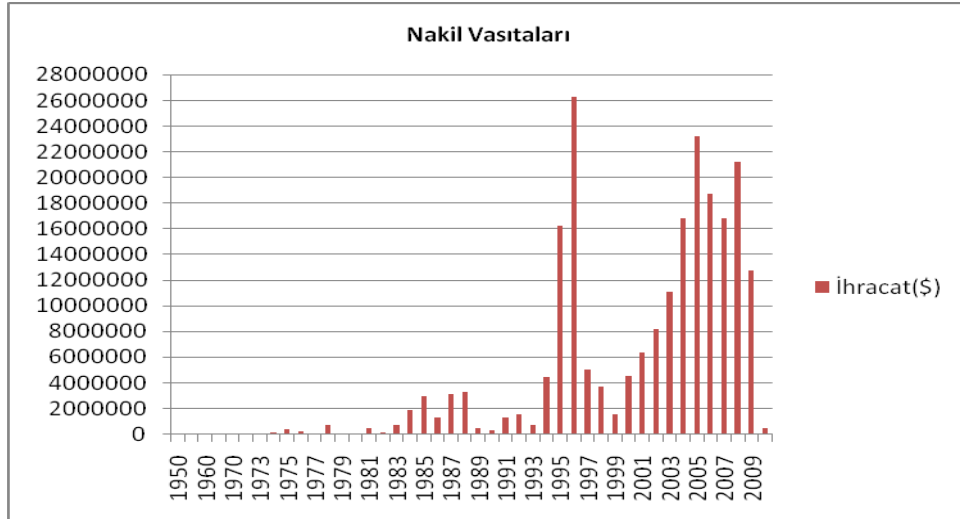
³¹¹ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

Ortadoğu Ülkeleri içerisinde nakil vasıtaları ihracatımızda 2009 yılı toplamında en fazla ihracat yaptığımız ülkeler sırasıyla; İsrail, Irak, Mısır, İran, B.A.E., Bahreyn, Lübnan, Ürdün, Katar, Umman, Filistin gelmektedir.

Bu bölüm ürünlerindeki toplam ithalatımız 4.277.931 dolar olup ihracatımız ise 216.906.611 dolardır. Dış ticaret fazlamız 212.628.680 dolar olara gerçekleşmiştir.

Şekil.42. Nakil Vasıtaları İthalatı

Şekil.43. Nakil Vasıtaları İhracatı

3.17. Optik Aletler ve Cihazlar, Fotoğrafçılık, Sinema, Ölçü Kontrol, Ayar Alet ve Cihazlar, Müzik Aletleri, Silahlar ve Mühimmat, Muhtelif Mamul Eşya ve Sanat Eserleri, Koleksiyonlar, Antikalar

Bu bölümde yer alan ürünler optik, fotoğraf, sinema, Ölçü kontrol ayar cihazları, saatler, müzik aletleri, silah ve mühimmat, mobilya, aydınlatma ve reklâm lambaları, oyuncaklar, oyun ve spor malzemeleri, sanat eserleri, koleksiyon, antikalar ve diğer değerli eşyalardır.³¹²

Tablo 100.
Optik Aletler ve Cihazlar, Fotoğrafçılık, Sinema, Ölçü Kontrol, Ayar Alet ve Cihazlar, Müzik Aletleri, Silahlar ve Mühimmat, Muhtelif Mamul Eşya ve Sanat Eserleri, Koleksiyonlar, Antikalar İthalatı³¹³

YILLAR	İHRACAT	fası1 90	fası1 91	fası1 94	fası1 95	fası1 96	fası1 97	fası1 98
1990	9.773	9.773						
1992	7308	250		4.636		2.422		
1995	85.319	85.319						
1996	8.109	8.109						
1997	13.072	5.572	7.500					
1998	4.218	3.320	300				598	
1999	40.607	40.607						
2000	57.168	2.168				55.000		
2001	51.014	5.963		6.884	4.017	34.150		
2002	5.973	4.422				1.551		
2003	64.854	57.987				5.916	713	238
2004	58.835	15.720		10.126		32.989		
2005	12.077	1.095				10.982		
2006	28.602	21.610				6.992		
2007	31.230	29.484			165	1.581		
2008	185.739	185.329					410	
2009	56.967	19.911		29.416		134		7.506
2010	15.024					15.024		
Top.İthalat	735.889	496.639	7.800	51.062	4.182	166.741	1721	7744

Tablo 100’de Türkiye’nin bu bölüm ürünlerinden ithalatı incelendiğinde; ilk ithalatımız 1990 yılında başlamıştır. İthalatımız 9.773 dolardır. Alınan ürün grupları;

³¹² **Fası1 90:**Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar cihazları, tıbbi alet.

Fası1 91:Saatler ve bunların aksam ve parçaları.

Fası1 92:Müzik aletleri:bunların aksam, parça ve aksesuarı.

Fası1 93:Silahlar ve mühimmat, bunların aksam, parça ve aksesuarları.

Fası1 94:Mobilyalar, aydınlatma, reklam lambaları, prefabrik yapılar.

Fası1 95:Oyuncaklar, oyun ve spor malzemeleri, aksam ve parçaları.

Fası1 96:Çeşitli mamul eşya (kalemler, fırçalar vb).

Fası1 97:Sanat eserleri, koleksiyon eşyası, antikalar.

Fası1 98:Zati eşya, kumanya ve başka yerde belirtilmeyen diğer eşyalar.

³¹³ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

tıp, cerrahi, dişçilik, veterinerlik alet ve cihaz alımından oluşmaktadır.1991 yılında bu bölümü oluşturan ürünlerden herhangi bir ithalat gerçekleştirilmemiştir. 1992 yılı ithalat oranımız düşmesine rağmen ürün yelpazesinde çeşitlilik artmıştır. Çeşitli mobilyalar oyuncak eşyaları ve optik alet alımı gerçekleştirilmiştir. Alınan bu ürünlere karşı toplam 7.308 dolar ödeme yapılmıştır. 1993, 1994 yılları ithalatımız yeniden durmuştur. 1995 yılında yeniden başlayan ithalatımız sonraki yıllarda kesintiye uğramamıştır.

Tablo 101.

Optik Aletler ve Cihazlar, Fotoğrafçılık, Sinema, Ölçü Kontrol, Ayar Alet ve Cihazlar, Müzik Aletleri, Silahlar ve Mühimmat, Muhtelif Mamul Eşya ve Sanat Eserleri, Koleksiyonlar, Antikalar 2009 Yılı Toplam İthalatı³¹⁴

Ürün Adı	Dolar
Silahlar ve mühimmat, bunların aksam, parça ve aksesuarları	22500
Diğer uzuv ve organ dış protezleri	18896
Diğer hassas teraziler (hassasiyet =< 5 santigram)	612
Fen dersleri alet, cihaz, modeller	203
Tıbbi alet ve cihazlarının aksam ve parçaları	200

2009 yılı Ürdün'den ithal ettiğimiz ürünler sırasıyla; silahlar ve mühimmat, bunların aksam, parça ve aksesuarları, uzuv ve organ dış protezleri, hassas teraziler, fen dersleri alet ve cihazları, modeller, tıbbi alet ve cihazlarının aksam ve parçaları, nakli hane eşyası, zati eşya gibi ürünler dâhil olmuştur.

Fasıl 90 grubu ürünleri içerisinde ithalatımızın en fazla olduğu yıl 185.739 dolarlık ithalat rakamıyla 2008 yılı olmuştur. 2010 yılının ilk ayında toplamda 15.024 dolarlık ithalat gerçekleştirilmiştir. 2010 yılının ilk ayında ithal ürünleri; çeşitli oyuncaklar spor malzemeleri ve bunların aksamlarından oluşmaktadır.

Ortadoğu Ülkeleri içerisinde optik aletler ve cihazlar, fotoğrafçılık, sinema, ölçü kontrol, ayar alet ve cihazlar, müzik aletleri, silahlar ve mühimmat, muhtelif mamul eşya ve sanat eserleri, koleksiyonlar, antikalar ithalatımızda 2009 yılı toplamında en fazla ithalat yaptığımız ülkeler sırasıyla; İsrail, Suudi Arabistan, Mısır, Suriye, İran, B.A.E., Lübnan gelmektedir.

³¹⁴ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

Tablo 102.
Optik Aletler ve Cihazlar, Fotoğrafçılık, Sinema, Ölçü Kontrol, Ayar Alet ve Cihazlar, Müzik Aletleri, Silahlar ve Mühimmat, Muhtelif Mamul Eşya ve Sanat Eserleri, Koleksiyonlar, Antikalar İhracatı³¹⁵

YILLAR	İHRACAT	fásıl 90	fásıl 91	fásıl 92	fásıl 93	fásıl 94	fásıl 95	fásıl 96	fásıl 97	fásıl 98	fásıl 99
1975	1620									1.620	
1976	1848					1.848					
1978	8500							8.500			
1979	36931					24.115			12.816		
1980	199679					198.683		996			
1981	646788					637.316		7.820		1.652	
1982	581448	800				485.101		95.547			
1983	1062258		2.100			657.706		402.452			
1984	1198875			450		1.015.978		115.940	24.545	41.962	
1985	1.934.240	6.686	1.753	8.163		1.044.777		23.836	824.509	23.900	616
1986	5.293.961	151.303	881	14.185		1.307.223		81.489	5.539	3.733.341	
1987	4.416.532	41.742	779	183.242		758.244		67.086	20.634	3.344.805	
1988	3.547.392	2.862.267	18.165	19.198		420.253		173.162	37.557	16.790	
1989	153.481	15.064	320	4.200		47.817	6.916	79.164			
1990	327.907	160.099		2.779		27.954	2.054	135.021			
1991	228.097	76.611	497	15.938		61.823	20.260	52.968			
1992	556.418	161.157	4.794	20.429		257.802	882	111.354			
1993	323.460	89.577	30.414	25.737	255	82.403	1.000	94.074			
1994	885.005	435.023	23.870	22.798	743	181.701	7.702	212.968	200		
1995	716.178	373.021	1.743	9.046	8.250	187.018	23.473	113.627			
1996	1.621.153	311.505	5.048	13.753	526.056	409.794	115.547	239.444	6		
1997	2.277.577	700.483	6.530	12.844	1.170.297	147.156	23.514	216.753			
1998	1.216.192	221.613	12.142	18.297	2.150	500.939	129.432	330.969	650		
1999	839.270	228.149	4.786	2.649	218.477	219.226	19.225	146.758			
2000	2.072.092	324.993	1.653	7.173	555.000	667.712	140.921	374.391	249		
2001	1.785.317	465.213	11.402	472	11.187	958.915	84.904	251.909	1.315		
2002	4.914.148	1.529.437	30.639	408	359.290	2.560.690	98.843	333.912	929		
2003	6.480.588	1.100.515	15.150	479.010	4.309.694	10.875	564.334	1.010			
2004	7.290.041	1.012.440	14.068	35.336	5.273.768	72.795	856.429	25.205			
2005	11.302.751	1.791.172	25.160	1.856	204.745	8.013.318	53.599	1.212.901			
2006	12.808.451	2.255.078	25.332	3.800	706.283	7.357.222	59.383	2.179.613	221.740		
2007	16.373.848	2.072.446	4.872	132.132	12.481.947	29.444	1.558.621	16.501	77.885		
2008	16.049.267	2.335.074	2.499	931.838	11.301.167	25.805	1.289.359	1.797	161.728		
2009	11.799.085	2.162.241	4.252	1.171.472	7.351.721	51.734	848.824	34.211	174.630		
2010	662.112	74.362	197	8.998	521.299	25.856	19.241	12.159			
Top.ihracat	119.612.510	20.958.071	249.046	3.146.203	45.002.329	28.449.243	5.924.463	7.153.537	1.564.932	7.164.070	616

Bu bölüm ürünlerinde Ürdün'e ilk ihracatımız 1975 yılında 1.620 dolarla başlamıştır. 1976 yılında az bir artışla devam eden ihracatımız 1977 yılında tamamen durmuştur.

1975-1985 yılları arasında ihracatımızda bu ürün grubunda 1985 yılı itibarı ile 1 milyon dolarlık değere ulaşmıştır. Diğer tüm ürün gruplarının genelinde görüldüğü

³¹⁵ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

gibi 1980 öncesi Ürdün'e gerçekleştirilen ihracat değerleri 1 milyon dolar seviyesini bulmamıştır.

Bu durumu oluşturan sebepler ise; 1980 yılı öncesi dönemde ithal ikameci dönem olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde devlet piyasaya gerekli gördüğü bir çok dönemde müdahale etmiştir. Bu dönemde sabit döviz kur politikası izlenmiştir.

Türk Lirası belli aralıklarla dolar karşısında değer olarak yeniden belirlenmiştir. Bu durumun dış ticaret üzerindeki etkisi ise ihracatı olumsuz etkilemesine rağmen ithalatı çekici hale getirmiştir. Böylelikle sabit kurda daha az yada fazla kar elde edemeyeceğinin bilincinde olan ihracatçı firmalar iç piyasa ile yetinerek ihracata fazla rağbet göstermemiştir.

Böylece uygulanan ithal ikameci sanayileşme stratejisi sonucu iç pazar asıl hedef haline gelerek sınai ürün ihracatı çok düşük düzeyde kalmıştır. Kısacası belli periyotlarda müdahalelerle sabit tutulan döviz kuru ihracatı değil ithalatı karlı hale getirmiştir.

1980 öncesi ihracatımıza konu olan ürünler; aydınlatma cihazları, elektrikli pişirme ve ısıtma aletleri mobilya takımları çeşitli antika eşyalar gibi ürünlerdir. 1980 sonrası bu bölüm ürünlerinde ihracatımız hem değer bazında hemde ihraç edilen ürün yelpazesinin genişlemesi yönüyle artış göstermiştir.

1986 yılı ihracat miktarı 5.293.961 dolarla en yüksek seviyeye çıkmıştır. 1986 yılı ihracat oranımızın yükselmesinde etkili olan sektör; 1.307.223 dolarlık ihracat rakamı ile mobilya sektörü olmuştur.

1980'li yıllarda devletin uyguladığı ihracatı teşvik uygulamaları Ürdün'e ihracatımızın artışında etkili olmuştur. Yine 1980 sonrası ihracatımızı geliştirme hedefli yeni pazar arayışı ve ülkemiz açısından Ortadoğu Ülkelerinin alternatif pazar olarak ilk hedef seçilmesi etkili olan bir diğer faktördür.

Tablo 103.
Optik Aletler ve Cihazlar, Fotoğrafçılık, Sinema, Ölçü Kontrol, Ayar Alet ve Cihazlar, Müzik Aletleri, Silahlar ve Mühimmat, Muhtelif Mamul Eşya ve Sanat Eserleri, Koleksiyonlar, Antikalar 2009 Yılı İhracatı (İlk 20 Ürün) ³¹⁶

Ürün Adı	Dolar
Silahlar ve mühimmat, bunların aksam, parça ve aksesuarları	1021250
Ozonoterapi, oksijenoterapi, aroterapi, suni teneffüs aksam ve parçaları	422644
Diğer kullanım için elektronik termostatlar	298291
Teneffüs cihazları	219593
Diğer şekilde diğer ölçüm ve kontrol alet, cihaz, makineler	152287
Kemik tespit malzemesi (tıbbi çiviler ve plaklar dahil) (paslanma	130570
Tıpta, cerrahide, dişçilikte ve veterinerlikte kullanılan diğer alet ve cihazlar	127378
Dişçilikte kullanılan diğer alet ve cihazlar:	84497
Diğer spor, av/hedef tüfekleri	71987
Diğer kullanım için elektrik/elektronik termokopul	66173
Transfüzyon cihazlarının aksam; parçaları	56184
Yivsiz, tek namlulu av, spor, atış tüfeği	51400
Diğer kullanım için diğer ışın, elektrik ölçü, kontrol alet ve cihazları; elektronik	38769
Diğer ortopedik cihazlar	37190
Diğer uzuv ve organ iç protezleri	37050
Diğer kateterler	35015
Diğer kullanım için elektronik multimetreler (kaydedici tertibatı olmayanlar)	33295
Diğer sayaçlara ait aksam, parçalar	23636
Anestezi alet ve cihazlarının aksam; parçaları	21864
Kromatograf, elektroforez, yüzey gerilimi, genleşme vb.özellikleri ölçen alet, cihazl.aks.	15509

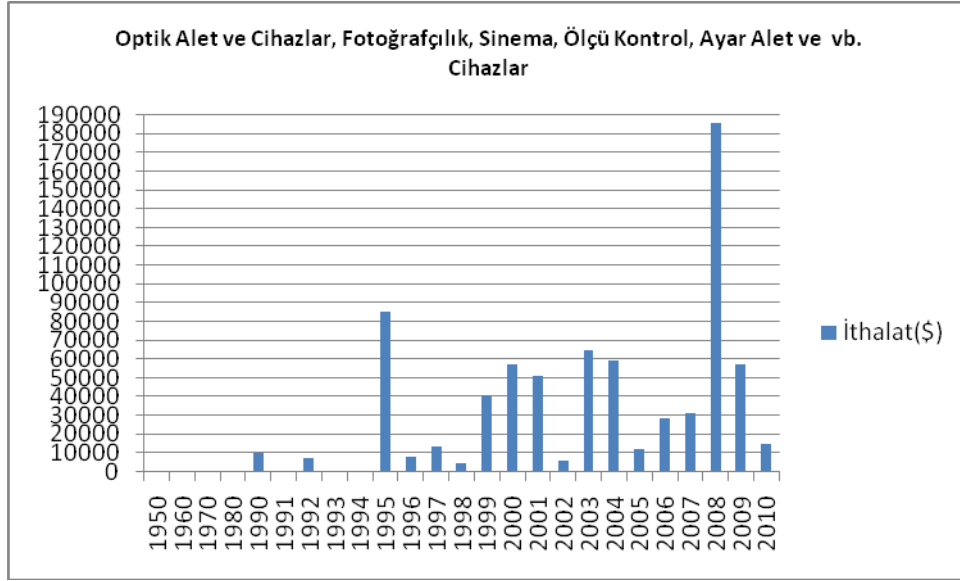
1986 yılı sonrası ihracat değerleri düşmeye başlamıştır. İhracatımızdaki düşüş trendi genel olarak 2002 yılına kadar sürmüştür. 2002 yılı ve sonrası yıllarda daralan iç piyasaya karşı dış piyasaya yönelen sanayi firmaları için ihracat can simidi olmuştur. Böylelikle ihracat değerleri yeniden düzenli artış trendini yakalayarak 2007 yılında 16.373.848 dolarla rekor seviyeye çıkmıştır. 2007 yılı ihracatımızı tetikleyen en önemli faktör Ürdün'e silah ihracatı olmuştur. Toplamda 12.481.947 dolarlık silah ihracatı gerçekleştirilmiştir. İhracatımıza konu olan ürün grubunda Zırhlı mini tank satışı ve 17 adet f 16 uçağının modernizasyonunun Türkiye'de yapılması bu ürün grubunda değerlerin yükselmesinde etkili olmuştur. Yine mobilya sektöründeki ihracat oranları da 2005, 2006 yılı itibarı ile yükselmiştir. Mobilya sektöründe dünya ihracatında önde gelen ülkeler sırasıyla İtalya Kanada Çin, ABD, Almanya gibi ülkeler gelmektedir.

³¹⁶ <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

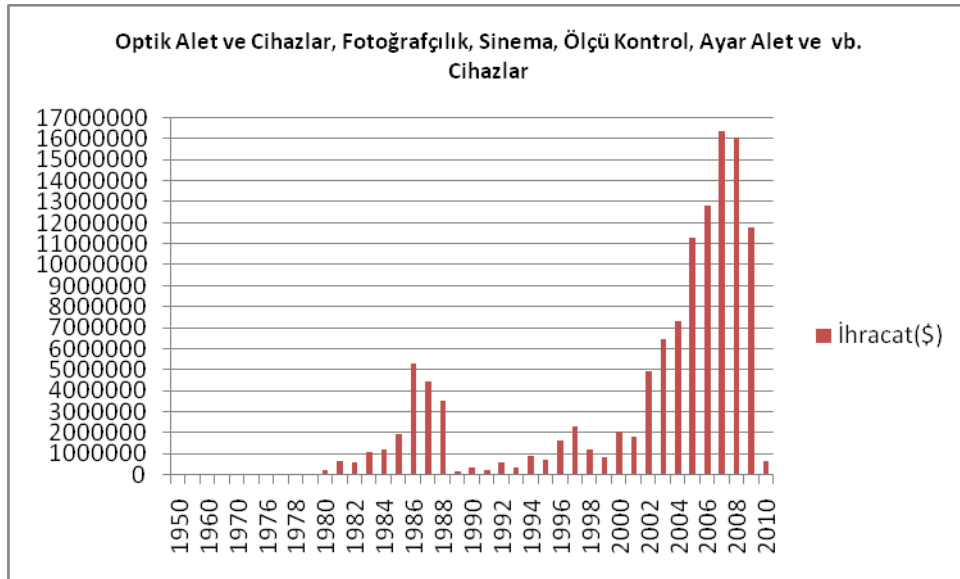
Ülkemizin ise dünya mobilya ihracatındaki payı (1998) ise % 0.25, 2001'de ise % 0.3 oranında gerçekleşerek bu ürün ihracatındaki payı artmıştır. Bu sektörde ihraç edilen ürünler sırasıyla silahlar ve mühimmatlar ve bunların aksam ve parçaları, aksesuarları, ozonoterapi, oksijenoterapi, aeroterapi, suni teneffüs veya diğer terapik teneffüs cihazlarının aksam ve parçaları, farklı kullanım için elektronik termostatlar, teneffüs cihazları, ölçüm ve kontrol aletleri, kemik tespit malzemesi (tıbbi çiviler ve plaklar dahil), tıpta, cerrahide, dişçilikte ve veterinerlikte kullanılan alet ve cihazlar, dişçilikte kullanılan alet ve cihazlar, spor ve av/hedef tüfekleri, farklı kullanım için elektrik/elektronik termokopul,transfüzyon cihazlarının aksam ve parçaları, yivsiz, tek namlulu av, spor, atış tüfeği, farklı kullanım için diğer ışın, elektrik ölçü, kontrol alet ve cihazları, ortopedik cihazlar, uzuv ve organ iç protezleri, kateterler, farklı kullanım için elektronik multimetreler (kaydedici tertibatı olmayanlar), sayaçlara ait aksam ve parçalar, anestezi alet ve cihazlarının aksam ve parçaları, kromatograf, elektroforez, yüzey gerilimi, genleşme vb.özellikleri ölçen aletler, yivsiz, çift namlulu spor, av/hedef için av tüfekleri, damar içi kateterlersteril, tek kullanımlık, anjiyografi için, anestezi alet ve cihazlar, maddeleri denemeye, kontrol etmeye mahsus elektronik makine ve cihazlar, bürolar için ahşap mobilyalar, farklı maddelerden yataklar aydınlatma cihazlarının farklı maddelerden aksam ve parçası, çinko, demir veya çelikten asma yemek dolapları, metalden mobilyalar, plastikten aydınlatma cihazlarının aksam-parçaları, bilye uçlu kalem gibi ürünlerden oluşmaktadır.

Ortadoğu Ülkeleri içerisinde optik aletler ve cihazlar, fotoğrafçılık, sinema, ölçü kontrol, ayar alet ve cihazlar, müzik aletleri, silahlar ve mühimmat, muhtelif mamul eşya ve sanat eserleri, koleksiyonlar, antikalar ihracatımızda 2009 yılı toplamında en fazla ihracat yaptığımız ülkeler sırasıyla; Irak, B.A.E., İsrail, İran, Yemen, Lübnan, Bahreyn, Suudi Arabistan, Ürdün, Filistin, Suriye, Kuveyt gelmektedir.

Bu bölüm ürünlerinin ticaretinde, toplam ithalatımız 735.889 dolar iken; toplamı ihracatımız 119.612.510 dolardır. Dış ticaret fazlamız 118.876.621 dolardır.

Şekil.44. Optik Aletler ve Cihazlar, Fotoğrafçılık, Sinema, Ölçü Kontrol, Ayar Alet ve Cihazlar, Müzik Aletleri, Silahlar ve Mühimmat, Muhtelif Mamul Eşya ve Sanat Eserleri, Koleksiyonlar, Antikalar İthalatı

Şekil.45. Optik Aletler ve Cihazlar, Fotoğrafçılık, Sinema, Ölçü Kontrol, Ayar Alet ve Cihazlar, Müzik Aletleri, Silahlar ve Mühimmat, Muhtelif Mamul Eşya ve Sanat Eserleri, Koleksiyonlar, Antikalar İhracatı

SONUÇ

Devletler arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin mahiyeti ve boyutu, bu potansiyel nispetinde ekonomi dışındaki alanlarda da tesirini icra etmektedir. Günümüz dünyasında ülkelerin siyasi, askeri, kültürel ve sosyal alanlarda ikili münasebetlerinin kurulmasında ve geliştirmelerinde ekonomik ve ticari ilişkilerin ehemmiyeti yadsınamaz bir durumdur.

Çalışma konumuz olan Türkiye Ürdün ticari ilişkilerinin hali hazırdaki durumuna bakıldığında iki ülke arasındaki ticaret hacminin olması gereken potansiyelin çok altında olduğu görülmektedir. Türkiye 2000’li yıllara kadar AB hedefi kapsamında batılı ülkelerle sıkı ilişkiler içerisinde bulunurken; kendi bölgesinde coğrafi birliktelik ve yakınlığa rağmen birçok Ortadoğu ülkesini ihmal etmiştir. Türkiye’nin Batılı devletlere karşı ilk kırılma noktası 1974 yılı Kıbrıs Barış Harekâtı olmuştur. 1974 yılı sonrası Ortadoğu Ülkeleri ile yeniden ikili ilişkiler tesis eden Türkiye; 1980’li yıllarda ekonomik ve ticari anlamda da ikili ticari köprüler kurmuştur. Bu bağlamda 1980-1993 yılları arası dönemde ikili ticari ilişkileri geliştirme amaçlı Ürdün’le 9 adet anlaşma imzalanmıştır. 1990’lı yıllarda İsrail ile yaşanan yakınlaşma Türk-Arap ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. 2000’li yıllara gelindiğinde Türkiye ve Ortadoğu Ülkeleri arasındaki ilişkiler farklı boyutlarda gelişmeye başlamıştır. Bu dönemde Türkiye gerek ikili ziyaretler neticesinde gerekse uluslar arası platformlarda bu ülkelerle sıkı ilişkiler içerisine girmiştir. Türkiye ve Ortadoğu Ülkeleri arasında son dönemde yaşanan yakınlaşma en üst düzeye çıkmıştır. Günümüzde Ortadoğu Coğrafyasında meydana gelen gelişmelerde inisiyatif alması neticesinde önemli bir aktör haline gelen Türkiye Ortadoğu siyasi ve ekonomik coğrafyasında bölgesel bir güç haline gelmiştir.

Türkiye-Ürdün ilişkilerinin birçok alanda geliştirilmesi için uygun zemin ve potansiyel bulunmaktadır. Türkiye ile Ürdün arasında ortak tarihi, sosyal ve kültürel değerlere dayanan köklü bağlar bulunmaktadır. Her iki ülke arasında son dönemde gerçekleştirilen karşılıklı üst düzeyli ziyaretlerle ilişkilere ivme kazandırılmıştır. İki ülke arasındaki üst düzey ziyaretler ve görüşme trafiği yine iş adamları düzeyinde yaşanan karşılıklı iş gezileri ve sağlanan bağlantılar sonrasında Türkiye- Ürdün dış ticaret hacmi 2007-2008 yıllarında 400.000.000’\$ seviyesini geçmiştir. Türkiye-Ürdün

ticaret dengesinde, 2000 yılında 72.146.000'\$ dan 2008 yılında 409.892.000 \$ a yükseldiğini, aradaki ticari denge farkının muazzam boyutlara ulaştığını görmekteyiz. Türkiye'nin Ürdün'e yaptığı ihracat rakamlarında 99.404.000 \$'lık seviyeden 2008 yılında 450.873.000 \$ lık seviyeye yükseldiğini görmekteyiz. 8 yıllık periyotta Türkiye ihracatının düzenli bir artış gösterdiğini, dalgalanmanın görülmediğini ve özellikle 2004 yılı sonrası ihracat rakamlarının artışının büyük boyutlara ulaştığını görmekteyiz. Ürdün'ün Türkiye'ye yaptığı ihracat rakamlarına göz attığımızda 27.955.000 \$ seviyesini geçemediğini ve 8 yıllık periyot içerisinde Ürdün'ün Türkiye'ye ihracatında dalgalanmalar olduğu görülmektedir.

Aslında iki ülke arasındaki ticaret hacminin yükselmesi daha çok Türkiye taraflı olmuştur. Söz konusu ihracat ve ithalat rakamlarında Ürdün'ün Türkiye'ye yaptığı ihracat rakamları 1990 yılından günümüze kadar olan dönemde hep dalgalanmalara maruz kaldığı ve ihracat rakamlarının 90'lı yıllardan farklı olmadığı görülmektedir. Bu durum Ürdün'ün STA'sı imzaladığı ABD, AB ve Arap ülkelerine daha çok yönelmesiyle de açıklanabilir. Yine Ürdün'ün ekonomik yetersizliğinin, gelişmişlik düzeyinin etkisi ve dolayısıyla ihracat potansiyelinin çok fazla olmayışı da 1990'lı yıllardan itibaren Ürdün ihracatının 27.000.000 \$ lık seviyesini geçemeyişini kısmen de olsa açıklayabilir. Halihazırda iki ülke arasında ticarete konu olan ürünlerde en yüksek paya sahip ürünler ihracatımız açısından; tütün ve tütün mamulleri, odun mamulleri ve kağıt, petrol ürünleri, çeşitli türde elektrikli cihazlar ve demir-çelik mamullerinden oluşmaktadır. İthalatımız açısından ticarete konu ürünler arasında en yüksek paya sahip ürünler belli başlı tarım ürünleri, kimyasal ürünler (fosforik asit, nitrat, sodyum hidroksit), demir-çelik ve tekstil-konfeksiyon gibi ürünler gelmektedir. Son 5 yıl içerisinde Türkiye taraflı ticari amaçlı iş gezilerinin yoğunlaşması ve somut sonuçlarla noktalanması yani birçok ticari bağlantının yapılan heyetler arası görüşmelerde kurulması Türkiye ihracatının canlanmasında en önemli etkenlerden bir tanesidir. Yine Türk firmalarının Ürdün'de önemli projeler üstlenmesi ihracatımızı olumlu etkilemektedir.

Türkiye cumhuriyetinin 2000'li yıllardan itibaren uyguladığı ekonomi politikalarıyla dünyanın birçok bölgesinde ticari köprüler kurması ve özellikle Ortadoğu

Arap ülkelerine yönelmesi ve bu ülkelerle olumlu ilişkiler içerisinde girmesi genel anlamda Arap ülkeleri ve tabii ki Ürdün Krallığı ile ticaret hacminin yükselmesinde en önemli bir etkidir. Ürdün'e ihracatımızda önemli yer tutan maddeler arasında tekstil ürünleri, gıda maddeleri, otomotiv ve yedek parçaları, demir ve çelik ürünleri, elektrikli makineler ve elektrik bağlantı elemanları ve cam eşya bulunmaktadır. Diğer taraftan, Ürdün'den yaptığımız ithalatın yaklaşık olarak %75'lik kısmını fosfat kayası ve potas tuzları oluşturmaktadır.

Ürdün ekonomisi sağlam ekonomik temellere dayanmaması sebebiyle hâlihazırda kırılgan bir yapıya sahiptir. Özetle belli başlı nedenleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Ürdün'ün petrol, doğalgaz gibi enerji kaynaklarına sahip olmayışı, ülkenin enerji ihtiyacının tamamen ithalat yoluyla karşılanmasına neden olmaktadır. Yinede Ürdün; Kral Abdullah'ın yaptığı Irak ziyareti sonrası yapılan anlaşma akabinde petrol ithalatının büyük bir bölümünü piyasa şartlarının çok altında bir fiyatla Irak'tan sağlamaktadır.

Ürdün gelişmiş bir tarım ve sanayi sektöründen yoksundur. Büyük çoğunluğu Müslüman Araplardan oluşan 6.198.677 nüfuslu Ürdün, ekonomisinin önceden beri belkemiği olan tarım sektörü, İsrail'in verimli topraklarının üçte birini oluşturan Batı Şeria'yı 1967 savaşı sonrasında işgal etmesiyle, büyük ölçüde etkilenmiştir. Tarım yapılabilen arazi miktarının ülkede çok az bir alan kaplaması ve ülkede modern tarım metotlarının uygulanmaması nedeniyle tarımsal üretim yıllık yağış miktarına bağlı olarak artmakta ya da azalmaktadır. Ülkenin genel olarak ihraç maddeleri: sebze, tekstil, potas, gübre ve ilaç gibi kısıtlı alanlardan oluşmaktadır. Böylelikle Ürdün Ekonomisi üretimde çeşitliliği ve verimliliği sağlayamaması sebebiyle ekonomik zafiyetler meydana gelmektedir. Ürdün büyük ölçüde dış ticaret açığı veren bir ülkedir. Ülke en çok Suudi Arabistan'la ticaret yapmaktadır. Tarım ürünleri ve fosfat; Ortadoğu, Hindistan ve Japonya'ya ihraç edilir. Ana malzemeler ve tüketim maddeleri Birleşik Almanya, İtalya ve Japonya'dan ithal edilmektedir.

Ülke kurulduğu günden bu yana ABD; AB ve Arap ülkelerinden aldığı dış yardımlarla ekonomik sürdürülebilirliği sağlamaktadır. Ülkede bütçe, cari işlemler açığı, dış ticaret açığı ekonomik dengeler açısından sorun oluşturmaya devam etmekte ve bu açıkların kapatılabilmesi dış kaynaklarla mümkün olmaktadır.

Ülkenin su kaynaklarından da yoksun olması ve kronikleşen su sıkıntısı ekonomik kalkınmanın önündeki engellerden birini teşkil etmektedir.

Her yıl ortalama 50.000 kişi işgücü piyasasına girmekte olan ülke nüfusunun yarıya yakını 21 yaşın altındadır. 2008 yılı verilerine göre ülkede işsizlik oranı %13,5 civarında gösterilmesine karşılık fiiliyatta bu oranın %30'u bulunduğu tahmin edilmektedir. İşsizlik oranının git gide yükseldiği ülkede yeni istihdam olanaklarının sağlanması, sadece ekonomik büyüme açısından değil aynı zamanda sosyal refahın ve siyasi istikrarın sağlanması bakımından da önem arz etmektedir. Ülkede eğitim sisteminin ağırlık verdiği alanlar ile iş gücü talep edilen sektörler arasındaki uyumsuzluk işsizlik sorununu etkileyen diğer bir faktördür.

Türkiye ve Ürdün arasında ekonomik ilişkilerin geliştirilerek ticaret hacminin olması gereken seviyeye çıkarılması ileri ve cesur kararların alınmasına bağlıdır. Bu güne kadar imzalanan ikili anlaşmalar iki ülke ticaretinin gelişimi noktasında yeterli olmamaktadır. İki ülke ticaretine mani engelleri aşmak ve daha kapsamlı işbirliği içinde bulunmak için öncelikle ikili ilişkileri sektöre uğratan tereddütleri, güçlükleri asgariye indirerek, ilişkileri en yüksek düzeyde tutmak gerekmektedir. Öncelikle atılması zaruri adımları şu şekilde sıralayabiliriz:

Dünyanın her yerinden mal ithal etmekte olan Ürdünlü tüccarlar; belli bir ülkenin veya firmanın malına, belli bir markaya bağlı kalmayıp devamlı ucuz ve kaliteli mal arayışı içindedirler. Ülkemizin her türlü tanıtımına faydalı Fuarların yanı sıra güney illerimizden küçük gruplar halinde iş adamlarımız Ürdün'ü ziyaret etmiş ilgi alanlarına göre iş adamları ile buluşmalarına yardımcı olmuşlardır. Birçok ticari bağlantının sağlandığı bu ziyaretlerin, her iki ülke iş adamlarını buluşturan ve birbirlerini tanımalarını sağlayan programların sürdürülerek yoğunlaştırılması gerekmektedir.

Bölgede kamu kurumlarındaki uygulamaların büyük bir oranda batı normlarına ulaşması, yatırımcıya sağlanan kolaylıklar dikkate alındığında Ürdün, tek başına veya Ürdünlü bir ortak ile yatırım yapılması elverişli bir ülkedir. ABD, AB ve GAFTA ülkeleri arasındaki STA yararlanılarak, Ürdün’de gerçekleştirilecek bir yatırım ile Orta Doğu ve Körfez Ülkelerine geçiş yapılabilir. Bu duruma en güzel örnek ülkede yaptığı yatırımlarla 1000 çalışana ulaşan Şahin Holdink gösterilebilir.

Müteahhitlik hizmetleri sektörü Ürdün ile ilişkilerimizi hızla geliştirebileceğimiz önemli bir alandır. Son dönemde Ürdün’deki Türk müteahhitlik hizmetleri ve yatırımlarında bir artış görülmektedir. Müteahhitlik sektörünün yurt dışında girecekleri projelerde, ülkemizden banka teminat mektubu tedarik edilmesi konusunda ciddi sorunlar mevcuttur. Bu mektupları temin edemeyince kazanabilecekleri kuvvetle muhtemel projelerden mahrum kalmaktadırlar veya yabancı bankalardan aldıkları teminat mektuplarının şartları çerçevesinde maliyetleri yükselmektedir. Müteahhitlik sektörü de yurt dışından iş alırken ihracat gibi bazı teşviklere ihtiyaç duymaktadır.

İkili ekonomik ilişkilerde en önemli sorunlardan biri nakliyedir. Ürdün’ün aldığı transit geçiş ücretleri oldukça yüksektir. Ürdün’e ihracat yapan firmalarımız sevkiyatlarını Suriye üzerinden yapmaktadırlar. Ürdün’e yönelik kara yolu taşımacılığında Türk tırlarından Ürdün yüksek geçiş ücretleri tahsil etmesi, deniz yoluyla yapılan taşımalarda ise mesafenin uzak olması ve Süveyş Kanalı geçişleri nedeniyle taşıma maliyetlerinin yükselmesi ve ayrıca Akabe Körfezindeki limanlara doğrudan gemi seferi bulunmaması ihracatımızın gelişimini engelleyen en önemli etkenler olarak görülmektedir. Ürdün, Körfez ülkelerine, Suudi Arabistan’a yönelik ihracatımızda ise geçiş ülkesi konumundadır. Ürdün’ün, transit geçiş yapan araçlarımızdan yüksek geçiş ücretlerinin yanı sıra akaryakıt fiyat farkı vb. adlar altında ilave ücretler tahsil etmesi ve ayrıca sebze, meyve gibi bozulabilir ürünleri taşıyan araçlarımızın Ürdün gümrüklerinde uzun süre bekletilmeleri bu ülkelere yönelik ihracatımızı da zorlaştırmaktadır. Söz konusu sorunlar 12-13 Temmuz 2005 tarihlerinde Amman’da gerçekleştirilen Karma Ulaştırma Komisyonu üçüncü toplantısında ele alınmış ve eşya taşımacılığında her iki tarafın da bazı değişikliklerle

formül sistemini uygulamaya devam etmesi kararlaştırılmıştır. Fakat bu durum yeterli olmamaktadır.

Türkiye daha önce Suriye, Filistin, İsrail, Mısır ile Serbest Ticaret Anlaşmaları imzalamıştır. Ortadoğu Ülkeleri kapsamında Ürdün ile serbest ticaret anlaşması imzalanmıştır. devam eden müzakerelerin Lübnan ile de tamamlandığında Doğu Akdeniz’de bir serbest ticaret alanı yaratılmış olacağı ve genel anlamda Ortadoğu Ülkeleri ile ticari potansiyelin artacağı öngörülmektedir. Ayrıca Ürdün ile karşılıklı olarak vize muafiyetinin getirilmesinden iki ülke işadamlarının karşılıklı geçişlerde büyük kolaylıklar sağlayacaktır.

İki ülke arasındaki taşımacılık büyük oranda kara yolu ile yapılmaktadır. İki ülke arasındaki ulaştırma altyapısını modernize etmek gerekmektedir. Mevcut karayolu Ürdün, Suriye üzerinden Kilis sınır kapısı yoluyla Gazi Antep’e bağlanmaktadır. Bu kara yolu hali hazırda yoğun bir şekilde tır taşımacılığında kullanılmaktadır. Üç ülkeninde yapacağı görüşmeler neticesinde hali hazırdaki karayolunun modernize edilerek daha elverişli hale getirilmesi gerekmektedir.

Yine Hicaz Demiryolu’nun yeniden canlandırılması amacıyla Türkiye demiryolunun geçtiği Suriye, Ürdün ve sonlandığı Suudi Arabistan ile görüşmelerde bulunmaktadır. Bu kapsamda Suudi Arabistan, Ürdün ve Suriye’yi Türkiye’ye bağlayacak olan tren yolunun hem bölge ülkeleri ile hemde Ürdün’le ticareti artıracak ve büyük kolaylıklar sağlayacaktır. Bu projenin yeniden tesis edilmesi halinde modern tren yolları ile Ortadoğu ve Türkiye birbirine bağlanmış olacaktır.

İki ülke olarak daha fazla ekonomik etkileşim için toplumlar arası hareketliliğin artırılması ve iki ülke arasında turizmin canlandırılması adına karşılıklı uçak seferlerinin artırılması gerekmektedir.

Arap doğal gaz boru hattının Ürdün üzerinden Türkiye’ye ulaşmasıyla ilişkiler yeni bir boyut kazanacaktır. Yine imzalanan serbest ticaret ve vize muafiyet anlaşmalarının iki ülkenin de ekonomik yararına olacağını özellikle (Suriye örneğinde olduğu gibi) STA ile iki ülke arasındaki ticaret hacminin ve karşılıklı yatırım

ilişkilerinin artarak arzu edilen seviyelere çıkmasında faydası önümüzdeki yıllarda görülecektir.

Türk ve Ürdün Őirketlerinin önümüzdeki dönemde su verimliliği, su kaynaklarının kullanımı, tarımsal yatırımlar, ulaşım, turizm, inşaat, tekstil, telekomünikasyon konularında işbirliği yapabileceklerini, Ürdün'n turizm alanında sahip olduğu potansiyelden ekonomik değer yaratılması için Türk Őirketlerinin gerek müteahhitlik, gerekse işletmecilik hizmetlerinde Ürdün'e yatırım yapmaları noktasında teşvik edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Adid Davişa, **Arap Milliyetçiliği-Zaferden Umutsuzluğa**, (Çev. Lütfi Yalçın), Literatür Yayınları, İstanbul 2004.
- Akyol İbrahim Hakkı, **Türkiye'de Akarsu Sistemleri ve Rejimleri**, Türk Coğrafya Dergisi, S: 9-10, Ankara 1947.
- Al Adinat Hazim, **Ürdün Dış Politikasında Filistin Sorunun Rolü**, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003.
- Alpay Yalın, Ertürk Y. Mehmet, **Ürdün Ülke Analizi**, Türkiye İhracatçılar Meclisi, Mart 2005.
- Altınışık Benli Meliha, **1990'lı yıllarda Ortadoğu ve Türkiye**, Boyut Kitapları, İstanbul 1999.
- Altın Eylem, **Ürdün Dış Politikasında Ürdün'deki Filistinlilerin Etkisi**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2006,
- Amman Büyükelçiliği Ekonomi ve Ticaret Müşavirliği, **Ürdün'ün Genel Ekonomik Durumu Dış Ticareti ve Türkiye İle Ticari İlişkileri**, 1984 yılı Raporu, Amman 1985.
- Amman Büyükelçiliği, Amman ticaret müşavirliği, **Ürdün Ülke Raporu**, Amman 2009.
- Armaoğlu Fahir, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1915-1995**, Alkım Kitabevi, 2004.
- Avcı Meral, **Çeşitlilik ve Endemizm Açısından Türkiye'nin Bitki Örtüsü**,Coğrafya Dergisi, Sayı:13, İstanbul 2005.
- Avcı Sedat, **Türkiye'nin Dış Ticaretindeki Gelişmeler ve Mekansal İlişkiler**,Tarih Dergisi, Sayı: 36, İstanbul 2000.

- Avcı Sedat, **Türkiye'nin Ekonomi Politikaları ve Coğrafi Sonuçları**, Coğrafya Dergisi, Sayı: 8, İstanbul 2000.
- Atalay İbrahim, **Türkiye Coğrafyası**, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1997.
- Atalay İbrahim, **Dünya Coğrafyası**, Dokuz Eylül Üniv. Buca-İzmir İnkılap yayınları 2001.
- Bassam Ebu Şerif, **Ateşle Sınırdılar**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1995.
- Berksoy Taner, **Türkiyede 1980-1989 Döneminde İhracatın Gelişmesi Ürün ve Pazar Yapısı**, (Cumhuriyetin İlk Yıllarında Dış Ticaret), İTO Yayınları, İstanbul 1990.
- Bilen Özden, **Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye**, TESAV Vakfı Yayınları, No:10, 2000.
- Bulut Faik, **Ortadoğu'nun Solan Renkleri**, Berfin Yayınları, İstanbul 2002.
- Çendek Nurten, **Ürdün Dış Politikası** (Yüksek Lisans Tezi), 1920-2006 Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008.
- Demirezen Mustafa, **Türkiye ile Ortadoğu Ülkeleri Arasındaki Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi**, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1983.
- Devlet Planlama Teşkilatı, **Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Dış Ticaret**, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara 2007.
- Dış Ticaret Müsteşarlığı **Cumhuriyet Döneminde Dış Ticaretimiz** (Gelişmeler, Yapı ve Rejim Değişiklikleri), Ekonomik Araştırmalar Dairesi 1998.
- Doğanay Hayati, **Türkiye Ekonomik Coğrafyası**, Öz Eğitim Yayınları, İstanbul 1997.
- Ege Yavuz A., **Türkiye'nin Dış Ticaretinin Bugünü ve 21. Yüzyıla Doğru Muhtemel Gelişmeler**, Ekonomist: 2 Aralık 1972.

- Erinç Sırrı, Öngör Sami, **Ülkeler Coğrafyası**, Güven Yayınevi, (lise 2 ders kitabı), İstanbul.
- Erinç Sırrı, **Jeomorfoloji I**, Öz Eğitim Yayınları, İstanbul 1996.
- Erdoğdu Hikmet, **Büyük İsrail Stratejisi**, IQ Kültür sanat yayıncılık, İstanbul 2005.
- Fakhouri Bassam, **Ürdün Fosfat Yataklarının Zenginleştirilmesi ve Klordan Arındırılması**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Teknik Üniversite Matbaası, 1979.
- Fındıkcı A.Vahap, **1980 Sonrası Türkiyenin Ortadoğu Ülkeleri İle Ticari İlişkileri**, Gazi Üniversitesi, Ankara 1989.
- Gerger Haluk, **ABD-Ortadoğu-Türkiye**, Ceylan Yayınları, İstanbul 2006.
- Gözenç Selâmi, Ertin Gaye, Gümüş Ergin, **Türkiye Coğrafyası**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1998.
- Gözenç Selami, Günal Nurten, Özdemir Yasemin, **Ortadoğu “Güneybatı Asya” Ülkeler Coğrafyası**, Çantay Kitabevi, İstanbul 2006.
- Güney Emrullah, **Türkiye'nin Komşuları**, Çantay kitabevi, İstanbul 2002.
- Işıl Sevinç, **1980'li yıllarda Türkiye'nin Ortadoğu Ülkelerine yaptığı ihracatın Yapısı Üzerine Bir Araştırma**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1986.
- Hoşgören Yıldız, **Jeomorfolojinin Ana Çizgileri I**, Rebel Yayıncılık, İstanbul 2000.
- Karaaslan Tufan, **Ortadoğu'nun Coğrafyası**, Atlas Kitabevi, İstanbul 1998.
- Karasapan Celal Tefvik, **Filistin ve Şark-ül Ürdün**, Ahmet İhsan Basımevi, Birinci Cilt, İstanbul 1942.
- Keleşoğlu Erhan, **“Kral Hüseyin'den Kral Abdullah'a Ürdün” Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu**, (Der. Fulya Atacan), Bağlam Yayınları, İstanbul 2004.

- Kocakuşak Süha, **Ortadoğu Ülkeleri Nüfus Coğrafyası**, Ocak yayınları, Ankara 1999.
- Koçak İnan, **“KOSGEB Ülke Raporu”**, Ürdün, ihracatı Geliştirme ve Merkez Müdürlüğü, Aralık 2004.
- Kürkçüoğlu Ömer, **Türkiye’nin Arap Ortadoğusu’na Karşı Politikası (1945-1970)**, Sevinç Matbaası, Ankara 1972.
- İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, **Lübnan-İsrail Ürdün**, İGEME Yayınları, Kasım 1995.
- Meydan Larousse Ansiklopedisi, **“Ürdün Maddesi”**, Sabah Yayınları, Cilt 12, İstanbul 1973.
- Mishal Riyad, **Kuruluşundan Bugüne Ürdün ve İsrail’in Nüfusunun Gelişimi ve Yapısal Analizi**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul1997.
- Pamuk Şevket, Roger Owen, **20.yy.’da Ortadoğu Ekonomileri Tarihi**, Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2002.
- Özey Ramazan, **21 yy. Gिरerken İslam Dünyası**, Erkam Yayınları, İstanbul 1996.
- Özey Ramazan, **Dünya denkleminde Ortadoğu ‘Ülkeler, İnsanlar, Sorunlar’**, İstanbul 1997.
- Özgüç Nazmiye, **Turizm Coğrafyası**, Çantay Kitabevi, İstanbul 1998.
- Rayan Hasan, Tawalbe Muhammed, **Arapların Modern Tarihi**, Cilt 2., Ramallah 1977.
- Rbeihat Hamzeh, **1980-1985 Dönemi Ürdün Dış Ticaretinin Gelişimi**, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1999.
- Sabutay Tülay, Engin Özlem, **Ürdün Ülke Etüdü**, İTO Yayınları, İstanbul 1997.
- Sabutay Tülay, Aysun Dinler, **Ürdün Ülke Etüdü**, İTO Yayınları, İstanbul 2003.

Sahla Samir, **Ortadoğu Siyasi Ekonomik Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı**, Kocaeli 2004.

Sönmez Mustafa, **Türkiye Ekonomisinin 80 Yılı**, İTO Yayınları, İstanbul 2004.

Tarih1, Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar, Maarif Vekaleti, Ankara 1932.

Ticaret Bakanlığı, **50.yıl**, Ankara 1973.

Tunçdilek Necdet, **Güneybatı Asya (Fiziki Ortam)**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1971.

Ürdün Bankası Yıllık Rapor, 1995.

Ürdün Devlet İstatistik Kurumu, Dış Ticaret İstatistikleri, 1995.

Ürdün Merkez Bankası Aylık İstatistik Bülteni, Ağustos 1996.

Ürdün Devlet İstatistik Kurumu, Dış Ticaret İstatistikleri, 2009.

Yeğenoğlu Özgür, **Orta Doğu Ülkeleri İle Ticari İlişkilerimiz**, Devlet İstatistik Enstitüsü Eğitim Merkezi, 2006.

http://www.cbj.gov.jo/uploads/monthly_english.pdf

<http://www.country.contry-studies.com/jordan/religious-minorities.html>

<http://www.milliyet.com.tr/>

<http://www.aksam.com.tr>

http://www.dos.gov.jo/dos_home_e/main/index.htm

<http://www.dtm.gov.tr/>

<http://www.mfa.gov.jo/uploads/treaty.pdf>

<http://www.musavirlikler.gov.tr/detay.cfm?AlanID=2&dil=TR&ulke=JOR>

<http://www.voanews.com>, Voice of America 08/04/2008.

<http://www.visitjordan.gov>, Jordan Visitor's Guide, Ürdün konsolosluğu, Ankara 2009.

http://www.mfa.gov.jo/pages.php?menü_id=437.

<http://www.mfa.gov.jo>.

<http://www.dtm.gov.tr/pazaragiris/ulkeler/urd/urd-ulk-dis.htm>.

<http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?>

<http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/PERIYOT.do>.

<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-urdun-ekonomik-iliskileri.tr.mfa>.

<http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/TabloSecimi.do>.

<http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do>.

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=6178>.

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=6250>.

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=4152>.

<http://www.milliyet.com.tr/Dunya/HaberDetay.aspx?aType/2003.06.29/siyaset/siy04htl>.

<http://www.stargazete.com> Ürdün hava filosu Türkiye`den, 2005-11-15 Star.

http://www.turkhaber.gen.tr/HURSIADli_ıřadamlarıUrdun_gezisindendonda,16784.htm.

http://www.sofexjordan.com/exhibitor_list_new.shtm.

<http://www.trademap.org/SelectionMenu.aspx> .